MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ENDÜSTRİ MİRASININ İNCELENMESİ: BURSA DOKUMA FABRİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cansu ÖZELMACI

Mimarlık Anabilim Dalı

Koruma ve Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR

NİSAN 2024

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ENDÜSTRİ MİRASININ İNCELENMESİ: BURSA DOKUMA FABRİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cansu ÖZELMACI

Mimarlık Anabilim Dalı

Koruma ve Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR

NİSAN 2024

Cansu ÖZELMACI tarafından hazırlanan YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ENDÜSTRİ MİRASININ İNCELENMESİ: BURSA DOKUMA FABRİKALARI adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR
Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : ……..

Üye : ……..

Üye : ……..

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Cansu ÖZELMACI

Aileme,

ÖNSÖZ

Mimarlığın temel öğretileri ile başlayan mesleki serüvenimin akademik olarak ilerlemesine şans tanıyan bu çalışma, akademiye bir nebze katkı sunma çabasının yanı sıra esasen güçlü bir ifade hayalinin de ilmek ilmek dokunmuş zeminidir. Bu zemini inşa etmeme ışık tutan ve destekleyen herkese bu teşekkür ritüeli ile minnetimi ifade etmenin yeridir.

Yüksek lisans öğrenim sürecim boyunca katkılarını esirgemeyen sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR, çalışmaya sundukları değerli katkıları için sayın jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Adile Binnur KIRAÇ, Doç. Dr. Elvan Ebru OMAY POLAT ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Koruma ve Restorasyon programındaki öğretim üyelerine teşekkürü borç bilirim.

Arşiv verilerine erişim sağlamam ve konuya ilişkin bilgi ve deneyim süreçlerini aktaran Yüksek Mimar Birben DURMAÇALIŞ'a, güler yüzü ve çalışma disiplini ile akademik sürecin sürekliliğine olan inancımı ve motivasyonumu ileriye taşıyan Dr. Öğr. Üyesi Sinem TAPKI'ya, lisans sürecimden itibaren dostluğunu ve inancını benden esirgemeyen meslektaşlarım Emine ve Sinem'e, bu süreci keyifli ve anlamlı kılan adını sayamadığım tüm yakınlarıma teşekkür ederim.

Aileme teşekkür ve minnetimi sunabilecek ölçüde bir kavram bulmam elbette zor... Her daim varlıkları ile koşulsuz sevgi ve güven vermeleri, hayalini kurduğum birçok şeyin ötesine geçerek kendimi bulmam konusunda koşulsuz destek sağladıkları için *canım Annem, canım Babam, canım Abim ve canım Kardeşime* kalpten teşekkürlerimi sunarım, iyi ki varlar.

Nisan,2024

Cansu ÖZELMACI
Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **ix**
İÇİNDEKİLER ..... **xi**
KISALTMALAR ..... **xiv**
SEMBOLLER ..... **xv**
TABLO LİSTESİ ..... **xvii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xix**
ÖZET..... **xxvii**
ABSTRACT ..... **xxix**
1. GİRİŞ..... **1**
1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı 2
1.2 Tezin Yöntemi 3
2. İPEKÇİLİK VE DOKUMANIN ENDÜSTRİYEL GELİŞİMİ **7**
2.1 Dünyada İpekçilik ve Dokuma Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi 7
2.2 Osmanlı Devleti'nde İpekçilik ve Dokuma Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi ... 11
2.3 Bursa'da İpekçilik ve Dokuma Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi 21
2.4 İpekçilik ve Dokuma Endüstri Mirasının Mimari Özelliklerinin İncelenmesi 35
2.4.1 İpek Filatür Fabrikaları 35
2.4.2 Dokuma Fabrikaları 38
3. ENDÜSTRİ MİRASI KAVRAMLARI VE KORUNMASI **44**
3.1 Endüstri Devrimi ve Sanayileşme Süreci 44
3.2 Endüstri Arkeolojisi ve Mirası 48
3.3 Endüstri Mirasını Koruma Amacıyla Kurulan Kurum ve Kuruluşlar 54
3.4 Endüstriyel Alanların Dönüşümü 58
3.5 Endüstri Mirasını Değerlendirme Ölçütleri ve Koruma Yöntemleri 62
3.5.1 Yeniden işlevlendirme yöntemi 71
3.5.2 Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası örnekleri 76
4.BURSA'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN DOKUMA ENDÜSTRİ MİRASININ İNCELENMESİ **84**
4.1 Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi 88
4.1.1 Fiziksel özgünlük analizi 92
4.1.2 Çevresel etki analizi 117
4.1.3 Ekonomik değerlendirme 124
4.1.4 Mekansal kimlik analizi 126
4.1.5 Değerlendirme 129
4.2 Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi 130
4.2.1 Fiziksel özgünlük analizi 135
4.2.2 Çevresel etki analizi 164
4.2.3 Ekonomik değerlendirme 168
4.2.4 Mekansal kimlik analizi 169

4.2.5 Değerlendirme 171
4.3 Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi 172
4.3.1 Fiziksel özgünlük analizi 183
4.3.2 Çevresel etki analizi 216
4.3.3 Ekonomik değerlendirme 222
4.3.4 Mekansal kimlik analizi 223
4.3.5 Değerlendirme 225
5.BURSA'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN DOKUMAFABRİKALARININ KULLANICI GÖRÜŞÜ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ 231
5.1 Kullanıcı profili analizi ve istatistiksel veriler 231
5.2 Kullanıcıların yeni Kullanımını Algılamasına İlişkin Değerlendirme (Algısal Performans) 235
5.2.1 Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi algısal performans analizi ..236
5.2.2 Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi algısal performans analizi 238
5.2.3 Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi algısal performans analizi 240
5.3Değerlendirme 242
6. SONUÇ 243
KAYNAKLAR 251
EKLER 268

KISALTMALAR

ADSI: İtalyan Tarihi Evler Derneği (Associazione Dimore Storiche Italiane)

AIA: Endüstri Arkeoloji Derneği

BBB: Bursa Büyükşehir Belediyesi

BUSMEK: Bursa Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları

BBYSP: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

BKVKBKA: Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

BUSKİ: Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi

DOCOMOMO: Modern Mimarlığın Tek veya Kentsel Ölçekli Örneklerinin Belgelenmesi ve Korunması veya Modern Hareketin [Binalarının, Sitlerinin ve Çevrelerinin] Belgelenmesi ve Korunması (Documentation and Conservation of (Buildings, Sites and Neighborhoods of the) Modern Movement)

ERIH: Avrupa Endüstri Mirası Rotası(The European Route of Industrial Heritage)

FICCIM: Birinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını KorumaKongresi(First International Congress on the Conservation of Industrial Monuments)

ISCIH: Avrupa Birliği, Uluslararası Endüstriyel Miras Komitesi

ICOMOS: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi(International Council on Monuments and Sites)

M.S: Milattan sonra

MÖ: Milattan önce

OSB: Organize Sanayi Bölgesi

SIA: Endüstriyel Arkeoloji Topluluğu(Society for Industrial Archeology)

TICCIH: Endüstriyel Mirasın Korunması Uluslararası Komitesi (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage)

UNESCO: Birleşmiş Millet Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Education, Scientific ve Cultural Organization)

SEMBOLLER

°C **:** Celsius
dk **:** Dakika

TABLO LİSTESİ **Sayfa**

Tablo 2.1 : Bursa'da dokuma ünitesi bulunan fabrikalar (Oral,2004; yazar tarafından düzenlenmiştir).. 40
Tablo 2.2 : Bursa'daki boyahaneler (Oral,2004; yazar tarafından düzenlenmiştir)... 41
Tablo 2.3 : Bursa'daki tarihi ipek ve dokuma fabrikalarının sınıflandırılması (Özelmacı,2023).. 42
Tablo 3.1 : Endüstri mirasının taşıdığı değerler ve koruma yaklaşımları (Özelmacı,2024).. 69
Tablo 3.2 : Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi'nin incelenmesi (Özelmacı,2024).. 78
Tablo 3.3 : Tomioka İpek Fabrikası ve yakın çevresinin incelenmesi (Özelmacı,2024).. 79
Tablo 3.4 : Dokuma Park Antalya'nın incelenmesi (Özelmacı,2024).. 80
Tablo 3.5 : Feshane'nin incelenmesi (Özelmacı,2024).. 82
Tablo 3.6 : Örnek yapıların değerlendirilmesi (Özelmacı,2024).. 83
Tablo 4.1 : Bursa'daki endüstri mirası (Özelmacı,2023)... 86
Tablo 4.2 : Bursa'da yeniden işlevlendirilen tarihi ipek ve dokuma fabrikalarının işlevlerine göre gruplandırılması (Özelmacı,2023)..... 87
Tablo 4.3 : Tarihi Ete Mensucat Boyahanesi işlevsel müdahale analizi (Özelmacı,2024)..... 90
Tablo 4.4 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi birimleri (Özelmacı,2023)..... 92
Tablo 4.5 : Çok amaçlı salonun (1 nolu yapı: eski boyahane) tasarım özgünlüğünün değerlendirmesi (Özelmacı,2023)..... 106
Tablo 4.6: Çok amaçlı salonun (1 nolu yapı: eski boyahane) tasarım özgünlüğünün değerlendirmesi (devamı)..... 107
Tablo 4.7 : Atölye (2 nolu yapı: apre ve metreleme ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023)..... 115
Tablo 4.8 : Atölye (2 nolu yapı: apre ve metreleme ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı)..... 116
Tablo 4.9 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'nin çevresel etki analizi (Özelmacı,2023)..... 123
Tablo 4.10 : Tarihi İpeker İpek Fabrikasının işlevsel müdahale analizi (Özelmacı,2023)..... 132
Tablo 4.11 : Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nin birimleri (Özelmacı,2023)..... 134
Tablo 4.12 : Müzenin(1 nolu yapı: dokuma ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023)..... 146
Tablo 4.13 : Müzenin (1 nolu yapı: dokuma ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı)..... 147
Tablo 4.14 : Mancınıkhanenin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023)..... 153

Tablo 4.15 : Mancınıkhanenin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı). 154
Tablo 4.16 : Kozaklığın (3 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023). 159
Tablo 4.17 : Kozaklığın (3 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023). 160
Tablo 4.18 : Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi'nin çevresel etki analizi (Özelmacı,2023). 167
Tablo 4.19 : Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası işlevsel müdahale analizi (Özelmacı,2023). 180
Tablo 4.20 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi birimleri (Özelmacı,2023). 182
Tablo 4.21 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezinin (1 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023). 201
Tablo 4.22 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezinin (1 nolu yapı:iplik bölümü) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı). 202
Tablo 4.23 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezinin (1 nolu yapı: Tefrik ve yün yıkama bölümü) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı). 203
Tablo 4.24 : Merinos Enerji Müzesinin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı). 214
Tablo 4.25 : Merinos Enerji Müzesinin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı). 215
Tablo 4.26 : Merinos Kültür Merkezi'nin çevresel etki analizi (Özelmacı,2023). . 222
Tablo 5.1 : Demografik verilerin ankete olan etkisi (Özelmacı,2023).. 235
Tablo 5.2 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi anket katılımcı bilgileri (Özelmacı,2023)... 236
Tablo 5.3 : Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nin katılımcı bilgileri (Özelmacı,2023)..... 238
Tablo 5.4 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi'nin katılımcı bilgileri (Özelmacı,2023)..... 240
Tablo 6.1 : Karşılaştırmalı sonuç tablosu (Özelmacı,2024)... 250

ŞEKİL LİSTESİ **Sayfa**

Şekil 1.1 : Tezin yöntem şeması(Özelmacı,2023) 6
Şekil 2.1 : İpek Yolu haritası (URL 2).. 8
Şekil 2.2 : Sırasıyla Feshane-i Amire (1833) ve Hereke Fabrika-i Hümayûn (1844) (URL 3,URL 4). 10
Şekil 2.3 : İpek ve Baharat Yolu güzergahı (URL5).. 12
Şekil 2.4 : Koza Han'da koza satışı (URL 6).. 13
Şekil 2.5 : 19. yüzyılda Lyon'da geliştirilen bir dokuma tezgahı (URL 7)..... 16
Şekil 2.6 : Bursa Harir Dârü't-talimi (Bursa İpekçilik Okulu) (URL 8) 17
Şekil 2.7 : İstanbul'da kurulan İplikhane (Dölen,2015).. 18
Şekil 2.8 : Osmanlı Devleti'nde ipekçilik ve dokumacılık endüstrisinin tarihsel gelişimi (Özelmacı,2024)..... 20
Şekil 2.9 : Cilimboz Vadisi'nde kurulan fabrikaların genel görünümü (URL9).. 24
Şekil 2.10 : 1863 tarihli Suphi Bey haritasında Fabrika-i Hümayun'un konumu (BKVKBKM; URL 10).. 25
Şekil 2.11 : Fabrika-i Humayun restorasyon öncesi ve sonrasına ait görseller (URL 12; Özelmacı,2022)..... 26
Şekil 2.12 : Umurbey ve civarındaki filatür fabrikaları (BKVKBKM, yazar tarafından düzenlenmiştir) 26
Şekil 2.13 : 1862 tarihli Suphi Bey haritasında ipek fabrikalarının yoğunlaştığı bölgeler(BKVKBKM, yazar tarafından düzenlenmiştir)..... 27
Şekil 2.14 : Gemlik Körfezi Vapur Şirketi'nin hisse senedi (Çiftçi,2017)..... 28
Şekil 2.15 : Bursa Harir Darüttalim-Bursa ipekçilik okulu ("Harir Darüttalimi" Servet-i Fünûn, C. 7, s.167 akt Yıldırım, 2016 ;URL 13) 31
Şekil 2.16 : Tarihi Harîr Dârüttâlim binasının günümüzdeki durumu (URL 15)..... 31
Şekil 2.17 : Bursa İpekiş Fabrikası (URL 16) 32
Şekil 2.18 : Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası (URL 17;URL 18)..... 33
Şekil 2.19 : Bursa'da ipekçilik ve dokumacılık endüstrisinin tarihsel gelişimi (Özelmacı,2024) 34
Şekil 2.20 : Turgut Yılmazipek ipek fabrikasına ait istimhane ünitesi, 1999 (Oral ve Ahunbay,2005) 35
Şekil 2.21 : Bursa İpeker kozaklığı (BKVKBKM) 36
Şekil 2.22 : Sırasıyla Turgut Yılmazipek ipek fabrikasına ait mancınıkhane ünitesi; Filatür fabrikasında çalışan kadın işçiler (Oral ve Ahunbay,2005; J.D.S.Papazyan,1890) 37
Şekil 2.23 : Mustafa Dörtçelik ipek fabrikasına ait çözgühane ünitesi, 2001 (Oral ve Ahunbay,2005). 38
Şekil 2.24 : Sırasıyla çözgühanenin restorasyon öncesi ve sonrasına ait görseller (Arnas Kişisel Arşivi; Özelmacı,2023)..... 39
Şekil 2.25 : İpeker İpek Fabrikası dokuma ünitesi (BKVKBKA)..... 40

Şekil 2.26 : Bursa'da yer alan tarihi ipek ve dokuma fabrikalarının konumları (Oral,2005; yazar tarafından düzenlenmiştir). 43
Şekil 3.1 : Endüstri Devrimi'nin aşamalarının diyagramatik bir ifadesi (Özelmacı,2024)..... 47
Şekil 3.2 : Endüstri devrimi'nin mimarlığa olan etkisi (Yetkin ve Coşkun, 2021).. . 47
Şekil 3.3 : Kültürel miras kapsamının diyagramatik bir ifadesi (Özelmacı,2024)... 50
Şekil 3.4 : Endüstri mirasının kapsamı ve sınıflandırılması (Yanbin,2014'ten uyarlanmıştır)... 51
Şekil 3.5 : Endüstri arkeolojisinin tarihsel gelişimi (URL 44 'ten uyarlanmıştır) 54
Şekil 3.6 : Endüstri tesislerinin dönüşüm süreci (Zhang vd. 2021 uyarlanmıştır)..... 60
Şekil 3.7 : Yeniden işlevlendirmeye yönelik teorik yaklaşımların tarihsel süreci (Amiri,2020'den uyarlanmıştır)..... 66
Şekil 3.8 : Endüstri yapılarının dönüşüm süreçlerinin diyagramatik bir ifadesi (Amiri,2020'den uyarlanmıştır)..... 68
Şekil 4.1 : Bursa'daki endüstri mirasının kent içindeki konumu (Özelmacı,2023)... 85
Şekil 4.2 : Bursa'da yeniden işlevlendirilen dokuma endüstri mirasının kent içindeki konumu (Özelmacı,2023)..... 85
Şekil 4.3 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi uydu görüntüsü (Özelmacı,2023)..... 88
Şekil 4.4 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi ana giriş (güney yönü) (Özelmacı,2023)..... 91
Şekil 4.5 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi genel görünüm (URL 31).... 91
Şekil 4.6 : Sırasıyla 2006 yılı öncesine ve 2011 yılına ait vaziyet planları (Oral,2004; BKVKBKA; yazar tarafından düzenlenmiştir) 93
Şekil 4.7 : Ete Mensucat Boyahanesi 2009 tarihli restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamaları öncesine bir görsel (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).. 94
Şekil 4.8 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi 2015 tarihli vaziyet planı (BKVKBKA; yazar tarafından düzenlenmiştir). 95
Şekil 4.9 : Ete Mensucat Boyahanesi'nin rekonstrüksiyon ve restorasyon sonrasında ait bir görseli (Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi) (Özelmacı,2024)..... 96
Şekil 4.10 : Sırasıyla restorasyon öncesi (2010) ve restorasyon sonrasına (2023) ait uydu görüntüleri (Google Earth)... 96
Şekil 4.11 : Eski boyahanenin rekonstrüksiyon öncesine ait bir görsel (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009)..... 97
Şekil 4.12 : Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi, çok amaçlı salon (URL 31)... 98
Şekil 4.13 : Boyahane ünitesi zemin kat rölövesi (BKVKBKA,2011; yazar tarafından düzenlenmiştir) 98
Şekil 4.14 : Çatı ile bağlantılı demir askılar (URL 32; BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi). 99
Şekil 4.15 : 1 nolu yapıya (eski boyanae) ait 2011 tarihli cephe rölöveleri (BKVKBKA,2011) 100
Şekil 4.16 : Sırasıyla boyahanenin batı ve güney cephesinden görünüşler (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009)..... 101
Şekil 4.17 : Çok amaçlı salonun zemin kat planı (TKMŞMA, 2014, yazar tarafından düzenlenmiştir) 102
Şekil 4.18 : (1): Çok amaçlı salonun iç mekanı , (2) : batı cephesi, (3): kuzey cephesi (Özelmacı,2024)..... 102

Şekil 4.19 : 1 nolu yapı çatı planı ve kesiti (BKVKBKA) 103
Şekil 4.20 : Ete Mensucat boyahanesi restorasyon öncesi durum (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).... 104
Şekil 4.21 : Boyahanenin rekonstrüksiyon aşamasına ait bir görsel (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2014) 104
Şekil 4.22 : Sırasıyla 2014 tarihli kazan (URL 31);2009 tarihli boya havuzuna ait görseller (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009). 105
Şekil 4.23 : Apre ve metreleme ünitesinin restorasyon öncesine ait bir görseli (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009)..... 108
Şekil 4.24 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi 2 nolu yapı (atölye ve mutfak birimleri) (URL 31). 109
Şekil 4.25 : Apre ve metreleme ünitesi zemin kat rölövesi (BKVKBKA,2011; yazar tarafından düzenlenmiştir) 110
Şekil 4.26 : (1): Apre ve metreleme ünitesinin iç mekanı , (2): batı cephesi, (3): kuzey cephesi (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009) 111
Şekil 4.27 : Sırasıyla atölye bölümünün fuaye alanından ve batı cephesinden bir görünüş (Özelmacı,2023)..... 112
Şekil 4.28 : Apre ve metreleme ünitesi restorasyon aşamasına ait görseller (URL 31) 113
Şekil 4.29 : Atölyelerdeki geleneksel dokuma tezgahları (Özelmacı,2023) 114
Şekil 4.30 : Grup 6-32-37-38-44 Doğal Sit Alanı Sınırları (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) 118
Şekil 4.31 : Sırasıyla 2014 ve 2022 yılına ait hava fotoğrafları (Özelmacı,2023). 118
Şekil 4.32 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi vaziyet ölçeğinde sosyal mekan önerisi (Özelmacı,2023). 119
Şekil 4.33 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi ulaşım ağı analizi (Özelmacı,2023) 120
Şekil 4.34 : Sırasıyla Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ne yönelik ulaşım uygulamaları ile güzergahların belirlenmesi; güzergahların topoğrafik eğimini gösteren uydu haritası (Özelmacı, 2023)..... 121
Şekil 4.35 : Sırasıyla kum havuzu, çocuk park alanı ve otopark alanından görünüşler (Özelmacı,2023) 122
Şekil 4.36 : Umurbey İpek üretim ve Tasarım merkezi çok amaçlı salondan bir görünüş (URL 30). 125
Şekil 4.37 : Ete Mensucat Boyahanesi zemin kat planı (Özelmacı,2024). 128
Şekil 4.38 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi zemin kat planı (Özelmacı,2024) 128
Şekil 4.39 : Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi vaziyet planı (Özelmacı,2023) 130
Şekil 4.40 : Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nden bir perspektif (URL 35).. 133
Şekil 4.41 : Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi sergi mekanından bir görünüş (Özelmacı,2023) 133
Şekil 4.42 : Sırasıyla 1975 ve 1999 yılına ait halihazır haritalar (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)..... 135

Şekil 4.43 : Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi vaziyet planı (BKVKBKA,2002) 137
Şekil 4.44 : 1 nolu yapının (dokuma ünitesi) restorasyon öncesine ait bir görsel (Arnas Arşivi,1998) 139
Şekil 4.45 : Müzeye (1 nolu yapı: eski dokuma ünitesi) kuzey yönünden bir bakış (Özelmacı,2024)..... 139
Şekil 4.46 : 1 nolu yapının (dokuma ünitesi) restorasyon öncesine ait görselleri (Arnas Arşivi, 1998-99)... 141
Şekil 4.47 : 2002 yılı müze zemin kat planı (Oral,2004)..... 142
Şekil 4.48 : 2002 yılı müzeye ait batı ve doğu cepheleri (BKVKBK,2002). 143
Şekil 4.49 : (1):Müzenin kuzey cephesinden bir perspektif,(2):Batı cephesinden bir görünüş, (3 ve 4): Müzenin iç mekanından görseller (Özelmacı,2023)..... 143
Şekil 4.50 : (1 ve 2): Dokuma ünitesinin restorasyon öncesine ait görselleri (Arnas Arşivi,1998-99). (3): Müzenin iç mekanından bir görsel (Özelmacı,2023)..... 144
Şekil 4.51 : Müzenin iç mekanından görseller (Özelmacı,2023) 145
Şekil 4.52 : Mancınıkhaneye güney yönünden bir görsel (Özelmacı,2023)..... 148
Şekil 4.53 : Mancınıkhanenin iç mekanından bir görünüş (Özelmacı) 148
Şekil 4.54 : Mancınıkhanenin bodrum kat cepheleri (Oral,2004) ve restorasyon öncesine ait görseller (Arnas Arşivi,1998-99) 149
Şekil 4.55 : Mancınıkhanenin restorasyon projesi (BKVKBK,2002) ve görseller (Özelmacı,2023)..... 150
Şekil 4.56 : Mancınıkhanenin bodrum kat restorasyon sürecine ait görseller (Arnas Arşivi,1998-2002). 151
Şekil 4.57 : Mancınıkhanede düzenlenen sergiden bir görsel (Özelmacı,2022) 152
Şekil 4.58 : Kozaklık (3 nolu yapı: çocuk trafik eğitim pisti)(Özelmacı,2024) 155
Şekil 4.59 : Sırasıyla kozaklığın 1990 yılına ait görseli (BKVKBKM,1975); kozaklığın 1998 yılına ait restorasyon öncesi durumu(Arnas Arşivi,1998) 156
Şekil 4.60 : Kozaklığın restorasyon sonrasına ait rölövesi (Özelmacı,2023)..... 157
Şekil 4.61 : Kozaklığın (3 nolu yapı) restorasyon sonrasına ait bir görseli (Özelmacı,2023)..... 158
Şekil 4.62 : Bacadan bir görsel (Özelmacı,2023) 161
Şekil 4.63 : Sırasıyla konut yapısının restorasyon öncesine ait bir görsel (Arnas Arşivi,1998-99); restorasyon sonrasına ait bir görsel (Özelmacı,2024)..... 162
Şekil 4.64 : Sırasıyla Türk evinin restorasyon öncesi(Arnas Arşivi) ve restorasyon sonrasına ait görseller (Google Earth,2023) 162
Şekil 4.65 : (1) Hamamın restorasyon sonrasına ait bir görsel(Özelmacı,2023), restorasyon aşamasına ait görseller (2 ve 3) (Arnas Arşivi,2008)..... 163
Şekil 4.66 : Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi ulaşım ağı analizi (Özelmacı,2023)..... 165
Şekil 4.67 : Sırasıyla Müze'ye yönelik ulaşım uygulamaları ile güzergahların belirlenmesi; güzergahların topoğrafik eğimini gösteren uydu haritası (Özelmacı, 2023)..... 166
Şekil 4.68 : Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi çok amaçlı salonun kuzey görünüşü (1); Umurbey Camii ve haziresi(2); Umurbey Hamamı ve peyzaj alanı(3)(Özelmacı,2024)..... 167
Şekil 4.69 : İpeker ipek Fabrikası sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024)..... 171

Şekil 4.70 : Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024) 171
Şekil 4.71 : Merinos parkı ve Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi uydu görüntüsü (Özelmacı,2023) 173
Şekil 4.72 : Merinos Fabrikası'nın açılış tarihinde Atatürk tarafından anı defterine yazılan metin (Anonim,1973) 174
Şekil 4.73 : 1938 tarihli uydu görüntüsü (Sarıgöz,2018; yazar tarafından düzenlenmiştir) 176
Şekil 4.74 : Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası perspektif görünüşü (URL 39)..... 181
Şekil 4.75 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi perspektif görünüşü (URL 39)..... 181
Şekil 4.76 : Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası müdahale paftası (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi, 2005; yazar tarafından düzenlenmiştir) 183
Şekil 4.77 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi vaziyet planı (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi, 2007; yazar tarafından düzenlenmiştir) 185
Şekil 4.78 : İplik ünitesinin şematik gösterimi (Özelmacı,2023) 187
Şekil 4.79 : Sırasıyla iplik ünitesi bodrum kat restitüsyon (2005) ve restorasyon planı(2007) (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir) 188
Şekil 4.80 : Sırasıyla iplik ünitesi zemin kat restitüsyon (2005) ve restorasyon planı (2007) (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir) 189
Şekil 4.81 : Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası'nın restitüsyon (2005) ve restorasyon görünüşleri (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir) 189
Şekil 4.82 : Tefrik ve yün yıkama bölümüne ait restitüsyon (2005) ve restorasyon (2007) planları (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir) 191
Şekil 4.83 : Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi güney cephesi (URL 39)..... 195
Şekil 4.84 : Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi'nden güney yönüne bir bakış (Özelmacı,2023) 195
Şekil 4.85 : (1): Restorasyon öncesine ait görseller: (1): Zemin kat,(2): Bodrum kat(3):Çatıdan bir görünü(Küçüközdemir Aydın,2016) 196
Şekil 4.86: (1): Kültür merkezi fuar alanı, (2): restorasyon sonrası çatı,(3): restorasyon öncesi çatıdan bir görünüş (URL 39) 197
Şekil 4.87 : Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası, melanj ünitesi (BBB Arşivi,ty)..... 198
Şekil 4.88 : Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası, dokuma ünitesi (BBB Arşivi,ty)..... 199
Şekil 4.89 : Tekstil ve Sanayi Müzesi'nde korunan endüstriyel donatılar (Özelmacı,2023) 200
Şekil 4.90 : Tekstil ve Sanayi Müzesi'nde korunan endüstriyel donatılar (Özelmacı,2023) 200
Şekil 4.91 : Merinos Enerji Santralinin Mudanya-Bursa Demiryolu Hattına dahil edilmesi (Adıman Arşivi,ty) 204
Şekil 4.92 : Merinos Elektrik Santrali'nin şematik gösterimi (Özelmacı,2023)..... 205

Şekil 4.93 : Merinos Enerji Santrali kat planı rölöve ve restorasyon planları (Küçüközdemir Aydın,2016; yazar tarafından düzenlenmiştir) 207
Şekil 4.94 : Merinos Enerji Santralinin rölöve ve restorasyon projesine ait cepheler (Küçüközdemir Aydın,2016; yazar tarafından düzenlenmiştir) 208
Şekil 4.95 : Merinos Enerji Müzesi iç mekandan bir görünüş (Özelmacı,2023)..... 210
Şekil 4.96 : Merinos Enerji Müzesi iç mekandan bir görünüş (Özelmacı,2023)..... 210
Şekil 4.97 : Merinos Enerji Müzesi doğu cephesi (Özelmacı,2023) 211
Şekil 4.98 : Merinos Enerji Müzesi güney cephesi (Özelmacı,2023) 211
Şekil 4.99 : Müzenin iç mekanından görseller (Özelmacı,2023) 213
Şekil 4.100 : Sırasıyla 2004 ve 2023 yılına ait uydu görüntüleri (URL 39; BUSKİ). 216
Şekil 4.101 : Sırasıyla 2006 ve 2023 tarihli hava fotoğrafları (Google Earth)..... 217
Şekil 4.102 : (1): Merinos Kültür Merkezi ulaşım ağı analizi, (2): Ana giriş güvenlik noktası(güney yönü),(3):Tabelalar (Özelmacı,2023)..... 218
Şekil 4.103 : A-B noktaları arasındaki ortalama eğim değeri (%1.8) (Özelmacı,2023)..... 218
Şekil 4.104 : Merinos Parkı ve yakın çevresindeki kentsel öğeler (Özelmacı,2023)..... 219
Şekil 4.105 : Merinos parkı sınırlarındaki güzergahlar ve çevre düzenlemesi (Özelmacı,2023)..... 220
Şekil 4.106: Merinos Kültür Parkı'ndaki gölet ve rekreasyon alanı (Özelmacı,2023)..... 221
Şekil 4.107 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi ve sosyal alanları (Özelmacı,2023)..... 221
Şekil 4.108 : Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024)..... 225
Şekil 4.109 : Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024)..... 225
Şekil 4.110 : İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu uydu görüntüsü (Özelmacı,2023)..... 226
Şekil 4.111 : Fabrika-i Hümayun restitüsyon çizimleri (BKVKBKA) 227
Şekil 4.112 : Sırasıyla Fabrika-i Hümayun'a ait görseller restorasyon öncesi ve sonrası görseller (URL 42)..... 228
Şekil 4.113 : BUÜ Gemlik Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu uydu görüntüsü (Özelmacı,2023)..... 228
Şekil 4.114 : 1938 yılına ait genel vaziyet planı (Abık,2019) 229
Şekil 4.115 : Sırasıyla "Sümerbank Gemlik Suni İpek ve Viskoz Mamülleri Sanayi Müessesi" ve "Gemlik Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu" (URL 17; URL 43) 229
Şekil 4.116 : Resulzade boyahanesi dış mekan görselleri, soldan sağa sırasıyla restorasyon öncesi ve sonrası (BKVKBKA; Özelmacı,2023)..... 230
Şekil 5.1 : Kullanıcıların yaşa göre dağılımı... 232
Şekil 5.2 : Kullanıcıların cinsiyete göre dağılımı... 232
Şekil 5.3 : Kullanıcıların eğitim durumuna göre dağılımı... 233
Şekil 5.4 : Kullanıcıların meslek durumuna göre dağılımı... 233
Şekil 5.5 : Kullanıcıların gelir durumuna göre dağılımı... 234
Şekil 5.6 : Kullanıcıların ikamet durumuna göre dağılımı... 234
Şekil 5.7 : Sırasıyla Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi algısal performans analiz grafiği, algısal performans veri analizi çizgi grafiği (Özelmacı,2023)..... 237

Şekil 5.8 : Sırasıyla Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi algısal performans analiz grafiği, algısal performans veri analizi çizgi grafiği (Özelmacı,2023) 239
Şekil 5.9 : Sırasıyla Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi algısal performans analiz grafiği, algısal performans veri analizi çizgi grafiği (Özelmacı,2023) 241

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ENDÜSTRİ MİRASININ İNCELENMESİ: BURSA DOKUMA FABRİKALARI

ÖZET

Endüstriyel yapı ve yerleşkeler döneminin üretim biçimi, yaşam kültürü, teknolojisi ve sosyal durumunu yansıtması bakımından belge değeri taşımaktadır. Teknolojinin hızlı gelişimi ile ekonomik ve işlevsel değerini yitirmeleri ve kentsel dönüşüm alanlarında kentleşmeye engel nitelikte büyük ölçekli ve mimari değer taşımayan yapılar olarak görülmeleri endüstri yapılarının zorunlu bir dönüşüm sürecine dâhil olarak atıl bırakılması veya yıkılmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda çağdaş bir koruma yöntemi olarak yeniden işlevlendirme; endüstri mirasının teknik ve teknolojik bileşenleri, üretim sistemi, çevresi ve sosyal değerleri dikkate alınarak bütüncül bir şekilde uygulandığında mirasın gelecek nesillere aktarılması yönünde etkin bir koruma sağlar. Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilerek korunmasına yönelik yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte birçok çalışma ve uygulama bulunmaktadır. Bu bağlamda özgünlük ve bütünlük değerinin korunması ilkesi çerçevesinde yeniden işlevlendirmeye yönelik farklı yaklaşımların fiziksel, çevresel, sosyal ve yasal koşullar gerekliliğinde değerlendirilmesine ilişkin Venedik Tüzüğü, Dublin İlkeleri, Nara Özgünlük Belgesi gibi kılavuz niteliğindeki çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır.

Bursa, Anadolu'nun önemli ticari akslarının kesişiminde konumlanan, ipekçilik ve dokuma endüstrisinin önemli merkezleri arasında yer almaktadır. 18. yüzyılda ipekçilik faaliyetleri ile endüstrileşme sürecine dâhil olan kent, tarihsel süreç içerisinde jeopolitik konumu, hammadde kaynakları ve kültürel yapısı gereği dokuma ağırlıklı olmak üzere enerji üretimi, ulaşım ve gıda iş kollarında faaliyet göstererek sanayileşme kapasitesini arttırmıştır. Bu bağlamda Bursa'da endüstri hafızasının ipekçilik ve dokuma üzerine kurulması sanayi açısından ipeği karakteristik bir konuma taşımaktadır. Osmanlı Dönemi'nde dokumacılık, geleneksel işlik ve atölyelerde mancınıklar kullanılarak gerçekleştirilirken, Avrupa'dan endüstrileşmenin sağlanması yönünde destek alınmasıyla kentte Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına kadar yüksek kapasitede üretim ve istihdam faaliyetlerinin yürütülebileceği çeşitli endüstri yapı ve yerleşkeleri kurulmuştur.

Arşiv ve literatür kaynakları incelendiğinde, Bursa'da genellikle kent merkezinde 1780-1969 tarihleri arasında kurulmuş ve günümüze kadar varlığını sürdüren 26 tane fabrika yapı ve yerleşkesi tespit edilmiş olup iş kollarına göre bir sınıflandırma yapıldığında dokuma sektörünün ağırlıklı olduğu görülmüştür. Saha incelemelerinde belirtilen fabrikaların büyük ölçüde atıl durumda olduğu bir kısmının ise farklı yaklaşımlar ile yeniden işlevlendirildiği veya restorasyon sürecinin devam ettiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada, dokuma iş koluna ait eski fabrikaların mevcut durumunun tespit edilmesi ve yeniden işlevlendirme sürecindeki farklı müdahalelerin dokuma fabrikalarına olan fiziksel ve işlevsel etkilerinin çözümlenerek tarihi

yapıların özgünlük ve korunmuşluk durumu, yeniden işlevlendirmenin çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın modeli dört aşamadan oluşmaktadır. Arşiv ve literatür kaynaklarının taranması ile saha incelemelerinden elde edilen bulgular kapsamında, Bursa'da yeniden işlevlendirildiği ve kullanım sürecinde olduğu tespit edilen ipekçilik ve dokuma iş koluna ait eski Ete Mensucat Boyahanesi, İpeker İpek Fabrikası ve Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası karşılaştırmalı analitik analiz yöntemi ile analiz formları oluşturularak; fiziksel, çevresel, ekonomik, mekansal kimlik değerleri çerçevesinde incelenmiş, kullanıcıların yapıların yeni kullanımını algılamasına ilişkin bilgilerin test edilmesi amacıyla dört bölümden oluşan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Tespit çalışmalarında elde edilen bulgular çakıştırılarak Bursa'da yeniden işlevlendirilen ipek ve dokuma fabrikalarının korunmuşluk durumu, yakın çevresi ve kentin ekonomisine olan etkisi değerlendirilmiştir. Bu çalışma, yeniden işlevlendirmenin endüstri mirasına olan etkilerinin çok boyutlu olarak incelenmesi ve yapılacak yeni müdahalelerin etkilerinin analiz edilebilmesi için bir yaklaşım geliştirerek literatür çalışmalarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden işlevlendirme, Bursa, Endüstri mirası, Dokuma fabrikaları, Fiziksel değerlendirme

EXAMINATION OF REFUNCTIONED INDUSTRIAL HERITAGE: BURSA WEAVING FACTORIES

SUMMARY

Industrial buildings and settlements have documentary value in terms of reflecting the production and living culture, technology and social status of the period. However, the fact that they lose their economic and functional value with the rapid development of technology, and that they are seen as large-scale structures that do not carry architectural value and are an obstacle to urbanization in urban transformation areas causes industrial assets to be left idle or demolished as part of a mandatory transformation process. In this context, as a contemporary conservation method adaptive reusing provides an effective protection for the transfer of industrial heritage to future generations when it is applied in a holistic manner with its technical and technological components, production system and environment reflecting its culture, landscape and social values.There are many studies and implementation in the local, national and international level on the adaptive reusing of industrial heritage and contributing to architectural literature. Within this context, guiding studies such as the Venice Charter, Dublin Principles, Nara Certificate of Authenticity, etc. are frequently encountered for the evaluation of different approaches to repurposing within the framework of the principle of preserving the value of authenticity and integrity in accordance with the physical, environmental, social and legal conditions.

Bursa is located at the intersection of important commercial axes of Anatolia which makes it one of the important centers of the sericulture and weaving industry. Bursa was involved in the industrialization process with sericulture activities in the 18th century. Throughout the historical process, the province has increased its industrialization capacity by operating in the work lines such as energy production and transportation but predominantly on weaving due to its geopolitical location, raw material resources and cultural structure. In this context, the fact that the industrial memory of Bursa is based on sericulture and weaving gives silk a characteristic position in terms of the industry. During the Ottoman Period, weaving was carried out using catapults in traditional workshops; however, with the support of the European countries for industrialization, textile industry developed and various industrial buildings and settlements were established in the city where large capacity production and employment activities could be carried out until the first years of the Republican Period.

When the archive and literature sources were examined, it was determined that there are 26 factory buildings in Bursa, which were generally established in the city center between 1780-1969 and have survived to the present day and when a classification was made according to the business lines, it was seen that the weaving sector was

predominant. In the field studies, it has been determined that those factory buildings are mostly underutilized, only few of them have been repurposed with different conservation approaches or the restoration process is ongoing.

In this study, it's aim to determine the current status of historical factories that engaged in textile industry and to analyze the physical and functional effects of different interventions in the adaptive reusing process on the weaving factories and to determine the authenticity and preservation status of the historical buildings. The model of the study consists of four stages. Within the scope of the data obtained from reviewing of the archival and literature sources and field studies, Ete Mensucat Dyehouse, İpeker Silk Factory, and Merinos Wool Industry Weaving Factory engaged with the textile industry in Bursa which were determined to be repurposed and currently in the use, were examined in terms of physical and environmental, economic and spatial identity values by creating analysis forms with the comparative analytical analysis method, and a survey consisting of four parts was carried out in order to test the information about the users' perception of the new use of the buildings. The findings of the identification studies were collated and the preservation status of the silk and weaving factories in Bursa, their immediate surroundings and their impact on the economy of the city were evaluated. This study aims to contribute to the literature by creating a basis for analyzing the effects of re-functioning on industrial heritage in a multidimensional way and analyzing the effects of new interventions.

Key words: Refunctioning, Bursa, Industrial heritage, Weavıng factories, Physical assessment

1. GİRİŞ

18. yüzyılda pamuklu dokuma sanayi öncülüğünde gelişen Endüstri Devrimi, fabrika gibi yeni tipolojilere ortam hazırlayarak kentsel çevrenin değişmesine neden olurken endüstri kültürü ve mirasının da oluşmasına ortam hazırlamıştır. Ekonomik kullanım değeri ön planda bu yapılar estetik kaygılardan uzak yalın bir mimaride tasarlanmış olup teknolojinin hızlı gelişimi ile işlevsel ve ekonomik değerlerini yitirerek atıl durumda bırakılma, yıkılma veya koruma alternatifleri bağlamında zorunlu bir dönüşüm sürecine dahil olurlar. Çağdaş bir koruma yaklaşımı olarak yeniden işlevlendirme, endüstriyel miras değeri taşıyan bu tip yapıların uygun bir işlev doğrultusunda bütüncül bir koruma yaklaşımı ile kentsel yaşama entegre edilmesi noktasında etkin bir koruma yöntemidir (Köksal,2023,s.571).

Endüstri Devrimi ve üretim mekanı olarak yansıyan fabrikalar Anadolu'nun önemli ticari ve endüstri kentlerinden biri olan Bursa bağlamında incelendiğinde kentin 18. yüzyılda ipekçilik odağında endüstrileşme sürecine dâhil olarak mimari anlamda yeni mekânsal oluşumlara zemin hazırladığı bilinmektedir. Bu bağlamda ipekçilik ve beraberinde gelişen dokumacılık, kentin endüstriyel gelişimi ve mimari hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Bursa'da endüstriyel faaliyetler Bizans Dönemi'ne tarihlenmesine karşın Endüstri Devrimi sonrasındaki teknolojik ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle Osmanlı Dönemi'ndeki geleneksel üretim kültürü ve mekânları Cumhuriyet Dönemi'ne kadar gelişim göstererek kentte çok sayıda fabrika yapı ve yerleşkesi kurulmuştur. Bu bilgiler ışığında Bursa'daki ipekçilik ve dokuma endüstri mirasının mevcut durumu fabrika mekânsal tipolojisi üzerinden incelendiğinde 18.-20. yüzyıla tarihlenen 6 tane endüstri yapısının farklı koruma yaklaşımları ile yeniden işlevlendirildiği 10 tane yapının ise atıl durumda olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, tespit edilen ve aktif kullanım sürecinde olan tarihi Ete Mensucat Boyahanesi, İpeker İpek Fabrikası ve Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi

Dokuma Fabrikası'na yapılan fiziksel ve işlevsel müdahalelerin kültürel mirasa olan etkisinin çözümlenmesi ve bu yapıların korunmuşluk durumunun belirlenmesi şu araştırma soruları doğrultusunda yapılandırılmıştır:

- Endüstri mirası ve korunmasına yönelik temel kavramlar ve teorik yaklaşımlar nelerdir?
- Endüstri yapılarının korunmasında yeniden işlevlendirme yönteminin rolü ve etkisi nedir?
- Bursa'da dokuma endüstri mirasından geriye kalan değerler nelerdir?
- Bursa'da yeniden işlevlendirilen dokuma endüstri mirasının korunmuşluk durumu nedir?
- Bursa'da yeniden işlevlendirilen dokuma fabrikalarının çevresine ve kentin ekonomisine olan etkisi nedir?

1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, yeniden işlevlendirmenin farklı yaklaşımları kapsamında Bursa'daki ipek ve dokuma fabrikalarına yapılan fiziksel ve işlevsel müdahalelerin; özgünlük ve kimlik durumu, çevresel değerler ve ekonomiyi ne ölçüde etkilediği fiziksel ve kullanıcı görüşü doğrultusunda analiz edilerek kültürel mirasın korunmuşluk durumunun belirlenmesi ve yapılacak yeni müdahalelerin etkilerinin analiz edilebilmesine yönelik bir yaklaşımın geliştirilmesiyle literatür çalışmalarına katkı sunulması hedeflemektedir.

1780-1969 yılları arasında Bursa'da kurulmuş 26 tane tarihi fabrika yapı ve yerleşkesi tespit edilmiştir. Bu fabrikaların büyük bir kısmı günümüzde atıl durumda fiziksel olarak varlığını sürdürmesine karşın bir kısmı yeniden işlevlendirilmiş veya restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Tespit edilen fabrikalardan 16 tanesi dokuma, 4 tanesi ulaşım, 2 tanesi elektrik üretimi ve kalan diğer 4 tane yapının ise farklı üretim iş kollarına yönelik imalat geçmişi bulunmaktadır. Miras değeri olan bu endüstriyel mekânlar, sektörel olarak sınıflandırıldığında ipekçilik ve dokuma sektörünün nicel olarak ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Restore edilen dokuma fabrikalarının mevcut kullanım durumuna yönelik bir sınıflandırma yapıldığında; "Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi, Tofaş

Anadolu Arabaları Müzesi, İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Uludağ Üniversitesi Asım Kocabıyık M.Y.O., Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi ve Bursa Palas Hotel" olmak üzere 6 tane endüstri yapısı farklı koruma yaklaşımları ile yeniden işlevlendirilerek korunmuştur.

Bu yapılar, tescil ve kullanım durumuna göre tekrar sınıflandırıldığında ise "Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi, Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi, Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi ve Bursa Palas Hotel" olmak üzere 4 yapının tescilli ve aktif kullanım sürecinde olduğu belirlenmiştir. Ancak Bursa Palas Hotel, arşiv ve saha çalışmalarına getirilen kısıtlar nedeniyle çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmamıştır.

1.2 Tezin Yöntemi

Tez çalışmasında, tümdengelim yaklaşımı ile Bursa'daki dokuma iş koluna yönelik endüstri mirası bütüncül bir şekilde ele alınarak kentteki genel duruma yönelik bir analiz yapıldıktan sonra yeniden işlevlendirilen ve aktif kullanım sürecinde olan endüstri mirasının korunmuşluk durumu ve çevresine olan etkisine yönelik bir değerlendirme yapılacaktır.
Değerlendirmeye yönelik kurgulanan araştırma modeli dört aşamadan oluşmaktadır:

i. Arşiv kaynakları ve literatür taramasıyla saha incelemelerinin gerçekleştirilmesi,

ii. Endüstri mirasının fiziksel özgünlük değeri ve yeni kullanımın çevreye etkisinin analiz formları ile çözümlenmesi,

iii. Kullanıcıların yapının yeni kullanımını nasıl algıladığına ilişkin anket çalışmasının yapılması ve verilerin analiz edilmesi,

iv. Bulguların çakıştırılarak değerlendirmenin yapılması

Birincil olarak, fiziksel ve sanal kütüphane ortamında literatür araştırması yapılırken Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Bursa Büyükşehir Belediyesi

Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi ve Osmangazi Belediyesi Arşivi'nde Bursa'nın endüstri mirasına yönelik yazılı ve görsel belgeler incelenerek çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Bu çalışmada, Elif Özlem Oral'a ait 2004

yılında tamamlanan “Bursa'daki ipek fabrikaları ve ipekçilikle ilgili endüstri mirasının korunması” konulu doktora tez çalışması temel yazılı kaynaklar arasında bulunmaktadır. Saha incelemeleriyle endüstri mirasının mevcut varlığı ve kullanım durumları tespit edilmiş, fotoğraf ve eskiz çalışmaları, sözlü mülakatlar yapılarak çalışmada kullanılmak üzere görsel kaynaklar oluşturulmuştur.

Endüstri mirasına yönelik yapılan literatür taramaları ışığında tarihi endüstri yapılarının ve teknik donatılarının miras değerleri ve göstergeleri, korunmasına yönelik ölçütler ve müdahale yaklaşımları belirlenerek Tablo 3.1’de sistematik hale getirilmiştir. Bu tablo, çalışma kapsamında incelenecek yapıların analiz edileceği değerlerin yansıtılması ve buna yönelik formların geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Korunmuşluk durumu değerlendirilmesi hedeflenen yapıların analiz edilmesi amacıyla “Fiziksel Özgünlük Değerlendirme”, “Endüstri Mirası Örneklerinin İncelenmesi” ve “Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu” konulu analiz formları geliştirilmiştir. “Fiziksel Özgünlük Değerlendirme” konulu analiz formunda dokuma endüstri mirasının; mimari, teknik ve teknolojik değerlerinin özgünlük ve korunmuşluk durumu, müdahale öncesi ve sonrası durumlar çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. İki sayfadan oluşan bu analiz formunun ilk sayfasında; yapının künyesi, koruma/kurul kararı, özgün işlevine yönelik “iş kolu, güç kaynağı ve nakliye sistemi” üretim sisteminin mimari ve teknik donatılarının korunmuşluk durumuna ilişkin yazılı ve görsel veriler bulunmaktadır. Endüstri mirasının künyesi ve üretim sistemin analiz edildiği bu sayfa; Köksal (2005) tarafından geliştirilen “Endüstri mirası anıt ve sitleri için envanter fişi”, Kıraç (2001) tarafından geliştirilen “tarihi sanayi yapılarının tesbit ve analiz tablosu” “Avrupa Konseyi Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri” ve “TÜBA Anıt Fişleri” dikkate alınarak düzenlenmiştir. Analiz formunun ikinci sayfasında ise Nara Özgünlük Belgesindeki özgünlük ölçütleri detaylandırılarak endüstri mirasının mimari değerlerinin korunmuşluk durumunun analiz edilmesi amaçlanmıştır (EK1).

“Endüstri mirası örneklerinin incelenmesi” konulu analiz formunda yapının künyesi, endüstri mirası envanterdeki önemi, özgün ve mevcut mimari özellikleri, miras değerleri ve görsel veriler analiz edilmektedir. Bu tablodaki ölçütler, tez kapsamında değerlendirilen yapıların özgünlük ve korunmuşluk durumlarının belirlenmesine

yönelik düzenlenen tablolar ve analiz formları için altlık oluşturmuştur. Örnekleri incelemek amacıyla Köksal (2005) ve Kıraç (2001)'a ait belirtilen fişlerin yanı sıra endüstri yapılarının "miras değerlerinin" belirlenmesi amacıyla Madran (2006) ve Kayın (2013) tarafından endüstri mirasının korunması ve değerlendirilmesine yönelik yapılan akademik çalışmalar referans alınmıştır (EK 2).

"Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu" konulu analiz formunda ise yeniden işlevlendirilen endüstri mirasının çevresine olan etkilerinin analiz edilmesi amacıyla dört farklı ölçüt belirlenmiştir. Bu analiz formu; Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü – 1987), Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri ve Yaldız ve Asatekin (2016) tarafından geliştirilen "performans kategorilerine" dikkate alınarak düzenlenmiştir (EK 3).

Üçüncü aşamada kullanıcıların yapının yeni kullanımını algılamasına ilişkin değerlendirme yapılması amacıyla 5'li likert ölçeği ve dört bölümden oluşan dijital bir anket çalışması yapılmıştır. Anketin ilk bölümünde demografik veriler sorgulanırken diğer bölümlerde örneklem alanlarına yönelik test ve açık uçlu soru bulunmaktadır. Veriler IBM SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiş ve excel ortamında tablolar ile görsel ifadeler oluşturulmuştur. Son bölümde ise elde edilen tüm bulgular çakıştırılarak Bursa'da yeniden işlevlendirilen dokuma endüstri mirasının korunmuşluk durumu, yakın çevresi ve ekonomisine olan etkileri belirlenmiştir.

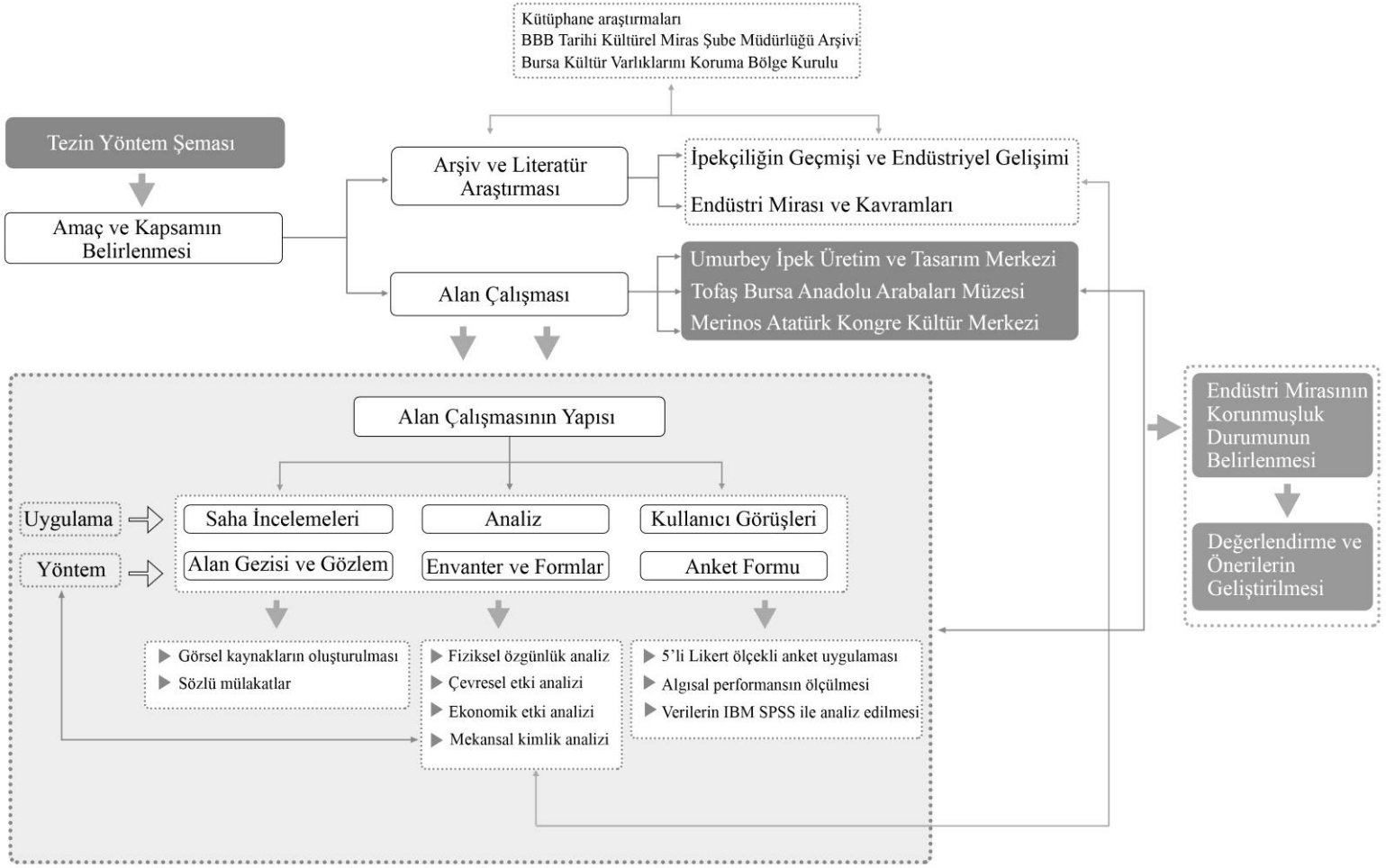

Şekil 1.1: Tezin yöntem şeması (Özelmacı,2024).

2. İPEKÇİLİK VE DOKUMANIN ENDÜSTRİYEL GELİŞİMİ

2.1 Dünyada İpekçilik ve Dokuma Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi

Dokuma sanayisi, imalat endüstrisinin alt sektörleri arasında 321 kod numarası ile uluslararası sanayi sıralamasında bulunmaktadır. Bu imalat sektörü; elyafın hazırlanması, iplik haline dönüştürülmesi, dokunması ve boyanması dahil olmak üzere farklı aşamalardan oluşmaktadır (Ekonomi ansiklopedisi aktaran Yıldız,2011, s.389).

Dokumacılık, insanlık tarihi ile başlamış, günümüze kadar bir sanat ve zanaat faaliyeti olarak süregelmiştir (Yıldız,2011,s.390). Anadolu, dokumacılıkta ileri seviyeye ulaşmış dünyanın en önemli merkezleri arasında yer almaktaydı. 1962 yılında Anadolu'daki Çatalhöyük arkeolojik kazılarının buluntularında dokumacılığın Anadolu ve civarında başlayarak en az dokuz yüzyıl tarih öncesine dayandığı düşünülmekte olup yapılan arkeolojik kazılar bu hipotezi desteklemektedir. Öyle ki M.Ö. 2000 yıllara tarihlenen kil tabletlerde, Anadolu ve çevresinde ticari bir uğraş olarak dokumacılığın yaygın bir endüstriyel faaliyet olduğu, nasıl yapıldığı ve yaşam alanlarını nasıl etkilediğine ilişkin önemli bilgiler yer almaktadır (URL 1).

İlk çağlarda insanlar ağaç kabuklarından sepetler yaparken zamanla hayvanlardan elde ettikleri yünleri eğirerek sanayileşme çağına geçiş yapmıştır (Yıldız,2011). Bunun yanı sıra ağaç dalları ile mekânların örülmesi, bağdadi duvarların inşa edilmesi gibi faaliyetler dokumacılık uygulamalarının mimarideki yansımalarıdır (URL 1).

Yün, dokumacılıkta kullanılan ilk malzemelerden biri olup bunu takiben keşfedilen pamuk ve ipek de dokumacılığın temel ham maddeleri arasında yer almıştır. Bu malzemelerden imal edilen kumaşların İpek Yolu gibi güzergahlar kullanılarak ülkeler arasında ticaretinin yapılması, medeniyetler arasında kültürel ve bilimsel etkileşimlerin gerçekleşmesine de ortam sağlamıştır (Kayhan,2016,s.405-406) (Şekil 2.1).

Çin'in Asya'yı keşfetme arzusu ile başlayan yolculuk İpek Yolu'nun tarihini başlatmıştır. İpekli ürünler Asya üzerinden İran'a ulaşmaktaydı. Böylece ipekböceği kısa süre içerisinde dünya geneline yayılmıştır (Kayhan,2016,s.403-405).

Dokumacılık, dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli yöntemler ile değişik malzemeler kullanılarak yapılmıştır (Yıldız,2011,s.391). Öyle ki tarih öncesi dönemlerde insanların maddi gereksinimleri karşılamak amacıyla başlayan dokumacılık, coğrafi koşulların da etkisi ile geliştirilerek yerel ve ulusal kimliği yansıtan sanatsal düzeyde çalışmaların bir parçası haline gelmiştir (URL 1).

Şekil 2.1:İpek Yolu haritası (URL 2).

M.Ö. 3. yüzyılda Avrupa'da dokumacılık henüz keşfedilmemişken Çin'de önemli ölçüde ilerlemiş ve ipek ticaretin önemli bir hammaddesine dönüşmüştür. M.Ö. 4. yüzyılda gelişmeye devam eden dokumacılık ile atölyeler kurumsal kimlik kazanırken yeni yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Böylece atölyeler kent merkezlerine ulaşarak tezgah sayısı ve istihdam arttırılmış, düzeni denetlemek amacıyla lonca teşkilatları kurulmuştur (Haussig 1954 aktaran İmer,2005,s.17).

Dokumanın önemli hammaddelerinden olan ipeğin anavatanı Çin olduğu düşünülmektedir. İpeğin ilk üretim tarihi tartışmalı olmakla birlikte dünyaya yayılması binlerce yılı aşkın süreyi kapsadığı hipotezi kabul görmektedir (Yıldırım, 2022,s.131). 20. yüzyılda yapılan bazı araştırmaların geliştirilen bulgularına göre

ipekçilik tarihinin M.Ö. 2750'lere dayandığı tespit edilmiştir. (Kuhn, 1984,s.218 aktaran Yıldırım,2022,s.131).Önemli bir hammadde kaynağı olan İpek, Çin'de saygın bir malzeme ve uğraş olarak kabul görmüştür. İpekböceği tohumunu Çin dışına çıkarmak isteyenlere ise ağır cezalar verilmiştir. Bu nedenle ipekçilik ülkenin himayesinde uzun bir süre gizli tutulmuştur (İmer,2005,s.14).

İpek, zenginlik ve statü göstergesi niteliğinde antik çağlara tarihlenen değerli bir varlık olarak dünya ticaret tarihine yön vermiş ve kendisinden sıklıkla söz ettirmiştir (Kıvrım ve Elmacı,2011,s. 715). Bu hammadde kaynağı, lüks bir meta olarak uluslararası ticarette para yerine de kullanılırken (Frankopan, 2018) İpek Yolu'nun mimarı olarak medeniyetler arasında kültür, ilim ve bilginin de aktarılmasına aracı olmaktaydı (Kayhan,2016,s.404-406).

Nadir bulunan ve çok pahalı bir malzeme olan Çin ipeği, Parthlar aracılığıyla Roma halkına tanıtılmıştır. Roma'dan da Yunan kentleri ve Thebes'e yayılmıştır (Walton, 48 aktaran Yılmaz 2021,s.101). Bunu takiben batı dünyasında; 13. yüzyılda İtalya'nın Lucca kentinde, 16. yüzyılda ise Fransa ve İngiltere'de kullanımı başlamıştır (İnalcık,2008).

İlk dönemlerde Roma'da aksesuar olarak kullanılan ve büyük ilgi gören ipekli kumaşlar 6. yüzyıla kadar Çin'den ithal edilmiştir. Bu dönemden itibaren Bizans halkının ipekböceği üretmesi ile birlikte ipek dokumacılığı da önem kazanmaya başlamıştır (Oral,2004,s.7). Böylece İstanbul, İzmit, Bursa gibi kentler başta olmak üzere Anadolu'nun farklı bölgeleri ipekçilik ile tanışmıştır (Dalsar, 1960,s.306).

Doğu Roma'da ki atölyeler, ipek üretimini başkent Konstantinopolis'te yoğunlaştırmak ve olası saldırılardan uzak tutmak amacıyla Büyük Saray'ın çevresinde kurulmuştur (Rice,1998 aktaran Oral,2004,s.7). Öyle ki Bizans, sanatsal nitelikteki ipekli dokumaları ile Avrupa'da ün yaparak dikkat çekmiştir (Uğurlu, 2018, s.5). Ancak Haçlıların saldırıları ile bu atölyeler yıkılmış, çok sayıda dokuma tezgahı ve ustaları Avrupa'ya savaş ganimeti olarak götürülmüş ve ipek dokumacılığı Bizans'ta büyük bir yıkıma uğrayarak nerdeyse son bulmuştur (Uğurlu, 2018, s.6).

Osmanlı Devleti'nde ise İstanbul'un fethi ile saraya bağlı dokuma atölye ve imalathaneleri oluşturularak sarayın ve ordunun gereksinimleri karşılanmıştır. Bu atölyelerde sanat ve zanaat eğitimi verilmiştir. İmal edilen dokuma ürünleri pahalı

üretimler olması nedeniyle sarayın kontrolü altında gerçekleştirilirken Anadolu dokumacılığından farklı olmuştur (URL 1). 19. yüzyıldan önce kurulmuş bu atölyeler Osmanlı'nın iplik üretimi ve dokumacılık faaliyetlerinde önemli bir yer tutmasına karşın geleneksel yöntem ve aletlerin kullanıldığı, teknolojik açıdan yetersiz ve düşük kapasiteli mekânlardır (Evsile, 2018,s.109).

15. yüzyılda düşünce yapısının kalkınması temelinde başlatılan Rönensans akımı sanayileşmeyi de etkilemiştir. Bu dönemde Fransa'da ipek ve pamuklu dokuma ürünlerine yönelik ithalata ayrılan bütçeden tasarruf edilmesi amacıyla dokuma sanayisine doğru bir yönelim başlamıştır. Bu bölgeden ayrılan ustaların İngiltere'ye yerleşmesi ile benzer süreçler yaşanmıştır (Yıldız,2011,s.392).

Dokuma faaliyetleri, Endüstri Devrimi'ni tetikleyen etkenler arasında bulunmaktadır. Bu durumun yanı sıra; 18. yüzyılda J. Hargreaves tarafından iplik eğirme, Arkwright tarafından pamuk eğirme makinesi, J.M. Jacquard'ın adı ile nitelendirilen dokuma tezgahı ve James Watt tarafından buhar makinesinin icadı endüstriyel devrimin kırılma noktası niteliğindedir ve dokuma alanında kullanılan makine ve sistemlerin temelini oluşturmaktadır (Yıldız,2011,s.392). Bu yüzyılda batılı devletlerin Sanayi Devrimi ile küresel ölçekte gelişim gösterirken beden ve emek gücüne dayalı, düşük kapasitede üretim gücüne sahip geriye kalan ülkeler ise batılı devletler için hammadde kaynağı üreten açık bir pazar haline gelmiştir (Akkuş,2022,s.94).

18. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde ise Üsküdar'daki camilerin çevresine Fransa' dan uzman kişilerin getirilmesi ile kurulan dokuma atölyelerinde uzun süre faaliyet gösterilememiştir. Bu nedenle 1833 yılında sarayın dokuma gereksinimini karşılamak amacıyla İstanbul'da Feshane fabrikası, 1844'te ise İzmit Körfezi'nde Hereke Fabrika-i Hümayûn kurulmuştur (URL 1).

Şekil 2.2: Sırasıyla Feshane-i Amire (1833) ve Hereke Fabrika-i Hümayûn (1844), (URL 3,URL 4).

19. yüzyılın son dönemlerinde ise demir ve çeliğin endüstride kullanılması ile dokuma sanayisi büyük ölçüde gelişerek üretimde makineli sistemlerin esas olduğu fabrikalar inşa edilmiştir. Bu durum endüstrileşmesinin de farklı bölgelerde yayılmaya başlayacağı sanayilerin kurulmasını sağlamıştır (Freyer,1954 aktaran Yıldız,2011, s.392).

20. yüzyılda ulaşım ağlarının gelişmesi ile endüstrileşme küreselleşmeye başlamıştır (Özsoylu,2017,s. 44). Anadolu'da Cumhuriyetin ilanı ile 1933'te tekstil sektörünün gelişmesine öncülük eden Sümerbank idaresinde kamu yatırımı olarak Nazilli ve Adana Bez fabrikaları kurulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde dokumaya yönelik sanayi kuruluşlarının yanı sıra el dokumacılığının yeniden canlandırılması ve teşvik edilmesi amacıyla dokuma tezgâhları üretilerek halka dağıtılmıştır (URL 1).

21. yüzyılda ise Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) ile birlikte beden gücüne dayalı emek yerini internet teknolojilerinin liderliğindeki üretim biçimlerine bırakmıştır (Tonga Yıldız, Tonga;200,s.40). Dünyada Uzakdoğu'dan ucuz ipeğin ithal edilmesi ile sentetik kumaş sanayisi ilerlemiştir. Bunun yanı sıra bu yüzyılda artan sanayileşme faktörü ile kırdan kente yapılan göçler yerel ipekçilik ve dokumacılık faaliyetlerinde düşüşe neden olurken endüstrileşmeye bağlı gelişen dokumacılık faaliyetleri ivme kazanarak yayılmıştır (Taşlıgil,2013,s.244).

2.2 Osmanlı Devleti'nde İpekçilik ve Dokuma Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi

İpekçilik ve beraberinde gelişen dokumacılık, Anadolu'nun tarihsel sürecinde önemli iktisadi faaliyetlerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişletmesiyle doğu-batı yönünde yapılan ticaretin merkezi, hammadde kaynakları yönünden zengin olan Bursa'ya kaymış ve Anadolu'dan geçen eski ticaret yolları tekrar önem kazanmıştır. İlerleyen süreçte Konya'nın fethedilmesi ile bu yolların hâkimiyeti Osmanlıların kontrolüne geçmiştir (Çizakça,1980,s.142).

Merkezi otoritenin İpek Yolu rotasına doğru genişlemesi bu yolun denetim gücünü arttırmıştır. Bu güzergah üzerindeki bazı kentlerin depo niteliği kazanmasıyla ham ipek temini kolaylaşmış ve dokumacılığa katkı sağlanmıştır. 19. yüzyılda bu bölgelerin çoğu ham ipek üreten merkezi kentlere dönüşmüştür (Tekeli,1985,s.718).

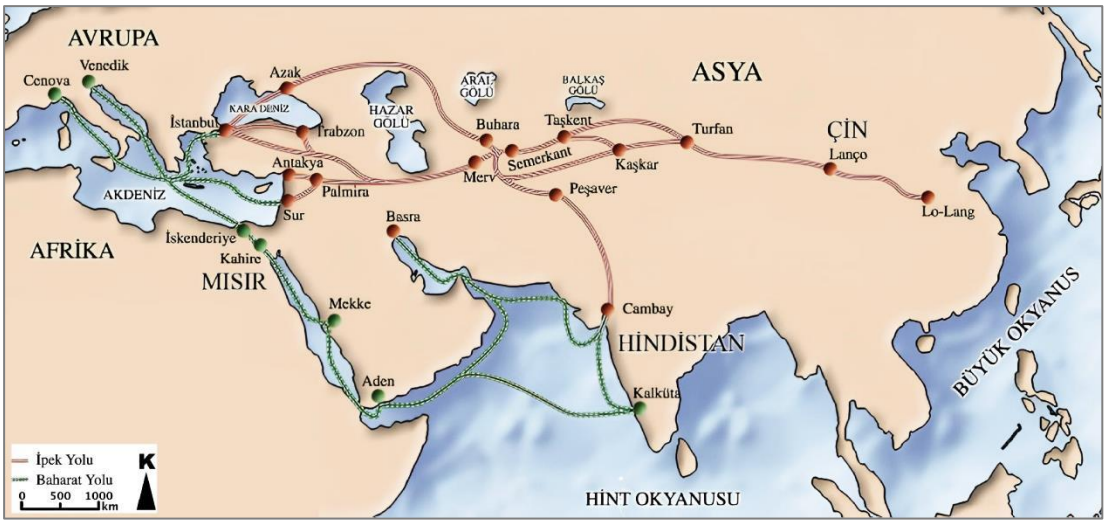

Şekil 2.3: İpek ve Baharat Yolu güzergahı (URL5).

15. yüzyılda Osmanlı'nın başkenti olan Bursa, İmparatorluğun ekonomisi ve ticari gelişimi bakımından merkezi bir konumundadır. Öyle ki kent, Ortadoğu'dan Avrupa'ya doğru mal alışverişi yapmak isteyen ülkeler için bir buluşma noktası değerindedir (Abacı Dörtok,2006,s.162). Bu yüzyılda esasları kurulan ipekçilik sektöründe üretim 19. yüzyıla kadar konutlarda veya küçük işliklerde zanaatkârlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Mackie, 2001 aktaran Oral,2005,s.2). Ticari bir merkez olan Bursa'da, çoğunluğu İran'dan ve Mora'dan olmak üzere yaklaşık bin adet dokuma tezgâhı bulunmaktaydı (Dalsar, 1960,s.29).

16. yüzyılın ilk dönemine kadar İmparatorluk'ta ham ipek ve kumaş üretiminde büyük gelişim gösterilerek yeni istihdam alanları oluşturulmuştur. Süreç içerisinde, saray halkı ve varlıklı kişilerin ardından sıradan halkın ipekli ürünlere olan ilgisinin artması Bursa haricinde; İstanbul, Edirne, Amasya, İzmir, Konya ve Denizli gibi kentlerde de ipekli dokumacılık sektörünün gelişmesine zemin hazırlamıştır (Ertoğrul, 1933, s.3).

İmparatorluğun diğer önemli ipek üretim merkezleri ise Amasya, Aydın, Tokat ve Mora'ydı (İnalcık,2000,s.282). II. Bayezid yönetiminde ipek ithalatı üst seviyeye ulaşırken I. Selim döneminde siyasi ve ideolojik nedenlerden dolayı ipekçilik ticareti ve dokuma sanayisinde daralma yaşanmış, bu nedenle istihdam ve kaliteli ipek dokuyan usta sayısı azalarak tezgâhlarda Avrupa taklidi sayılabilecek sıradan kumaşlar yaygınlaşmaya başlamıştır (Dalsar, 1960,s.306).

16. yüzyılın başlarında ipek dokumacılığı, genellikle İran'dan kolay ulaşılabilir şekilde ithal edilen kaliteli ipeklerin kullanılmasından ötürü parlak bir dönem yaşamıştır (Yılmaz,1993,s.s.1652). Bursa ipekçiliği, İran'dan gelen ham ipek ile bağlantılıydı. Ham ipek, kentte işlendikten veya vergilendirildikten sonra yabancı ülkelere ihraç edilirdi (İnalcık, 1996). Ancak bu dönemin ortalarında yaşanan Fiyat Devrimi ve İran'a uygulanan ambargo nedeniyle sektörde fiyatların yükselmesi ipekli dokumacılığının duraklama devrine girmesine neden olmuştur (Akkuş,2008,s.3).

İran'dan işlenecek ipeğin gelmemesi ve devletin vergi gelirlerinin düşmesiyle tezgâhlar atıl duruma gelmesine karşın Bursa gibi merkezi kentlerin ticari yolları önemini korumaya devam etmiştir. Öyle ki savaşlar ve isyanların etkisi ile Çin'den gelen ipeğin sekteye uğraması Avrupa devletlerini İran ipeğine bağımlı hale getirmiştir (Çizakça,1980,s.142).

16. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Bursa'daki dokumacılar, ham ipek üretiminin yapılabilmesi için kozacılığa yönelerek asıl mesleklerinden uzaklaşmışlardır (Çizakça,1980,s.151) (Şekil 2.4). Dalsar'a (1960) göre bu durum, Avrupa'nın dokuma endüstrisi için Osmanlı pazarında hammadde arayışlarını yaygın hale getirmesi ve ipekli kumaşa olan ithalatın artmasından kaynaklanmaktadır.

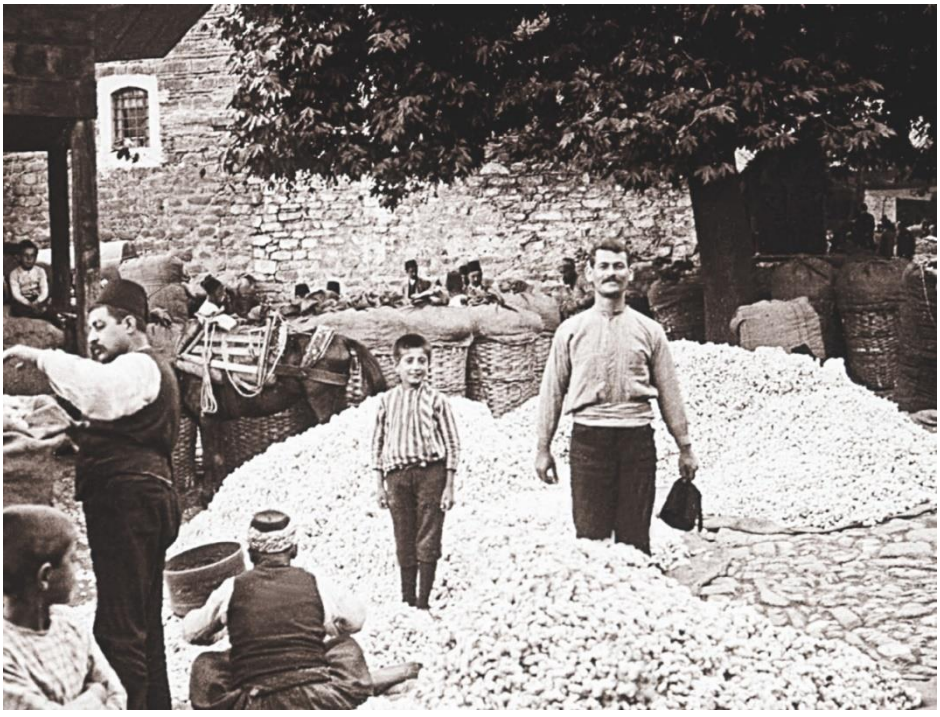

Şekil 2.4: Koza Han'da koza satışı (URL 6).

17. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı'da koza üretiminin yaygınlaşmasıyla İran ipeğine duyulan ihtiyaç azalmış ve esnaf grubu tarafından geleneksel atölyelerde mancınıklar kullanılarak tekrar ham ipek üretimi başlamıştır. Buna karşın İngiltere ve İtalya gibi Avrupa ülkeleri, teknolojik gelişmelerin izinde su gücünden faydalanarak ham ipek üretmeye başlamışlardır (İnalcık, 1996).

Dalsar'a (1960) göre Avrupa'nın sanayileşme rekabeti ile Osmanlı'nın yerli dokuma sektöründe yaşanan sorunlar, dokumacılık faaliyetlerini geriletirken kozacılık ve ham ipek üretim sektöründe ilerleme sağlamıştır. Böylece yabancı ülkelerin hammaddeye ihtiyaç duyması ekonomik bir faaliyet olarak Osmanlı'nın ham ipek üretim kapasitesini arttırmıştır (s.401). Yine 17. yüzyılda İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerin doğrudan Çin ipeğini ithal etmesine yönelik atılımları ise Bursa ve İzmir limanlarının eski ticari canlılığının azalmasına neden olmuştur (İnalcık,2000,s.306).

18. yüzyılda Osmanlı'nın önemli liman kentleri olan İstanbul, Bursa ve İzmir'de halkın üretmiş olduğu koza ve ham ipeğin toplandığı mağazalar açılmıştır. Bursa merkez olmak üzere civar kentlerde üretilen ve Suriye'den kervanlar ile getirilen ipekler toplanarak İstanbul ve İzmir limanlarından Fransa, Venedik, Ceneviz gibi Avrupa ülkelerine ihraç edilmiştir (Giz, 1969,s.14-15). Buna karşın dönemin sonlarına doğru hala Osmanlı'nın yeterli düzeyde bir dokuma sanayisi bulunmuyordu ve kumaş ithalatı tüketime oranla yaklaşık yüzde üçlük bir değere sahipti. Ancak Avrupa devletleri dokumacılık sektöründe hızla gelişim göstermekteydi (Pamuk, 1985,s.105).

1824 yılında Avrupa'nın önemli ipek merkezlerinden biri olan Lyon'da buhar gücü ile çalışan makineler (Şekil 2.5) kullanılarak ham ipek üretimi hızlandırılmıştır (Çiftçi,2013,s.6). Osmanlı filatür fabrikalarında imal edilen ham ipeğin büyük bir bölümü buhar enerjisi kullanarak mekanik bir sistem yardımıyla çalışan Lyon kentindeki dokuma tezgâhları için üretilmiştir. (Tekeli,1985,s.718). Bu sistemle üretilen ham ipeğin kalitesi ve üretim maliyetinin düşmesi kısa süre içerisinde Avrupa'ya yayılmasına neden olmuştur (Boykoy,2013,s.21).

Halep ve Adanalı tüccarlar başta olmak üzere Anadolu'nun bazı kentleri, ham ipek ve koza üretim sektörüne yoğunlaşmış ve Bursa'dan dokumacılık yapmak üzere hammadde temin etmişlerdir. Bu durum Osmanlı'nın Avrupa talepleri doğrultusunda

ham madde sektörüne yoğunlaşmasına rağmen 18. yüzyılda dokumacılık sektöründen tamamen uzaklaşmadığının bir göstergesidir (Dalsar,1960).

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'nın talepleri ipekçilik sektörünün gelişimini belirleyen etkenler arasında yer almıştır. Birçok kentte ipek üretimi yapılmasına karşın özellikle Bursa ipeğinin kalitesi ve beyaz oluşu İtalya'da üretilen ipeklerden dahi nitelikli olması kentin merkezi bir nokta haline getirmiştir (Mr.Consul Sandison akt. Dörtok Abacı,2006,s.164). Ancak 19. yüzyılın sonlarında İtalya'da kozacılığın gelişmesi ve ucuz kumaşların imal edilmesi neticesinde Bursa ipeğine olan talep azalmıştır (Dörtok Abacı,2006,s.166).

Osmanlı Devleti'nin iç pazarı Avrupa'da imal edilen ürünlere karşı açık bir duruma gelmiş ve yerli üretimin yerini giderek artan bir hızla yabancı ürünler almaya başlamıştır. Belirli bir kalite ve miktarın üzerinde üretim yapamayan küçük üreticilerin farklı sektörlere yönelmesi ile piyasanın dengesi de değişmiştir (Seyitdanlıoğlu,2009,s.54).

19. yüzyıl pek çok alanda değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İpekçilik sektörü bu değişimin etkisi ile yenileşme sürecine dâhil olarak endüstrileşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ilk dönemlerinde geleneksel yöntemler kullanılarak evlerde ham ipek üretilirken esnaf tarafından kumaş imalatı gerçekleştirilmekteydi (Çiftçi,2013,s.6).

1824 yılında Avrupa'nın önemli ipek merkezlerinden biri olan Lyon'da buhar gücü ile çalışan makineler (Şekil 2.5) kullanılarak ham ipek üretimi hızlandırılmıştır (Çiftçi,2013,s.6). Osmanlı filatür fabrikalarında imal edilen ham ipeğin büyük bir bölümü buhar enerjisi kullanarak mekanik bir sistem yardımıyla çalışan Lyon kentindeki dokuma tezgâhları için üretilmiştir. (Tekeli,1985,s.718). Bu sistemle üretilen ham ipeğin kalitesi ve üretim maliyetinin düşmesi kısa süre içerisinde Avrupa'ya yayılmasına neden olmuştur (Boykoy,2013,s.21).

Tarımsal art alanı olan mevcut bölgeler, yabancı devletlerin talepleri doğrultusunda hammadde ve yarı mamul imalatını yapan merkezi bölgelere dönüşmüştür. Bu durum Lyon'nun dokuma sektöründeki üretim kapasitesini arttırmasına karşın Osmanlı'da bu sektöre dayalı üretimi olumsuz yönde etkileyip gerilemesine neden olmuştur (Tekeli,1985,s.17).

Endüstri Devrimi'yle birlikte Avrupa'nın hammaddeye olan talebinin artması koza ve ham ipek üretimine yoğunlaşan Osmanlı Devleti'nde fiyatların yükselmesine neden olmuştur. İpekli dokumacılık sektörü, yükselen fiyatlar karşısında hammadde temininde sorun yaşarken ülkede dışsal sorunların yaşanmadığı dönem hammadde üretimi sürekli olarak artış göstermiştir (Quataert aktaran Aras,2021,s.22).

Avrupa kaynaklı meydana gelen karabatan hastalığının Edirne sınırları üzerinden Anadolu'ya girerek hızla yayılması ipekçilik sektörünü olumsuz etkilemiştir. Ancak hastalıkla mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi, teşvikler, devlet tarafından yapılan yatırımlar, Düyun-ı Umumiye döneminde ipekçiliğe ilişkin eğitimlerin yaygınlaşması gibi önlemler neticesinde üretim tekrar yükselmeye başlamıştır (Taşlıgil,1996,s.241).

İpeğin vergisini yükselterek gelirini arttırmak isteyen Düyun-u Umumiye idaresi tarafından bilimsel eğitim vermek amacıyla 1888 yılında Bursa Harir Dârü't-talimi adında ipekçilik okulu kurulmuştur (Şekil 2.6). Okul, 1894'te okul İpekçilik Caddesi üzerindeki yapıya taşınarak 1918 yılına kadar yaklaşık 2032 mezun vermiştir (Dalsar,1960). Bu durum Bursa'da ipekçiliği yeniden canlandıran bir etki yaratarak üretimde önemli bir artış sağlamıştır (Taşlıgil,2013,s.237).

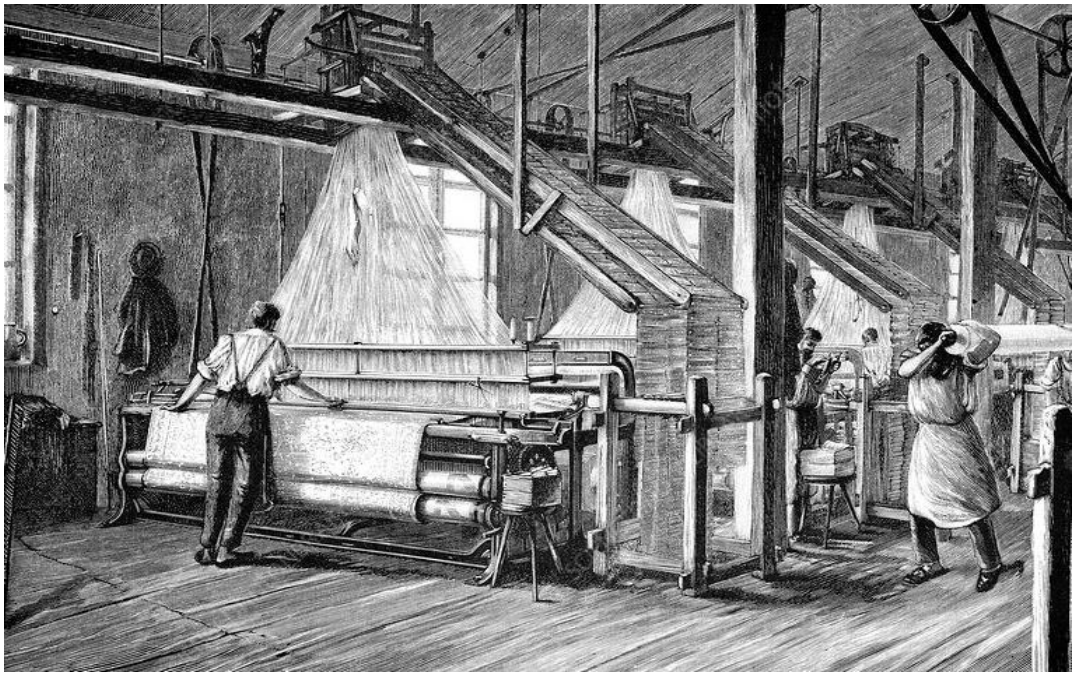

Şekil 2.5: 19. yüzyılda Lyon'da geliştirilen bir dokuma tezgahı (URL 7).

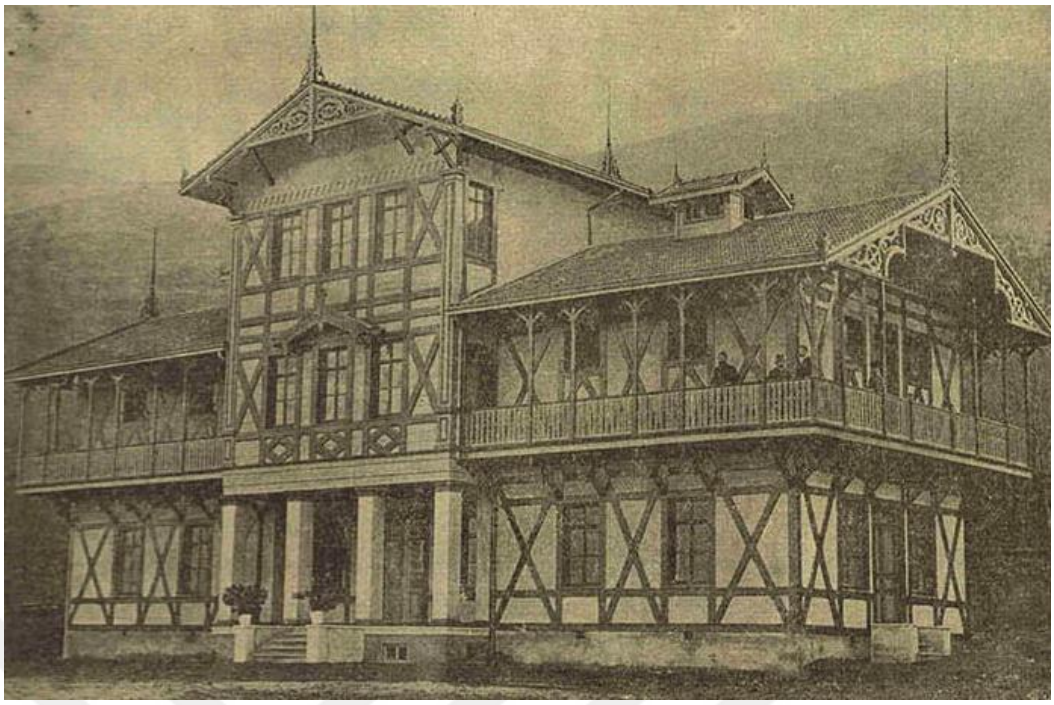

Şekil 2.6: Bursa Harir Dârü't-talimi (Bursa İpekçilik Okulu) (URL 8).

20. yüzyıla kadar tarımsal bir faaliyet olan kozacılık sektörü Osmanlı Devleti'nde önemini korumaya devam etmiştir. Bu dönemde ipekçiliğin ilerlemesi amacıyla teşviklerde bulunulmuş ve yarışmalar düzenlenmiştir (Akkuş,2008,s.6).

Savaş ve isyanlar gibi nedenler Osmanlı Devleti'nin mali durumunu giderek zarara uğratmıştır. 19. yüzyıl boyunca devam eden bu süreç dış borçlar ile ağırlaşmış ve ekonomik çözülmeyi Avrupa üstlenmiştir (Seyitdanlıoğlu,2009,s.54). Bu durum önemli ipekçilik merkezlerinde tezgâhların kapanmasına ve sanayileşmenin gerilemesine neden olmuştur (Boykoy,2013,s.35).

Tanzimatçılar; ekonomiyi canlandırmak amacıyla üretilen ürünlerin kontrol edilmesi, yerli ve yabancı piyasada ürünlerin sergilenerek tanıtılması, kalifiye eleman yetiştirilmesi ve Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun açılması şeklinde önlemler almış, 20. yüzyıla kadar süreç benzer şekilde devam etmiştir (Önsoy,1984,s.9).

Dokumacılık, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı'nın da gelişmiş bir sanayi kolu olarak 19. yüzyıla doğru yalnızca İmparatorluğun değil halkın da gereksinimlerini karşılamak üzere ithalatı yaygınlaşan bir faaliyete dönüşmüştür (Seyitdanlıoğlu,2009,s.56). Bu doğrultuda liman bağlantısı olan merkezi konumdaki kentlere ipekli dokuma, yün ve tiftik ürünlerinin imalatının yapıldığı fabrikalar

kurularak Batılı tarzda endüstrileşme girişimlerinde bulunulmuştur (Seyitdanlıoğlu,2009,s.56). 1719'da İstanbul'da kurulan İplikhane, 19. yüzyılın ilk dönemlerinde kurulan Beykoz Çuha fabrikası ve İplikhane-i Âmire bu girişim dahilinde kurulmuş dokuma fabrikalarındadır (Dölen,2015,s.246-247).

Şekil 2.7:İstanbul'da kurulan İplikhane (Dölen,2015).

Tanzimat Dönemi'nde sanayileşme alanında yapılan en önemli reform, İstanbul'un batısında Marmara Denizi'nin kıyı şeridi boyunca yayılan organize sanayi bölgesi niteliğindeki fabrika yerleşkesinin kurulmasıdır. 1842 yılında Zeytinburnu'nda kurulmaya başlanan bu kompleksin İngiltere'nin Birmingham ve Manchester kentlerinde kurulan sanayi bölgelerinin endüstrileşme yaklaşımlarının dikkate alındığı bilinmektedir (Clark,1974,s.18 aktaran Seyitdanlıoğlu, 2009,s.61).

"Büyük Fabrika" olarak nitelendirilen Zeytinburnu bölgesinde, ağır sanayi öncelikli olmak üzere tekstil dokuma gibi farklı iş kollarında imalat yapılmaktaydı (Seyitdanlıoğlu, 2009,s.61). Bu yerleşke kapsamında Bakırköy'de de filatür, dokuma, basma ve buharlı gemiler inşa eden bir tersane ve demir atölyesi gibi ürünlerin imal edildiği ve ilerleyen dönemde Hereke Fabrikası'ndan temin edilen dokuma tezgahları ile üretim kapasitesi arttırılacak dört fabrika daha kurulmuştur Yeşilköy'de kurulan modern çiftlikte üretilen malların fabrikalarda işlenmesi amacıyla Amerika'dan uzmanlar getirtilerek pamuk türünün ıslahı yapılırken yeni tarım teknikleri uygulanması planlanmıştır. (Clark,1974,s.18 aktaran Seyitdanlıoğlu, 2009,s.63).

Ancak 19. yüzyıldaki ticari sözleşmeler, merkezi otoritenin idare biçimi, ekonomi politikalarının yanlış uygulanması, bilgi ve tecrübe eksikliği, teknolojik yetersizlikler gibi nedenler bu çabaların olumsuz sonuçlanmasına ve ülkenin açık bir pazara dönüşmesine neden olmuştur (Doğruyol,2011,s.84).

20. yüzyılın ilk dönemlerinde tekstil sektörü Osmanlı sanayisinde önemli bir yere sahipti. Öyle ki 1906 yılında yapılan sanayi sayımlarına göre Bursa'da 44 fabrikada ham ipek imalatı yapılmaktaydı (HVS,1324/1906 aktaran Akkuş,2022,s.96). II. Meşrutiyet ile iktisadi politikalarda yapılan düzenlemeler ve devletin desteği ile kırsal bölgeler de dâhil olmak üzere yeni şirketlerin kurulması ve sanayi girişimlerine zemin hazırlamıştır (Akkuş, 2008, s.125). Bu süreç kapsamında Bursa'da dokuma sanayisinde makineleşme sürecinin gelişmesi amacıyla Müslim ve gayrimüslim girişimciler tarafından Bursa Mensucât-ı Osmaniye A.Ş. adında şirketler kurulmuştur (Dalsar, 1960,s. 432).

Birinci Dünya Savaşı ile merkezi yönetim iktisadi politikaların yeniden düzenlenmesine ortam hazırlamıştır (Toprak, 2012,s. 45). Öyle ki 1915'te gündeme gelen Sevk ve İskân Kanunu'nun neticeleri kentin endüstriyel yapısını da etkilemiştir. Ülkesine dönen yabancılar, tekelindeki ticari işletmeleri ve dokuma fabrikalarını düşük fiyatlar ile yerli halka devretmişlerdir (BOA. DH. ŞFR. D.64/39 aktaran Akkuş,2022,s.96).

15. yüzyılda esasları kurulan ipekçilik sektöründe üretim 19. yüzyıla kadar konutlarda veya küçük işliklerde zanaatkârlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Mackie, 2001 aktaran Oral,2005,s.2).

16. yüzyılın ilk dönemine kadar İmparatorluk'ta ham ipek ve kumaş üretiminde büyük gelişim gösterilerek yeni istihdam alanları oluşturulmuştur (Ertoğrul, 1933, s.3).

15. yy

URL: https://www.bursadabugun.com/galeri/yasam/bir-zamanlar-bur-

URL: https://www.normhaber.com/ipek-yolunun-son-duragi-bursa-ko-

16. yy

16. yüzyılın başlarında ipek dokumacılığı, genellikle İran'dan kolay ulaşılabilir şekilde ithal edilen kaliteli ipeklerin kullanılmasından ötürü parlak bir dönem yaşamıştır (Yılmaz,1993,s.s.1652).

Fiyat Devrimi ve İran'a uygulanan ambargo nedeniyle sektörde fiyatların yükselmesi ipekli dokumacılığının duraklama devrine girmesine neden olmuştur.

Osmanlı pazarında hammadde arayışlarını yaygın hale getirmesiyle Bursa'daki dokumacılar, ham ipek üretiminin yapılabilmesi için kozacılığa yönelerek asıl mesleklerinden uzaklaşmışlardır (Çizakça,1980,s.151).

17. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı'da koza üretiminin yaygınlaşmasıyla İran ipeğine duyulan ihtiyaç azalmış ve esnaf grubu tarafından geleneksel atölyelerde mancınıklar kullanılarak tekrar ham ipek üretimi başlamıştır (İnalcık, 1996).

İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerin doğrudan Çin ipeğini ithal etmesine yönelik atılımları ise Bursa ve İzmir limanlarının eski ticari canlılığının azalmasına neden olmuştur (İnalcık,2000,s.306).

17. yy

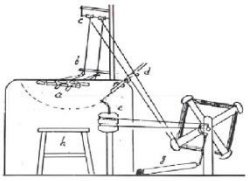

URL: https://istanbultarihi.ist/205-istanbuldaki-sanayi-kuruluslari-dokuma-kagit-cam

18. yy

Osmanlı'nın önemli liman kentleri olan İstanbul, Bursa ve İzmir'de Fransa, Venedik, Ceneviz gibi Avrupa ülkelerine ihraç edilmek üzere halkın üretmiş olduğu koza ve ham ipeğin toplandığı mağazalar açılmıştır (Giz, 1969,s.14-15).

1719'da İstanbul'da kurulan İplikhane kurulmuştur.

URL: https://tr.pinterest.com/pin/614108099216324922/

URL: https://istanbultarihi.ist/205-istanbuldaki-sanayi-kuruluslari-dokuma-kagit-cam

19. yüzyılın sonlarında İtalya'da kozacılığın gelişmesi ve ucuz kumaşların imal edilmesi neticesinde Bursa ipeğine olan talep azalmıştır (Dörtok Abacı,2006,s.166).

1824 yılında Avrupa'nın önemli ipek merkezlerinden biri olan Lyon'da buhar gücü ile çalışan makineler kullanılmıştır (Çiftçi,2013,s.6). Osmanlı filatür fabrikalarında imal edilen ham ipeğin büyük bir bölümü Lyon kentindeki dokuma tezgâhları için üretilmiştir. (Tekeli,1985,s.718).

Avrupa kaynaklı meydana gelen karabatan hastalığının Edirne sınırları üzerinden Anadolu'ya girerek hızla yayıldı (Taşlıgil,1996,s.241).

Savaş ve isyanlar gibi nedenler ipekçilik merkezlerinde tezgâhların kapanmasına ve sanayileşmenin gerilemesine neden olmuştur (Boykoy,2013,s.35).

1833'te İstanbul Feshane , 1844'te İzmit Körfezi'nde Hereke Fabrika-i Hümayûn, 1852'de ise Bursa Fabrika-i Humayun kurulmuştur (URL J).

1888 yılında Bursa Harir Dârü't-talimi adında ipekçilik okulu kurulmuştur.

19. yy

URL: http://kocaeli.gov.tr/hereke#/gallery-5

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Bursa'da dokuma sanayisinde makineleşme sürecinin gelişmesi amacıyla Müslim ve gayrimüslim girişimciler tarafından Bursa Mensucât-ı Osmaniye A.Ş. adında şirketler kurulmuştur (Dalsar, 1960,s. 432).

1923 tarihinde İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresi'nde tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi adına kozanın besin kaynağı olan dut ağaçlarının kesiminin yasaklanması maddesi de yer almıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tarımsal bir faaliyet olan ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi amacıyla dokuma tezgahı ve dut ağaçlarının sayısı arttırılmıştır (BOA, DH. MKT aktaran Boykoy,2013,s.22).

20 yy

1924 yılında 25 üyeden oluşan Koza Tohumculuğu Cemiyeti kurulmuştur (Çiftçi,2017).

Şekil 2.8: Osmanlı Devleti'nde ipekçilik ve dokumacılık endüstrisinin tarihsel gelişimi (Özelmacı,2024).

2.3 Bursa'da İpekçilik ve Dokuma Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi

İpek Yolu güzergâhında bulunan Bursa, Osmanlı'nın ilk başkenti olarak Rumeli ve Anadolu toprakları arasında konumlanan merkezi bir kenttir. Değerli bir tekstil hammaddesi olan ipek öncülüğündeki endüstrileşme girişimi ile hammadde üretimi ve dokumacılık faaliyetlerinde üretim zincirinin önemli bir halkasını oluşturmuştur (İnalcık,2000,s274).

Bizans'ın dokuma sanayisi İran ipeğine bağlı olarak gelişirken Bursa 14. yüzyılın son dönemlerinde sahip olduğu kervan yolu ile ticaret ve dokumacılıkta hızla gelişim göstermiştir (Taşlıgil,2013,s.239). 15. yüzyıla doğru değerli ve pahalı bir ürün olan ipeğe talebin artması Bursa'da üretim faaliyetlerini hızlandırarak dokumacılığın ilerlemesini sağlamıştır (Kağıtçıbaşı ve Yaşar,2004,s.68-69). Kent, 15. yüzyıl itibariyle Doğu ile Batı arasındaki ticaretin sağlanmasında köprü görevi üstlenen bir üretim merkezi niteliğindeydi (Braudel,2017 aktaran Akkuş,2022,s.95).

16.yüzyılda Fransa ve İngiltere, dokuma sektöründe ihtiyaç duydukları ham ipeği önemli bir güzergâh olan Bursa-Mudanya-Pera yolu ile İran'dan sağlamıştır. Bursa, ham ipeğin depolanması ve Avrupa'ya aktarılmasında aracı olarak büyük bir gelir kazanmıştır (İnalcık, 2003,s131). Bu dönemin ilk zamanlarında Bursa'da yaklaşık 1000 adet dokuma tezgâhı bulunduğu ve evlerde gerçekleştirilen bir sanayi faaliyeti olduğu bilinmektedir. Öyle ki farklı mahallelere yayılan tezgâhlar kentte dağınık halde bulunurdu. Bu durum dokumacılığın imalathane düzeyine geçmeye çalıştığını göstermektedir. Dönemin bir diğer önemli özelliği dokumacılığın Bursa dışına yayılmaya başlayarak İstanbul'da devlet yatırımı kapsamında bir dokuma imalathanesinin kurulmasıdır (Kağıtçıbaşı ve Yaşar,2004,s.70-75).

16.yüzyılda İran ile yapılan savaşlar ve ortaya çıkan siyasi gerginlikler nedeniyle Anadolu'ya yapılan ipek aktarımının sınırlandırılması, Osmanlı ve Avrupa devletlerinin ihtiyaç duydukları ham ipeği karşılayamamasına yol açmıştır (İnalcık,1951,s.665). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde kozacılık ve ham ipek üretimi ağırlık kazanmıştır. Anadolu dokumacılık sektöründen uzaklaşarak hammadde kaynağı değerinde bir alana dönüşürken üretim merkezi olan Bursa'da birçok tezgâhın faaliyetleri son bulmuştur (Dalsar,1960,s.131-132).

17. yüzyıla doğru koza ve ham ipeğe duyulan ihtiyacın artması, teknolojik gelişmelerin takip edilememesi ve loncaların katı tutumları gibi faktörler ipekli dokuma sektörünü olumsuz etkileyerek gerilemesine neden olmuştur. Bu dönemin ortalarından itibaren pazar alanı bulmakta güçlük çeken Bursa, ipek üretim merkezi olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır (Eldem, 1970,s.112).

18. yüzyılda Bursa'da dokumacılık ile birlikte gelişen el sanatları endüstrisi yaygınlaşmaktaydı. Bu yüzyılda Batılı devletlerin sanayileşme hızı artarken geriye kalan ülkeler bu devletler için hammadde kaynağı niteliğinde açık pazar haline gelmiştir (Genç, 2000,s.212).

Avrupa'da dönemin teknolojisi ile buhar gücü kullanılarak ipek ipliği üreten filatür (çekme) fabrikaları kısa süre içerisinde Bursa'da da kurulmaya başlanmıştır (Donald,1999 aktaran Çiftçi,2013,s.2). Bursa'da sürdürülen ipekçilik faaliyetleri Avrupa'nın ve İngiltere'nin sanayisine uygun olmaması nedeniyle dış piyasada ipeğin değerinin düşmesine neden olmuştur. Ceride-i Havadis' in 1 Ağustos 1842 tarihli yayını bu durumu açıklar niteliktedir (Çiftçi,2017,s.26).

"Frenkistandan bu defa alınan haberlere göre, her nev'i alışveriş durgun ise de, ipek alış verişi dahi kesat olup Bursa ve sâir mahallerin ipeği makbul iken alır yok imiş. Anın dahi sebebi şu oluyor ki, ipek çekilmesine dikkat olunmayıp görünüşte üstü güzel ise de içi fena olmakla, yani kalın ve düz olmayıp karmakarışık bulunduğundan ekseri işe gelmiyor. Behâsı eksik şöyle dursun, işe yaramadığından kimse almıyor imiş…".

Belgeye göre Bursa'da geleneksel yöntem ile çekilen ipeklerin Avrupa'nın üretim standartlarını karşılamadığı görülmektedir. Bu durum dış rekabetin etkisi ile kentte yeni bir sistemin kurulmasını zorunlu kılmıştır (Çiftçi,2017,s.26). 19. yüzyılın ilk yarısında Lyon kentinde su gücü ile çalışan filatür tezgahlarının kullanılması, imalat sürecini hızlandırarak maliyeti düşürmüştür. Yaklaşık beş sene içerisinde Avrupa'ya yayılan bu teknoloji daha sonra Bursa'ya ulaşarak mancınıklar ile gerçekleştirilen geleneksel üretim biçiminin yeri almıştır (Erder,1978,s.112 aktaran Dörtok Abacı,2006,s.162).

1805'te Fransız M. Gensoul tarafından çekim (filaütür) işleminin temelini oluşturan ilk buharlı makinenin kullanılması ile modern filatür endüstrisi başlamıştır (Çiftçi 2017,s.26). Makinelerde buhar gücünün kullanılması ile ipeğin kalitesi arttırılırken iş gücü ve zamandan tasarruf edilmiştir. Belirtilen tüm bu gelişmeler ipeğin kalitesini arttırmak amacıyla yaklaşık bir yüzyıl boyunca İtalyanların liderliğinde gerçekleştirilirken kısa sürede Akdeniz Havzası'na yayılmaya başlamıştır (Taşlıgil,2013,s.239). Bu duruma paralel olarak 1837 yılında Bursa'da Fransız Glaizal ailesi tarafından ilk ipek fabrikası kurulmuştur. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi,1287 aktaran Çiftçi,2013,s.3).

Bunu takiben 1838'de Falkeisen adından farklı bir girişimci olan Ermeni Taşçıyan Efendi ve bir Fransız ipek çekimci ortaklığında Bursa'da yeni bir ipek fabrikası kurulmasına rağmen çıkan bir yangın neticesinde fabrika yanmıştır. Buna karşın Falkeisen Avrupa gezisinden sonra Bursa'ya dönerek buhar gücü ile çalışan 20 mancınıklı yeni bir ipek filatür fabrikası kurmuştur (Çiftçi,2017,s.27). Yine 19. yüzyılda Paulaki adında bir diğer girişimci tarafından su gücüne dayalı hidrolik sistem ile farklı bir teknolojide çalışan eğirme fabrikası başarılı sonuç vermiştir. Bu sistemde suyun kullanılma nedenleri arasında odun ve kömür imalatının maliyetli olması ve suyun sanayi atıklarının yok edilmesi işleminde kullanılan çözücü özelliği yüksek bir madde olması bulunmaktadır. Bu nedenle Bursa'da yeterli miktarda suyun bulunduğu Cilimboz deresinin civarında çoğunlukla azınlıklara ait çok sayıda ipek filatür ve dokuma fabrikası kurulmuştur (Çiftçi, 2017,s.28).

19. yüzyılda kentte üretim bağlantıları ve sanayi yapılanmasındaki dönüşüm incelendiğinde ipekçilik sektöründe yaşanan gelişmelerin etkin bir faktör olduğu görülmektedir. Bu yüzyılın ortalarında Bursa'da 8 ipek fabrikası ve 650 adet mancınık yer alırken kısa süre içerisinde bu sayıların miktarı artış göstermiştir. Öyle ki 1860'larda kentte 90 ipek fabrikası ve yaklaşık 5400 adet mancınık bulunmaktaydı (Akkuş, 2010,s.89).

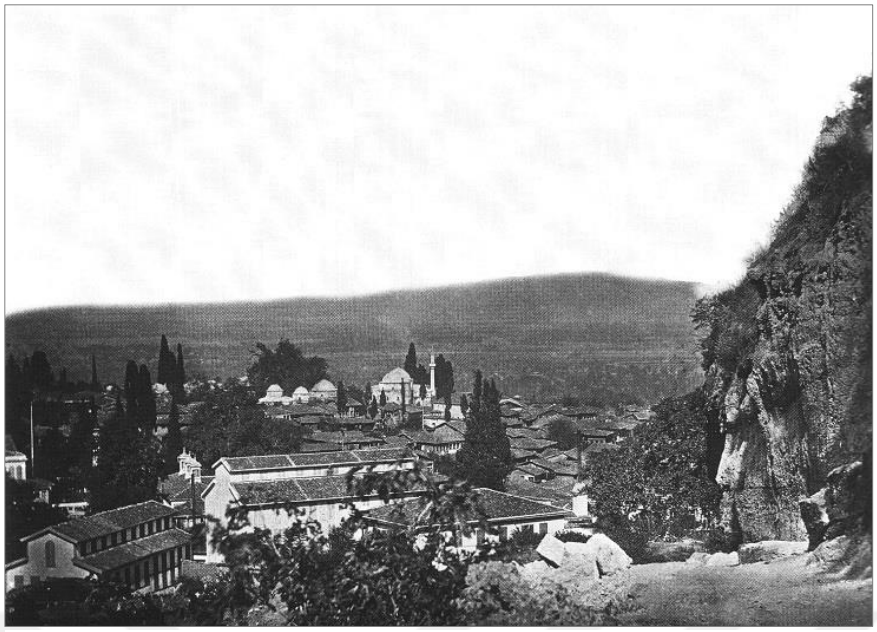

Şekil 2.9: Cilimboz Vadisi'nde kurulan fabrikaların genel görünümü (URL9).

1910 yılında yapılan grev ve savaşlar ipekçilik sektöründe durgun bir dönem yaşanmasına neden olmuş ve kentte sosyo ekonomik yapı olumsuz etkilenmiştir. Bursa'da ipek imalatında çalışan kadınlar tarafından 8 Mart tarihinde Amerika'da gerçekleştirilen greve benzer bir eylem yapılmıştır (Boykoy,2013,s.42). Dönemin ikinci yarısında kozadan iplik çekme işleminin filatür fabrikalarında gerçekleştirilmesi, geçimini ev zanaatı ile sağlayan halkın işçi grubuna dahil olarak istihdamın artmasını sağlamıştır (Boykoy,2013,s.42).

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin ilk sanayi girişimlerinden olan Hereke fabrikasına hammadde temin etmek amacıyla Hazine-i Hassa-ı Şahâne'nın yatırımlarıyla Demirkapı Mahallesi civarında yer alan Çınarönü mahalinde, Cilimboz deresinin kenarında 80 çıkrık ile imalat yapan Harîr Fabrika-ı Hümâyûn kurulmuştur (Clark,1974 akt. Dörtok Abacı,2006,s.163). 31 Ocak 1855'te kentte oluşan büyük deprem neticesinde fabrika büyük zarar görmüştür. Ancak üretimin sürekliliğin sağlanması amacıyla Fabrika-ı Hümâyûn dahil birçok filatür fabrikası onarılırken kentte yeni fabrikalar da inşa edilmiştir (Sandison,1855 aktaran Dörtok Abacı,2006,s.164).

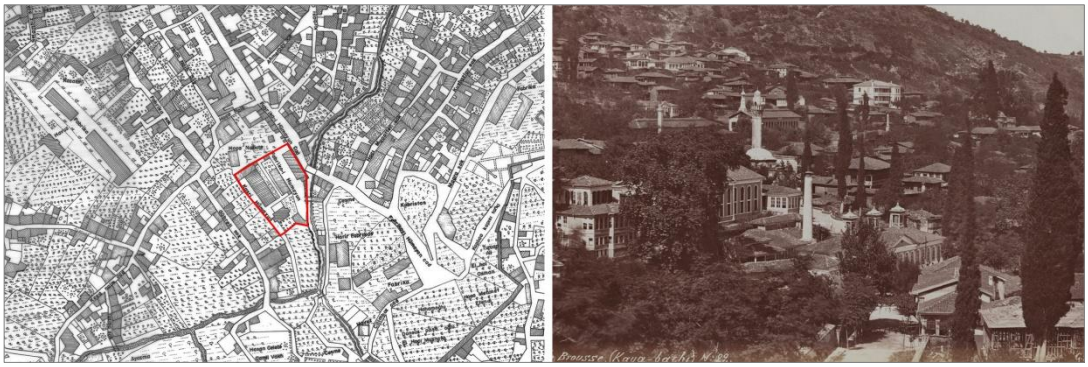

Şekil 2.10:1863 tarihli Suphi Bey haritasında Fabrika-i Hümayun'un konumu (BKVKBKM; URL 10).

Devlet yatırımı olan bu fabrika Hereke'de bulunan dokuma fabrikasına depo ve hammadde kaynağı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Fabrika-i Hümayun Bursa'da istihdamın artmasına katkıda bulunmasına karşın dokumacılık alanında belirgin değişimler sağlamamıştır. Dokuma endüstrisinin durumunu İngiliz konsolos yardımcısı Mailing şöyle ifade etmektedir (Türkcan,1985 aktaran Boykoy,2013,s.28):

"İpekli, pamuklu ve yünlü dokumacılık, el tezgâhı sisteminin üstüne çıkamamıştır. Bir ev sanatı olan nakışçılıkla birlikte dokumacılık da hızla çökmektedir. Diğer iş kollarında da durum, bir ustanın en fazla iki kalfa ve çırak çalıştırmasıdır."

Tarihi fabrika, 20. yüzyılın ilk dönemlerinden 1980'lere kadar "Tekel Yaprak ve Tütün İşletmeleri Bakım Atölyesi" olarak faaliyet göstermiştir. Yasal koruma altında olan fabrika 1997 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiştir. 2009'da başlayan restorasyon çalışmalarına kadarki süreçte fabrikanın bazı üniteleri yıkılmıştır (Oral,2004,s.83). Kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi planlanan yapının restorasyon projeleri Dr. Atilla Yücel tarafından düzenlenmiştir. Tarihi fabrika, Bakanlar Kurulu kararı ile 16/02/2010 tarihinde "Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksekokulu" olarak 2021 tarihine kadar faaliyet göstermiştir. Bu tarihten itibaren "İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu" olarak yaklaşık iki sene eğitim kurumu olarak kullanıldıktan sonra kalıcı olarak kapatılmıştır (URL 11).

Şekil 2.11: Fabrika-i Humayun restorasyon öncesi ve sonrasına ait görseller (URL 12; Özelmacı,2022).

19. yüzyılda Bursa'da Setbaşı, Umurbey, Mollaarap, Kayabaşı, Muradiye ve Demirkapı mahallelerinde de çok sayıda ipek filatür ve dokuma fabrikaları kurulmuştur (Çiftçi,2013,s.6). Cilimboz deresi ve civarında Gökdere'nin aktığı Umurbey Mahallesi gibi su kaynaklarına yakın ve maliyeti düşük arazilerde ise sanayi bölgeleri kurulmuştur (Çetin,199 aktaran Dörtok Abacı,2005,s.154)(EK4)

Şekil 2.12: Umurbey ve civarındaki filatür fabrikaları (BKVKBKM, yazar tarafından düzenlenmiştir).

Yeni teknoloji ile imal edilen ham ipek Bursa'dan ziyade Fransa'nın ipekli kumaş üretim merkezi olan Lyon için üretilmekle birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısında hammadde ve koza ihracatının büyük bir kısmı Fransa'ya gerçekleştirilmiştir (Tekeli,1999,s.16-17).

Lyon ipekli dokuma standartlarına göre yapılan imalat hammadde üretim kapasitesini arttırmasına karşın endüstriyel gelişimi olumsuz yönde etkileyerek dokumacılık sektöründe gerilemeye neden olmuştur (Tekeli,1999,s. 17).

1855 Bursa depreminden sonra kentin belgelenmesi amacıyla Suphi Bey tarafından kendi adıyla hazırlanan kentsel planlarda ipek fabrikalarının kentsel mekândaki dağılımı görülebilmektedir(EK5). Bu haritada Cilimboz Deresi civarı ve Gökdere'yle birleşen Teferrüç Suyu'nun çevresinde çok sayıda fabrika yapısı bulunmaktadır (Çiftçi,2017,s.63).

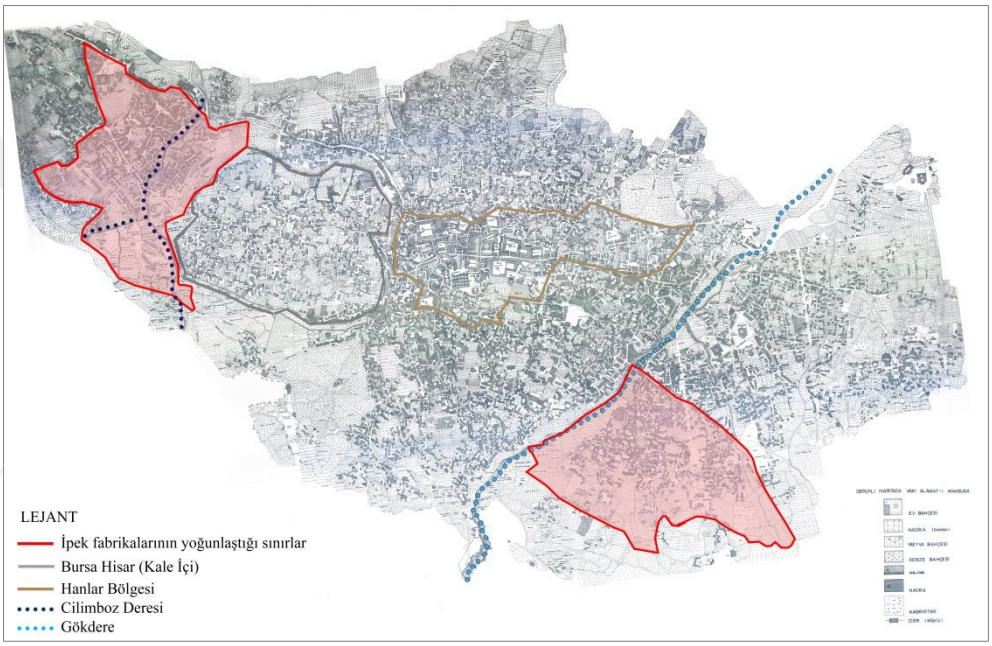

Şekil 2.13: 1862 tarihli Suphi Bey haritasında ipek fabrikalarının yoğunlaştığı bölgeler (BKVKBKM, yazar tarafından düzenlenmiştir).

1856'da Bursa'daki sanayileşme, hava kirliliğine neden olmuştur. Özellikle yaz aylarında koza atıklarının mahalle sınırlarına atılması kötü bir kokunun yayılmasına yol açmıştır. Bu sorun, kent dışında atıkların gömülmesi için uygun bir alanın bulunması ile çözülmüştür. Atık kozaların taşınması ve gömülmesini sağlayan kişiler 28 fabrikadaki 1497 mancınığın ürettiği atığı taşımak üzere maaşa bağlanmıştır. Bu veriler dönemin ipek filatür fabrikası ve mancınık sayısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (BOA., A.MKT.UM., 49/248, 8.Z.1272. aktaran Çiftçi,2017,s.40).

19. yüzyılda Avrupa kaynaklı ipekböceği hastalıkları Edirne'den Osmanlı Devleti'ne hızla yayılarak koza ve ipekçilik endüstrisini olumsuz etkilemiş ve koza üretiminin düşmesine neden olmuştur. Hastalığı tedavi edebilmek amacıyla ithal edilen

tohumlar hastalığın daha çok yayılmasına neden olmuştur (Bursa Ansiklopedisi,s.205 aktaran Taşlıgil,2013).

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile Avrupa'nın ipeği Çin'den tedarik etmesi Osmanlı Devleti'nde hammadde üretimi ve ticaret yollarından elde edilen geliri büyük oranda düşürmüştür. Koza ve ham ipeğe olan talebin azalmasıyla birçok dutluk sökülmüş ve böcekhaneler kapatılmıştır. Louis Pasteur'un geliştirdiği yöntem sayesinde hastalık kontrol altına alınabilmiştir (Hüdâvendigâr Vilâyeti Sâlnamesi, 1325 akt. Akkuş,2008,s.5).

Şekil 2.14: Gemlik Körfezi Vapur Şirketi'nin hisse senedi (Çiftçi,2017).

Ulaşım sektöründeki gelişmeler yabancı devletlere hızlı ve kolay bir şekilde hammadde ihracatı yapılmasını sağlamıştır (Şekil 2.5). Bursa – Mudanya demiryolu ve Gemlik Vapur Şirketi'nin kurulması ile farklı bölgelere seferler düzenlenmiştir (Dörtok Abacı,2005,s.124). Kurulan ulaşım ağları ve yeterli hammadde olmasına rağmen demiryolu hattının Bursa'ya uğramadan geçmesi, civardaki kentlerin İstanbul ile olan ticareti tercih etmesi gibi faktörler Bursa'da ticaretin gelişmesini engelleyerek iç pazarın zedelenmesine yol açmıştır (Akkuş,2008,s.8).

Bursa'da ipekli dokumacılık sektöründe fabrikalaşmaya yönelik I. Meşrutiyet'te sanayi alanında girişimlerde bulunulmasına karşın tam anlamıyla faaliyet gösterilememiştir. Ancak II. Meşrutiyet, dokumacılık sektöründe teknolojik

gelişmelere bağlı olarak makineleşme sürecinin başladığı önemli bir geçiş dönemini yansıtmaktadır (Boykoy,2013,s.28).

Sermaye sahiplerinin teşvik edilmesiyle yapılan yatırımlar makineleşme sürecine geçişi hızlandırmış böylece Bursa başta olmak üzere farklı üretim merkezlerinde fabrikalar kurulmuştur. 1908-1913 yılları arasında kentte beş adet ipekli dokuma fabrikası açılmıştır. İlk dokuma tezgahının bir girişimci tarafından Bursa'ya getirilmesiyle modern anlamda dokumacılık faaliyetleri başlatılmıştır. Bursa bu süreçte ipek üretim merkezi olarak tekrar ön plana çıkmıştır (Boykoy,2013,s.28-29).

20. yüzyılda Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesiyle ile iktisadi politikalar değiştirilerek etnik veya dinsel gruplar ayırt edilmeksizin devletin teşviki ile yeni şirketlerin kurulduğu bir dönem yaşanmıştır (Akkuş, 2008, s.125). Bursa'da ise gayrimüslim ve müslimler tarafından 1910'da Bursa Mensucât-ı Osmaniye Anonim Şirketi gibi kurulan yeni şirketler öncülüğünde dokuma sanayisinde makineler kullanılarak dokumacılık endüstrileşme sürecinde makineleşmeye gidilmiştir. Ekonomik açıdan kalkınmayı sağlamak amacıyla "Milli İktisat" politikası yerli ve milli sanayinin yetiştirilmesi açısından önem taşımaktaydı. Öyle ki milli şirketlerin kurulması bu yaklaşımın önemli bir yansımasıdır (Boratav, 1988). 1910'da Fransa'dan Dervişoğlu Kokas tarafından getirilen dokuma makinesi ile bu süreç başlatılmıştır (Dalsar, 1960,s. 432).

20. yüzyılın ilk dönemlerinde ipekçilik Bursa'daki ticaret ve ekonomik faaliyetin canlı kılan faktörlerden biriydi. 1906 yılında kentte 44 fabrikada bulunan mancınıklarda ham ipek imalatı yapılmaktaydı (Hüdâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1906 akt. Akkuş, 2022,s.96). Bursa'da 1913 yılında yapılan sanayi sayımlarına göre 41 adet filatür fabrikası, 11 adet mancınıkla işletilen konut bulunmakla birlikte 1915 senesinde mancınıkların sayısı 90'a yükselmiştir. Bu fabrikaların büyük bir kısmı özel kişilerin iki tanesi ise devletin mülkiyetinde işletilmekteydi. Özel kişilerin mülkiyetindeki ipek fabrikaları genellikle sezonluk olarak işletilmesi amacıyla kiraya verilmesi nedeniyle endüstriyel yeniliklerin ve gelişimlerin takibini zorlaştırmıştır (Ökçün, 1997,s.133).

20. yüzyılda yaşanan I. Dünya Savaşı'nda ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Bursa'da aktif dokuma fabrikalarında ve tezgâhlarda üretim yapılırken bazı

fabrikalar barış dönemine kadar hammadde yetersizliği veya mülkiyet sorunları nedeniyle kapalı kalmıştır (Tökin, 1949,s.19). Bu dönemde ekonomik, toplumsal ve sosyal yapısı zarar gören devletin ipekçilik sektörü durgun bir dönem geçirmiştir. Tüketimin azalmasıyla dış pazarların kapanması, Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve tarım alanlarının darp edilmesi gibi nedenler kozanın değerini düşürüp üretimi azaltan olumsuz gelişmeler olmuştur. Sektörün zarar görmesi ile kentte fabrikaların bir kısmının kapatılması imalat ve işçi sayısı oranlarının düşmesine neden olmuştur (Karaesmen,1950 aktaran Yurtoğlu,2017,s.162).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ülke genelinde savaş öncesi ekonomiyi kalkındırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Bursa ekonomisinde önemli bir yeri olan ipekçiliği canlandırmak için yabancıların kentte bıraktıkları mahsullerin ziraatçılara dağıtılması, dışarıdan gelen ipekböceği tohumlardan gümrük vergisinin alınmaması, tohumların korunarak kontrol altında tutulduğu kışlak ve istasyonların açılması alınan tedbirler arasında bulunmaktadır. İşbirlikçi ve planlı yürütülen bu süreçte ipekböcekçiliği sanayisi olumlu gelişmeler göstermiştir (Yurtoğlu,2017,s.162).

1923 tarihinde İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresi'nde tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla kozanın besin kaynağı olan dut ağaçlarının kesiminin yasaklanması maddesi de yer almıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tarımsal bir faaliyet olan ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi amacıyla dokuma tezgahı ve dut ağaçlarının sayısı arttırılmıştır (BOA, DH. MKT aktaran Boykoy,2013,s.22). Bu durumun yanı sıra Bursa'nın ipek üretiminde bulunduğu düzeyi yansıtmak, çiftçilerin iyi tohum ve teknolojik makineleri kullanma konusunda bilinçlendirmek amacıyla sergiler düzenlenmiştir. Aynı süreçte sektörel gelişim ve yardımlaşmaya yönelik örgütlenmeler de kurulmuştur. Bunlardan biri 1924 yılında 25 üye ile kurulan Koza Tohumculuğu Cemiyeti'dir (Çiftçi,2017).

19. yüzyılın son dönemlerinde yabancılar tarafından kurulan Düyûn-ı Umûmiye (Genel Borçlar İdaresi) idaresi tarafından ipekçilikten elde edilen geliri yükseltmek amacıyla ipekböcekçiliğinin gelişmesi yönünde çalışmalar yürütmüştür. Kurumun sağladığı burs desteği ile Fransa'da öğrenim gören Kevork Torkomyan Efendi Bursa'ya dönerek 1894 yılında ipekçilik okuluna dönüşecek "Harîr Dârüttâlim" veya "Séricicole Institut" olarak adlandırılacak kurumu açmıştır (Hüdâvendigâr Vilâyeti Sâlnamesi 1325, akt. Akkuş,2008,s.5).

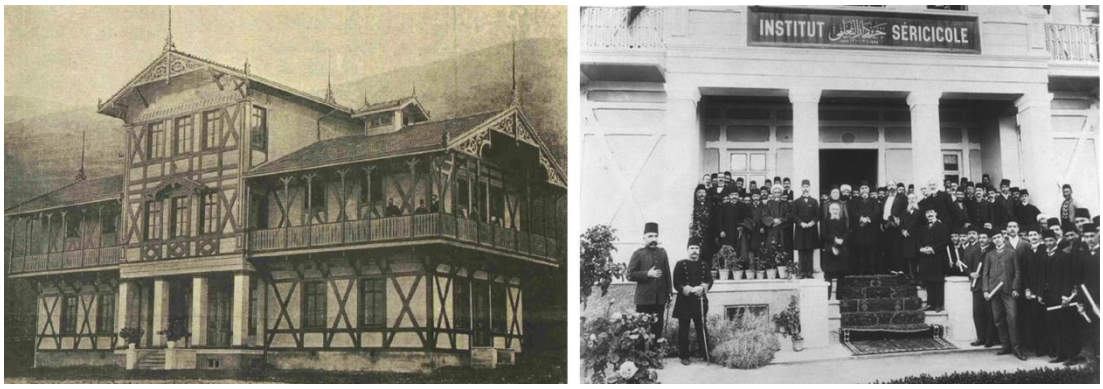

Şekil 2.15: Bursa Harir Darüttalim-Bursa ipekçilik okulu ("Harir Darüttalimi" Servet-i Fünûn, C. 7, s.167 akt Yıldırım, 2016 ;URL 13).

Harîr Dârüttâlim, ipekçilikten elde edilen gelirlerin yükseltilmesi amacıyla 1930'da bilimsel çalışmalar ışığında kozacılığı ıslah etmek amacıyla enstitüye dönüştürülmüştür (İnginar Kemaloğlu,2023,s.101-102). Ancak mevcut binanının gereksinimleri karşılamaması üzerine Setbaşı'nda bulunan Osman Fevzi Efendi Köşkü'nde eğitime devam edilmiştir (HVS, 1908 aktaran Yıldırım,2013,s.581). Bu yapıda 2021 yılı itibariyle sosyal yaşam merkezi olarak kullanılması amacıyla restorasyon çalışmaları başlatılmıştır (URL 14).

Şekil 2.16: Tarihi Harîr Dârüttâlim binasının günümüzdeki durumu (URL 15).

İzmir'de düzenlenen İktisat Kongresi neticesinde 15 Haziran 1927 tarihinde çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu sanayi sektörü açısından alınmış önemli bir yasal düzenlemedir. Bu kanun ile özel yatırımcılara vergi muafiyeti, devlet arazilerinden yararlanma imkanı gibi ayrıcalıklar tanınarak destek sağlanarak özellikle imalat sanayisinin gelişimine katkıda bulunulmuştur (Kasalak,2012,s.73).

Kanun kapsamında Bursa, İstanbul ve İzmir sanayi kenti olarak tasarlanmıştır. Bursa'da dokumacılık sektörü en yoğun teşvik gören sanayi türü olmuştur. 1934 yılında Türkiye'de bulunan 881 tezgahın 581 tanesinin Bursa'da yer alması, ülkede imal edilen ipeğin büyük bir kısmının Bursa'daki fabrikalarda üretildiğinin bir göstergesidir (Bursa yıllığı,1934).

Fabrika sayısındaki artış istihdam oranını ve devletin gelir seviyesini yükseltmiştir. İpekçiliğin merkezi olarak nitelendirilen Bursa'da çok sayıda fabrika yer almasına rağmen Avrupa seviyesinde kumaş üretimi yapabilen modern fabrikalar bulunmamaktaydı. 1930 yılında Banka İdare Meclisi tarafından alınan karar ile kentin dokuma sektörünü geliştirmek amacıyla Bursa Dokumacılık ve Trikotaj T.A.Ş (İpekiş) kuruldu (Kocabaşoğlu vd. 2001,s. 295-296). Fabrika büküm, dokuma, pişirme ve boyama, ağırlaştırma ve doldurma, apretür olmak üzere beş farklı bölümden oluşmaktaydı (Bursa mektupları, 1932). 6 Ekim 1930 tarihinde şirket Türkiye İş Bankası'nın katılımı ile İpekiş Mensucat A.Ş olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Aydın, 2007,s.8).

Şekil 2.17: Bursa İpekiş Fabrikası (URL 16).

Türkiye'de ipekçiliğin gelişmesinde önemli katkıları olan İpekiş, sanayiye yardım ve rehberlik ederek üreticileri desteklemiştir. 1930 yıllarında dünyada yaşanan ekonomik daralmanın oluşturduğu açığı kapatmaya ve endüstrileşmeyi hızlandırmaya yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur (Polatoğlu ve Eyyüpoğlu,2020,s.357). Cumhuriyet'in ilk döneminde Osmanlı Devleti'nden kalan

fabrikalar sanayileşmede tekrar rol almıştır. Dönemin başbakanı İsmet İnönü devletçilik politikası düşüncesi ile çeşitli ülkeler ile görüşmelerde bulunarak ekonomik destek almış ve sanayileşme raporları ile Birinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı düzenlenmiştir. Böylece devlet bütçesine ek olarak alınan dış sermaye desteği ile Sümerbank kurumu denetiminde Bursa, Aydın ve Kayseri gibi ülkenin farklı bölgelerine dokuma fabrikaları kurulmuştur (Asiliskender,2009,s.155-156).

1935 yılında inşasına başlanan Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Merinos Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası bu yapılar arasında bulunmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği sağladığı maddi desteğin beraberinde dokuma, kimya ve kendir fabrikalarının kuruluşuna yönelik güvence sağlanmıştır (Asiliskender,2009,s.156). II. Dünya Savaşı döneminde suni ipek ve elyafa olan talebin artmasıyla ipekböcekçiliği ve ipekli dokuma Türkiye genelinde yeniden gerilemeye başlamıştır (Yıldız,2011,s.400).

İpekböcekçiliğini bulunduğu durumdan kurtarmak için Koza Birliği ve İpekböcekçiliği Enstitüsünün çabaları kapsamında 1962'de Japonya'dan getirilen bir ipekböceği türünün olumlu sonuçlar vermesi ile Türkiye'de polihibrid yetiştiriciliğine başlanmıştır. 1971 yılında Bursa İpekböcekçiliği Enstitüsü Tarım Bakanlığı adına bilimsel ve teknik çalışmalar gerçekleştirmiştir (Taşlıgil,2013,s.243).

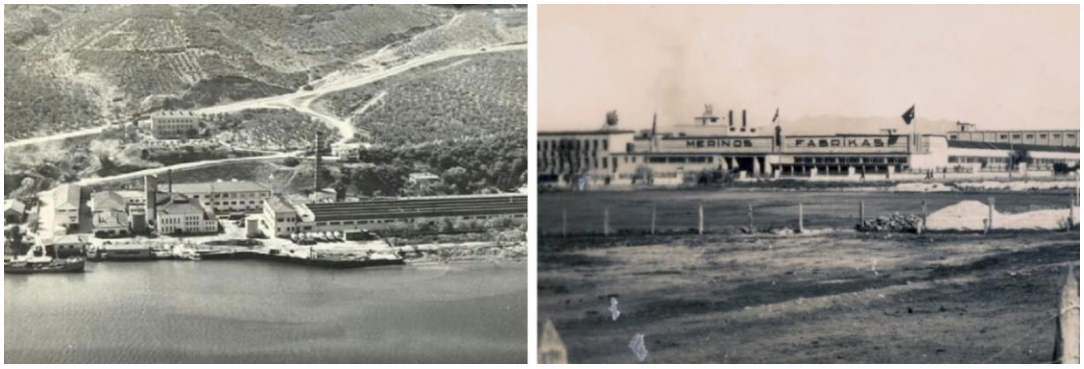

Şekil 2.18: Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Merinos Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası (URL 17;URL 18).

1980-1990 yılı itibari ile yeni bir krize giren ipekböcekçiliği, Uzakdoğu'dan ucuz ipeğin ithal edilmesi ve sentetik kumaş kullanımının artmasıyla birlikte tekrar bir gerileme sürecine girmiştir. 21. yüzyılda artan sanayileşme faktörü ile kırdan kente yapılan göçler yerel ipekçilik faaliyetlerinde düşüşe neden olmuştur (Taşlıgil,2013,s.243-244; Oral 2004,s.58).

15. yüzyıla doğru değerli ve pahalı bir ürün olan ipeğe talebin artması Bursa'da üretim faaliyetlerini hızlandırarak dokumacılığın ilerlemesini sağlamıştır (Kağıtçıbaşı ve Yaşar,2004,s.).

Bursa,15. yüzyıl itibariyle Doğu ile Batı arasındaki ticaretin sağlanmasında köprü görevi üstlenen bir üretim merkezi niteliğindeydi (Braudel,2017 aktaran Akkuş,2022,s.95).

15. yy

İpek Yolu haritası
URL: https://www.dergibursa.com.tr/dunyaya-dokunan-bir-ask/

16.yüzyılda Fransa ve İngiltere, dokuma sektöründe ihtiyaç duydukları ham ipeği önemli bir güzergâh olan Bursa-Mudanya-Pera yolu ile İran'dan sağlamıştır. Bursa, ham ipeğin depolanması ve Avrupa'ya aktarılmasında aracı olarak büyük bir gelir kazanmıştır (İnalcık, 2000).

URL: https://www.dergibursa.com.tr/bursa-ipegi-yeniden/sa-eski-bursa-fotograflari-8057/sa-eski-bursa-fotograflari-8057/

16. yy

Fiyat Devrimi ve İran'a uygulanan ambargo nedeniyle sektörde fiyatların yükselmesi ipekli dokumacılığının duraklama devrine girmesine neden olmuştur.

Osmanlı pazarında hammadde arayışlarını yaygın hale getirmesiyle Bursa'daki dokumacılar, ham ipek üretiminin yapılabilmesi için kozacılığa yönelerek asıl mesleklerinden uzaklaşmışlardır (Çizakça,1980,s.151).

17. yüzyıla doğru koza ve ham ipeğe duyulan ihtiyacın artması, teknolojik gelişmelerin takip edilememesi ve loncaların katı tutumları gibi faktörler ipekli dokuma sektörünü olumsuz etkileyerek gerilemesine neden olmuştur. Bu dönemin ortalarından itibaren pazar alanı bulmakta güçlük çeken Bursa, ipek üretim merkezi olma niteliğini kaybetmeye başlamıştır (Eldem, 1970,s.112).

17. yy

18. yüzyılda Bursa'da dokumacılık ile birlikte gelişen el sanatları endüstrisi yaygınlaşmaktaydı. Bu yüzyılda Batılı devletlerin sanayileşme hızı artarken geriye kalan ülkeler bu devletler için hammadde kaynağı niteliğinde açık pazar haline gelmiştir (Genç, 2000,s.212).

Bursa Fabrika-i Humayun
URL: https://tr.pinterest.com/pin/789467009652705500/

Cilimboz Deresi'nde kurulan fabrikalar
URL: http://www.bursadakultur.org/cilimboz.htm

18. yy

1780' lerde Bursa'nın ilk ipek fabrikalarından "Muradiye ipek fabrikası" kurulmuştur.

1805'te Fransız M. Gensoul tarafından çekim(filatür) işleminin temelini oluşturan ilk buharlı makinenin kullanılması ile modern filatür endüstrisi başlamıştır (Çiftçi 2017,s.26).

1837 yılında Bursa'da Fransız Glaizal ailesi tarafından ilk ipek fabrikası kurulmuştur. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi,1287 aktaran Çiftçi,2013,s.3).

1838'de Falkeisen adından farklı bir girişimci olan Ermeni Taşçıyan Efendi ve bir Fransız ipek çekimci ortaklığında Bursa'da yeni bir ipek fabrikası kurulmasına rağmen çıkan bir yangın neticesinde fabrika yanmıştır. Buna karşın Falkeisen Avrupa gezisinden sonra Bursa'ya dönerek buhar gücü ile çalışan 20 mancınıklı yeni bir ipek filatür fabrikası kurmuştur (Çiftçi,2017,s.27).

Bursa'da yeterli miktarda suyun bulunduğu Cilimboz deresinin civarında çoğunlukla azınlıklara ait çok sayıda ipek filatür ve dokuma fabrikası kurulmuştur (Çiftçi, 2017,s.28).

Hazine-i Hassa-ı Şahâne'nın yatırımlarıyla Demirkapı Mahallesi civarında yer alan Çınarönü mahalinde, Cilimboz deresinin kenarında 80 çıkrık ile imalat yapacak Harîr Fabrika-ı Hümâyûn kurulmuştur (Clark,1974 akt. Dörtok Abacı,2006,s.163).

Bu dönemde Bursa'da; Doğan Yılmazipek ipek fabrikası ,Fabrika-i Humayun,İpeker ipek fabrikası,Ete Mensucat boyahanesi,Turgut Yılmazipek (Romangal) ipek fabrikası,Rıfat Özbek ipek fabrikası,Osman Fevzi Efendi ipek fabrikası olmak üzere çok sayıda fabrika kurulmuştur.

Avrupa'ya hızlı ve kolay bir şekilde hammadde ihracatı yapılmasını sağlamıştır. Bursa – Mudanya demiryolu ve Gemlik Vapur Şirketi'nin kurulması ile farklı bölgelere seferler düzenlenmiştir (Dörtok Abacı,2005,s.124).

20. yy

Gemlik Suni ipek fabrikası (URL1).

Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası(URL2).

URL1 : https://tr.pinterest.com/pin/435512226458395297/
URL2 : https://kulturenvanteri.com/tr/yer/bursa-merinos-fabrikasi#17.1/40.199707/29.050352

19. yy

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Bursa'da dokuma sanayisinde makineleşme sürecinin gelişmesi amacıyla Bursa Mensucât-ı Osmaniye A.Ş. adında şirketler kurulmuştur (Dalsar, 1960,s. 432).

1910 yılında yapılan grev ve savaşlar ipekli dokumacılık sektöründe durgun bir dönem yaşanmasına neden olmuş ve kentte sosyo ekonomik yapı olumsuz etkilenmiştir. (Boykoy,2013,s.42).

1924 yılında 25 üyeden oluşan Koza Tohumculuğu Cemiyeti kurulmuştur (Çiftçi,2017).

1930'da Bursa Harir Darüttalim kozacılığı ıslah etmek amacıyla enstitüye dönüştürülmüştür (Yetmen,1939).

1930'da Banka İdare Meclisi tarafından alınan bir karar ile kentin dokuma sektörünü geliştirmek adına Bursa Dokumacılık ve Trikotaj T.A.Ş (İpekiş) kuruldu (Kocabaşoğlu vd. 2001,s. 295-296). aynı tarihte şirket Türkiye İş Bankası'nın katılımı ile İpekiş Mensucat A.Ş olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Aydın, 2007,s.8).

1935'da Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Merinos Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası'nın inşasına başlanmıştır (Asiliskender,2009,s.156).

1962'de Japonya'dan getirilen bir ipekböceği türünün olumlu sonuçlar vermesi ile Türkiye'de polihibrid yetiştiriciliğine başlanmıştır (Taşlıgil,2013,s.243).

1980-1990 yılı itibari ile yeni bir krize giren ipekböcekçiliği, Uzakdoğu'dan ucuz ipeğin ithal edilmesi ve sentetik kumaş kullanımının artmasıyla birlikte tekrar bir gerileme sürecine girmiştir. (Taşlıgil,2013,s.243-244; Oral 2004,s.58).

Şekil 2.19: Bursa'da ipekçilik ve dokumacılık endüstrisinin tarihsel gelişimi (Özelmacı,2024).

2.4 İpekçilik ve Dokuma Endüstri Mirasının Mimari Özelliklerinin İncelenmesi

Şerafeddin Mağmumi'ye göre fabrikalarda iki temel ünite olan mancınıkhane ve kozaklık dışında istimhane de (buhar fırını) yer almaktaydı. Koza yetiştiricilerinden alınan kozalar sırasıyla istimhane, kozaklık ve mancınıkhanede bir dizi işlem geçirdikten sonra ipek imalatı tamamlanırdı (Oral, 2004,s.71).

Fabrikalara getirilen kozalar öncelikle istimhaneye alınarak yüksek buhar altında böcekler öldürülürdü. Ardından kurutulmak üzere kozaklıklara ve son olarak mancınıkhaneye gönderilerek bir dizi işlem sonrasında ipek ipliği (ham ipek) elde edilirdi (Oral, 2004,s.72). Bu bölümde, belirtilen ünitelere ve uygulanan işlemlere yönelik detaylı bilgiler sunulmuştur.

2.4.1. İpek Filatür Fabrikaları

İstimhane

İpek kozasını oluşturan böceğin buhar ile öldürüldüğü birimdir. Tek katlı ve kagir sistemde inşa edilen bu yapılarda bir veya iki adet istim odası (buhar fırını) yer alır. 70° C'de, 35 dk boyunca buhar ile haşlanan kozalar demir ray sistemi kullanılarak istim odalarına taşınırdı (Ete,1974 aktaran Oral,2005,s.40). Oral'ın(2004) yaptığı tespitlere göre; Bursa'nın merkez ilçelerinde yer alan Turgut Yılmazipek, Doğan Yılmazipek, ve Mehmet Yüksel İpek fabrikalarında birer adet istimhane ünitesi bulunmaktadır (Oral,2004,s.72).

Şekil 2.20: Turgut Yılmazipek ipek fabrikasına ait istimhane ünitesi, 1999 (Oral ve Ahunbay,2005).

Kozaklık

İstimhaneden çıkan yaş kozaların kerevetlere ince bir biçimde serilerek üç ay süre ile kurutulduğu özel ünitedir (Ete,1974 aktaran Oral,2004,s.73). Bu birimde kontrollü ışığa duyulan ihtiyaç nedeniyle kapaklı pencereler bulunmakta olup mimari formundan dolayı diğer ünitelerden daha kolay ayırt edilebilmektedir (Kıraç,2001,s.231-232). Dikdörtgen planlı üç veya dört kattan oluşan bu ünitelerde duvar dolgu malzemesi olarak genellikle tuğla kullanılırken kozaların kurumasını engellemek amacıyla kozaklıkların inşasında nem emici özelliği bulunan ahşap malzeme kullanılmıştır (Ete,1974 aktaran Oral,2004,s.40).

Oral'ın (2004) yaptığı tespitlere göre; Bursa'da dört farklı fabrikada toplam yedi kozaklık bulunmaktadır. Turgut Yılmazipek ipek fabrikasında üç adet, Duruder ve Osman Fevzi Efendi ipek fabrikalarında birer adet, Doğan Yılmazipek ipek fabrikasında ise iki adet kozaklık ünitesi yer almaktaydı (s.73). Çalışma kapsamında yapılan saha incelemeleri ile İpeker ipek fabrikasına ait iki adet kozaklık ünitesinin bulunduğu ancak günümüzde birinin yıkıldığı diğer ünitenin ise restore edilerek çocuklara yönelik trafik eğitim pisti şeklinde yeniden işlevlendirildiği tespit edilmiştir.

Şekil 2.21: Bursa İpeker kozaklığı (BKVKBKM,ty).

Mancınıkhane

Genellikle tek katlı ve dikdörtgen planda olan bu yapılar, kozaklıklarda kurutulan koza ipliğinin ucunun bulunduğu ve mancınık dolabındaki çıkrıklara sarıldığı ünitelerdir. Mancınıkhanelerdeki buharı mekandan uzaklaştırmak için tavanlara havalandırma bacaları yerleştirilmiştir (Aslanoğlu, 1998 akt. Oral 2005). Bu işlem, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen süreçte konutlarda yer alan mancınıklar ile gerçekleştirilmekteydi (Mackie,2001 akt. Oral,2004,s.73).

Şekil 2.22:Sırasıyla Turgut Yılmazipek ipek fabrikasına ait mancınıkhane ünitesi; Filatür fabrikasında çalışan kadın işçiler (Oral ve Ahunbay,2005; J.D.S.Papazyan,1890).

Su kazanı ve çekilen tellerin sarıldığı kazandan oluşan tepme mancınık topraktan oluşturulmuş ocağın üzerinde yer almaktaydı. Suya atılan kozalardan yeterince haşlananların ucu işçi tarafından tutulur ve teller çıkarılarak ocağın yanında yer alan bir çarka bağlanırdı. Pedal ile çalışan bu mekanizma sürekli olarak ayak ile itildiği için tepme mancınık olarak adlandırılmıştır. Evlerin avlusunda yer alan bu mancınıklar yağışlı havalarda saçakların altında muhafaza edilirdi (Dalsar,1960). Bu sistem sanayileşmeden sonra da sürdürülmüştür. Standart iplik kalınlığı tepme mancınıklarda sağlanamıyordu. Ancak buhar gücü ile çalışan sistemle bu sorun çözülmüştür (Dalsar,1960).

Oral'ın(2004) yaptığı tespitlere göre Doğan Yılmazipek ve Duruder ipek fabrikalarında birer adet Turgut Yılmazipek fabrikasında ise iki adet mancınıkhnane ünitesi yer almaktadır (s.74). Günümüzde bu fabrikalar atıl durumda bulunmaktadır.

2.4.2 Dokuma Fabrikaları

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde artış gösteren ipekli dokuma fabrikalarının sayısı 1934'te 54'e yükselmiştir. Suni ipeğin 1940 yıllarında sektörde kullanılmasıyla suni ipek fabrikaları da kurulmaya başlanmıştır (Bursa Yıllığı, 1934). Buna karşın 1960 itibariyle sentetik iplik kullanımının yaygınlaşmasıyla doğal ipek fabrikaların sayısı azalmaya başlamıştır. İpek filatür (çekme) tesislerinde imal edilen ham ipek dokuma fabrikalarında yer alan çözgü, bükümhane, dokuma atölyeleri ve boyahanelerde bir dizi işlem gördükten sonra kullanıma hazır kumaş üretilmektedir (Oral,2004,s.74-75). Meşrutiyet'ten sonra sanayi sayımları neticesinde Bursa'da kurulan Dervişyan Kogas, Hacı Sabri Koyucuyan, Mihran Mensucat-ı Osmaniyye Anonim Şirketi Morukyan Dikran ve Hereke Fabrika-i Hümayunu olmak üzere beş adet ipek dokuma fabrikası tespit edilmiştir (Ökçün,1997,s.137).

Büküm ve Çözgühane

Dikdörtgen planlı ve betonarme karkas sistemde kurulan büküm ve çözgühane üniteleri 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaygınlaşarak fabrikalara eklenmiştir (Bursa Yıllığı, 1934). Büküm ve masura makinelerinin yer aldığı bu ünitede kurutulan ipek iplik çileleri önce tavel makinesinde makaralara sarılır ardından çifthane makinelerinde katlanırdı. Katlanan ipek masuralara sarılmak üzere büküm makinelerinde bükülerek atkı ipliği elde edilirdi. Ardından bu ipliğin bir kısmı çözgü makinelerine takılarak çözgühane ünitesinde bulunan taar ve taraklarda dokunmaya hazır çözgü iplikleri üretilirdi (Oral,2004,s.75-76).

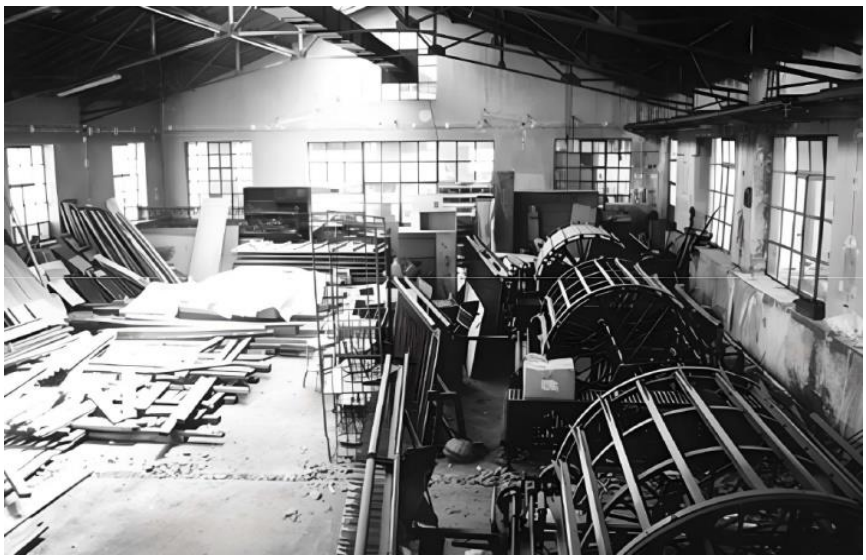

Şekil 2.23: Mustafa Dörtçelik ipek fabrikasına ait çözgühane ünitesi, 2001 (Oral ve Ahunbay,2005).

Devdehane ünitelerinde ise ibrişim ve kordonetler için gereken iplik bükülürdü. Bu ünitelerde bulunan düzenekler insan gücü ile çalışırdı. Zemini toprak olan devdehanelerde ıslak kalması gereken ipeğin nemini iç mekanda koruyabilmek için az sayıda pencere bulunmaktaydı (Dalsar,1960).

Oral'ın (2004) Bursa'da yaptığı tespitlere göre; Turgut Yılmazipek fabrikasında iki büküm ünitesi, Rıfat Özbek ve Mustafa Dörtçelik ipek fabrikasında birer bükümhane, İpeker ipek fabrikasında bir adet çözgühane ve Doğan Yılmazipek fabrikasında ise kilisenin kat yüksekliklerinin düzenlenmesi neticesinde birinci kat bükümhane olarak faaliyet göstermiştir (s.77). İpeker ipek fabrikası, 1999'da yapılan restorasyon çalışmaları kapsamında onarıldıktan sonra Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi dahilinde sergi mekanı olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Şekil 2.24: Sırasıyla çözgühanenin restorasyon öncesi ve sonrasına ait görseller (Arnas Kişisel Arşivi; Özelmacı,2023).

Dokumahane

16. ve 17. yüzyılda Bursa'nın büyük bir bölümüne yayılan dokumacılık faaliyeti Gökdere ve Setbaşı civarında yer alan mahallelerde yoğunlaşmıştır. (Dalsar,1960,s.320). Dokumahaneler çözgü ve atkı ipliklerinin dokunarak ipekli kumaşın elde edildiği ünitelerdir. Tek katlı ve dikdörtgen plandaki bu birimde dokuma makinelerinin yerleştirilebilmesi için geniş mekanlar bulunur (Oral ve Ahunbay,2005,s.41).Bursa ipekli kumaşında kullanılan ahşap atkılı tezgahlar, dikdörtgen bir çerçeve ve iplikleri dengeleyen ağırlık ve zanaatkarın mekanizmayı kullanabileceği bir pedaldan oluşmaktadır (Özendes, 1999,s.31).

Şekil 2.25:İpeker İpek Fabrikası dokuma ünitesi (BKVKBKA).

Bursa'da 20. yüzyılda dokuma makineleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemin başlarında kentte tespit edilen altı dokuma fabrikasında 166 adet el dokuma makinesi ve 52 adet mekanik makine çalışmaktaydı (Ökçün,1997,s.138). Cumhuriyet'in ilanı ile kentteki dokuma atölyelerinin sayısı artarken ipekli kumaşları ile ün yapmış; Hacı Resuloğulları, İpekerler, Yılmazipekler ve Ete'ler tarafından firmalar kurulmuştur (Dalsar, 1960,s.434). Oral'ın (2004) yaptığı tespitlere göre Bursa'da on dört adet dokuma atölyesi bulunmaktadır (Oral,2004,s.78). Bu yapılardan İpeker ipek fabrikasına ait dokuma ünitesi restore edilerek Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi dahilinde müze yapısına dönüştürülmüştür ancak diğer dokuma üniteleri atıl durumda bulunmaktadır.

Tablo 2.1: Bursa'da dokuma ünitesi bulunan fabrikalar
(Oral,2004; yazar tarafından düzenlenmiştir).

Fabrikanın adı	Dokuma ünitesi adedi
Turgut Yılmazipek ipek fabrikası	4
Doğan Yılmazipek ipek fabrikası	3
Mustafa Dörtçelik ipek fabrikası	3
Mehmet Yüksel ipek fabrikası	2
İpeker ipek fabrikası	1
Rıfat Özbek ipek fabrikası	1

Boyahane, Apre birimi

Kuru ipekler dokuma atölyelerinden getirildikten sonra sıcak sudan geçirilerek boyanmak üzere sargı makinelerindeki makaralara sarılırdı. İşliklerde boyanan kumaşlar beton veya ahşaptan oluşturulmuş havuzlarda bir süre bekletildikten sonra santrifüjlerde kurutulurdu. İki silindirden oluşan apre makinelerinde ütülenen kumaşlar satılmak üzere metreleme tezgahlarında kesilerek toplar haline getirilirdi (Oral ve Ahunbay, 2005,s.41-42).

Boyacılık ile uğraşan kişiler "sebbağ" olarak adlandırılırdı (Yenal, 1996 aktaran Oral,2004,s.78) Boyacılık faaliyetleri genellikle su kenarında kurulmuş işliklerde boya ilacı, odun ve kömür gibi hammaddeler kullanılarak kazanlar aracılığıyla yapılmaktaydı. Bu faaliyetler neticesinde oluşan kötü koku ve gürtültünün çevreye yayılması amacıyla ortak işlikler kullanılmaktaydı (Oral,2004,s.78).

20. yüzyılın başlarında yapılan sanayi sayımlarına göre Bursa'da tespit edilen fabrikalardan yalnızca Hereke Fabrikası'nda boyahane ve perdah makineleri bulunmaktaydı (Ökçün, 1997,s.138). Bu dönemde Bursa'daki ipekli kumaşların istenilen kalitede olmadığı gerekçesiyle ütü ve boya işlemini gerçekleştiren apre makinelerinin getirilmesi ile dokumacılıkta yeni boyama teknikleri geliştirilerek ürün kalitesinin arttırılması hedeflenmiştir (Bursa Ansiklopedisi,1984). Oral'ın(2004) yaptığı tespitlere göre Bursa'daki fabrikalarda bulunan boyahane ve apre birimlerinin sayısı şu şekildedir:

Tablo 2.2: Bursa'daki boyahaneler (Oral,2004; yazar tarafından düzenlenmiştir).

Fabrikanın adı	Boyahane	Apre
Resulzâde boyahanesi	2	1
Ete Mensucat boyahanesi	1	2
Mustafa Dörtçelik ipek fabrikası	1	1

Resulzade boyahanesi günümüzde otel olarak yeniden işlevlendirilmiş olup belirtilen ünitelerin izleri saha incelemeleri kısıtıyla tespit edilememiştir. Ete Mensucat boyahanesindeki boyahane ünitesi ise restorasyon çalışmaları kapsamında yıkılarak yeniden inşa edilmiş ve ipek üretim merkezine bağlı çok amaçlı salon olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Tablo 2.3: Bursa'daki tarihi ipek ve dokuma fabrikalarının sınıflandırılması (Özelmacı,2023).

Fabrikalar	Kuruluş tarihi/dönemi	Filatür fabrikaları	Dokuma fabrikaları	Filatür ve dokuma	Boyahane
Muradiye İpek Fabrikası	1780		X		
Fabrika-i Humayun	1852	X			
İpeker İpek Fabrikası	1860	X			
Ete Mensucat Boyahanesi	1860				X
Turgut Yılmazipek(Romangal) İpek Fabrikası	1861	X			
Rıfat Özbek İpek Fabrikası	1865	X			
Osman Fevzi Efendi İpek Fabrikası	1865	X			
Mehmet Yüksel İpek Fabrikası	1924			X	
İpek-iş Dokumacılık ve Trikotaj Fabrikası	1925		X		
Duruder İpek Fabrikası	1934	X			
Doğan Yılmazipek İpek Fabrikası	1935			X	
Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası	1938		X		
Gemlik Suni İpek Fabrikası	1938		X		
Mustafa Dörtçelik İpek Fabrikası	1951		X		
	Çalışma kapsamında incelenecek tarihi fabrikalar				

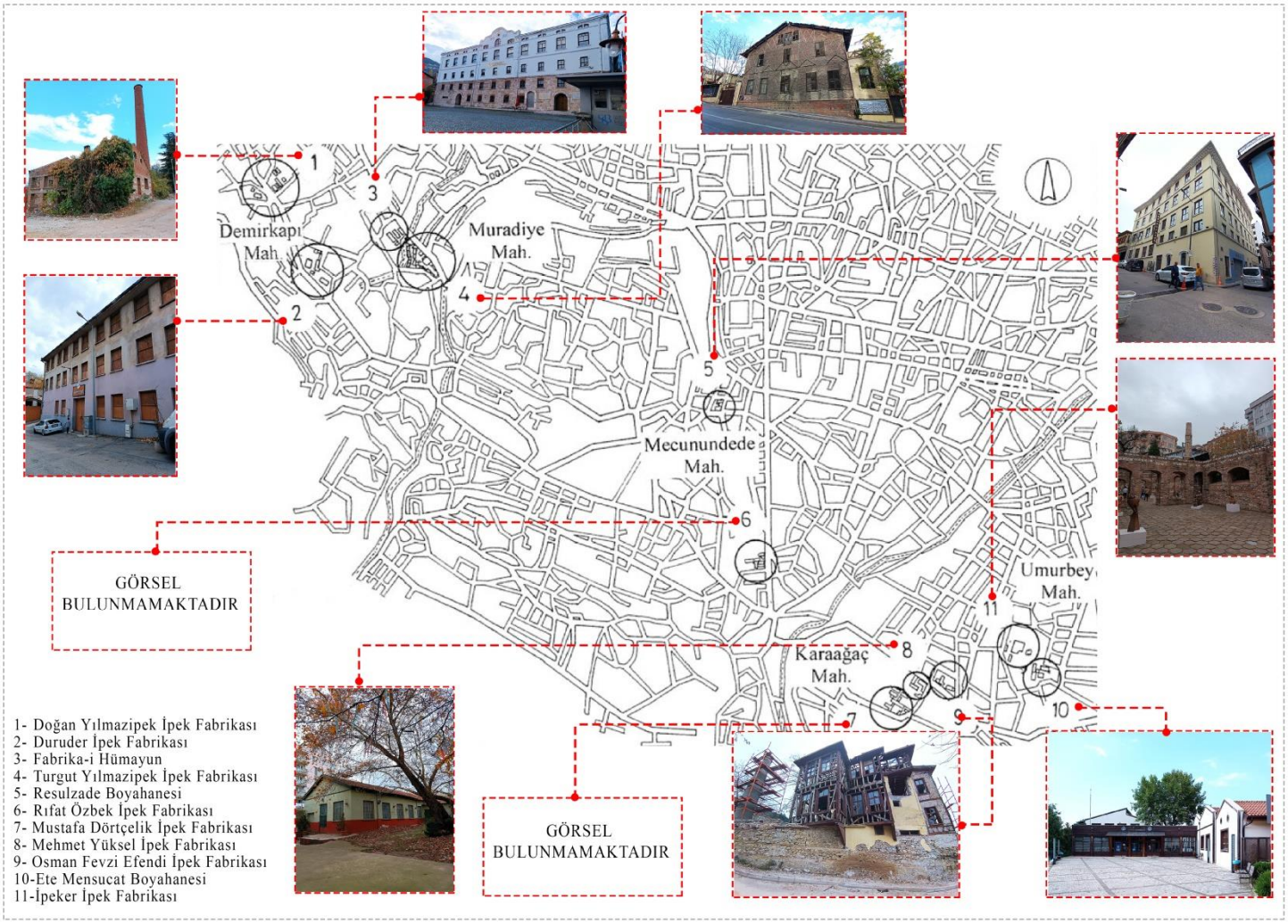

Şekil 2.26: Bursa'da yer alan tarihi ipek ve dokuma fabrikalarının konumları (Oral,2005; yazar tarafından düzenlenmiştir).

3. ENDÜSTRİ MİRASI KAVRAMLARI VE KORUNMASI

3.1 Endüstri Devrimi ve Sanayileşme Süreci

Endüstri Devrimi öncesinde temel ekonomik faaliyetler tarım devrimine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Toprak ve hayvancılığın temel araçlar olduğu bu dönemde demircilik ve marangozluk gibi mesleki faaliyetler de yapılmıştır. Buhar gücünün makinelerde kullanılması ile kitlesel üretime geçiş yapılarak dünya tarihinde yeni bir dönem başlamıştır (Drath ve Horch, 2014,s.56-57).

Endüstri Devrimi ile yaşam biçimleri ve silüetler çarpıcı bir şekilde değişmiştir. Toplumun ve teknolojinin geçmişine tanıklık eden bu süreç, insanlığın yaratıcı dehasını ve başarılarını temelde tarım ürünlerini işlemek ve hammaddeyi çıkarmak için kullandıkları araçlar ile ortaya koymaktadır. Endüstriyel alanlar ise geçmişin birer koruyucuları olarak insanlık tarihinin çabasına ve zaferlerine tanıklık eder. Bu sürecin kalıntıları olan endüstriyel miras ise yalnızca 19. ve 20. yüzyılda değil insanlık tarihinin her aşamasında varlığını korumuştur (Falser,2001,s.9-13).

Latince kökenli olan ‘endüstri’ sözcüğü Fransızca “industrie” olarak Türkçeye Fransızca’da telaffuz edildiği şekilde geçmiştir. Fransızca’ da çalışkanlık, çalışarak ortaya konan şey anlamına gelirken Latince’de “gayret ve çalışkanlık” anlamına gelmektedir. Türk dil kurumuna göre “sanayi” olarak ifade edilen bu sözcük "ham maddeleri yapılı bir hale sokmak için uygulanan eylemlerin ve bu eylemleri uygulamak için kullanılan araçların topu". şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, s.436).

“Endüstri Devrimi” ilk kez kez Arnold Toynbee tarafından kullanılan bir kavramdır (Hançerlioğlu, 1972,s.345). İnsan gücüyle yapılan geleneksel üretim biçiminin makinelere devredilmesi ile başlayan endüstrileşme kendisini oluşturan faktörler ile uzun bir zaman dilimi içerisinde gelişen bir olgudur (Quataert, 1999 aktaran Köksal,2005,s.6).

Endüstrileşme, aniden gelişen bir süreç değildir ve tarihi 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ancak 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın ilk dönemlerinde çarpıcı bir şekilde gündeme gelerek bu yüzyılın sonlarında toplumsal yaşam üzerindeki galibiyetini ilan etmiştir (Deane, 1994, s. 2 aktaran Kıraç,2023,s.548).

17. yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler yaşamın farklı alanlarına yayılarak önemli değişimlere neden olmuştur (Köksal,2005,s.7). 18. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle İngiltere, Endüstri Devrimi'ni gerçekleştirmek için gereken koşulları sağlamaktaydı (Pamuk,1997,s.115). Bu dönemde beden gücünün yerini makine gücüne bırakması ile üretimdeki verimlilik artmış ve toplumsal yaşam her anlamda değişmeye başlamıştır (Kıraç,2023,s.548).

1719'da Derby civarında kurulan ipek fabrikası ile endüstri yapılarının tasarım süreci başlamıştır (Winter, 1970, s. 225). İlk teknik gelişmelerin pamuklu dokuma sektöründe yaşandığı bu dönemde James Watt tarafından buharlı makine geliştirilerek yeni bir dokuma tezgahı icat edilmiştir. Tarihte dönüm noktası niteliğindeki bu icat, makinelerin gelişiminde öncü olmuştur (Deane,1994,s.91 aktaran Kıraç,2023,s.549). Buharlı makinelerin icat edilmesi ve tekstil imalatının yaygınlaşması Endüstri Devrimi'nin başlamasına neden olan itici faktörlerdir. (Özsoylu,2017,s.42-43).

18. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda insan ve havyan gücünün yerini buhar gücü ile çalışan makineler alarak ücret karşılığında çalışan işçi grubunun ortaya çıktığı fabrika sistemi kurulmaya başlanmıştır. Bu durum tarım toplumunu sanayi toplumuna dönüştürürken yeni yapılaşma faaliyetlerini ve kentlere doğru yoğun göçü arttırmıştır (Pamuk,1997,s.2).

1760 ile 1830 yılları arasında İngilizlerin kontrolünde endüstriyel gelişimin yayılmasını önlemek amacıyla oluşturulan ihracat yasakları, bu gelişmelerin büyük ölçüde Britanya bölgesi ile sınırlı kalmasına neden olmuştur. Ancak sürecin dinamik yapısı ve sunduğu fırsatlardan yararlanılması fikri bu sınırların aşılarak önce Avrupa daha sonra diğer ülkelere yayılmasını sağlamıştır (The Editors of Encyclopaedia Britannica,2024). Bu gelişim, hizmet ve sanayi sektörüne yönelen toplumun tarım devriminden uzaklaşmasına neden olmuştur (Özsoylu,2017,s.42-43).

İngiltere'de üretilen mamullerin kırsal bölgelere yayılması ile gelişen ulaşım ağları ulusal ekonomi ve iç pazarı oluşturmaktaydı. Ulaşım ağı ile birlikte dönemine göre gelişmiş imalat sektörü, sermaye bolluğu ve ticari ilişkilerin oluşturduğu sistem İngiltere'de sanayileşmenin ilerlemesi için uygun koşulları sağlamıştır. Hammadde arayışında olan İngiltere'nin dış pazara yönelmesi iç pazarın gelişimini sınırlamasına rağmen sanayileşme sürecini olumlu etkilemiştir (Pamuk,1997,s.152).

Bu dönemde Osmanlı'nın dokuma sanayisinde hızlı bir çöküş başlamasına karşın İngiltere'nin dokuma ithalatı giderek yükselmiştir. Kendisini teknolojik anlamda geliştirip yenileyemeyen Osmanlı Devleti'nin sanayisi Avrupa'nın gerçekleştirdiği devrimin karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. Merkezi otorite tarafından bu duruma karşı mevcut tesislerin genişletilmesi ve genelde askeri alanda olmak üzere ihtiyaca yönelik yeni fabrikalar kurulması yönünde tedbirler alınmıştır (Önsoy, 1980,s.5; Seyitdanlıoğlu,2009,s.58).

Sosyal anlamda ise üretim biçimi değişen toplum, ücretli çalışmak üzere kentlere göç etmeye başlamıştır. Fabrikaların ve artan nüfusun etkisi ile yeni yapılaşmalar oluşurken, kent siluetinin önemli bir bölümüne değirmenler, fabrika bacaları ve endüstri tesisleri eklemlenmiştir (Köksal,2005,s.8-9). Bu bağlamda endüstrileşme süreci, beraberinde mimari alanda yeni teknik gelişmeleri de getirmiştir. Mimarlık, teknolojinin de etkisi ile değişen ve gelişen üretim tekniklerine paralel olarak geleneksel anlamından uzaklaşıp farklı kimlik arayışlarına girmiştir (Yetkin ve Coşkun, 2021,s.349-350).

Endüstri Devrimi, sürekli değişim ve gelişimin yaşandığı dinamik bir süreçtir ve keskin sınırları bulunmamakla birlikte dört farklı aşamada incelenebilir. Buharlı makinenin icat edilmesi ile İngiltere'de "Birinci Sanayi Devrimi (Endüstri 1.0)" başlamış ve kısa sürede küreselleşerek diğer coğrafyalara yayılmıştır (Yıldız, Tonga ve Tonga,2022,s.41). Bu dönem, mimarlık tarihinde de radikal değişimlerin başladığı bir süreç olmuştur. Birinci Sanayi Devrimi öncesinde tarım ve hayvancılık toplumu kırsal bölgelerde yaşarken fabrikaların artmasına bağlı olarak gelişen istihdam olanağı ve ulaşım imkanlarının kolaylaşması kentlerin önemini arttırmıştır. Bu durum kentlerin hızla gelişmesini sağlayarak yeni yerleşim biçimleri ve yapı tiplerinin oluşmasına ortam hazırlamıştır (Yetkin ve Coşkun, 2021,s.349-350).

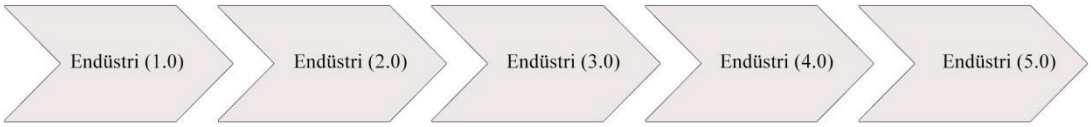

Şekil 3.1: Endüstri Devrimi'nin aşamalarının diyagramatik bir ifadesi (Özelmacı,2024).

19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ortalarına kadar "İkinci Sanayi Devrimi (Endüstri 2.0)" yaşanmıştır (Jänicke ve Jacob, 2009,s.4-5). Bu sürecin temel faktörü endüstriyel faaliyetlerin küreselleşmesinde önem taşıyan ulaşım kolaylığına yönelik gelişmelerin yaşanmasıdır. Demiryollarının kullanılması, ulaşımın kolaylaşmasını dolayısıyla hammaddenin temin edilerek ticari ilişkilerin sağlanmasında etkin rol almıştır (Özsoylu,2017,s. 44).

"Teknoloji Devrimi" olarak anılan bu süreçte çelik ve kimyasal maddeler, bunu takiben elektrik ve petrolün kullanılmasıyla teknoloji altyapısında bilimsel faaliyetler gittikçe karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Henry Ford tarafından geliştirilen seri üretim bandı ile kitlesel üretim biçimi olan fordist üretim biçimi yaygınlaşmaya başlarken telefon ve telgrafın icat edilmesi ile iletişim ve haberleşme etkin hale getirilmiştir (Alizon vd., 2009,s.2-3). Bu dönemde demir, çelik ve camın yapı malzemesi olarak mimaride kullanımı, fonksiyonelliğin etkin olduğu fabrika gibi endüstriyel tip ve yapıların inşasına, toplumun mimariye olan yaklaşımlarının değişmesine ve farklı bakış açıları kazanmasına ortam hazırlamıştır (Köksal,2023,s.565; Yetkin ve Coşkun, 2021,s.349-350). İkinci Sanayi Devrimi aynı zamanda modern mimarlığın da başlangıcı olarak kabul edilmekte olup mimarlıkta "hafiflik ve saydamlık" kavramlarının ön planda olduğu bir dönemdir. Böylece farklı mimari üretim tekniklerinin gelişmesi ile çarpıcı endüstriyel yapı tiplerinin inşasına imkân sunulmuştur (Yetkin ve Coşkun, 2021,s.349-350).

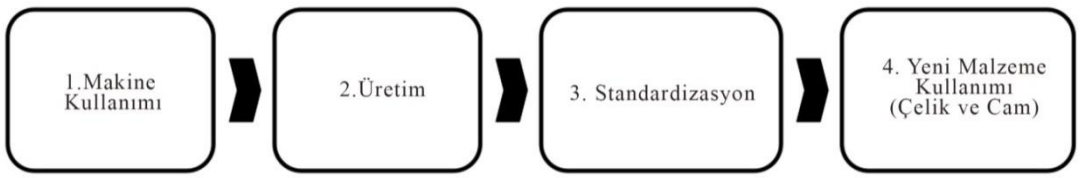

Şekil 3.2: Endüstri devrimi'nin mimarlığa olan etkisi (Yetkin ve Coşkun, 2021).

20. yüzyılın ortalarında teknoloji ve üretim ilişkilerinin değişmesi ile Avrupa öncelikli olmak üzere işlevsel ömrünü tamamlamış endüstriyel yapı ve yerleşkeler dikkat çekerek endüstri mirası ve kültürü, endüstri arkeolojisi gibi kavramlar ile bir tartışma sürecine dahil olmuştur. Belirtilen terimler "endüstri" kavramına ortak bir bakış açısına sahiptirler ve mirasın tarihsel, kültürel, teknolojik, mimari ve sosyal değerler taşıyan kalıntıların bütüncül anlaşılması amacıyla araştırmalar yapmaktadır.

20. yüzyıldaki endüstri varlıkları; fabrikalar, atölyeler, ulaşım ve endüstri yapıları ve tüm bu mimari yapılara hizmet eden yapılar olmak üzere farklı mimari tipolojideki unsurları, mekanlardaki üretim ve bağlantı araçları olan makine, donatılar, demiryolları ve limanlar olmak üzere oldukça geniş bir içeriğe sahiptir (Köksal ve Omay Polat, 2023,s.545).

20. yüzyılda Endüstri Devrimi, Hindistan ve Çin gibi henüz sanayileşmenin gelişim göstermediği Uzak Doğu ülkelerine yayılmaya başlamıştır. Bu dönemin sonlarına doğru ise bilişim teknolojisinin gelişmesini sağlayan küresel bir devrim niteliğindeki "Üçüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 3.0)" ortaya çıkmıştır. (Eldem, 2017,s.11). Bu dönemde karmaşık hesapların yapılması amacıyla geliştirilen mikro yapıdaki bilgisayarlar etkin rol alarak insan gücünün yerini robotik endüstrisi almaya başlamıştır. Böylece bilgiyi üretme ve ulaşma oranındaki artış ile bilgi toplumuna geçiş başlamıştır (Yıldız, Tonga ve Tonga,2022,s.44).

21. yüzyılda ise ilk kez Hannover Ticaret Fuarı kapsamında Endüstri 4.0 kavramı gündeme gelmiştir. Bu dönemde yapay zeka ile geliştirilen makine ve robotik sistemler temel araçlar olup sanayileşme bakımından akıllı sistemlerin fabrikalara entegre edilmesi ile zaman, enerji, hammadde ve işgücünden tasarruf edilirken ürün kalitesi ve toplumsal refah artmaya başlamıştır (Kaygın, Zengin & Topçuoğlu, 2019,s.1068-1069).

3.2 Endüstri Arkeolojisi ve Mirası

Miras "doğa ve insanın bütüncül yaratımları, ürünleri, içinde yaşadığımız mekan ve zamandan oluşan çevre" olarak tanımlanmaktadır. Toplumun mülkiyetinde olan miras; gelecek nesillere tanınmamızı sağlayan, çok katmanlı zaman ve mekanı kapsayan ve bu boyutlarda sınırı bulunmayan zengin bir gerçekliktir. Doğası gereği

dinamik olan kültür, sürekli kendini yenileyerek kapsamını zenginleştirmektedir (Quebec Deklerasyonu,2008).

Terk edilmiş endüstri bölgelerinin gelişimi ve etkin bir şekilde yeniden kullanılması, bu döneme ait mirasın; tarihsel, kültürel, mimari ve toplumsal değerlerinin sürdürülebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Endüstriyel alanların yeniden canlandırma yaklaşımıyla korunması gibi düşünceler "endüstri mirası" kavramı ve "endüstri arkeolojisi" disiplinini gündeme getirmiştir (Alpan,2012,s.23-24).

Alfrey ve Putnam (1992)'a göre endüstri mirası; farklı bir mimari estetik değer taşımaktadır ve inşa edildikleri Endüstri Devrimi sürecinde tanıdık manzaraların silüetini değiştirerek alışkanlıkları bozmuş ve o dönemin kabul edilen değerlerinin yeniden sorgulanmasını sağlayan bir yapı biçimi olarak tanımlanmaktadır (aktaran Sugden,2017,s.3).

Endüstri mirası; oluşturduğu topluma ilişkin bir kaynak, geçmiş ile kurulan bağlantının bir uzantısı, kent kimliğinin bileşeni ve kentlinin deneyiminin karşılığı olarak geçmişi günümüze taşıyan önemli kayıtlar taşımaktadır. Toplum ve teknoloji arasında katalizör işlevi gören bu miras, yeni sembolik değerlerin oluşmasında ve teşvik edilmesinde bütünleştirici bir role sahiptir (Moshaver 2011,s.24). Endüstri yapıları; mimari ve teknik donatıları, sosyal, kültürel ve teknolojik nitelikleri ile inşa edildiği döneme ilişkin önemli veriler sunmaktadır (Kavut ve Selçuk,2022 s,201). Bu verilerin belgelenmesi, korunması, sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla yeniden kullanılması endüstri mirasının çalışma kapsamına girmektedir.

18. yüzyılda Avrupa'da başlayan endüstrileşme süreci kısa zaman içerisinde endüstri toplumu ve kültürünü oluşturmuştur. 19. yüzyılın son dönemlerinde ikinci sanayi devrimi ile gelişen hızlı modernizasyona bağlı olarak hammadde kaynaklarının temin edilmesindeki zorluklar, üretim tekniği ve işleyişinin değişmesi ile mekansal değişikliklere adapte edilemeyen endüstri yapıları terk edilerek hurda olarak satılmış veya yıkılmıştır (Kıraç,2023,s.549-550).

Endüstri yapıları işlevsel değerleri ile teknolojik gelişmeler neticesindeki değişimlere adapte edilebilme özelliğine sahiptir (Kıraç,2023,s.554). Sanayileşme sürecinde meydana gelen değişimlerin, eski endüstri yapıları üzerinde yıkım baskısı oluşturması bu varlıkların kent dokusu içerisinde korunmasına yönelik girişimlere

ortam hazırlamıştır (Palmer ve Neaverson,1998 aktaran Kıraç,2001,s.96). Bu noktada zamanın ve dış etkenlerin oluşturduğu tahribat ile yok olma tehdidi altına giren endüstri varlıkları 20. yüzyılın son dönemlerinde modern mimarlık kapsamında kentsel mekanda "miras" olarak değer görmeye başlamıştır (Baturayoğlu Yöney,2016,s.63-64). Öyle ki bu yapıların zamansal bütünlük içerisinde değişimin izleri dikkate alınarak incelendiğinde özgünlük ve görsel bütünlük değerlerleri görülebilmektedir (Kıraç,2023,s.554).

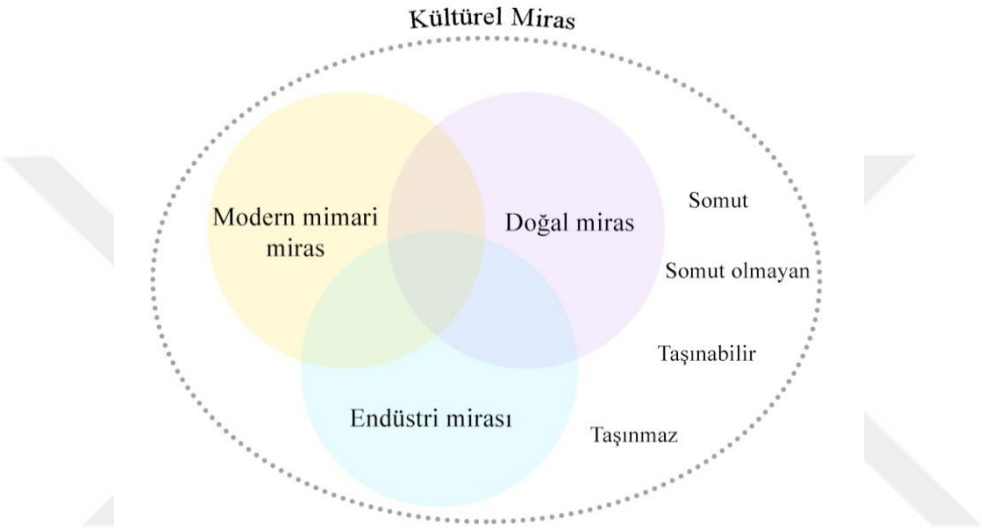

Şekil 3.3: Kültürel miras kapsamının diyagramatik bir ifadesi (Özelmacı,2024)

UNESCO'ya göre endüstri mirası insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Endüstri mirası yalnızca fabrikalar ve değirmenleri değil aynı zamanda Neolitik çakıl madenleri, kasabalar, demiryolları ve köprüler gibi gelişen teknolojilerin mühendislik ürünleri ve sosyal yaşantılarını da kapsar (Falser,2001,s.9-14). Literatürde bu terime yönelik benzer görüşler bulunmaktadır. Söz gelimi Angus Buchanan (1981) göre de bu kavramı endüstri devriminden öncesi tarihlere uzanan maden ocaklarından yeni teknolojiler ile tasarlanmış ancak kullanım ömrünü tamamlayan bilgisayarlara kadar geniş bir ölçekte değerlendirilebileceğini belirtmektedir (s. 105).

Dublin İlkeleri (2011)' ne göre endüstri varlıklarının sanayi sürecini sürdürmek için hammadde sağlayan doğal kaynaklara, enerji ve taşıma ağlarına bağlı olması endüstri mirasının doğal ve kültürel çevre ile kurduğu bağın önemini yansıtmaktadır. Teknik donanım ve bilgileri, yapıların ve çalışan kitlenin organizasyonu, toplumların yaşam

biçimi gibi büyük düzen değişiklerine sebep olan sosyal ve kültürel değerlerin mirasla ilişkili soyut boyutları bulunmaktadır. İşçiler ve anıları, sosyal yaşantıları, kültürel alışkanlıkları gibi endüstriyel yaşamla bütünleşmiş somut olmayan mirası da kapsamaktadır.

Kıraç'a (2023) göre ise 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle somut değerler üzerinden analiz edilen "endüstriyel miras" yalnızca endüstri çağı ile değil endüstri öncesi döneme ait üretim ve tüketim, mimari ve teknik donatıları da içeren kapsamı geniş bir kavramdır. Bu yüzyılın son dönemlerinde ise endüstri kültürü vurgusunda endüstri miras alanlarına yönelik kapsam sınırları ve koruma ölçütleri belirlenmiştir (s.548) (Şekil 3.4).

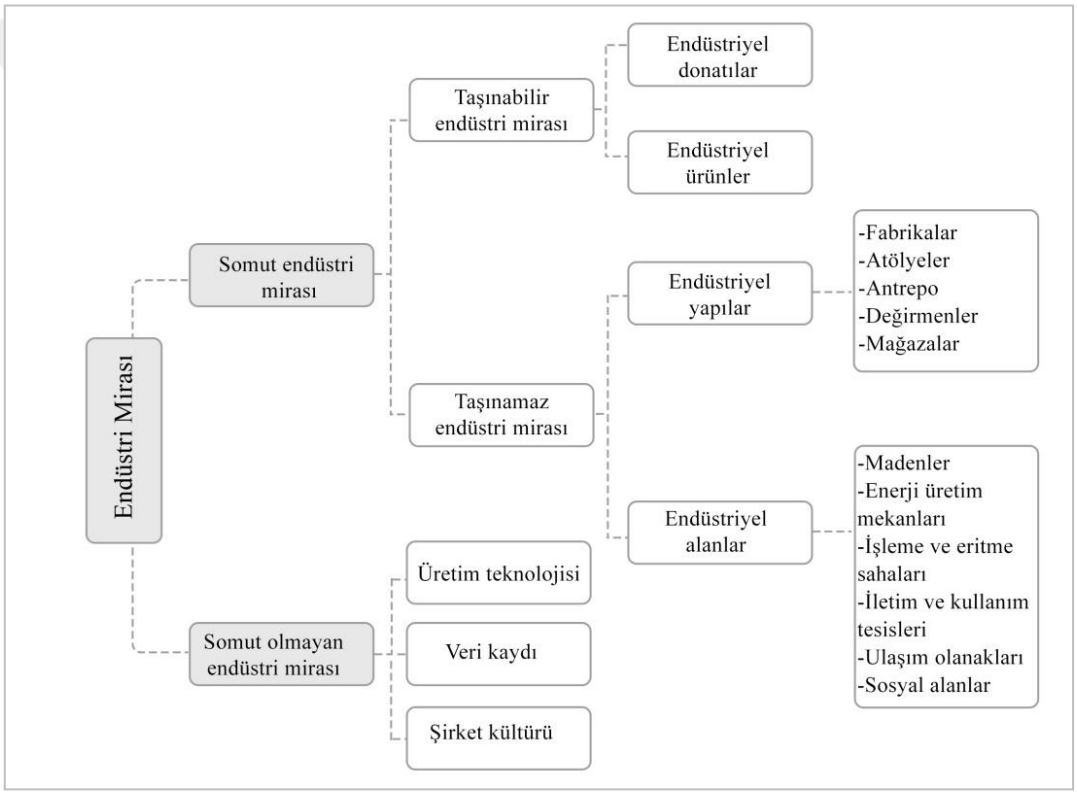

Şekil 3.4: Endüstri mirasının kapsamı ve sınıflandırılması (Yanbin,2014'ten uyarlanmıştır).

Endüstri mirası, hafızası ve toplumsal geçmişi bağlamında kent kimliği ile de ilişkilidir (Del Pozo ve Gonzalez, 2012, s. 447). Modern ve gelecek zaman için geçmişin izlerinin değerli ve anlamlı olarak görülmesi, kalıntıların maddi ve manevi değerleri ile farklı bir açıdan inceleme ve koruma yaklaşımları geliştirilebilir. Böylece zamansal ve mekansal olarak birleştirici rol oynayan endüstri yapıları, zaman katmanına olan etkisi ve kültürel aktiviteleri temsil etmeleri nedeniyle

toplumsal kimliğin bir parçası olarak görülmektedir (Loures, 2008,s.689). Öyle ki endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilerek topluma kazandırılması ülkelerin kent kimliğinin sürekliliğini sağlanması bakımından önem taşımaktadır ve gelişmiş ülkelerde bu durum önemli bir koruma yaklaşımı olarak kabul görmektedir (Karadağ ve İncedere, 2020,s.58).

Eski yapıların miras kapsamında değerlendirilmesiyle topluma çirkin, gereksiz ve ürkütücü gelen endüstri yapıları alışagelmiş peyzajlara dönüşerek eski değer yargılarını kırmaya başlamıştır. Bu kavram çerçevesinde ilk dönemlerde miras olarak ele alınan yapıların birçoğu geleneksel mimari değerlerin seçilmesinde kullanılan kriterlere göre belirlenmiştir. Ancak eski, nadir ve estetik gibi nitelikler doğrultusunda seçilen varlıklar endüstrileşme sürecini ve beraberinde getirdiği sorunları anlamak için yeterli değildir. Endüstri mirası ancak bir bütün olarak ele alındığında anlaşılabilir ve değerlendirilebilir (Kıraç,2001,s.61;Köksal,2005,s.188).

Miras değerine sahip mekanların ve endüstriyel yapıların, vaktiyle burada çalışan veya yaşayan insanlar için ne anlama geldiği, güncel durumda kent ve kent kullanıcıları ile dolaylı veya doğrudan kurulan ilişki, gelecekte mekansal ve zamansal olarak nasıl değerlendirilebileceği ve kullanım ömrünü tamamlamış bir yapının güncel ve gelecek zamana neden ve ne şekilde bağlanabileceği gibi sorular bu yapıların dönüşüm ve yeniden kullanım imkanlarının araştırılması bakımından önem kazanmaktadır (Orange,2008,s.83-85).

Mimarlık, mühendislik, ekonomi, tarih, sosyoloji gibi farklı birçok disiplinde kendine yer edinen endüstri mirası kavramı ve pratikleri, “Koruma” ve “Yeniden Değerlendirme” yaklaşımlarının endüstri ülkelerinde gündeme gelmesi gibi nedenler endüstri mirasının 20. yüzyıla özgü bir araştırma ve inceleme biçimi olmasında önemli rol oynamıştır (Saraylı ve Demir, 2022,s.154).

“Endüstri arkeolojisi” aşamalı olarak gelişen bir disiplindir ve ilk aşamasının yerel tarihin bir uzantısı olduğu görüşü kabul edilmektedir. Ancak bu terim, tarih biliminden öte arkeolojinin bir dalı olarak düşünülmelidir. İnsanlık kültürünün gelişim aşamaları ile ilgilenen “Arkeoloji” kavramı, eski çağlara yönelik bilimsel araştırma ve çalışma faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu disiplinin endüstri tarihi üzerinden incelenmesi ile “Endüstri Arkeolojisi” olarak anılacak yeni bir disiplin

geliştirilmiştir (Minchinton 1983,s. 126). Bu terim ile 1960'ların sonlarında arkeoloji daha teorik bir duruşa sahip olmaya başlamıştır (Sawant Kulkarnı,2013,s.297).

"Endüstri arkeolojisi" disiplini Endüstri Devrimi'nden kalan fiziksel izlere yönelik 1950 yıllarında birçok endüstri yapısının yok olması veya tehlike altına girmesiyle İngiltere'de başlamıştır. Rix The Amateur Historian Dergisi'ndeki "Industrial Archaeology (Endüstri Arkeolojisi)" başlıklı yazısında endüstri yapılarının tehlike altında olduğuna dikkat çekmiştir. Rix dergide Endüstri Devrimi'nin başlangıç noktası olan Britanya'da çok sayıda simgesel anıt bulunduğunu ancak koruma ve planlama mekanizmasının eksikliği nedeniyle bu anıtların birçoğunun ihmalkarlık ve bilinçsizlik nedeniyle yok edildiğine dikkat çekmektedir (Rix 1955,s. 225).

1950 yılında "Endüstri Arkeolojisi Araştırma Komitesi" kurularak kamuya çağrı yapılmak üzere toplantılar düzenlenmiş ve 1960 yıllarında bu düşünce toplum tarafından genel kabul görmeye başlamıştır (Cengizkan,2002, ss.40-41.). Endüstriyel kalıntılar uzun süre arkeologlar tarafından incelemeye alınmamış olmasına karşın teknolojik gelişmelerin toplumsal yaşamda köklü değişimlere yol açması bu disiplinin varlığını zorunlu kılmıştır (Sawant Kulkarnı,2013,s.297).

18. ve 19. yüzyılda İngiltere'de Endüstri Devrimi'nden kalan bölgeler ve barındırdıkları kalıntıların endüstriyel mirasın yok olma tehdidi altında bulunduğu sırada ortaya çıkan endüstri arkeolojisinin temel görevi; geçmişteki çalışmalarda insanın varlığının tanımlanması doğrultusunda endüstri mirasına ilişkin kalıntıların (yapılar ve objeler) araştırılması, incelenmesi ve kayıt altına alınması amacıyla gerçekleştirilen sistematik bir çalışmadır. (Xie,2015). Bu disiplin mimarlık tarihi, teknoloji, arkeoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinler ile koordine bir şekilde çalışarak kamuoyunda koruma bilincini arttırmayı hedeflemektedir (Köksal ,2006)

Bazı ülkelerde bu kavram "teknik kültür anıtı" ve "teknik anıt" gibi farklı başlıklar altında incelenmiştir. UNESCO Dünya Miras Listesine alınan endüstri mirası örnekleri endüstri arkeolojisinin zaman kapsamında bir sınırlama olmadığını göstermektedir (Neumann, 1986'dan aktaran Köksal, 2005, s.116).

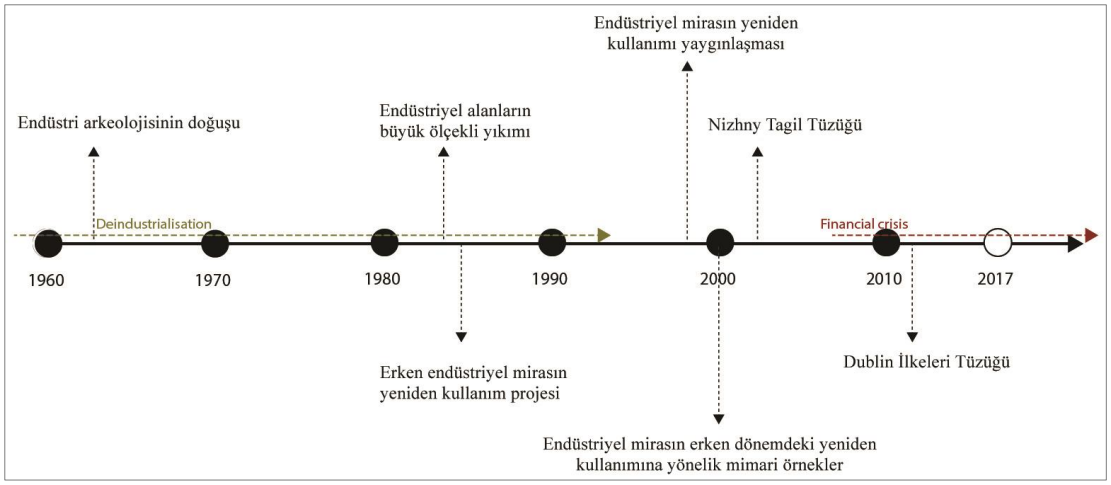

Şekil 3.5: Endüstri arkeolojisinin tarihsel gelişimi (URL 44 'ten uyarlanmıştır).

Endüstri ile bağlantılı her alan endüstri arkeolojisi kapsamına girmektedir. Bu biliminin inceleme alanında "madencilik; yel değirmenleri, su çarkları ve buhar makineleri gibi enerji kaynakları; tekstil, çömlekçilik, cam, yiyecek, içecek yapımı gibi üretim endüstrileri; yol, köprü, kanal ve demiryolu gibi ulaşım araçları; taşocağı, tuğla atölyesi, bıçkı fabrikası gibi yapı malzemesi üreten yerler; üretim ve sosyal tarihin bir parçası olan endüstri işçileri, yöneticiler ve fabrika sahipleri için yapılan konutlar; gaz, su ve iletişim gibi kamu hizmeti için oluşturulan sistemler" yer almaktadır (Köksal,2012,s.18).

Endüstri arkeolojisi terimi "endüstri" kavramına yönelik yapılan genel tanım ve incelemelerin yanı sıra dönemin üretim teknolojisi ve donatıları, mimari yapıları ve sosyal yaşantısı gibi fiziksel ve tinsel nitelikteki birçok değeri bütüncül olarak inceleyen bir yaklaşıma sahiptir (Kıraç,2023,s.552). TICCIH tarafından Temmuz 2003 tarihinde Endüstri Mirası için düzenlenen "Nizhny Tagil Tüzüğü" ile endüstri arkeolojisi çerçevesinde değerlendirilebilecek yapı grubunun geniş bir aralığı kapsadığını vurgulanmaktadır. Bu aralık incelendiğinde; endüstri kültürünün tarihsel, mimari, teknolojik ve sosyal değer taşıyan binalar, makineler, fabrikalar ve alt birimleri, ulaşım ve alt yapısı, bu birimlerdeki işçilerin konutları ve sosyal amaçlı faaliyetler için kullandıkları mekanlar gibi çeşitli mimari tipolojilerin bulunduğu görülmektedir (The Nizhny Tagil Charter,2003).

3.3 Endüstri Mirasını Koruma Amacıyla Kurulan Kurum ve Kuruluşlar

Endüstri Devrimi ile birlikte kentlerde yeni yapılar ve mekanlar kurulmaya başlanmıştır. Sanayileşme sürecinde yeni yapım teknikleri, malzeme ve tasarım

yöntemleri kullanılarak inşa edilen yapıların bir kısmı zaman içerisinde kent çeperinin genişlemesiyle birlikte merkezi noktalar içerisinde kalarak kentleşmeye engel nitelikte, politik ve ekonomik nedenlerden dolayı terk edilerek atıl durumda bırakılmış veya yıkılmıştır (Anıktar ve Eryiğit,2021,s.714). Oysaki endüstri yapıları ve endüstriyel mekanlar; üretimi gerçekleştiren mekanik donatı ve işleyişi, sahip olduğu strüktür ve doku ile ülkelerin teknolojik, sosyo- ekonomik ve kültürel geçmişine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle endüstri mirasını korumaya yönelik işbirliğine dayalı sistematik bir yapılanma kurabilmek amacıyla aktif örgütlenmelere gereksinim duyulmuştur (Cengizkan,2006,s.9).

1950'lli yıllarda endüstri arkeolojisi disiplini çerçevesinde endüstri toplumunun sahip olduğu kalıntıların miras değeri ve korunması yönündeki önemine dikkat çekilmesi amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşları ilk girişimlerde bulunmuştur.Bu durumu takiben sürecin kurumsallaşması amacıyla yeni kuruluşlar kurulmuş, yazılı ve sözlü medya araçları kullanılarak koruma uygulamaları ve gerekliliği gündeme getirilmiştir. Endüstri Devrimi'nin başladığı noktalardan biri olarak anılan Britanya'nın Severn Vadisi'ndeki Coalbrookdale Demir İşletmeleri ve dönemin sembolik bir değeri olan Ironbridge dikkat çekilerek endüstri arkeolojisinin korunmasına yönelik ilk girişimlerde bulunulmuştur (Trinder, 1980, s. 49 aktaran Kıraç,2023,s.554). Böylece ulusal ölçekte başlayan koruma uygulama ve tartışmaları uluslararası boyuta geçerek 20. yüzyılın son dönemlerine doğru yeniden kullanıma yönelik nitelikli uygulama örnekleri artmaya başlamıştır (Köksal, 2012,s.18).

Uluslararası boyutta trans/multidisipliner zemin oluşturmak için örgütlenmeler kapsamında, toplumun farklı tabakalarından ve uzman çalışanlardan oluşan komitelerin kurulması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi (TICCIH), Avrupa Endüstriyel Miras Rotası (ERIH), Docomomo'ya ek olarak farklı komite ve araştırma kurumları da bulunmaktadır. E-Faith, Avrupa Birliği, Uluslararası Endüstriyel Miras Komitesi (ISCIH), Endüstriyel Arkeoloji Topluluğu (SIA), Endüstriyel Arkeoloji Derneği (AIA) gibi komiteler ve Endüstriyel Miras İçin Nizhny Tagil Tüzüğü ile Dublin İlkeleri, Endüstriyel Miras Alanlarını Yapılarını ve Peyzajını Koruma İlkeleri olmak üzere esasen aynı amaca hizmet eden kılavuz çalışmalar yer almaktadır (Saner,2012,s.55 Kıraç,2023,s.555).

Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi (The International Comitee for the Conservation of Industrial Heritage) -TICCIH

Endüstri mirasının uluslararası düzeyde korunmasına yönelik yaklaşımda İngiliz ekolü etkin bir rol almıştır. Endüstri arkeolojisi üzerine uzmanlaşmış Neil Cossons'un önerisi doğrultusunda 1973 yılında 8 ülkeden gelen 61 temsilcinin katılımıyla FICCIM (First International Congress on the Conservation of Industrial Monuments) Birinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını KorumaKongresi uluslararası kongresi düzenlenmiştir (Trinder, 2000).

1975 yılında Bochum'da toplantının devamı niteliğinde SICCIM(Second International Conference on the Conservation of Industrial Monuments) İkinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Konferansı (TICCIH), 1978 yılında ise Stockholm'de düzenlenen son kongrede "monuments" ifadesi "heritage" ile değiştirilerek "The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage"- TICCIH kurulmuştur (URL 19). Bu kuruluş konuya ilişkin sorunların çözülmesi ve gelişmeleri izleyebilmek amacıyla 3 ayda bir "TICCIH Bulletin" ve 2 senede bir "Patrimoine de l'industrie/Industrial Patrimony" adında dergiler yayımlamaktadır (URL 19).

Bu değişim ile endüstri mirasına odaklanan yeni bir örgütün kurulması, endüstri yapılarının miras kapsamında değerlendirilmesi ve düzenlenecek faaliyetlerin yürütülmesi bakımından önemi taşımaktadır. 2003 yılında Endüstri Mirasının Korunması Uluslararası Komitesi (TICCIH) tarafından başvuru kaynağı niteliğinde Nizhny Tagil Tüzüğü geliştirilmiştir. Tüm toplumların sahip olduğu mirasın bir parçası olan endüstri mirasının; fiziksel, kültürel, ekonomik ve yasal konularla olan bağlantısı ile mevcut tehditleri göz önüne alan ICOMOS ve TICCIH, endüstri mirasının belgelenmesi, korunması ve değerinin anlaşılmasına katkı sağlayan ilkeler doğrultusunda işbirlikleri geliştirmeyi hedeflemektedir (Dublin İlkeleri,2011).

Avrupa Endüstri Mirası Güzergahı (The European Route of Industrial Heritage) - ERIH

1999 yılında kurulan ERIH (The European Route of Industrial Heritage) - Avrupa Endüstri Mirası Rotası endüstri mirasının korunması konusunda TICCIH' den sonra en kapsamlı çalışma yürüten kuruluştur. Turizm yaklaşımı ile endüstri mirası

niteliğindeki yapı ve kalıntıların yer aldığı noktalar arasında ağ ve çeşitli temalarda gezi rotaları oluşturarak, endüstri mirasının tanıtılması ve sergilenmesini hedefleyen bir projedir (URL 20).

Almanya'nın Ruhr Havzası için tasarlanan bölgesel rota ile başlayan süreç İngiltere, Hollanda ve Belçika gibi üye ülkelerin de katılımı ile endüstri mirası güzergahı ve çeşitli durak noktaları oluşturulmuştur. Yalnızca endüstri mirasına odaklanmayan bu proje Ruhr Bölgesi'ne yayılan endüstri kültürünü yaşam biçimi ve kent dokusu üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Atlas der Industriekultur Ruhrgebiet, 2004 akt. Alpan, 2012,s.59). Farklı üye ülkeler ile kapsamı genişlemeye devam eden projeye endüstri mirasına örnek olabilecek yeni yapılar ve kalıntılar dahil edilmektedir (URL 20).

Modern Mimarlığın Tek veya Kentsel Ölçekli Örneklerinin Belgelenmesi ve Korunması (Documentation and Conservation of (Buildings, Sites and Neighborhoods of the Modern Movement)-DOCOMOMO

Modern mimari mirası korumak üzerine kurulan uluslararası bir örgüttür. Odaklandığı dönem itibariyle TICCIH kapsamında incelenen endüstri mirası üzerine de çalışmalar yürütmektedir. TICCIH den farklı bir işleyişi olan kuruluş, disiplini sağlayabilmek adına üyesi olan ülkelerden üyelik sisteminin devam ettirilebilmesi için yapmakla yükümlü oldukları görevler talep etmektedir (URL 21).

Avrupa Birliği belirli politikalar doğrultusunda, alınan kararların gerçekleştirilmesi yönünde üye ve üyeliğe aday ülkeler üzerinde yaptırım gücü bulunan uluslarüstü bir örgüttür. Genel politikası kapsamında Avrupa Komisyonu tarafından yürütülen kararlar içinde kültürel miras başlığı adı altında endüstri mirası kavramı yer almakta olup bu kavramdan "iş/çalışma mirası" olarak söz edilmiştir (Falconer,2005,s.24).

Avrupa Birliği tarafından yürütülen Culture 2000, kültürel miras kapsamında endüstri mirasını ele alan bir projedir. Avrupa kültürünü ön plana çıkarmayı amaçlayan bu proje, kültürel farkındalığı arttırmak adına sit alanları ve yapıların çoğaltılmasını hedefleyerek Avrupa'nın sahip olduğu endüstriyel mirasın dikkat çekmesine katkıda bulunmuştur. Beş yıl için planlanan bu programın süresi daha sonra uzatılmış ve farklı dönemlerde uygulanmak üzere benzer içeriğe sahip yeni projeler kurgulanmıştır (Alpan,2012;URL 22).

3.4 Endüstriyel Alanların Dönüşümü

Dönüşüm, kentle ilişkilendirilerek ele alınan coğrafya içerisindeki arazi kullanımına fiziksel, işlevsel, sosyal, ekonomik ve ekolojik bakımdan yapılan müdahaleyi ifade etmektedir. Farklı bir deyim ile dönüşüm, kentin makro ölçekteki formunu etkileyerek değiştiren bir olgudur. Bu kavram, zaman içerisindeki değişimleri içermesi nedeniyle herhangi bir kentin gelişimini anlamayı, tanımayı ve kavramayı beraberinde getirmektedir (Günay,1999). Kendiliğinden veya planlı biçimde gerçekleşen dönüşümlerde, kendiliğinden yaşanan süreç kısmen daha az maliyetli olurken planlı dönüşüm yaklaşımları, ekonomik ve kentsel mekan açısından kentin daha sağlıklı bir biçimde yapılandırılmasını sağlar (Yerliyurt ve Aysu, 2008,s.195).

Gelişmiş veya gelişmekte olan birçok ülkede dönüşümü zorunlu kılan fiziksel, sosyal ve teknolojik faktörler bulunmaktadır. Fiziksel anlamda, kentlerdeki mimari mekanlarının maddi ömrünü tamamlaması, altyapı sorunları, kentsel estetiğin bozulması olarak ifade edilebilirken sosyal açıdan değerlendirildiğinde nüfusun artmasıyla birlikte imara açılan alanlar, kentlerin belleğinin zayıflaması ve kimliksizleşmesi, teknolojik açıdan ise ulaşım, altyapı ve mekansızlaşma gibi olumsuz durumlar yaşanmaktadır (Yerliyurt ve Aysu, 2008,s.196).

Neoliberal politikalar dahilindeki kentleşme pratikleri ile tüketimin gerçekleştiği ortak mekanların artması, kentleri özgü kılan yerel ve karakteristik unsurların yitirilmesine neden olarak çok kimlikli tek tip mekanların gelişmesine zemin hazırlamıştır (Bahçeci,2017,s.37). Bu süreçte hızla gelişim gösteren kentler özelleştirme politikaları dahilinde eski sanayi bölgelerinin olduğu alanlara yayılarak mekansal dönüşümü zorunlu hale getirmiştir. Bu dönüşümün öznesi olan endüstriyel miras alanları, kent kültürünün teknolojik, tarihsel ve sosyal değerleri ile kent kimliğinin ve mirasın paydaşı olmuştur (Parlapan vd.,2023,s.90).

18. yüzyılın ortalarında yaşanan Endüstri Devrimi ile birlikte artan üretim ve tüketim faaliyetleri yeryüzündeki kaynak ve toplumların dağılımını değiştirmiştir. Kırsal yerleşimlerden kente doğru artan göçlerle büyük kentler beş milyon nüfusu olan metropol ve mega kentlere dönüşmeye başlamıştır (Başkaya ve Yıldızcı,2011,s.118). Bu durum endüstri kentlerinin altyapı ve toplumsal sağlık sorunlarına neden olmuştur. Sorunların çözülmesine yönelik yapılan girişimler 20. yüzyıla doğru modern kentlerin tasarlanmasını sağlamıştır (Kıraç,2023,s.549).

Kent merkezleri, 19. ve 20. yüzyılda üretim ve sermaye merkezi haline gelerek endüstriyel alanların ekonomik ve işlevsel değerini yitirmelerine neden olmuştur. (Karadağ ve İncedere, 2020,s.57). Yeni sanayi bölgelerinin merkezin dışında kurulmasıyla geriye kalan endüstriyel yapılar ve büyük ölçekli boş alanların geleceği tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu alanların kurulması, gelişmesi ve işlevsel değerini yitirip kullanım dışı mekânlara dönüşmesi kent kimliğini etkileyen önemli bir faktördür (Karadağ ve İncedere, 2020,s.58).

Sanayi bölgelerinin teknoloji ve hizmet endüstrisinin gelişmesiyle kent bölgelerinden uzaklaşmaya başlaması ve arazi fiyatlarının yatırımcılar tarafından talep edilecek duruma gelmesi gibi nedenler kentler için bir değişim süreci oluşturmuş ve kent çeperindeki endüstri bölgelerine doğru şehirler büyümeye başlamıştır (Şen, 2012,s.306-307).

1950'lerden itibaren endüstriyel miras alanları, savaş sonrasında yıkılan kentlerin yeniden inşa edilmesi için potansiyel mekanlar olarak değerlendirilmiştir. Böylece, miras alanlarındaki kalıntıların önemi artmaya başlamış ve "endüstri mirası" kapsamında korunması gereğine dikkat çekilmiştir (Sirel ve Çerkezoğlu, 2016). Bu girişim 1970'lerde belirginleşerek kentsel yenileme ve yapılanma sürecine zemin hazırlamıştır (Smith ve Williams, 2015,s.48-49).

Endüstriyel miras kültürel miras ve planlama disiplinlerinin kesişiminde yer alan disiplinler arası bir konudur ve mimari, sosyal ve teknolojik bir değer olmanın yanı sıra bir kentsel tasarım/dönüşüm sorunsalıdır (Oevermann and Mieg,2015,s.3).

Endüstriyel miras alanlarının varlığı, planlama yaklaşımlarında kentsel dönüşüm ve mimari tasarım olmak üzere farklı perspektifleri etkileyen bir faktördür. Bu alanlar; planlama yaklaşımlarında koruma anlayışlarının hatta yasal düzenlemelerin çeşidini ve düzeyini etkileyecek ölçekte bulunmaktadır. Planlama çalışmaları kapsamında bu miras değerinin nasıl yönetildiği ve korunduğu dinamik bir tartışma konusu olarak gündeme gelmektedir (Oevermann and Mieg,2015,s.3-4).

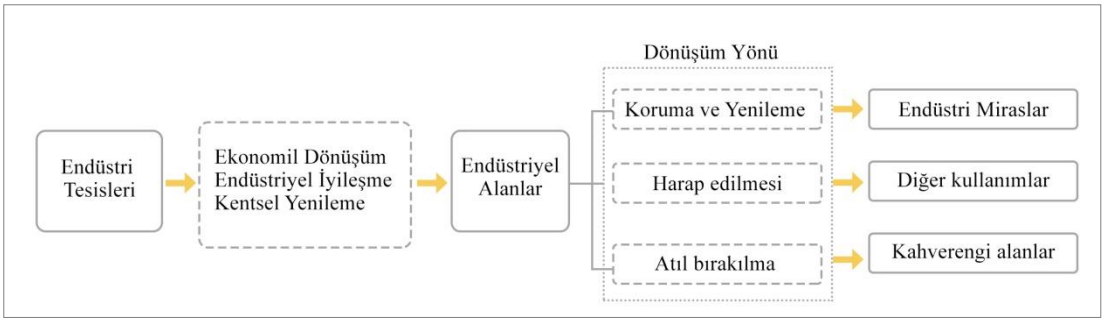

Şekil 3.6: Endüstri tesislerinin dönüşüm süreci (Zhang vd.2021'den uyarlanmıştır).

Belirtilen süreç ve yaklaşımlar, ülkelerin endüstrileşme ve kentleşme pratiklerine bağlı olarak değişim göstermektedir. Endüstrileşme sürecinin ilerisinde olan ülkeler yalnızca endüstri yapıları ve kalıntılarını değil var oldukları çevreleri de kültürel miras kapsamında koruma kararı almışlardır. Söz gelimi Endüstri Devrimi'nin başladığı yer olan İngiltere, diğer ülkere göre bu konuda erken ve hızlı gelişim göstermiştir (Aydın vd. aktaran Parlapan vd.,2023,s.90). Bunu takiben Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkeler de bu alanların korunması ve yeniden işlevlendirilmesine yönelik girişimlerde bulunarak kentlerin sosyo-ekonomik kazanımlarını korumayı hedeflemiştir (Karadağ ve İncedere, 2020,s.59).

Endüstri miras alanları ve bileşenleri, kompakt kent sınırları içerisinde kullanım potansiyeli olan mevcut alanlardır (Bardos ve diğerleri, 2016,s. 563-564). Endüstriyel alanlar; üretim yapıları ve donatıları, üretim teknolojisi ve ticari yaklaşımı, çalışma koşulları ve yaşam biçimi, sosyal çatışmaları ve başarıları ile belirli bir dönemin geçmişine tanıklık eder ve belgeler. Dublin İlkeleri'ne (2011) göre endüstri alanları farklı tanımları bulunmakla birlikte tarihsel süreçteki gelişimleri ve amaçları bakımından çeşitlilik gösterirler. Bu alanların birçoğu bulunduğu dönemin koşullarını ve teknolojik yaklaşımlarını temsil ederken bir kısmı küresel ölçekte miras olarak değer görecek özelliklere sahiptir. Endüstri mirasının anlamı ve taşıdığı değer; bileşenlerinin veya dokusunun niteliğine, endüstriyel peyzajının varlığı gibi ölçülebilir değerlerin yanı sıra toplumun anıları ve yaşam biçimleri gibi somut olmayan değerlerde barınmaktadır.

Geleneksel koruma anlayışında belirtilen bu faktörler kentsel gelişim ve mimari üretimi yönlendirecek faktörler olup bütüncül olarak muhafaza edilmeli ve sürdürülmelidir (Oevermann and Mieg,2015,s.5). Bu mekanların öneminin artmasıyla endüstri mirasının korunması adına TICCIH, ICOMOS ve UNESCO gibi

kuruluşlar tarafından endüstri mirasına dikkat çekmek ve korumak amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Karadağ ve İncedere (2020)'ye göre özellikle son 30 yılda bu konuda yapılan çalışmalar endüstri mirasının korunmasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle Avrupa Kıtası'nda endüstriyel alanlar geniş yüzeyleri kapsamaktadır ve bu bölgelerde yeniden değerlendirmenin etkisi görülebilmektedir (s.58). Endüstriyel mirasın nasıl korunacağı sorunsalının yanı sıra modern mimari tasarıma/üretime nasıl yön ve imkan vereceği de bir diğer tartışma konusudur. Öyle ki endüstriyel miras kentsel gelişim ve dönüşümde itici bir faktör olurken yeni üretim biçimine de nasıl yön vereceği ve hangi ölçüde etkileyeceği noktasında belirleyici olmaktadır (Oevermann and Mieg,2015,s.4-5).

Endüstriyel alanlar ve bileşenleri, kuruldukları döneme ilişkin yaşantı ve üretim biçimini günümüze taşıyarak yeni mekanların tasarlanması düşüncesini desteklemektedir. Endüstriyel yapılandırma süreçleri, morfolojisi, çevresel bağlantıları, simgesel mimari biçimlenişleriyle kent içerisinde kendine özgü bir doku oluşturmaktadır (Ersine,2013). Bu alanlar kentlerin gelişiminde, sosyal, teknolojik, ekonomik kazanımlar bakımından şehirler için önemli unsurlar olup, faaliyette bulundukları süreçte kente önemli katkılar sağlamalarına karşın faaliyet durumları sonlandıktan sonra çoğu zaman terk edilerek atıl durumda bırakılmaktadır (Kaya vd.,2015,s.520). Endüstri yapıları atık madde birikimi, çevresel etkenler, vandalizm gibi nedenlerle çevreye zarar veren senaryolara zemin hazırlamıştır. Terk edilen mekanlarda oluşan güvenlik, işsizlik, yoksulluk ve dışlanma gibi yaşanan önemli sorunlar sosyal dokuyu olumsuz yönde etkilemektedir (Ersine,2013).

Endüstriyel alanların dönüşümünde belirlenen metodoloji, dönüşüm yaklaşımlarının belirlenme sürecinde alana ilişkin esas parametreler tespit edilerek aralarındaki bağlantıların sağlıklı kurulabileceği bir yöntemin kurgulanmasını gerektirmektedir (Aydın, 2014). Endüstriyel alanların belirlenen gereksinimlerin karşılanmasına yönelik yapılan müdahaleler mekansal kimliğin ve karakteristik özelliklerin de korunmasını, mimari mirasın sürekliliğini ve kentsel gelişimde yeniliklerin sağlanmasına katkı sunmaktadır (Oevermann and Mieg,2015,s.6).

Endüstriyel alanların rekreasyon alanlarına dönüştürülerek yeniden kullanılmaları, yoğun yapılaşma baskısı altında olan kent kullanıcılarına sosyalleşerek ve yaşamsal aktivitelerini gerçekleştirebilmelerine imkan tanıyarak hayat kalitesinin artmasını

sağlamaktadır (Köksal,2023,s.565). Endüstriyel yapıların kentsel yaşama müze gibi kültür kurumları olarak dahil edilmesi, kentsel mekanda iletişimin sağlanması yönünde kentin imajını arttırarak canlı bir kentsel yaşam ortamının oluşmasını sağlamaktadır. Endüstriyel mirasın bir fırsat olarak değerlendirildiği bu tür yaklaşımlar, miras liderliğinde ülkenin ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda kalkınmasını sağlar (Oevermann and Mieg,2015,s.5).

3.5 Endüstri Mirasını Değerlendirme Ölçütleri ve Koruma Yöntemleri

"Endüstri Devrimi ve Endüstrileşme", düşünsel hareketlere dayalı bir süreç olarak farklı coğrafyalara yayılırken geniş anlamıyla düşünüldüğünde yalnızca bir üretim biçimi olmadığı görülmektedir (Ersine,2013).Bu süreç teknoloji, bilgi, ve güç sahibi olan üretici konumundaki ülkelerin dünya kültürleri ve yaşam biçimleri ile yaşadıkları çevrede radikal ve hızlı varyasyonlara neden olmasıyla yakın çağ tarihini yazarak miras nesnesi olacak yerleşke, yapı, donatı, peyzaj öğesi gibi unsurların var olmasına ortam sağlamıştır (Dublin İlkeleri,2011).

Endüstri arkeolojisi kapsamında hangi yapıların miras olarak değerlendirileceği sorusu endüstri yapılarına yönelik hazırlanan envanterlerde karşılaşılan bir durumdur. Madran ve Kılınç (2008)'a göre ise endüstri kalıntılarının miras olarak kabul edilmesi için belge, kimlik, anı, teknik, mimari, özgünlük, işlevsel ve ekonomik değerleri taşıması gerekmektedir. (s.72-73).

Somut veya somut olmayan mirasın bütünleşik yönetim envanterleri ve listeler, efektif yönetim-koruma politikaları ve önlemlerinin parçası olarak kullanılmak üzere hazırlanmalıdır. Envantere dahil olan kültür varlıkları koruma altına alınarak anlam, bütünlük, özgünlüklerinin sürdürülebilmesi amacıyla gereken koruma ve yönetim sağlanmalıdır (Dublin İlkeleri,2011). Çeşitli iş kollarında sanayi tesislerini barındıran ülkeler, üretim yapıları, elektro ve kimya endüstrisi, ulaşım, depolama ve son olarak hareketli teknik anıtlar başlıkları altında sınıflandırma yapıldığı belirtilmektedir (Föhl, 1995 aktaran Köksal,2005,s.123).

2003'te Endüstri Mirasının Korunması Uluslararası Komitesi (TICCIH) tarafından düzenlenen Nizhny Tagil Endüstriyel Miras raporunda endüstri mirasının tarihi, teknolojik, mimari, bilimsel ve sosyal değer gibi farklı koruma değerleri taşıyan kalıntılardan oluştuğunu ifade ederken tarihsel süreçte önemli faaliyetlerin

sonuçlarını yansıtması ile evrensel değer taşıdığını belirtmektedir. Bu raporda endüstri mirasının değerlendirilmesi sürecinde dikkat edilmesi gerekilen durumlar şöyle tanımlanmaktadır:

- Ulusal ve uluslararası ölçekte değerlendirilme,
- Ekonomi tarihinin incelenmesi,
- Anıtın dahil olduğu bütün içerisinde değerlendirilmesi,
- Alandaki kalıntıların üretim süreci ile ilişkilendirilmesi,
- Anıtların, kendi tarihsel süreci kapsamında dahil oldukları bütün içerisinde, uluslararası etkinliklere referans olacak biçimde değerlendirilmeleri,
- Çalışma ve yaşama mekanlarının belirlenmesine dikkat edilmesi olarak ifade edilebilir.

Endüstri değerlerini sınıflandırmanın yanı sıra değerlendirme aşamasında yaşanabilecek olumsuzluklar süreci sekteye uğratabilir. Bu bağlamda miras olarak değerlendirilmelerinde yaşanabilecek sorunlar Kıraç'a (2001) göre şöyle ifade edilebilir (s.86-87):

i. Klasik mimarinin değer yargıları ile oluşturulmuş koruma ölçütlerine göre değerlendirilmeleri, toplum tarafından tam anlamıyla kabul görmemeleri,
ii. Mimar açıdan estetik özelliklerinin bulunmaması,
iii. Mimari ölçütlere göre düzensiz ve iyi tasarlanmamış olmaları,
iv. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak doğal süreçlerinde sürekli bir değişim geçirmeleri,
v. Bulundukları çevre içerisinde dağınık halde olmaları.

2011 yılında ICOMOS tarafından düzenlenen 17. Genel Kurul ve "Endüstriyel Miras Alanları, Yapıları ve Peyzajını Koruma İlkeleri" kapsamında "endüstri mirası" ve "endüstri arkeolojisi" kavramları ele alınarak "Dublin İlkeleri" kapsamında yeniden tanımlanmıştır. Bu ilkeler incelendiğinde endüstri mirası yapıları ve peyzaj alanlarının korunması amacıyla belgelenmesi yönelik şu durumlara dikkat çekilmektedir:

- İnsan dehasının ve çabasının ürünü olan endüstri sitlerindeki yapıların, donatıların ve üretim sürecinin tarihsel süreçteki önemini anlamak adına yazılı ve sözlü tüm kaynaklara başvurulması gerekmektedir.
- Endüstriyel yapılar; geçmiş yaşantıları, tarihsel ve teknolojik süreçleri, sosyo-ekonomik/kültürel boyutları dikkate alınarak disiplinler arası bir çalışma sistematiğinde ele alınarak yeniden işlevlendirilmelidirler.
- Endüstri miras alanlarının bulundukları bölge ve bu bölgenin küresel/evrensel dünya ile bağlantısını anlayabilmek amacıyla bu alanların sosyo-ekonomik tarihine ilişkin detaylı bir inceleme yapılması önem taşımaktadır (ICOMOS, 2011).

Kayın (2013)'a göre endüstri yapı ve yerleşkelerinin korunmasına yönelik yapılan müdahalelerin değerlendirilmesi konusunda dikkate alınabilecek ölçütler şu şekildedir (Kayın,2013):

- Kültürel ve doğal mirasın korunmasına ilişkin mevcut evrensel yaklaşımlardan faydalanılması: endüstri yapılarının korunması sürecinde özgün ve karakteristik değerlerin zarar görmemesi, farazi yaklaşımlardan kaçınılması, katmansal yapının ve farklılıkların görünür kılınması ve evrensel yaklaşımların ne ölçüde dikkate alındığı gibi inceleme ve değerlendirmeleri kapsar.
- Kentsel mekandaki ilişkilerin anlaşılır olması ölçütü: müdahale aşamasında endüstri mirasının bulunduğu çevre ile kurduğu ilişkilerin anlaşılır ve görünür olmasına yönelik inceleme ve değerlendirmeleri kapsar.
- Endüstri mirasının bulunduğu doğal çevre kapsamındaki bağlantıların okunabilmesi ölçütü: koruma uygulamaları sürecinde endüstri mirasının bulunduğu doğal çevre ve orman, su kaynağı, maden gibi özel unsurlar ile olan ilişkilerin okunmasını sağlayacak müdahalelerin uygulanıp uygulanmadığına yönelik inceleme ve değerlendirmeleri kapsar.
- Endüstriyel peyzaja yönelik bilginin yansıtılması ölçütü: endüstriyel sit içerisinde farklı dönemlere tarihlenen yapı, donatı gibi öğe ve üretim sürecine

- ilişkin fiziksel izlerin ve ilişkilerin bir arada ve bütüncül bir koruma anlayışı ile ele alınarak anlaşılır kılınmasına ilişkin uygulamaların sağlanıp sağlanamadığına yönelik inceleme ve değerlendirmeleri kapsar.
- Endüstri mirasına ilişkin özgün ve karakteristik öğelerin korunması ve vurgulanması ölçütü: mirasa ilişkin özgün tasarımsal, teknolojik ve kültürel değerlerin korunması, üretim şeması ve ilişkilerinin izlenmesine yönelik uygulamaların sağlanıp sağlanamadığına yönelik inceleme ve değerlendirmeleri kapsar.
- Endüstriyel yerleşkeye müdahale aşamasında eklemlenen yeni yapıların mevcut ile kurduğu bağlantının nitelikli olması ölçütü: yeni öğelerin ve yapıların mevcut miras unsurları ve çevreleri ile kurdukları bağlantının başarısına yönelik inceleme ve değerlendirmeleri kapsar.

Kılıç ve Dinç Kalaycı'ya (2019) göre ise yeniden işlevlendirilen endüstri mirasın şu üç başlık kapsamında değerlendirilebilir (s.675):

- Mekan ve içinde bulunduğu çevrenin geçmişe ait değerlerinin korunması: Müdahaleler yapının tarihlendiği dönemin sosyal ve kültürel niteliklerini yansıtabilmekte midir?
- Tasarım müdahalelerinde özgün değerler ve kimliğin dikkate alınması: Mekanın yeni işlevi eski kimlik değerine ilişkin özgün değerleri ve özellikleri koruyabilmiş midir?, Özgün değerler ve katmanlar algılanabilmekte midir?
- Yeni işlevin tarihsel ve kültürel sürekliliği sağlaması: Tarihsel ve kültürel kimliği yansıtan mekansal, biçimsel ve yapısal nitelikler ne ölçüde korunmuştur? Yeni mekana dönemin mimari özellikleri, malzemeleri ve tekniği aktarılabilmiş midir?, Korunarak günümüze aktarılan öğelerin sunduğu yaşamsal ve algısal özellikler nelerdir?

Endüstri Mirasını Koruma Yöntemleri

Korumanın tarihsel süreci incelendiğinde konuya ilişkin farklı görüşlerin olduğu ve 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle tarihi endüstriyel alanların korunması, belgelenmesi ve yeniden işlevlendirilmesinin, koruma kuramı kapsamında gündeme getirilerek yorumlanan kayda değer bir konu olduğu görülmektedir (Hospers, 2002,s. 397-99).

Tarihi yapıların nasıl ve hangi ölçekte korunacağı ayrıca incelenecek bir konudur. Bu bağlamda restorasyon en az müdahaleyle kültürel değerlerin korunması sağlayan genel bir başlık olup "Sağlamlaştırma, Bütünleme (Reintegrasyon), Yenileme, Yeniden İşlevlendirme (Renovasyon-Rehabilitasyon), Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon), Temizleme ve Taşıma" olmak üzere çeşitli yöntemlerle ele alınabilir. Bu bölümde endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirme yaklaşımına yönelik detaylı bilgi verilecektir.

Endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmesinde değerlerin bütüncül olarak korunması temel ilkedir. Kullanım değeri ve ilkeler arasındaki ilişkiler incelendiğinde; 19. yüzyıl sonlarında Viollet-le-Duc tarihi yapıların yeniden kullanılmasının bir koruma yaklaşımı olduğunu belirtirken J.Ruskin ve W.Morris anti-restorasyon görüşü ile farklı bir yaklaşımı benimsemişlerdir (Aşkun ve Cantimur,2012,57-58). 20. Yüzyılın ilk dönemlerinde ise Riegl tarafından ortaya konulan "gelişme değeri", "göreceli sanat değeri", "kullanım değeri" ve Banham'ın "fabrika estetiği" kavramlarını temel alan fikirler doğrultusunda endüstri yapıları ve alanlarına ilişkin korunması gereken değerlere yönelik tartışmalar başlamıştır (Köksal,2023,s.566) (Şekil 3.7).

Şekil 3.7: Yeniden işlevlendirmeye yönelik teorik yaklaşımların tarihsel süreci (Amiri,2020'den uyarlanmıştır).

Kentlere ait kültürel ekonominin 1960 ve 1970'li yıllarda yeniden gündeme gelmesi yeniden işlevlendirme, ekonomik ve sosyal değerlerin gelişimi yönünde esas yaklaşımlardan biri olarak varsayılmıştır. Kültürel mirasın kapsamına 1980'li yıllarda endüstriyel yapılar, 1990'lı dönemde ise modern mimarlık yapıtların dahil olmuştur (Aşkun ve Cantimur,2012,57-58) (Şekil 3.7).

Endüstriyel gelişimin bir argümanı olarak yer edinmiş endüstri yapıları, çoğu zaman kent bağlamında ve fiziksel açıdan simgesel bir değer taşımamaları ve pragmatik amaçlar kapsamında inşa edilmeleri nedeniyle korunması yönünde paradoksal bir sürecin içerisindedir. Bu varlıkların kültürel miras olarak kabul edilmesindeki önemli olgulardan biri, sahip oldukları sanat ve estetik değerlerinin fark edilerek, bireylerin çevre algısı ve çevre ile kurdukları ilişkilerde değişimlere yol açarak süreç içerisinde; makine formu ve mekanları, modern dönem insanına tanıdık gelmeye başlamıştır (Cengizkan,2002).

1950 yılları itibariyle modern dönemin bir uzantısı olarak yaygınlaşan "sanayi" kavramı endüstri süreci içerisinden "miras" varlıklarını oluşturmuştur. Bu dönemin ortasından itibaren endüstri mirasının korunması düşüncesi TICCIH, DOCOMOMO, ICOMOS, ERIH gibi kurumsallaşan uluslararası örgütler kapsamında İngiltere, Fransa, Hollanda, Almanya vb. devletlerde oluşmaya başlamıştır. 1990 tarihli Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı ve 2003 tarihli TICCIH tarafından yayımlanan tüzükler bu bağlamda oluşturulan uluslararası sözleşmeler arasında bulunmaktadır (Kayın,2013).

Bu tüzükler arasında endüstri mirası için önemli bir rehber olan Nizhny Tagil Tüzüğü'ne (2003) göre uygulanan müdahaleler ayrıntılı araştırmalar ile yapılan her değişimin belgelenmesi koşulunda anıtın yaşına ve özgün niteliklerine saygı gösterilerek olabildiğince geri dönüşebilir biçimde yapılmalıdır. Yerinde (in-situ) korumaya mümkün olduğunca öncelik verilmelidir ancak sitin yıkım kararı alınmasını zorunlu kılan sosyal ve ekonomik özel nedenlerden dolayı söküm ve taşıma işlemleri yapılabilir (Dublin İlkeleri,2011). Döndürülebilirlik ilkesi kapsamında, müdahalenin geri alınabilecek biçimde gerçekleştirilmesi önemli olan bir diğer konudur. İlke, koşulların değişmesi durumunda varlığın kültürel ve estetik değerlerinin geleceğe aktarılmasını hedefleyerek yapının özgün biçimine döndürülmesini gerekli kılmaktadır (Kuban,2000).

Endüstriyel yapıların oluşturduğu fiziksel ve işlevsel bütünlük sabit değerler olmayıp çevre, toplum ve teknoloji gibi faktörlerin etkisiyle olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu etki yapılarda yaşlanmaya, yıpranmaya, bozulmalara ve tahribatlara neden olurken bu duruma karşılık onarımlar, yıkımlar, yeniden yapımlar, kullanıcı ve işlev değişikliği gibi bir çok etken de yerleşimin ve endüstriyel peyzajın bozulma sürecini hızlandırmaktadır.Bu noktada bir koruma yaklaşımı olan yeniden işlevlendirme çözüm olarak gündeme gelmektedir (Köksal,2023,s.571).

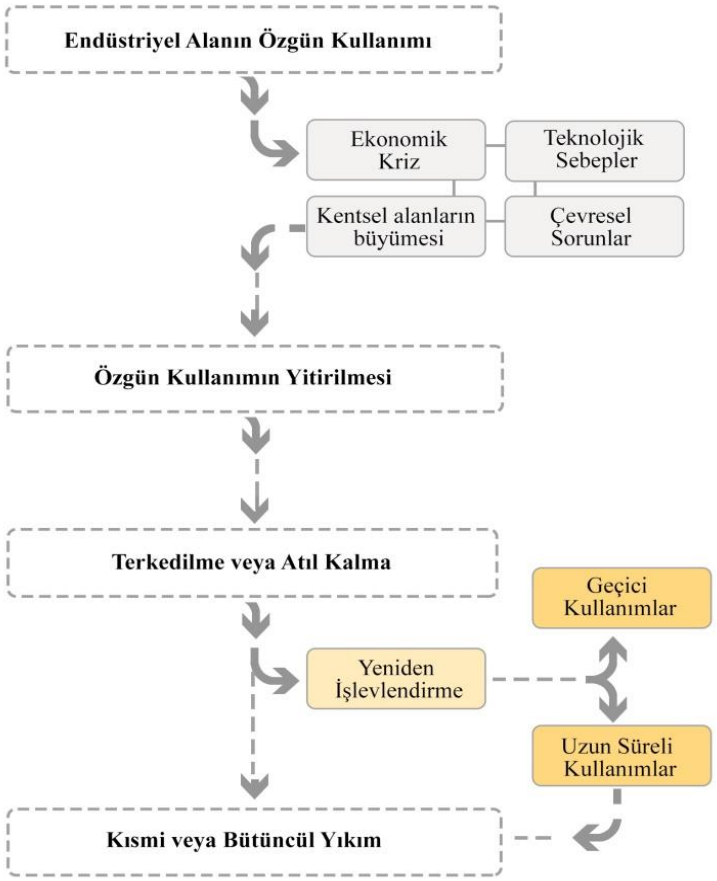

Şekil 3.8: Endüstri yapılarının dönüşüm süreçlerinin diyagramatik bir ifadesi (Amira,2020'den uyarlanmıştır).

Endüstri mirasına yapılacak müdahalelerde anıtın korunmasına ilişkin uygun görülen çeşitli değerler bulunmaktadır. Bu değerlere göre endüstriyel miras; toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantısının mekâna yansıtılması ile belge değeri, toplumun kolektif hafızasının bir paydaşı olması ile kimlik değeri, inşa edildiği dönemin tasarım yaklaşımı ve teknik özelliklerini yansıtması ile mimari değer, toplumunun gereksinimlerinin karşılanmasının sürekliliği ile ekonomik ve işlevsel değer, modern

kültürde yer edinmesi ile süreklilik değeri, bellekteki olaylar ile kurduğu bağlantılar anı değerini, döneminin tasarım ilkeleri ve teknik özellikleri ile inşa edilmesi ise özgünlük değerini yansıtmaktadır (Madran,2006). Yeni bir işlevin tercih edilmesi söz konusu olduğunda bu değerlerin, bütüncül bir şekilde ele alınması mirasın korunması yönünde önem taşımaktadır. Tablo 3.1'de bu değerlere ilişkin ölçütler ve koruma yaklaşımlarına yer verilmiştir.

Tablo 3.1: Endüstri mirasının taşıdığı değerler ve koruma yaklaşımları (Özelmacı,2024).

<table>
<tr><th>Değerler</th><th colspan="2">Korunmasına yönelik ölçütler ve müdahale yaklaşımları</th></tr>
<tr><td>Belge değeri</td><td colspan="2">Toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantısının mekâna yansıtılması</td></tr>
<tr><td>Anı ve Kimlik değeri</td><td colspan="2">• Bellekteki olaylar ile kurduğu bağlantıların yansıtılması
• Zihindeki anıtsallığın korunması
• Farklı katmanların ve müdahalelerin görünür kılınması
• Özgün, karakteristik ve sembolik değerlerin ortaya çıkarılması</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Mimari ve özgünlük değeri</td><td colspan="2">Döneminin mimari özellikleri ve yaklaşımı, malzemesi ve yapım tekniğinin korunması</td></tr>
<tr><td>Mekansal organizasyon</td><td>• Plan şemasında mekansal ve hacimsel değişim
• Bölücü duvarların konum, işlev ve miktarının değişmesi
• Ara kat eklenmesi
• Yatay ve düşey sirkülasyon değişimi / eki</td></tr>
<tr><td>Cephe Düzlemi</td><td>• Yapı yüksekliğinin değişmesi
• Açıklıkların oranın değişmesi
• Ekler
• Cephe malzemesi onarımı</td></tr>
<tr><td>Strüktürel Sistem</td><td>• Sağlamlaştırma ve güçlendirme
• Sirkülasyon elemanlarının eklenmesi</td></tr>
<tr><td>Teknik Gereksinimler</td><td>• Tesisat sistemine(aydınlatma, akustik havalandırma, mekan ısısı) yönelik müdahaleler / ekler
• Yeni işlevin ihtiyacına yönelik olan donatı ögelerinin eklenmesi</td></tr>
<tr><td>Teknik değer</td><td colspan="2">İnşa ve üretim sürecinde kullanılan aletler ve teknolojilerin onarılması ve yerinde korunması</td></tr>
<tr><td>İşlevsel, ekonomik ve sürdürülebilirlik değer</td><td colspan="2">• Özgün işlevi ile yeniden kullanımı arasında uyumun sağlanması
• Yapının estetik, belge, kültürel değerlerinin yeni işlev ile ortaya çıkarılması
• Yeni işlevin fonksiyonel ilişkilerinin mevcut dolaşım şeması ile uygun olması
• Modern kültürde yer edinmesi
• Toplumunun gereksinimlerinin karşılanması</td></tr>
<tr><td>Bütünsellik değeri</td><td colspan="2">• Anıtın dahil olduğu bütün içerisinde üretim sürecine ilişkin fiziksel izlerin ve ilişkilerin bir arada değerlendirilmesi
• Alandaki kalıntıların üretim süreci ile ilişkilendirilmesi</td></tr>
<tr><td colspan="3">Madran(2006), Dublin İlkeleri(2011), Kayın (2013), Kılıç ve Dinç Kalaycı(2019).</td></tr>
</table>

2011 yılında ICOMOS tarafından düzenlenen 17. Genel Kurul ve "Endüstriyel Miras Alanları, Yapıları ve Peyzajını Koruma İlkeleri" çerçevesinde "endüstri mirası" ve "endüstri arkeolojisi" kavramları ele alınarak "Dublin İlkeleri" kapsamında yeniden

tanımlanmıştır. Bu ilkeler incelendiğinde miras niteliğindeki endüstri yapıları ve peyzaj alanlarının belgelenmesine yönelik şu durumlara dikkat çekilmektedir:

- İnsan dehasının ve çabasının ürünü olan endüstri sitlerindeki yapıların, donatıların ve üretim sürecinin tarihsel süreçteki önemini anlamak adına yazılı ve sözlü tüm kaynaklara başvurulması gerekmektedir.
- Endüstriyel yapılar; geçmiş yaşantıları, tarihsel ve teknolojik süreçleri, sosyo-ekonomik/kültürel boyutları dikkate alınarak disiplinlerarası bir çalışma sistematiğinde ele alınarak yeniden işlevlendirilmelidirler.
- Endüstri miras alanlarının bulundukları bölge ve bu bölgenin küresel/evrensel dünya ile bağlantısını anlayabilmek amacıyla bu alanların sosyo-ekonomik tarihine ilişkin detaylı bir inceleme yapılması önem taşımaktadır (ICOMOS, 2011).

Endüstri mirasını korumak amacıyla çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Höhmann endüstri anıtlarını korumak için uygulanan yöntemleri 4 farklı gruba ayırmıştır (Höhmann, 1992 aktaran Köksal,2023,s.570);

i. Endüstri yapısına herhangi bir müdahalede bulunmadan veya en az müdahale ile yeni bir işlev vermeden olduğu biçimde korumak.
ii. En az müdahale ile eski işlevine yakın yeni bir işlev verilerek korunması, genellikle henüz işlevini kaybetmemiş yapılar için tercih edilmektedir.
iii. Müze işlevi verilerek korumak.
iv. Yeni bir işlev vererek yeniden kullanmak.

Endüstri yapılarının özgün işlevinin eskimesi veya yok olması durumunda anıt özelliğini yitirerek arkeolojik öğeye dönüşümü kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu doğrultuda endüstri yapıları, koruma bağlamında yeniden işlevlendirme yaklaşımı ile ele alındığında sahip olduğu değerler korunurken sürdürülebilirliği etkin bir biçimde sağlanmaktadır. Ancak bu yöntemde esas amaç yapının tekrar kentsel yaşama dahil edilerek korunmaya değer özelliklerinin bütüncül bir şekilde sürdürülmesidir (Köksal,2023,s.571).

Endüstri mirasına ait makine ve donatıların bağlamından koparılması sitin bütünlüğünü etkileyerek mirasın varlığına ve değerine zarar verir. Endüstri yapıları var oldukları çevre ve donatılar ile bütüncül bir şekilde düşünüldüğünde ancak tam

anlamıyla bir koruma sağlanmış olur. Endüstriyel yerleşkelerin kapatılması durumunda sorumlu kişiler tarafından belge niteliğindeki endüstriyel varlıkların korunmasını sağlayarak tahribatı önleyecek müdahalelerin hızla gerçekleştirilmesine imkan tanıyan yasal ve yönetsel çerçevenin kurulması gereklidir (Kıraç, 2023,s. 548-559).

Kültür mirasını araştırma ve korumaya yönelik çalışan kurum ve şahıslar tarafından sanayileşmenin gerçekleştiği bölgede endüstri mirasına yönelik bilinci arttırmak ve toplumun kavramasını sağlamak adına miras alanlarına ziyaretler programlamak, somut olmayan miras, donatı ve üretim süreçlerinin işleyişine yönelik sunumlar, sergiler, yayınlar gibi etkinlikler düzenlemek, sanayi ve kent müzeleri kurmak, kültürel rotalar oluşturmak ve bunları sürdürmeye çalışmak korumanın sürekliliğini sağlanması yönünde önemli faktörlerdir (Dublin İlkeleri,2011).

3.5.1 Yeniden işlevlendirme yöntemi

Toplumlar, tarihi ve kültürel değerlerini koruyup sürekliliğini sağlayabildikleri ölçüde özgün kimliklerini yansıtırlar. Bu değerleri sürdürebilmenin bir yolu, gerekli işlev değişiklikleriyle kültür varlıklarının yaşatılarak toplumsal hayata yeniden kazandırılmasıdır (Benian ve Mısırlı,2022,s.97-98). Çağdaş bir koruma yöntemi olarak yeniden işlevlendirme, kültürel mirasının taşıdığı sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını hedefleyen güncel bir koruma yaklaşımıdır. Bu konuda Ahunbay (2009) tarihi yapıların kullanılmaya devam edilmesi için işlev değişikliğine gidilmesinin kültürel mirasın korunmasına ilişkin bir tavır olduğunu belirtmektedir (s.96-97).

Yapıların fiziksel ve işlevsel değişiminin zorunlu olduğu durumlarda toplumsal bellekteki yerini ve kimliğini korumak amacıyla başvurulan yeniden işlevlendirme yaklaşımı, geleneksel mekan değerlerinin günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte onarılıp donatılarak anıtın korunması ve yeni işlevin sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünde önemli ve etkili bir araçtır (Benian ve Mısırlı,2022,s.97-98).

Wong (2016) ise yeniden işlevlendirme yaklaşımını daha geniş bir tanımla ele alarak; bu yaklaşımın mevcut tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi ve dönüşümü olmanın ötesinde bu sürecin özgün malzemelerin yeniden kullanılmasıyla yapılan fiziksel müdahaleler, yapılı çevre ile kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanması,

zaman ve mekan ilişkinin kurulması, kimlik ve hafızanın korunması gibi değerlerin bütüncül olarak korunması şeklinde ifade eder (Wong,2016 aktaran Özçakır,2023,s.90).

Kıraç (2001)'a göre yeniden işlevlendirme; kentsel dönüşüm ve geliştirmeye yönelik yeni projeler tasarlanırken tarihi çevre ve yapıların korunması, altyapı problemlerinin çözümü, morfolojik dokunun onarılması, kent yaşamına katılım oranının arttırılması noktalarında tercih edilebilecek önemli ve etkili bir koruma yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda temel amaç, özgün işlevin yitirilmesiyle yok olmanın eşiğine gelen yapılara yeni ve uygun bir işlev tanımlanarak bulundukları döneme kazandırılmalarıdır.

Endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmesine yönelik hazırlanan projeler genellikle koruma amacıyla başlatılmasına rağmen kalıntılara doğru müdahale edilmemesi neticesinde mirasın korunması ve kullanımında ortaya çıkabilecek birçok sorun öngörülerek yaklaşılmalıdır. Söz gelimi, eskimiş ve harap hale gelmiş yapıların çevreleri için uygun olmadıkları düşünülerek koruma eylemi için geçmişe duyulan ilgi yetersiz kalabilir. Buna karşın yeni kullanımda sergilenen aşırı korumacı tavır nedeniyle boş bırakılarak kentsel yaşama dahil edilmeyen yapılar da süreç içerisinde harap hale gelebilirler (Kıraç,2001,s.86-87).

Yeniden işlevlendirmede yaşamsal varlığını sürdüren kaynaklardan destek alındığı sürece başarıya ulaşılabilir. Değişim çoğu zaman fayda sağlamayı amaç edinirken ekonomik gelir elde etmek de kültürel değerin korunması kadar önem kazanmaktadır (Kıraç,2001,s.81-82). İşlevini kaybetmiş veya etkin biçimde yerine getiremeyen yapıların fiziksel ömrünün işlevsel ömürden daha uzun olması yeniden işlevlendirilebilme potansiyeli sağlayarak yapının ekonomik bakımdan korunmasını gerekli kılar (Başa Apaydın,2007,s.79-80).

Yeniden işlevlendirmede esas amaç ortak olsa da belirlenmiş kullanılmaya hazır yöntemler olmadığı gibi olası alternatiflerin kararlaştırılması ve denenmesi bakımından kesinleşmiş teknikler de mevcut değildir. Yapıları müdahale, onarım veya mekansal değerlendirme derecesine göre gruplandırmanın yanında yeniden kullanım sürecinde izlenecek metodoloji için aşağıda belirtilen bazı verilerin saptanması gerekmektedir (Başa Apaydın,2007,s.88):

- Yeniden değerlendirilecek yapının nitelikleriyle (mimari kimliği ve dili, yapım teknolojisi ve malzemesi vb.) birlikte belirlenmesi,
- Uyarlanacak yeni işlevin uygunluğunun tespit edilmesi,
- Yasal yükümlülükler ve kullanıcı gereksinimlerinin belirlenmesi (Douglas,2002,s.14).
- Yapıya dair tarihi ve hedeflenen bilgilerin derlenmesiolarak ifade edilebilir.

Belirtilen verilerin elde edilmesiyle yapıya özgü bir yeniden işlevlendirme yaklaşımı geliştirilebilir.

Yapının fiziksel ve özgün özelliklerinin belirlemesi doğrultusunda dönüştürülecek yapıya uygulanacak müdahalenin derecesi, yeniden değerlendirme yöntemi uygulanacak müdahalenin artış derecesine göre gruplandırılabilir (Başa Apaydın,200789-90):

- Yalnızca yapısal eskime sonucu onarım,
- Taşıyıcı sisteme müdahale etmeden gerçekleştirilen değişimler,
- Yapı kabuğunun onarılarak iç mekanın yeniden inşa edilmesi,
- Yapının tamamen yıkılıp uyarlanacak işleve ve yıkılan binaya referans verecek yeni bir bina yapılması (Dinçer,1998).

Yeniden işlevlendirme yapı tipolojisine göre farklılık gösterebilir. Tipoloji yaklaşımı, özgün yapının nitelikleri dikkate alınarak farklı tipteki yapıların dönüşümünün değerlendirmesi şeklinde ifade edilebilir (Özçakır,2023,s.92). Kalman'a (2010) göre bu yaklaşım, ilk olarak yapısal ve mekansal özelliklerin sınırlayıcı durumlarını ortaya çıkaracak detaylı bir yapı analizi oluşturulması ikinci olarak uyarlanacak işlevin faaliyetlerini belirleyecek olan kullanıcı kitlesinin ihtiyaçlarının tespit edilmesi olmak üzere iki aşamada gerçekleşen bir analiz ile çözümlenmelidir.

Analizler neticesinde yeniden işlevlendirilmeleri sürecinde üç temel aşama olarak; projelendirme, uygulama aşaması ve kullanım sonrasında bu süreçler ve sonuçları tartışılarak müdahalelerin mirasa olan etkilerinin belirlenmesi olarak özetlenebilir (Özçakır,2023,s.89).

20. yüzyıl, Makine Çağı'nın dinamik ruhunu temsil eden endüstri yapı ve yerleşkelerinin yeni bir miras türü olarak kabul edildiği aynı zamanda modern

mimarlık mirasına ilişkin birçok endüstri yapısının özgün kullanım biçimi ve değerlerinden uzaklaşarak tanınmayacak derecede değiştiği veya uzun vadeli baskılar neticesinde yıkıldığı bir süreci yansıtmaktadır (Moshaver, 2011,s.13). İşlevsel özelliğini yitirmiş endüstri yapıları aynı zamanda anlamlarını da yitirerek atıl iskeletlere dönüşmektedirler. Bu durum yapıların korunmasının bir tasarım problemine dönüşmesine ve aktif kent yaşamından uzaklaşmasına neden olmaktadır (Iglesias ve Bernardo, 2022,s.90).

Endüstriyel mirasın korunması yönündeki temel sorunlardan biri toplumunun bu yapılara karşı olan olumsuz tavrıdır. Özellikle yakın geçmişe tarihlenen endüstri yapılarının geleneksel yapılardan farkı teknolojiye paralel hızla değişim göstererek yeni kimlik değerleri kazanmaları, sürekli bakım ve onarımlar ile yenilenmeleri, işlevsel değişikliklerin sürekli ve hızlı biçimde gerçekleşmesine neden olmanın yanı sıra eskilik değeri taşıyacak tarihsel geçmişin sahip olmadığı gerekçesi bu tavrın nedenlerinden sayılabilir (Prudon, 2008 aktaran Moshover,2011,s.14).

Yapıların yeni işlevler aracılığıyla bulundukları çağa ve topluma kazandırılması korunabilmeleri için zorunlu hale gelmektedir. Tarihi yapıların taşıdıkları değerin anlaşılmasına paralel olarak, endüstri yapıları için de detaylı araştırmalar gerçekleştirilmiş ve koruma ölçütleri belirlenmiştir. Fakat tüm koruma çabalarına karşın birçok endüstri varlığı, doğal yapısı bozulmamasına rağmen vandalizm ve yıkıma karşı korunamamıştır (Kıraç,2001,s.88; Köksal,2005,s.128).

Toplumsal ve teknolojik gelişmeler neticesinde işlevsiz bırakılan endüstri yapılarının kentsel yaşama tekrar kazandırılmasında işlevsel değer önem taşımaktadır. Yeni işlevin belirlenen gereksinimlerine yanıt vermesi kullanım değeri olarak ifade edilmektedir ve bu durum yapıların taşıdığı teknik ve donanımsal niteliklerinden ötürü tekrar kullanılmalarına imkân tanımaktadır (Madran ve Özgönül, 2005, s.72).

Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirme aşamasında yapıyı bir kabuk veya kutu olarak ele alıp müdahalede bulunmak yerine özgün plan şeması/bütünlüğü, strüktürel düzeni, oranları, donatıları, mevcut ise mekanlar arası ulaşımı sağlayan araçları, yerleşkesi gibi yapıyı özgün kılan özellikler dikkate alınmalıdır. Uygun işlevin belirlenerek doğru uygulamanın yapılması, işleve ek olarak yapıya ait donatıların ve

teknik bileşenlerin tüm ayrıntıları ile yerinde korunması (in-situ) belirtilen özelliklerin muhafaza edilmesi açısından önem taşımaktadır (Köksal,2023,s.571).

Bu tip yapılarının inşa ve üretim sürecinde kullanılan aletler ve teknolojiler bulunduğu dönemin teknik gelişmelerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla yeniden işlevlendirme süreci ve neticesinde başarı sağlanması ve bu yapıların uzun vadeli olarak kent yaşamına kazandırılabilmesi için özgün niteliklerin ve karakteristik öğelerin korunması ve yerinde sergilenmesi gerekmektedir. (Köksal, 2012, s.19-21). Endüstri Devrimi üretim sisteminde olduğu kadar mimari açıdan da önemli değişimlere zemin hazırlamıştır. Bu nedenle endüstri yapıları üretim donatılarının yanı sıra mimari özellikleri ve inşa teknikleriyle de teknik değer taşımaktadır (Madran ve Kılınç, 2008, s. 148).

Endüstri tesisi kapsamında yer alan yapıların tekil olarak korunduğu durumlarda kompleks bütünlüğünü yitirebilir. Oysa, endüstri alanlarının ve bileşenlerinin işlevsel ve temel koruma ilkelerinden biri olarak bütüncül yaklaşımla korunması, gelecek kuşaklar için anlaşılır ve tanımlı miras bırakılması noktasında önem taşımaktadır (Kıraç,2023,s. 548-559)

Endüstri yapılarının alışagelmiş geleneksel yapılara kıyasla daha az detay barındırması, mekansal organizasyonunun yalın biçimde tasarlanması gibi nedenlerden dolayı yeniden işlevlendirilmeleri daha kolaydır. Bu tip yapılar büyük boyutlara sahip makinelere göre yüksek katlı ve geniş çatılı ve doğal gün ışığı ve havalandırma sistemlerinden faydalanılacak biçimde inşa edilirler. Endüstriyel yapılardaki bu temel özellikler kültür merkezi, sanat galerisi ve müze, kütüphane ve halk eğitim merkezi gibi mekânsal açıdan farklı nitelikleri karşılayacak düzeydedir (Amiri,2020,s.30). Bu tür kültürel ve sanatsal faaliyetlerin gerçekleştiği kamuya açık mekanlar, bağlamı ile ilişki kurarak kent kültürünün gelişimine katkı sunmaktadır (Köksal,2023,s.571).

Endüstriyel miras, tarihsel anlatıların ve kültürel belleğin fiziksel bir yansıması olarak endüstri toplumunun geçmişine dair izler sunması bakımından önem taşır. Bu nedenle kentsel yenileme sürecinin bir unsuru olarak yeniden işlevlendirilmesi toplumun yeni anlatılar oluşturmasına ve kimlik gelişimine katkı sunabilir (Kiroff ve Tan,2015,s.3).

Endüstriyel mirasın sürdürülebilir kullanım yönetimi, varlığın kültürel değerleri dikkate alınarak uzmanların katkı ve görüşleri doğrultusunda yürütülmelidir. Miras değeri olan endüstri varlığına yapılacak fiziksel müdahaleler; imar yönetmelikleri, risk azaltma gerekleri, çevresel ve endüstriyel düzenlemeler ve diğer standartlar doğrultusunda gerçekleştirilmelidir (Köksal,2023,s.571).

3.5.2 Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası örnekleri

Kültürel miras niteliğindeki endüstriyel varlıkların kapsamı oldukça geniş bir yelpazeden oluşmaktadır ve bu varlıklar kuruldukları dönemin tarihsel, teknolojik, sosyal ve mimari değerlerini yansıtırlar (Dublin İlkeleri,2011). 20. yüzyılın son dönemlerinde "endüstri mirası" olarak korunması gerekli miras değeri kazanan bu varlıkların fiziksel izlerinin korunmasına yönelik araştırılması ve belgelenmesi amacıyla "endüstri arkeolojisi" disiplini ve toplumun farklı tabakasındaki uzmanlardan oluşan birçok komite kurulmuştur (Alpan,2012,s.123). Bu komiteler, belirtilen disiplin ışığında endüstri yapılarına ilişkin yerel ve ulusal ölçekte çok sayıda yayın ve çalışmalar üreterek endüstri mirasının kapsamını ve yasal koruma altına alınacak nitelikteki endüstri varlıklarının belirlenmesini sağlamıştır.

Bu başlık kapsamında tez çalışması çerçevesinde değerlendirilecek yeniden işlevlendirilen dokuma endüstri mirası örneklerinin koruma yaklaşımları ve korunmuşluk durumunun belirlenmesine yönelik yaklaşımların tespit edilmesi amacıyla literatürde yer edinmiş olan Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi (Birleşik Krallık), Tomioka İpek Fabrikası ve yakın çevresi (Japonya), Dokumapark Antalya ve Feshane (İstanbul) olmak üzere dört tane endüstri mirası örneği incelenecektir.

Bu miras yapı ve yerleşkeleri; tarihlendikleri dönemin mimari tasarım yaklaşımı ve özelliklerini taşıyan nitelikli eserler olmaları, işlevsel açıdan dokuma endüstrisinde faaliyet gösterdikten sonra kültür, sanat ve rekreasyon mekanı olarak benzer koruma yaklaşımları ile yeniden kullanılmaları bakımından ortak özellikler taşımaktadır. Bu faktörler, korunmuşluk durumu farklı olan örneklerin belirlenmesinde esas değerler olmuştur. Olumlu örneklerin belirlenmesinde bu değerlerin yanı sıra UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil olmaları, koruma sürecindeki fiziksel, işlevsel ve eylemsel müdahalelerin; mimari özgünlük ve bütünlük durumu, endüstriyel peyzajı

tanımlayan teknik, teknolojik ve kimlik değerinin büyük ölçüde korunması etkili olmuştur. Bu bağlamda Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi'nin bulunduğu vadi ve Tomioka İpek Fabrikası ve yakın çevresi olumlu, Antalya Dokuma Fabrikası ve Feshane ise olumsuz örnekler olarak belirlenmiştir. Bölüm sonunda ise endüstri yapılarının miras değerleri ve korunmasına yönelik yaklaşımları yansıtan ölçütler belirlenerek incelenen yapıların karşılaştırılabileceği bir tablo aracılığıyla değerlendirme yapılmıştır.

Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi (Museum of Making Derby Silk Mill)

Derby'nin merkezinde konumlanan tarihi ipek fabrikası, Derwent Vadisi'nin güney ucunda yer almaktadır. Kuzeye doğru uzanan Vadi'de çok sayıda ipek değirmeni ile bölge koruma altında bulunmaktadır. Küresel miras değerine sahip olan fabrika, özenli bir geliştirme programıyla günümüzde Derby İpek Fabrika Yapım Müzesi (The Museum of Making at Derby Silk Mill) olarak farklı bir işlevle yeniden faaliyet göstermektedir (URL 23).

Müze, "dünyayı değiştiren vadi" niteliğinde Derwent Nehri boyunca modern fabrika sisteminin doğuşu ve Endüstri Devrimi'ni teşvik eden bir güç olarak yaklaşık 300 yıllık Derby tarihinin yenilik, tasarım ve üretim sürecini yansıtmaktadır. Farklı nitelikteki sergi alanları, kapsamlı koleksiyonları, galeri alanları, geleneksel ve modern faaliyetlerin yürütüldüğü atölyeler, açık hava etkinliklerinin gerçekleştirilebileceği mekânlar ve peyzajıyla birlikte farklı özellikteki yol ağlarına sahiptir (URL 23).

Tablo 3.2: Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi'nin incelenmesi (Özelmacı,2024).

<table>
<tr><td colspan="5">ENDÜSTRİ MİRASI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ</td></tr>
<tr><td colspan="3">Konumu: Derby, Birleşik Krallık</td><td colspan="2">Kuruluş Tarihi / Dönemi:18.yüzyıl</td></tr>
<tr><td colspan="3">Özgün adı ve işlevi: Derby İpek Fabrikası; İpek fabrikası</td><td colspan="2">Faaliyet Dönemi:1876-2024</td></tr>
<tr><td colspan="3">Mevcut adı ve işlevi: Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi</td><td colspan="2">Tescil tarihi ve ölçütler: 2001 (ii,iv)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">ÜRETİM</td><td>İş Kolu</td><td colspan="3">Dokuma</td></tr>
<tr><td>Güç Kaynağı</td><td colspan="3">Su ve Buhar</td></tr>
<tr><td>Nakliye Sistemi</td><td colspan="3">Deniz Taşımacılığı</td></tr>
<tr><td>ÖNEMİ</td><td colspan="4">John ve Thomas Lombe tarafından kurulan ilk modern ipek değirmeni olması, dönemin koşullarında teknolojik makine ve donatıları barındırması, kendisinden sonra kurulan fabrikalar için model olması özellikle Endüstri Devrimi'ni tetiklemesi bakımından bulunduğu yerleşkede önemli bir konuma sahiptir (URL 23).</td></tr>
<tr><td rowspan="2">MİMARİ ÖZELLİKLERİ</td><td>Güncel durum</td><td colspan="3">Nehir kenarındaki fabrikanın birimleri araziye kuzey güney yönünde "L" formunda yerleşmiştir. Restorasyon çalışmaları dâhilinde, yapının batı yönünde açık avlu oluşturacak yerleşim düzeninde ek birimler inşa edilmiştir. Yapının kuzey ve güney yönünde rekreasyon alanları bulunmaktadır.</td></tr>
<tr><td colspan="4"></td></tr>
<tr><td rowspan="6">MİRAS DEĞERLERİ</td><td colspan="2">Değerler</td><td>Korunmuş</td><td>Kısmen korunmuş</td><td>Korunmamış</td></tr>
<tr><td colspan="2">Anı ve Kimlik değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Mimari özgünlük değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Teknik ve teknolojik değer</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">İşlevsel, ekonomik ve sürdürülebilirlik değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Bütünsellik değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>GÖRSEL</td><td colspan="4">
Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi (Google Earth,URL 23).</td></tr>
<tr><td>Kaynaklar</td><td colspan="3">Kıraç (2001),Köksal (2005),Madran (2006),Kayın (2013).</td><td>1/4</td></tr>
</table>

Tomioka İpek Fabrikası ve Yakın Çevresi

19. yüzyılın son dönemlerinde enerji kaynakları bakımından zengin Tomioka'da kurulmuş bir ipekböcekçiliği ve ipek fabrikası kompleksidir. Japonya'da ipekçilik sektörünün olumsuz etkilenmesiyle Meiji Dönemi'nde ipeğin üretim ve ihracat kalitesini iyileştirmek, kurulacak yeni fabrikalarda ipek eğitmeni yetiştirmek amacıyla Fransız uzman ve teknolojisinden destek alarak seri üretime model olacak nitelikte kurulmuştur. Yerleşke, gelişen teknolojilerin desteği ile 1987 yılına kadar endüstriyel faaliyetlerine devam ederken 2005 yılında Katakura Industries tarafından Tomioka kentine bağışlanmıştır (URL 24;URL 25).

2007'de Liste'ye aday gösterilip 2014 yılında UNESCO Miras Listesi'ne dahil edilen 18. miras değeri olmuştur. Günümüzde festivaller, konserler, ipek kumaş boyama atölyeleri gibi eğitim faaliyetlerinin düzenlendiği ve sosyal alanları barındıran yaşayan müze olarak kullanılmaktadır (URL 24).

Tablo 3.3: Tomioka İpek Fabrikası ve yakın çevresinin incelenmesi (Özelmacı,2024).

<table>
<tr><td colspan="6">ENDÜSTRİ MİRASI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ</td></tr>
<tr><td colspan="4">Konumu: Gunma, Japonya</td><td colspan="2">Kuruluş Tarihi / Dönemi: 19. yy</td></tr>
<tr><td colspan="4">Özgün adı ve işlevi: Tomioka İpek Fabrikası; ipek fabrikası</td><td colspan="2">Faaliyet Dönemi:19. yy -2024</td></tr>
<tr><td colspan="4">Mevcut adı ve işlevi: Tomioka İpek Fabrikası/ ipek fabrikası</td><td colspan="2">Tescil tarihi ve ölçütler: 2014 (ii,iv)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">ÜRETİM</td><td colspan="2">İş Kolu</td><td colspan="3">Dokuma</td></tr>
<tr><td colspan="2">Güç Kaynağı</td><td colspan="3">Buhar, Elektrik ve Su</td></tr>
<tr><td colspan="2">Nakliye Sistemi</td><td colspan="3">Kara ve Deniz Taşımacılığı</td></tr>
<tr><td>ÖNEMİ</td><td colspan="5">Batı tarzında ilk büyük ölçekli ipek sarma fabrikasını barındıran kompleks, sahip olduğu değerler ile ülkenin modernleşme ve endüstri tarihine yönelik önemli bilgiler sunarken kendisinden sonra kurulan batılı tarzda bir dizi modern yeni yapının inşa edilmesine öncülük etmiştir. Bunun yanı sıra çoğunlukla kadınların faaliyette olduğu eğitim odaklı yaklaşımıyla bazı toplumsal ve sosyal sorunlara da ışık tutmuştur (URL24;URL25).</td></tr>
<tr><td rowspan="2">MİMARİ ÖZELLİKLERİ</td><td>Özgün Durum</td><td colspan="4">Yerleşke; makine ve donatıları Fransa'dan ithal edilen ham ipek sarma tesisi, koza üretimi için deneysel çiftlik alanı, ipekböcekçiliğine dair eğitim verilmesi için okul ve ipekböceği yumurtaları için depolama birimleri olmak üzere ham ipek üretiminin farklı aşamalarını gerçekleştiren 4 tesisten oluşmaktadır. Yapılar, ahşap karkas içerisine geleneksel tuğla dolgu malzeme ve yeni yapım teknikleri kullanılarak inşa edilmiştir.</td></tr>
<tr><td>Güncel durum</td><td colspan="4">Alanın korunması ve yönetilmesi amacıyla 30 yıllık bir bakım, onarım ve kullanım planı geliştirilmiştir. Bu plan dahilinde yerleşkedeki ünitelerin özgün detayları ile bütüncül olarak korunması ve üretim kültürünü yansıtacak işlevler ile kullanılması yönelik kararlar bulunmaktadır.2015'de Koza Deposu'nun restorasyon çalışmaları 2020'de tamamlanmış ve ziyarete açılmıştır. Taşıyıcı sistem ve malzemeler büyük ölçüde korunmuş ve fiziksel izler korunmuştur (URL 26).</td></tr>
<tr><td rowspan="6">MİRAS DEĞERLERİ</td><td colspan="2">Değerler</td><td>Korunmuş</td><td>Kısmen korunmuş</td><td>Korunmamış</td></tr>
<tr><td colspan="2">Anı ve Kimlik değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Mimari özgünlük değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Teknik ve teknolojik değer</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">İşlevsel, ekonomik ve sürdürülebilirlik değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Bütünsellik değeri</td><td>x</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>GÖRSEL</td><td colspan="5">
Tomioka İpek Fabrikası ve yakın çevresi (URL 24).</td></tr>
<tr><td>Kaynaklar</td><td colspan="4">Kıraç (2001),Köksal (2005),Madran (2006),Kayın (2013).</td><td>2/4</td></tr>
</table>

Dokuma Park Antalya

Antalya'da pamuk üretim faaliyetlerinin endüstrileşmesini sağlamak ve kentin istihdam gücünü arttırmak amacıyla özel sektör ve devletin ortak girişimi olarak 1955 yılında Antalya'nın Kepez ilçesinde kurulmuştur. Tarihsel süreci boyunca

"Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası, Sümerbank Antalya Pamuklu Dokuma İşletmesi, Pamuklu Dokuma T.A.Ş. ve Antalya Tekstil Fabrikası" olmak üzere farklı şekilde adlandırılmıştır.1961 yılında faaliyete başlayan fabrika, 2004 yılında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından özelleştirme dâhilinde kapatılmış ve 2015 yılında kültür ve rekreasyon ekseninde yeniden düzenlenerek kamunun kullanımına açılmıştır (Üreğen Aydoğan,2019,s.4-7).

Tablo 3.4: Dokuma Park Antalya'nın incelenmesi (Özelmacı,2024).

<table>
<tr><td colspan="6">ENDÜSTRİ MİRASI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ</td></tr>
<tr><td colspan="4">Konumu: Kepez, Antalya</td><td colspan="2">Kuruluş Tarihi / Dönemi: 1956</td></tr>
<tr><td colspan="4">Özgün adı ve işlevi: Antalya Dokuma Fabrikası; Dokuma fabrikası</td><td colspan="2">Faaliyet Dönemi:19612003-2024</td></tr>
<tr><td colspan="4">Mevcut adı ve işlevi: : Dokumapark Antalya – Kültür sanat ve rekreasyon alanı</td><td colspan="2">Tescil tarihi: 2005,2009
(Aşamalı olarak tescil edilmiştir)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">ÜRETİM</td><td colspan="2">İş Kolu</td><td colspan="3">Dokuma</td></tr>
<tr><td colspan="2">Güç Kaynağı</td><td colspan="3">Buhar, Elektrik ve Motor</td></tr>
<tr><td colspan="2">Nakliye Sistemi</td><td colspan="3">Kara Yolu</td></tr>
<tr><td>ÖNEMİ</td><td colspan="5">Cumhuriyet'in çağdaşlaşma politikalarının yansıtılmasında aracı olan belge niteliğinde endüstriyel bir kurumdur. Faaliyetleri dâhilinde Antalya'nın pamuklu dokuma sanayisinin geliştirilmesi, yerel ve ulusal ölçekte istihdamın sağlanması ve sosyal yaşamın düzenlenmesini hedefleyerek uzun süre faaliyet göstermiştir (Karabağ,2020,s.45-46).</td></tr>
<tr><td rowspan="2">MİMARİ ÖZELLİKLERİ</td><td>Özgün Durum</td><td colspan="4">Yerleşkenin kuzeyinde pil fabrikası kampüsü, batısında ise boş arazi bulunmaktadır. Kampüsün merkezinde, döneminde ana üretim mekânı olan işletme yapısı yer almaktadır. Bu kütlenin kuzeyinde yapıya paralel olarak konumlandırılmış ambar yapıları bulunurken girişi olan doğu yönünde yemekhane, yönetim ve müze gibi sosyal içerikli birimler olmak üzere 26 adet yapı yer almaktadır (Karabağ,2020,s.48).</td></tr>
<tr><td>Güncel durum</td><td colspan="4">2003 yılında faaliyetleri sonlanan tesiste 26 adet yapı bulunurken özelleştirme, devir ve tahsis süreçlerinde 13 adet yapı için yıkım kararı alınmıştır. Antalya KVKBM 16.12.2005 tarih ve 763 sayılı karar ile idare, yemekhane ve iki depo yapısı olmak üzere 4 servis ünitesi tescil edilmiştir.2009 yılında ise farklı üniteler tescil edilirken aynı zamanda mimari belgeleme ve dönüşüm çalışmaları yürütülmüştür.2015'te ise yerleşke "Dokuma Park" olarak kullanıma sunulmuştur (Üreğen Aydoğan,2019).</td></tr>
<tr><td rowspan="6">MİRAS DEĞERLERİ</td><td colspan="2">Değerler</td><td>Korunmuş</td><td>Kısmen korunmuş</td><td>Korunmamış</td></tr>
<tr><td colspan="2">Anı ve Kimlik değeri</td><td></td><td>x</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Mimari özgünlük değeri</td><td></td><td>x</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Teknik ve teknolojik değer</td><td></td><td></td><td>x</td></tr>
<tr><td colspan="2">İşlevsel, ekonomik ve sürdürülebilirlik değeri</td><td></td><td>x</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Bütünsellik değeri</td><td></td><td></td><td>x</td></tr>
<tr><td>GÖRSEL</td><td colspan="5">
Antalya Dokuma Fabrikası (URL 27).</td></tr>
<tr><td>Kaynaklar</td><td colspan="4">Kıraç (2001),Köksal (2005),Madran (2006),Kayın (2013).</td><td>3/4</td></tr>
</table>

Feshane

Feshane, 1833 yılında Osmanlı ordusunun fes ve aba gereksinimin karşılamak amacıyla İstanbul'un Eyüp ilçesinde 56.000 m2'lik alana kurulmuş Osmanlının ilk tekstil endüstri kuruluşları arasında yer almaktadır. Çelik strüktürün dünyadaki ilk örnekleri arasında yer alan Feshane döneminin en gelişmiş ve modern endüstriyel yerleşkesi olarak faaliyet göstermiştir. 1886 yılından çıkan bir yangın nedeniyle yanmış, 1868'de aynı konumda yeniden inşa edilmiştir (Köksal,2005,s.58-59). 1986'ya kadar faaliyet gösteren fabrika, Haliç ve çevresini düzenleme projesi doğrultusunda kapatılarak konfeksiyon bölümü Bakırköy'e taşınmıştır. Ana dokuma fabrikası dışındaki diğer üniteler ve dokuma ünitesinin Haliç'e bakan cephesi yıkılmış, donatılar ise taşınmış veya satılmıştır (URL 28).1998'de tamamlanan restorasyon neticesinde kültür merkezi eksenli bir yapıya dönüştürülmüştür. Süreç içerisinde yeniden restorasyon çalışmaları başlatılarak 2023'te İBB tarafından "ArtİstanbulFeshane" olarak yeniden açılmıştır (URL 29).

Fabrikanın dokuma ünitesi haricindeki diğer üniteler ve donatılar korunamamıştır. 1980'lerin sonunda fabrikanın restorasyon süreci başlamış olup 1998 'de tamamlanan çalışmalar neticesinde yapı; sergi, konser, el sanatları ve fuar alanı olarak kültür sanat eksenli bir mekana dönüştürülürken yakın çevresi ise otopark, yeşil alan, servis mekanları ve gezi alanları olarak düzenlenmiş olup endüstriyel sürecine yönelik izler yitirilmiştir (Köksal,2005,s.58-59). 2023 yılında İBB tarafından restorasyonu tamamlanarak "ArtİstanbulFeshane" olarak yine kültür sanat eksenli bir işlev kullanılmaya devam edilmektedir.

Tablo 3.5: Feshane'nin incelenmesi (Özelmacı,2024).

<table>
<tr><td colspan="6">ENDÜSTRİ MİRASI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ</td></tr>
<tr><td colspan="4">Konumu: Eyüp, İstanbul</td><td colspan="2">Kuruluş Tarihi / Dönemi: 1833</td></tr>
<tr><td colspan="4">Özgün adı ve işlevi: Feshane Fabrika-i Hümâyunu (Feshane-i Âmire, Feshane); Dokuma fabrikası</td><td colspan="2">Faaliyet Dönemi:1833-1986/ 1992-1998 / 2023-2024</td></tr>
<tr><td colspan="4">Mevcut adı ve işlevi: Feshane İstanbul; Kültür merkezi</td><td colspan="2">Tescil tarihi: 1977</td></tr>
<tr><td rowspan="3">ÜRETİM</td><td colspan="2">İş Kolu</td><td colspan="3">Dokuma</td></tr>
<tr><td colspan="2">Güç Kaynağı</td><td colspan="3">Su ve Buhar</td></tr>
<tr><td colspan="2">Nakliye Sistemi</td><td colspan="3">Deniz Taşımacılığı</td></tr>
<tr><td>ÖNEMİ</td><td colspan="5">1833 yılında Osmanlı ordusunun fes ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş ilk endüstriyel yapılar arasında bulunmaktadır. Yapım sürecinde kurulduğu yıllarda kullanımı yaygın olmayan dökme demir prefabrik kolonlar kullanılmıştır. Bu nedenle yapı demir malzemenin kullanıldığı ilk örnekler arasından yer almaktadır (URL 28).</td></tr>
<tr><td rowspan="2">MİMARİ ÖZELLİKLERİ</td><td>Özgün Durum</td><td colspan="4">Haliç kıyısında kurulan fabrikanın temel üretim birimi dörtgen formundaki tek katlı dokuma fabrikasıdır. Bu birim ile her yönden doğrudan veya dolaylı olarak bağlantı kuran çok sayıda üretim ve servis ünitesi bulunmaktadır (URL 28).</td></tr>
<tr><td>Güncel durum</td><td colspan="4">1992-1998 İBB tarafından yılında çağdaş el sanatları müzesi olarak yeniden faaliyet gösteren fabrika ana cephenin (cümle kapısı) sel taşkınları nedeniyle kapatılarak yaklaşık 12 sene kullanılmamıştır (URL 28). 1998 yılında İBB tarafında yapılan imar faaliyetleri dâhilinde Haliç'teki sanayi kuruluşlarının büyük bir kısmı kaldırılmıştır. Bu süreçte fabrikadaki dokuma ünitesi haricindeki üniteler yıkılmıştır (Köksal,2005).</td></tr>
<tr><td rowspan="6">MİRAS DEĞERLERİ</td><td colspan="2">Değerler</td><td>Korunmuş</td><td>Kısmen korunmuş</td><td>Korunmamış</td></tr>
<tr><td colspan="2">Anı ve Kimlik değeri</td><td></td><td></td><td>x</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mimari özgünlük değeri</td><td></td><td>x</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Teknik ve teknolojik değer</td><td></td><td></td><td>x</td></tr>
<tr><td colspan="2">İşlevsel, ekonomik ve sürdürülebilirlik değeri</td><td></td><td>x</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Bütünsellik değeri</td><td></td><td></td><td>x</td></tr>
<tr><td>GÖRSEL</td><td colspan="5"> 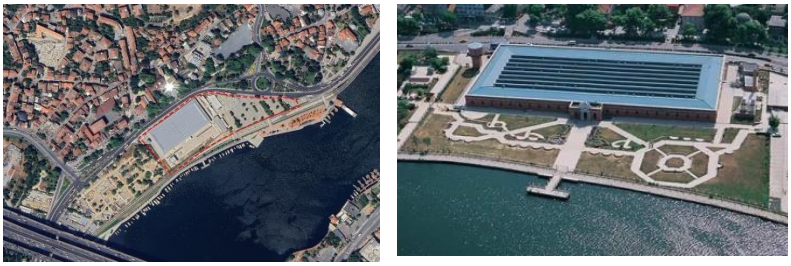
Feshane (Google Earth,URL 28).</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kaynaklar</td><td colspan="3">Kıraç (2001),Köksal (2005),Madran (2006),Kayın (2013).</td><td>4/4</td></tr>
</table>

Koruma ilkeleri bağlamında endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi sürecindeki farklı yaklaşımların miras değerlerine olan etkilerini belirlemek amacıyla dört farklı endüstri yapısı ve yerleşkesi incelenmiştir.

Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi'nin bulunduğu vadi ve Tomioka İpek Değirmeni ve yakın çevresi, ii ve iv kriterleri taşımaları gerekçesiyle farklı tarihlerde UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır. Bu kriterler irdelendiğinde belirtilen miras alanlarının Tablo 3.6'da yer alan 1,2 ve 3. maddeleri yansıttığı görülmektedir.

Diğer değerlendirme ölçütleri ise incelenen olumlu örneklerin koruma ilke ve yaklaşımları çerçevesinde belirlenmiştir. Endüstri mirasının korunmasına yönelik yapılan fiziksel ve işlevsel müdahalelerin, boyutu miras değerinin özgünlük ve bütünlük değerini etkilemektedir. Bu bağlamda Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi ve Tomioka İpek Değirmeni ve yakın çevresine yönelik müdahale yaklaşımları ve boyutları mirasın büyük ölçüde korunmasını sağlamıştır. Buna karşın Antalya Dokuma Fabrikası'nda bütüncül koruma anlayışı benimsenmeyerek tekil müdahalelerde bulunulması fiziksel bütünlük ve endüstriyel belleğin korunması ve aktarılmasını sağlayan değerlerin kısmen yitirilmesine neden olmuştur. Feshane ise endüstriyel miras açısından tarihsel ve teknolojik olarak önem taşımasına rağmen benimsenen koruma anlayışı ve müdahalelerin boyutu nedeniyle özgünlük ve bütünlüğünü yitirmiştir.

Tablo 3.6: Örnek yapıların değerlendirilmesi (Özelmacı,2024).

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ		Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi	Tomioka İpek Değirmeni ve Yakın Çevresi	Antalya Dokuma Fabrikası	Feshane
1	UNESCO Miras Listesi'nde bulunması	+	+	-	-
2	Ulusal ve yerel öneme sahip endüstriyel varlıklar olarak muhafaza edilmesi	+	+	+	+
3	Endüstriyel faaliyetlere ışık tutarak modern sistemlerin geliştirilmesine tanıklık etmesi	+	+	+	+
4	Özgünlük ve bütünlük değerlerinin korunması	+	+	-	-
5	Yeni kullanımın amacına uygun olarak faaliyet göstermesi	+	+	0	0
6	Yeni kullanımın ipekçilik/dokumacılık mirasına yönelik sembolik bir değer oluşturması	+	+	-	-
7	Yeni kullanımın mimarisi, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi sunması	+	+	0	-
8	Endüstriyel peyzajın yeni kullanım senaryosunda yerinde korunması	+	+	-	-
9	Fiziksel ve işlevsel müdahalelerin geri alınabilir ve anlaşılır nitelikte olması	+	+	0	-
10	Yeni kullanım dâhilinde yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması	+	+	+	0
LEJANT	Sağlıyor: + / Kısmen sağlıyor: 0 / Sağlamıyor: -				

Örnekler bağlamında endüstri yapılarının özgün değerlerinin bütüncül olarak korunması ve sürekliliğinin sağlanması için;

- Çevresel, teknik ve teknolojik, sosyal ve kültürel değerler dikkate alınarak bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmesi,
- Yeniden işlevlendirmede yapının özgün değerleri ile korunmasının temel amaç olarak benimsenmesi,
- Yeni işlevin özgün işleve referans vermesi ve kentsel yaşam kalitesine katkı sunması,
- Yeni işlevin mekansal ve eylemsel gereksinimlerinin yapının özgün niteliklerine uyarlanabilir olması,
- Düzenli bakım ve onarımın sağlanmalıdır.

4.BURSA'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN DOKUMA ENDÜSTRİ MİRASININ İNCELENMESİ

Bu çalışma kapsamında Bursa kent merkezinde bulunan 1780 – 1969 yıllarında kurulmuş 26 tane endüstri yapı ve yerleşkesi tespit edilmiştir. Bu yapılardan 16 tanesi dokuma, 4 yapı ulaşım, 2 yapı elektrik üretimi ve kalan 4 yapının ise üretim iş koluna yönelik imalat geçmişi bulunmaktadır. Fabrikaların bir kısmı günümüzde fiziksel olarak varlığını sürdürmesine karşın büyük bir kısmı atıl durumda bulunmaktadır veya müze, eğitim ve konaklama gibi farklı yaklaşımlar ile yeniden işlevlendirilerek faaliyet göstermektedir (Şekil 4.1).

Tez çalışması kapsamında Bursa'nın endüstrileşme sürecinde önemli bir yere sahip olan dokuma fabrikaları incelenecektir. Endüstri mirası değeri taşıyan bu yapılar filatür, dokuma ve boyahane olmak üzere üç farklı işlevde sınıflandırılmıştır. Filatür fabrikalarının bir kısmında kurulduktan sonraki süreçte teknolojik gelişmelerin etkisi ile dokuma üniteleri inşa edilerek imalat kapasitesi ve hacmini arttırılmıştır.

Şekil 4.1'de Bursa'daki endüstri mirasından ipekçilik ve enerji üretimine ilişkin fabrikaların kent merkezinde Hanlar Bölgesi'ne yakın bir konumda yoğunlaştığı görülürken ulaşım yapılarının ana yol akslarında ve kıyı şeridinde konumlandığı görülmektedir.

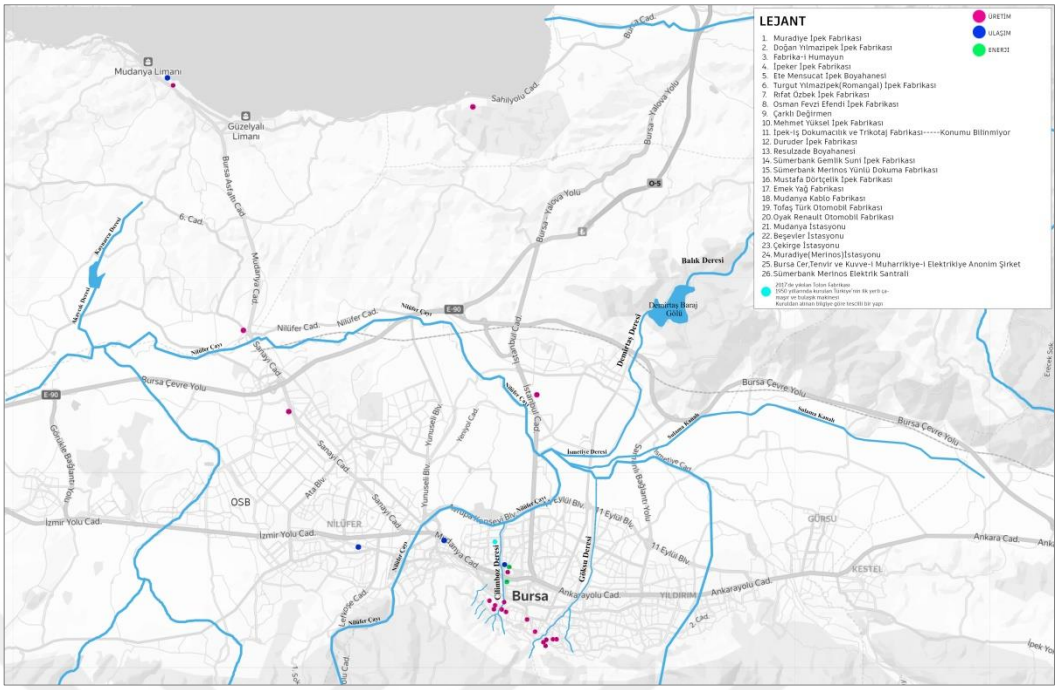

Şekil 4.1: Bursa'daki endüstri mirasının kent içindeki konumu (Özelmacı,2023).

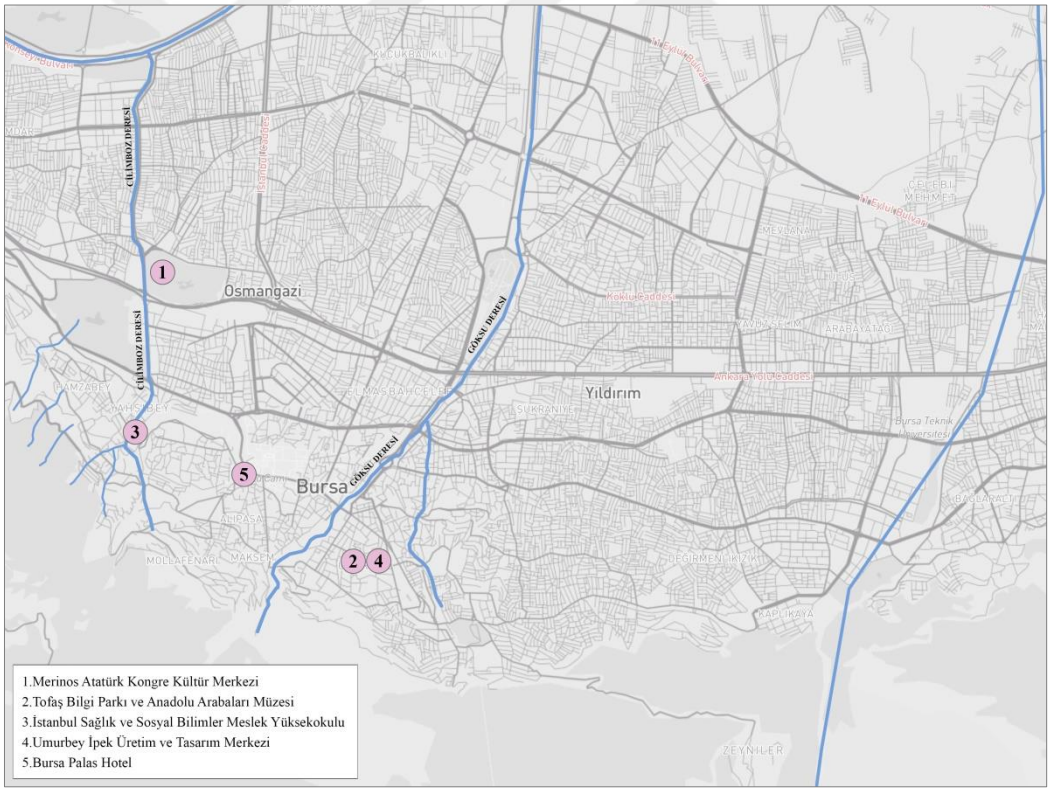

Şekil 4.2: Bursa'da yeniden işlevlendirilen dokuma endüstri mirasının kent içindeki konumu (Özelmacı,2023).

Bursa'da yeniden işlevlendirilen endüstri mirası yakın ölçekte incelendiğinde özellikle ipekçilik ve dokuma endüstrisine yönelik fabrikaların su kaynağının yoğun olduğu Göksu ve Cilimboz deresinin civarında su kaynaklarına yakın ve maliyeti düşük arazilerde kurulduğu bilinmektedir (Şekil 4.2).

Tablo 4.1: Bursa'daki endüstri mirası (Özelmacı,2023).

NO	İŞ KOLU	KURULUŞ TARİHİ	FAALİYETİN SONLANDIĞI TARİHİ	YAPININ / TESİSİN ADI	YAPININ / TESİSİN ÖZGÜN İŞLEVİ	YAPININ / TESİSİN UYARLANAN İŞLEVLER	KONUMU	MÜLKİYET DURUMU	TESCİL DURUMU	KULLANIM DURUMU
1	Dokuma	1780	2004	Muradiye İpek Fabrikası	Selim Paşa Köşkü	İpek Dokuma F. ve Boyahanesi	Osmangazi	Özel	Konut yapısı tescillidir	Atıl Durumda
2	Dokuma	1835	1985	Doğan Yılmazipek İpek Fabrikası	Rum Ortodoks Kilisesi	İpek Filatür ve Dokuma Fabrikası	Osmangazi	Özel	Tescilli	Atıl Durumda
3	Dokuma	1852	1980	Fabrika-i Hümayun	İpek Filatür Fabrikası	1- Tekel Yaprak Tütün İşletmeleri Bakım Atölyesi 2- Faruk Saraç Tasarım ve Meslek Yüksekokulu 3- İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	Osmangazi	Özel	Tescilli	Eğitim- Atıl
4	Dokuma	1860	1979	İpeker İpek Fabrikası	İpek Filatür Fabrikası	1- İpek Filatür ve Dokuma Fabrikası 2- Tofaş Bilgi Parkı ve Anadolu Arabaları Müzesi	Umurbey	Kamu	Tescilli	Müze
5	Dokuma	1860	1973	Ete Mensucat İpek Boyahanesi	İpek Filatür Fabrikası	1- Boyahane 2- Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi	Umurbey	Kamu	Tescilli	Üretim ve Tasarım Merkezi
6	Dokuma	1861	1978	Turgut Yılmazipek(Romangal) İpek Fabrikası	İpek Filatür Fabrikası	İpek Filatür ve Dokuma Fabrikası	Osmangazi	Özel	Tescilli	Atıl
7	Dokuma	1865	1970	Rıfat Özbek İpek Fabrikası	İpek Filatür Fabrikası	Marangozluk Atölyesi	Osmangazi	Özel	Tescilli	Atıl
8	Dokuma	1865	1950	Osman Fevzi Efendi İpek Fabrikası	İpek Filatür Fabrikası	Çocuk Esirgeme Kurumu	Yıldırım			
9	Dokuma	19. yy	2000	Çarklı Değirmen	Rum Ortodoks Kilisesi	1- Değirmen 2- Kahvehane	Osmangazi	Özel	Tescilli	Şantiye
10	Dokuma	1924	1995	Mehmet Yüksel İpek Fabrikası	İpek Filatür Ve Dokuma Fabrikası	1- İpek Dokuma F. Ve Boyahanesi 2- Düğün Salonu	Yıldırım	Özel		
11	Dokuma	1925	2012	İpek-iş Dokumacılık ve Trikotaj Fabrikası	İpek Filatür Ve Dokuma Fabrikası		Osmangazi		Yönetim binası tescilli	
12	Dokuma	1934	1987	Duruder İpek Fabrikası	İpek Filatür Fabrikası	1- Duruder Halıcılık A.Ş 2- Demirören Group Radyant Fiber Isıtıcı	Osmangazi	Özel		Atıl
13	Dokuma	1937	1978	Resulzade Boyahanesi	Boyahane	1- Boyahane ve Tütün Deposu	Osmangazi	Özel	Bacası tescilli	Otel
14	Dokuma	1938	1998	Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası	Suni İpek ve Viskos Mamülleri Fabrikası	Uludağ Üniversitesi Asım Kocabıyık M.Y.O.	Gemlik	Kamu	Tescilsiz	Eğitim
15	Dokuma	1938	2004	Sümerbank Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası	İplik Üretim Fabrikası	1- Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası 2- Merinos Parkı (Atatürk Kültür ve Kongre Merkezi)	Osmangazi	Kamu	Tescilli	Müze
16	Dokuma	1951	1967	Mustafa Dörtçelik İpek Fabrikası	İpek Dokuma Fabrikası ve Boyahane	Boyahane	Yıldırım	Özel	Tescilli	Fabrika
17	Gıda	1962	Halen	Emek Yağ Fabrikası	Yağ Fabrikası	Yağ Fabrikası	Mudanya	Özel		Fabrika
18		1963	Halen	Mudanya Kablo Fabrikası	Kablo Fabrikası	Kablo Fabrikası	Mudanya	Özel		Fabrika
19	Otomotiv	1968	Halen	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası	Otomobil Fabrikası	Otomobil Fabrikası	Osmangazi	Özel		Fabrika
20	Otomotiv	1969	Halen	Oyak Renault Otomobil Fabrikası	Otomobil Fabrikası	Otomobil Fabrikası	Nilüfer	Özel		Fabrika
21	Ulaşım	1849	1940	Mudanya İstasyonu	Gümrük ve İstasyon Binası	1- Depo/Antrepo 2- Montania Hotel	Mudanya	Özel	Tescilli	Otel
22	Ulaşım	1890'lar	1948	Beşevler İstasyonu	İstasyon Binası	Gönül İstasyonu Kafeterya	Nilüfer	Özel	Tescilli	Kafe
23	Ulaşım	19. yy		Çekirge İstasyonu	İstasyon Binası	Çekirge İstasyon Düğün Salonu	Osmangazi	Özel	Tescilli	Düğün Salonu
24	Ulaşım	1892 (işletme tarihi)	1948	Muradiye(Merinos) İstasyonu	İstasyon Binası	Tarihi Merinos Tren İstasyon Sosyal Tesisleri	Osmangazi	Kamu	Tescilli	Sosyal Tesis
25	Enerji	1924		Bursa Cer,Tenvir ve Kuvve-i Muharrikiye-i Elektrikiye Anonim Sirketi	Elektrik Santrali	UEDAŞ Yönetim Binası	Osmangazi	Kamu	Tescilli	Yönetim Binası
26	Enerji	1946	1973	Sümerbank Merinos Elektrik Santrali	Elektrik Santrali	Merinos Enerji Müzesi	Osmangazi	Kamu	Tescilli	Müze

Tablo 4.2: Bursa'da yeniden işlevlendirilen tarihi ipek ve dokuma fabrikalarının işlevlerine göre gruplandırılması (Özelmacı,2023).

Kültürel (Müze – Tasarım Merkezi)						
Yapının Güncel Adı	Kuruluş Tarihi	Özgün Adı	Özgün İşlevi	Tescil Durumu	Ulaşılan Veriler	Değerlendirme durumu
Merinos Tekstil Sanayi Müzesi	1938	Sümerbank Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası	1-İplik Üretim Fabrikası 2-Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası	Tescilli	- Rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri - Saha incelemesi yapılmıştır.	X
Tofaş Bilgi Parkı ve Anadolu Arabaları Müzesi	1860	İpeker İpek Fabrikası	1-İpek Filatür Fabrikası 2-İpek Filatür ve Dokuma Fabrikası	Tescilli	- Restitüsyon ve restorasyon projeleri - Saha incelemesi yapılmıştır.	X
Eğitim						
Yapının Güncel Adı	Kuruluş Tarihi	Özgün Adı	Özgün işlevi	Tescil	Ulaşılan Veriler	Değerlendirme durumu
İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	1852	Fabrika-i Humayun	1-İpek Filatür Fabrikası 2-Tekel Yaprak Tütün İşletmeleri Bakım Atölyesi	Tescilli	- Rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri - Saha incelemesi gerçekleştirilememiştir.	Alan çalışması izni ve arşiv verilerinin eksikliği nedeniyle değerlendirilememiştir.
Uludağ Üniversitesi Asım Kocabıyık M.Y.O.	1938	Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası	Suni İpek ve Viskos Mamülleri Fabrikası	-	- Veriye ulaşılamamıştır - Saha incelemesi gerçekleştirilememiştir.	Alan çalışması izni ve arşiv verilerinin eksikliği nedeniyle değerlendirilememiştir.
Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi	1860	Ete Mensucat İpek Boyahanesi	1-İpek Filatür Fabrikası 2-Boyahane	Tescilli	- Rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri - Saha incelemesi yapılmıştır.	X
Konaklama						
Yapının Güncel Adı	Kuruluş Tarihi	Özgün Adı	Özgün işlevi	Tescil	Ulaşılan Veriler	Değerlendirme durumu
Bursa Palas Hotel	1937	Resulzade Boyahanesi	1-Boyahane 2-Boyahane ve Tütün Deposu	Tescilli	- Veriye ulaşılamamıştır - Saha incelemesi gerçekleştirilememiştir.	Alan çalışması izni ve arşiv verilerinin eksikliği nedeniyle değerlendirilememiştir.
Değerlendirilecek yapılar "X" ile belirtilmiştir.						

Tablo 4.2'de Bursa'da yeniden işlevlendirilen ipek ve dokuma fabrikalarının işlevsel dağılımına yönelik bir sınıflandırma görülmektedir. Bu yapılardan İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Uludağ Üniversitesi Asım Kocabıyık MYO ve Bursa Palas Hotel tez çalışma kapsamında bulunmasına rağmen arşiv ve saha çalışmalarına yönelik kısıtlar nedeniyle değerlendirmeye alınmayacaktır. Ancak, Bursa'nın dokuma endüstri hafızasında değer taşıması nedeniyle 4.3.5 nolu başlıktan sonra bu yapılara yönelik genel bilgi verilecektir.

4.1.Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi

Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi, Bursa'nın Yıldırım ilçesine bağlı Umurbey mahallesinde 708/22 ada parselde konumlanmaktadır. Kuzeyinde Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi (İpeker İpek fabrikası), güneyinde Çobanbey Türbesi olmak üzere 2010 tarihli Çobanbey Koruma alanı sınırları içerisinde eğimli bir topografyaya sahiptir. Alan sınırları kapsamında esas ünitelerin yanı sıra yüzme havuzu kompleksi, çocuk oyun ve park alanı, otopark ve güvenlik birimiyle birlikte yaklaşık 5.100 m^2 lik alana yerleşim kurulmuştur. Merkez'e 6. Park Sokak üzerinden yaya ve araç olmak üzere iki farklı giriş bulunmaktadır (Şekil 4.3).

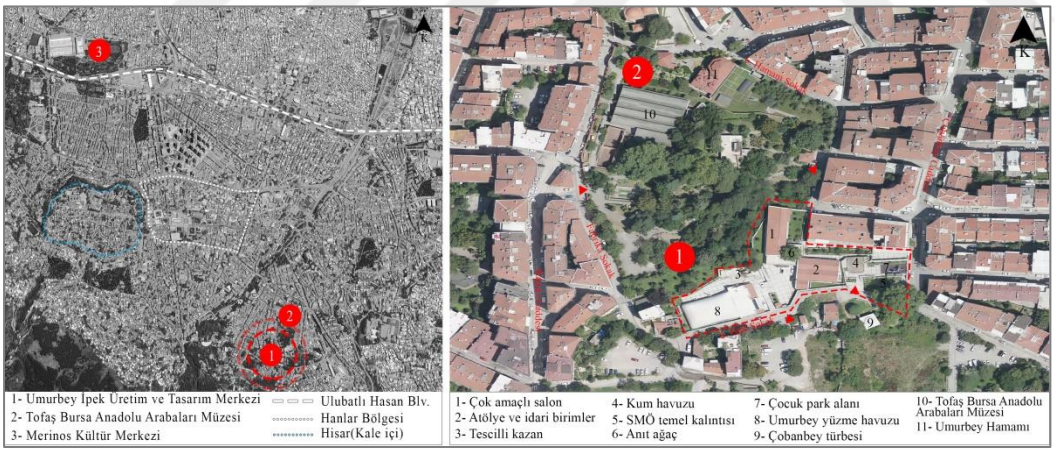

Şekil 4.3: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi uydu görüntüsü (Özelmacı,2023).

1862 tarihli Suphi Bey haritasına göre; 1973 yılına kadar Ete Mensucat Boyahanesi olarak faaliyet gösteren tesisin bulunduğu alanda bir fabrika yapısının yer aldığı görülmektedir (Oral,2004,s.165). Oral (2004) tarafından yapılan sözlü görüşmeye göre 1927 yılında Sait Ete tarafından satın alınan fabrikanın, belirtilen dönemde gerçekleştirilen sanayi sayımları doğrultusunda ipek filatür tesislerinden biri olduğu varsayılmaktadır. Bu tesiste bir süre ipekböceği tohumu ve ipek iplik imalatı devam

etmesine karşın Sait Ete tarafından ipek filatür fabrikasına ait birimler yıktırılarak İpekay adı altında boya ve apre üniteleri kurulmuştur. 1973 yılına kadar aktif olan boyahane, endüstri sektörünün Bursa Organize Sanayi Bölgesi'ne taşınmasıyla birlikte faaliyetlerine son verilerek 1998 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiştir (Oral,2004,s.165-166).

Fabrika üniteleri, 2015 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları ve "Bursa İpeği Yeniden Hayat Buluyor Projesi" doğrultusunda Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak yeniden faaliyete geçmiştir (URL 30). Merkez'de geleneksel alet ve yöntemler ile ipek imalatı ve dokuma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesiyle endüstri mirasının özgün işlevi büyük ölçüde sürdürülürken özellikle kadınlar için önemli bir istihdam alanı oluşturmuştur. Bu durum kentin farklı bölgelerinde benzer yapıların faaliyete geçmesini tetiklemiştir (Ünal,M.,2022).

Merkez sınırları kapsamında 3 farklı birim, endüstriyel donatılar, çocuklar için oyun park alanı ve otopark bulunmaktadır. 20. yüzyıla ait 1 ve 2 nolu yapı, batı yönünde yer alan kazan donatısı, iç mekandaki anıt ağaç, park alanı içerisindeki 19. yüzyıla tarihlenen konut temel kalıntısı ve boya havuzu tescillidir. Boya havuzunun bulunduğu alan ve çevresi kamusal kullanıma yönelik düzenlenerek çocuk oyun alanı ve park alanına dönüştürülmüştür. Yaklaşık beş metre derinliğindeki tarihi boya havuzu kum dolgusu ile çocuk kum havuzu olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Oyun park alanından merdiven ile yapının doğusundaki otopark alanına ulaşılmaktadır. 2015 yılında yapılan çalışmalar kapsamında, BBB tarafından kurulan Umurbey yüzme havuzu kompleksi 2020 yılı itibariyle belediyeye devredilmiştir. Yapıda, Merkez'in bünyesine katılmak üzere ilerleyen dönemlerde tadilat çalışmaları başlatılacağı bilinmektedir (Ünal,M.,2022).

Kültürel mirasa yapılan müdahalenin boyutu fiziksel özgünlük değeri ile ilişkilendirilebilir. Parsel sınırları içerisindeki birimler, restorasyon çalışmaları doğrultusunda yeniden işlevlendirilerek faaliyete sunulmuştur. Bu bağlamda 1 ve 2 nolu yapılara yapılan fiziksel ve işlevsel müdahaleler tespit edilerek ünitelerin özgünlük ve bütünlüğünü belirlemeye yönelik karşılaştırmalı analitik analiz ve değerlendirme yapılacaktır.

Tablo 4.3: Tarihi Ete Mensucat Boyahanesi işlevsel müdahale analizi (Özelmacı,2024).

	Ete Mensucat Boyahanesi (Özgün işlev)			Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi (Yeni İşlev)	
No	Mekânlar	İşlev		Mekânlar	İşlev
1	Boyahane	İpekli kumaşların boyanması ve ütüye hazırlanması	İpekli kumaşların boyahaneye girişi	Çok amaçlı salon ve idari ofis	İpek ipliği üretimi
			-İpekli kumaşların kaynama teknelerinde pişirilmesi -Pişirilen kumaşların sargı makinelerinde (haspellerde) boyanması -Boyanan ipekli kumaşların boya teknelerinde bekletilmesi		Geleneksel tezgâhlarda ipek kumaşın dokunması
			Boyanan kumaşların santrifüjlerde kurutulması		Dokuma ürünlerinin sergilenmesi
2	Apre birimi (2 adet)	İpekli kumaşın ütülenmesi	Kuruyan ipekli kumaşların apre makinelerinde ütülenmesi	Atölye + İdari birimler ve Mutfak	Geleneksel mancınıklarda ipek ipliğin üretilmesi
	Metreleme birimi	Sevk aşaması	-Ütülenen ipekli kumaşların kontrolü -Kontrol edilen kumaşların metreleme tezgâhlarında kesilmesi		Merkezin idari işlerinin yürütülmesi
					Mutfak
3	Laboratuvar, İdari ünite, Isıtma ünitesi Bekçi ünitesi, Makine imalat ve bakım atölyesi (Oral, 2004).	Servis Mekânları	Teknik gereksinimlerin karşılanması	Giriş + ıslak hacim + satış birimi	Teknik gereksinimlerin karşılanması
Kaynaklar: Oral (2004)					

Şekil 4.4: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi ana giriş (güney yönü) (Özelmacı,2023).

Şekil 4.5: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi genel görünüm (URL 31).

Tablo 4.4: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi birimleri (Özelmacı,2023).

No		Görsel	Kuruluş Yılı / Dönemi	Faaliyetin Sonlandığı Tarih	Tescil Durumu	Özgün İşlevi	Kullanım / Mevcut Durum	Restorasyon Müdahaleleri
Üretim mekanları	1		20.yy	1973	Tescilli	Boyahane	Çok amaçlı salon ve Yönetim birimleri	- Rekonstrüksiyon - Yeniden işlevlendirme
	2		20.yy	1973	Tescilli	Apre ve metreleme olduğu düşünülmektedir	Atölye, idari birimler ve mutfak	- Esaslı Onarım - Yeniden İşlevlendirme
	3		20.yy	1973	Tescilli	Buhar kazanı	Sergi öğesi / Kalıntı	-Basit Bakım / Onarım
	4		19.yy	1973	Tescilli	Boya havuzu	Çocuk kum havuzu	-Basit Bakım / Onarım
5			Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Tescilli	Konut	Tarihi Kalıntı	-Basit Bakım / Onarım
6		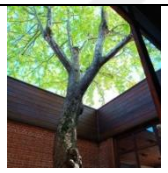	Tespit Edilemedi	Halen	Tescilli	Peyzaj öğesi	Peyzaj öğesi	Korunmuştur
7			2015	Halen	Tescilli değil	Rekreasyon alanı	Rekreasyon alanı	Rekreasyon düzenlemesi
1 ve 2 nolu birimlerin fiziksel özgünlük durumuna yönelik karşılaştırmalı analitik analiz ve değerlendirme yapılacaktır.								

4.1.1 Fiziksel özgünlük analizi

Bu bölümde, Tablo 4.4'te belirtilen tarihi yapı ve donatılara yapılan fiziksel ve işlevsel müdahalelerin boyutu ve yöntemi belirlenerek koruma ilkeleri bağlamında özgünlük değeri ve korunmuşluk durumu şu başlıklar altında tablolar aracılığıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir:

1. Vaziyet planına (konum) yapılan müdahalelerin analizi
2. Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

3. Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi
4. Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

"1" numaralı maddede tarihi Ete Mensucat boyahanesindeki tüm üniteler bir arada değerlendirilirken 2,3 ve 4 numaralı maddeler ise her ünite için ayrı ayrı değerlendirilecektir.

Vaziyet planına (konum) yapılan müdahalelerin analizi

Bu madde kapsamında, tarihi Ete Mensucat Boyahanesi'nin restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamaları öncesine ait 2004/2011 tarihli vaziyet planı rölövesi ve 2014 tarihli rekonstrüksiyon projesine ait çizimlerdeki fiziksel ve işlevsel müdahaleler tespit edilerek karşılaştırmalı analiz yöntemi ile değerlendirme yapılacaktır.

Farklı tarihlere ait uydu görüntüleri ve 2006 yılı öncesine tarihlendiği düşünülen vaziyet planı incelendiğinde fabrikanın bütüncül durumu görülmekte olup sınırları belirtilmiş üniteler günümüzde bulunmamaktadır (Şekil 4.6). Restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamaları ise belirtilen üniteler yıkıldıktan sonra 2014 yılında başlamıştır (EK6).

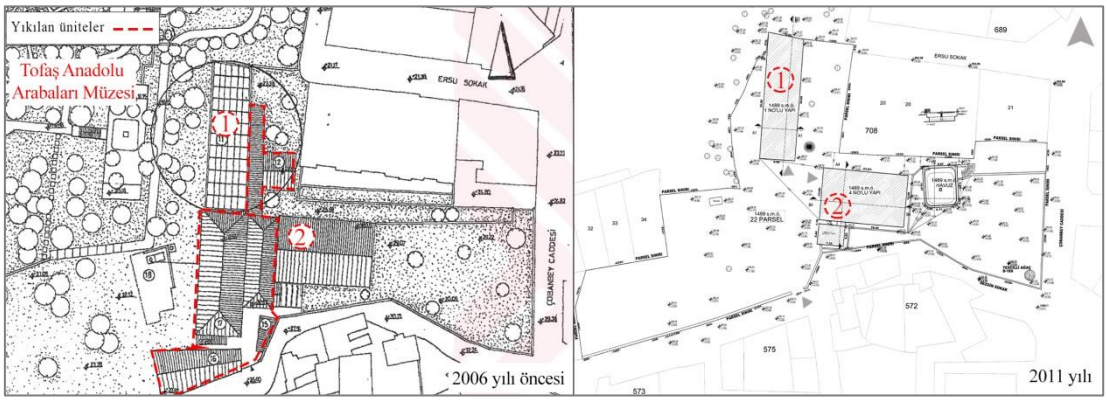

Şekil 4.6: Sırasıyla 2006 yılı öncesine ve 2011 yılına ait vaziyet planları (Oral,2004; BKVKBKA; yazar tarafından düzenlenmiştir).

Bozulma analizi:

2014 yılına kadar fabrika; bakımsızlık, fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle ağır hasar görmüştür. Sınırları belirtilen ünitelerin yıkılması ile vaziyet planının bütünlüğü bozulmuş, 1 nolu yapının çatısı tamamen 2 nolu yapının ise kısmen çökmüştür.

2004 ve 2011 yılı vaziyet planı rölövesine göre (Şekil 4.6 ve 4.7);

- 1 numara ile belirtilen boyahane ünitesi kuzey güney aksı doğrultusunda eğimli bir araziye inşa edilmiştir. Güneyinde apre ve metreleme üniteleri, kuzeyinde Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi (eski İpeker İpek Fabrikası) bulunmaktadır. Görsel arşiv verilerine göre doğu yönünde ışıklığı olan beşik çatı tipi kullanılmıştır.
- 2 numara ile belirtilen apre ve metreleme ünitesinin doğusunda boya havuzu ve 19. yüzyıla tarihlenen temel kalıntısı, batısında ise güç kaynağı olarak kullanılan kazan bulunmaktadır. Görsel arşiv verilerine göre yapıların çatılarında marsilya kiremit ile kaplı bitişik beşik çatı kullanılmıştır.
- 2011 tarihli plana göre ünitelerin fiziksel olarak bağlantı kurduğu ünitelerin yıkıldığı görülmektedir.

Şekil 4.7: Ete Mensucat Boyahanesi 2009 tarihli restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamaları öncesine bir görsel (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).

2014 yılında yapı grubunun restorasyon ve rekonstrüksiyon projeleri hazırlanmıştır. Buna göre;

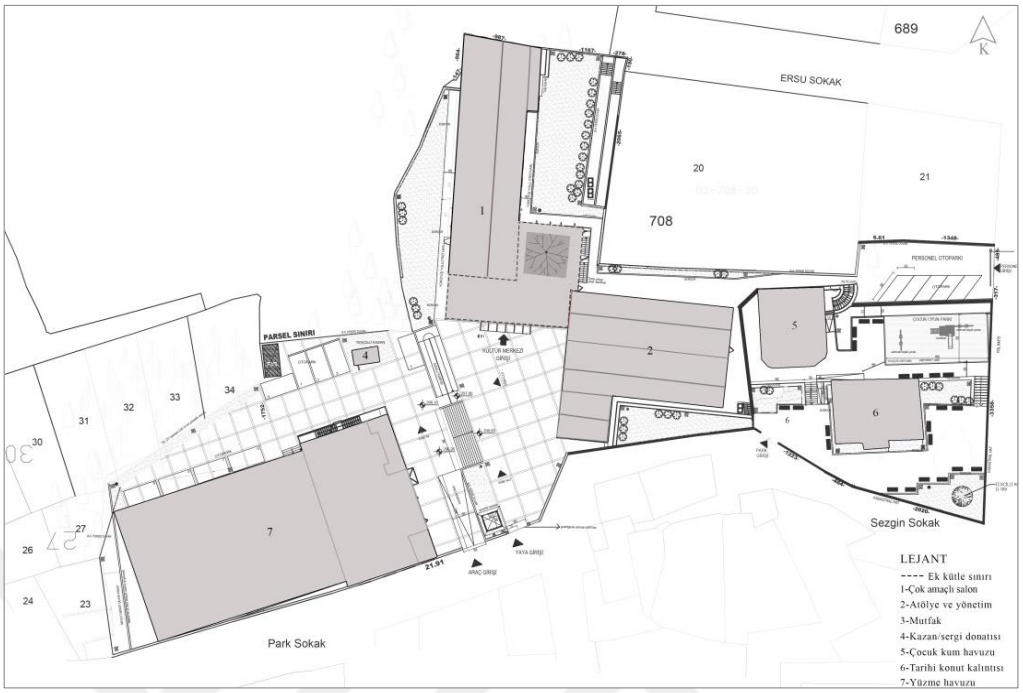

Şekil 4.8: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi 2015 tarihli vaziyet planı (BKVKBKA; yazar tarafından düzenlenmiştir).

- Yeniden inşa edilen 1 nolu yapının hacmi, konumu ve çatı tasarımı biçimsel olarak korunmuştur. Ünite, çok amaçlı salon ve kısmi ofis birimi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. 2 nolu yapının ise esaslı onarım neticesinde kütlesel hacmi ve çatı tipi korunurken atölye, idari birimler ve mutfağın yer aldığı bir ünite olarak yeniden işlevlendirilmiştir.
- Bu birimler arasında bağlantı kurmak amacıyla sirkülasyon mekanı olarak tek katlı bir kütle tasarlanmıştır. Yeni ek; tasarım biçimi, ölçeği ve malzemesi ile mevcut yapılardan ayırt edilebilmektedir. Ancak yapının parsele konumlanış ve bağlantı kurma biçimi 1 nolu yapının dış mekandan algılanabilirliğini zayıflatmıştır.
- Alanın batısındaki eski güç kaynağı olan tescilli kazan korkuluklar ile çevrelenirken doğusundaki eski boya havuzu kum dolgusu ile düzenlenerek çocuk kum havuzuna dönüştürülmüştür. Havuzun çevresindeki alan ise çocuk park alanı ve otopark olarak düzenlenmiş, tarihi temel kalıntısı ise çevresi kapatılarak koruma altına alınmıştır.

- Koruma amaçlı yapılan uygulamaların yanı sıra alan sınırlarındaki eğimin merdiven ve rampalar ile düzenlenmesi herkes için erişimi sağlamıştır. Ancak dış mekanın büyük ölçüde sert zemin olarak düzenlenmesi yeşil alanın yüzeysel alanını azaltmıştır.
- Merkez'in batısında 2015 yılında faaliyet geçen Umurbey yüzme havuzu inşa edilmiştir. 2020 yılı itibariyle bu ek yapıda Merkez'in uzantısı olacak şekilde tadilat çalışmalarının yapılması planlanmaktadır (Ünal,M.,2022).

Şekil 4.9: Ete Mensucat Boyahanesi'nin restorasyon ve rekonstrüksiyon sonrasında ait bir görsel (Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi) (Özelmacı,2024).

Şekil 4.10:Sırasıyla restorasyon öncesi (2010) ve restorasyon sonrasına (2023) ait uydu görüntüleri (Google Earth).

Çok amaçlı salon (1 nolu yapı: boyahane) (Şekil 4.8)

Boyahanenin inşa tarihine dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Oral'ın (2004) yaptığı sözlü mülakata göre 1940 yıllarında eski filatür fabrikalarının olduğu alanda Sait Ete tarafından mevcut yapılar yıktırılarak boyahane ve apre üniteleri inşa edilmiştir. Tarihi fabrika, 1973 yılında kentteki endüstriyel yapıların OSB'ye taşınmasıyla 2014 yılına kadar atıl durumda bırakılmıştır (Oral,2004,s.165-166).

Boyahane kırk beş sene atıl kalarak zaman içerisinde yanlış müdahale ve fiziksel bozulmalara uğramıştır. Geçmiş yıllara ait fotoğraf arşivleri ve envanter kayıtları incelendiğinde yapının rekonstrüksiyon uygulamaları öncesinde ağır hasarlı ve köhnemiş durumda olduğu görülmektedir. Bu süreçte boyahane ile fiziksel bağlantı kuran ve işlevi tespit edilemeyen birkaç ünite yıkılmış, yapının çatısı çökmüş ve çimento esaslı sıva ile kaplanmış beden duvarları dayanımını kaybederek varlığını kısmen korumuştur (Şekil 4.11).

2014 yılında başlayan restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamaları kapsamında yeniden inşa edilen yapı, ipek dokumaya yönelik geleneksel tezgâhların ve ekipmanların bulunduğu bir çok amaçlı salon olarak yeniden işlevlendirilmiş olup günümüzde bu işlev sürekliliğini korumaktadır.

Şekil 4.11: Eski boyahanenin rekonstrüksiyon öncesine ait bir görsel (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).

Şekil 4.12: Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi, çok amaçlı salon (URL 31).

Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

Ünite 2014 yılına kadar bakımsızlık, fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle ağır hasar görmüştür. Bu sürece kadar yapının çatısı çökmüş, beden duvarları bütünlüğünü kaybederek taşıyıcı sistemi ve malzeme dayanımı zarar görmüştür. Cephelerde rutubet nedeniyle sıva dökülmeleri ve bitkiler gelişmiştir.

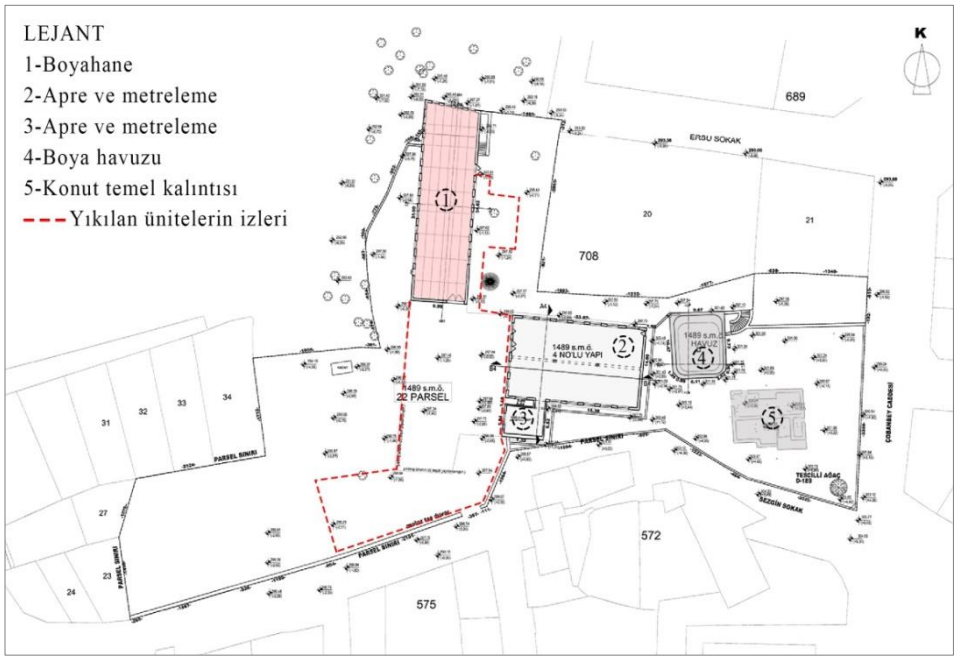

Şekil 4.13: Boyahane ünitesi zemin kat rölövesi (BKVKBKA,2011; yazar tarafından düzenlenmiştir).

2011 yılı plan ve cephe rölövesine göre (Şekil 4.13,Şekil 4.15);

- Yapı, kuzey-güney yönüne doğru lineer bir şekilde araziye konumlanmaktadır. 35.9m x 9.9m ve 34.62m x 10.05 m ölçülerinde dikdörtgen plan şemasına sahiptir ve kısmi bodrum katı bulunmaktadır. Mekâna güneybatı yönünden doğrudan giriş sağlanmaktadır.
- Kütlede bezeme/süsleme öğeleri bulunmamaktadır. Tuğla malzemeden oluşan beden duvarları çimento esaslı sıva ile kaplıdır. Tavan ve zemin döşeme malzemesi tespit edilememiştir.
- Demir profil beşik çatı tipi kullanılmıştır. Kuzeydoğu cephesi boyunca devam eden çatı yüzeyinde şerit şeklinde yatay bant pencere bulunmaktadır. Çatı düzleminden geriye yalnızca korozyona uğrayarak paslanmış bir strüktür kalmıştır. İç mekana ait 2009 tarihli görseller incelendiğinde bu strüktür ile bağlantılı [1]ipekçilik faaliyetlerine ilişkin olduğu düşünülen demir askıların bulunduğu görülmektedir (Şekil 4.14).

Şekil 4.14:Çatı ile bağlantılı demir askılar (URL 32; BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).

- Tek katlı yapının cephelerinde dörtgen formunda yatay vurguyu güçlendiren kapı ve pencere boşlukları mevcut olup cephelerde herhangi bir kütlesel hareket ve bezeme/süsleme bulunmamaktadır.
- Doğu ve batı cephelerinde kuzey güney yönüne doğru belirli aralıklar ile lineer olarak sıralanmış sırasıyla altı ve on bir tane kuzey cephesinde ise dört

[1] Şekil 4.14' te yer alan i J.D.S.Papazyan tarafından 1890 tarihli eski ipek fabrikasına ait görsel ışığında bu askıların ipekçilik endüstrisine ilişkin fiziksel izler olduğu düşülmektedir.

tane dikdörtgen forma sahip eş ölçülerde pencere bulunmaktadır. Çift kanatlı pencereler demir ızgara çerçeveden oluşmaktadır.

- Yapının beden duvarları tuğla malzeme ile örülmüş yüzeyi ise çimento esaslı sıva ile kaplanmıştır. Kuzey ve güney cephesinde demir bağlantılar bulunmaktadır.
- Tüm cephelerde farklı derinlikte çok sayıda çatlak, malzeme kaybı ve yüzey aşınması, bitkilenme ve küflenme olmak üzere beden duvarlarının taşıyıcı niteliğini zayıflatan bozulmalar meydana gelmiştir.

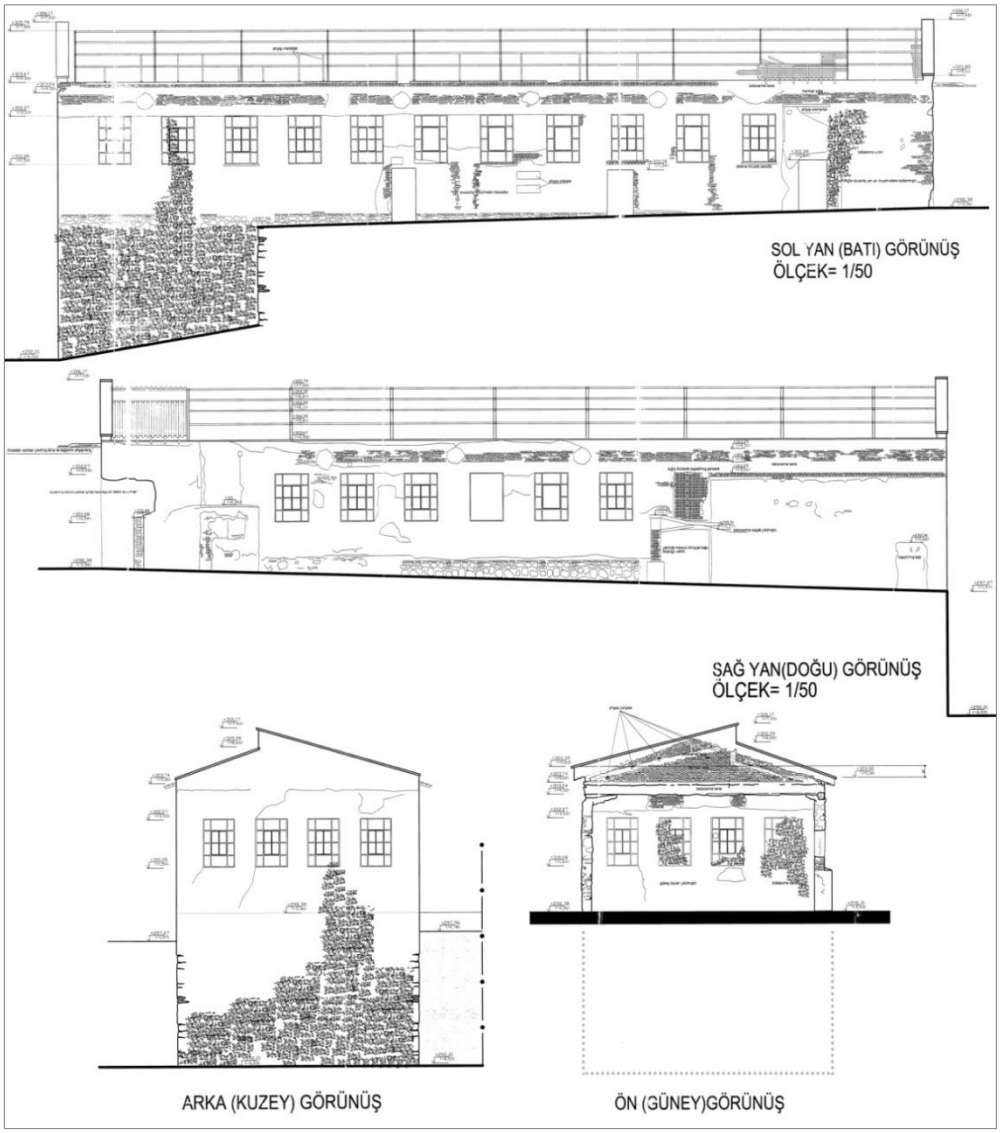

Şekil 4.15:1 nolu yapıya (eski boyanae) ait 2011 tarihli cephe rölöveleri (BKVKBKA,2011).

Şekil 4.16: Sırasıyla boyahanenin batı ve güney cephesinden görünüşler (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).

2014 yılı rekonstrüksiyon projesine göre (Şekil 4.17);

- Yapının çok amaçlı salon olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Salon içerisinde ofis birimlerinin yer aldığı ara kat ilavesi bulunmaktadır. Ahşap malzeme ve camdan oluşan bu ek kütle, yapı içerisinde ve kesit düzleminde ayırt edilebilmektedir. İç mekanda yeni işlevin mekansal donatıları olarak dokuma tezgahları ve aletleri bulunmaktadır.
- Atölye birimi ile bağlantı kurulması amacıyla güney yönünde sirkülasyon alanı olarak işlev gören tek katlı bir ek kütle tasarlanmıştır. Aahşap ve tuğladan oluşan kütlede danışma, satış birimi, ıslak hacimler ve anıt ağacın korunduğu bir iç bahçe bulunmaktadır.
- İç mekan malzemeleri incelendiğinde; tavanda çıtalı görünüme sahip ahşap plak ve zemin döşemesinde seramik kullanılırken iç mekan duvarları sıvasız halde bulunmaktadır. Yeniden inşa edilen yapının malzeme özgünlüğü bulunmamaktadır ancak rekonstrüksiyonunda özgün niteliğe benzer malzemeler tercih edilmiştir.
- Cephelere yönelik bir analiz yapıldığında; sirkülasyonu sağlayan yeni kütle ile güney cephesinin dış mekân bağlantısı kesilmiştir. Doğu cephesindeki tek kanatlı kapıdan kısmi depoya ulaşım sağlayan merdiven kütlesi tasarlanmıştır.
- Beden duvarları tuğla malzeme olan yapının dış cephesi sıva ve beyaz boya ile kaplanırken kapı ve pencere sövelerinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.
- Pencereler ve çatının duvar ile birleştiği noktalarda cephe yüzeyleri boyunca devam eden ahşap silmeler kullanılmıştır.

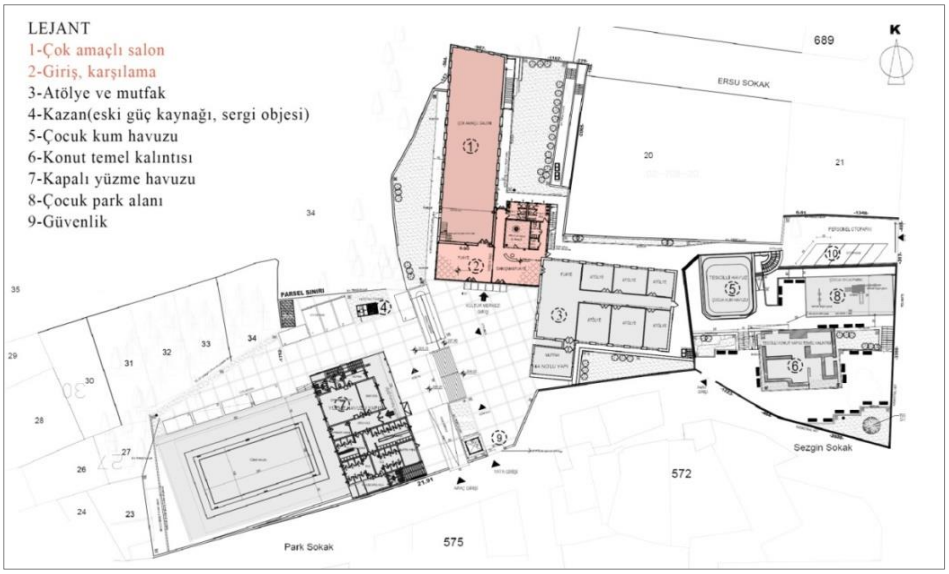

Şekil 4.17:Çok amaçlı salonun zemin kat planı (TKMŞMA, 2014, yazar tarafından düzenlenmiştir).

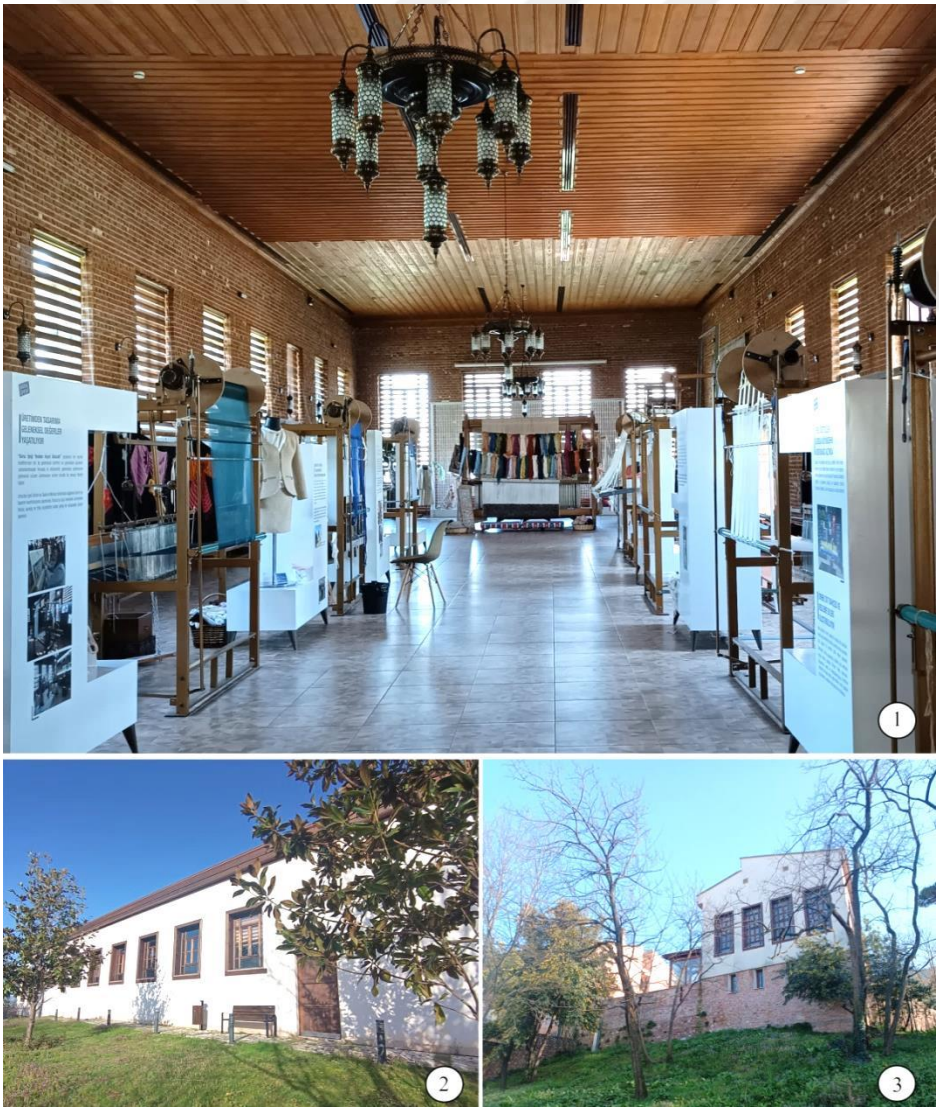

Şekil 4.18: (1): Çok amaçlı salonun iç mekanı , (2) : batı cephesi, (3): kuzey cephesi (Özelmacı,2024).

Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi

Ünite, betonarme karkas ve tuğla yığma olmak üzere karma yapım sisteminden oluşmaktadır. 2009 tarihli görseller incelendiğinde duvardaki ve beton karkastaki derin çatlaklar, yüzey ve malzeme kaybı nedeniyle taşıyıcı duvarların dayanımının azaldığı görülmektedir (Şekil 4.20).

2011 yılı çatı planı ve kesit rölövesine göre (Şekil 4.19);

- Tuğla yığma duvarlardan oluşan yapının zemininde volta döşeme kullanırken tavan döşemesi ve temel sistemi tespit edilememiştir.
- Çatı metal makaslardan oluşmaktadır. Korozyona uğrayan metaller bağlantı kurduğu cephe yüzeylerinde bozulmaların oluşmasına neden olmuştur.
- Cephelerde ızgara tipli metal pencere kullanırken kapıların yapım tekniği tespit edilememiştir.

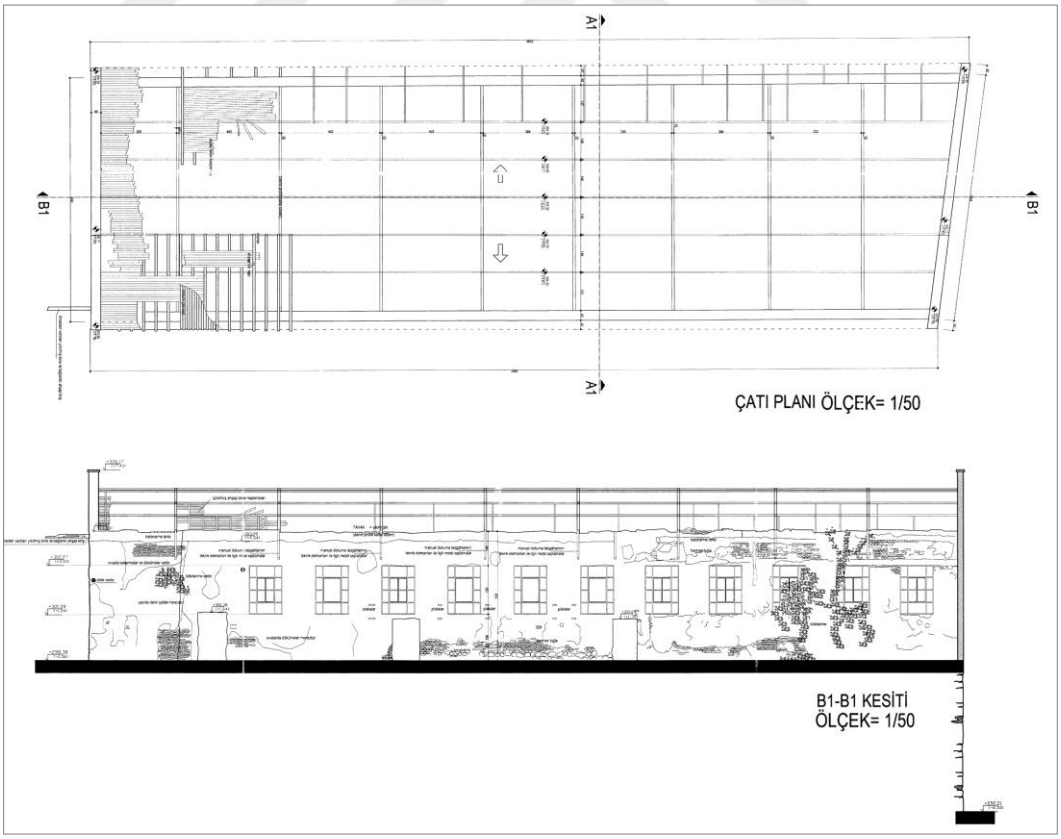

Şekil 4.19: 1 nolu yapı çatı planı ve kesiti (BKVKBKA).

Şekil 4.20: Ete Mensucat boyahanesi restorasyon öncesi durum (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).

2014 yılı rekonstrüksiyon projesine göre (Şekil 4.21);

- Ünite, tuğla dolgulu çelik konstrüksiyon karma yapım sistemi ile yeniden inşa edilmiştir. Beden duvarları iç mekânda sıvasız halde bulunurken cepheler çimento esaslı sıva ve boya ile kaplanmıştır. Taşıyıcı sistemin tasarım yaklaşımında özgün niteliklere kısmen bağlı kalınmış, malzemeler türü değiştirilmiştir.
- Yapının çatısında çelik makaslar, pencerelerde ise ahşap doğrama kullanılmıştır. Çatı ve pencereler biçimsel formu ve yapım tekniği bakımından özgün niteliklere yakın bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.

Şekil 4.21: Boyahanenin rekonstrüksiyon aşamasına ait bir görsel (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2014).

Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

2011 yılı rölövelerine göre;

- Yapının tavan kaplaması bulunmamakta olup volta döşemeden oluşan zemin beton ile kaplıdır. Kapı ve pencelerin doğramaları metaldan oluşmaktadır.
- Endüstriyel donatıların varlığı ve niteliği tespit edilememiştir. Ancak tarihi boyahane üniteleri incelendiğinde; dokuma ürünlerinin boyanması amacıyla sargı makineleri ve makaralar, beton veya ahşaptan oluşturulmuş havuzlar ve santrifüjlerin varlığı bilinmektedir. Fabrikanın batısında güç kaynağı olarak buhar kazanı, doğusunda ise yaklaşık beş metre derinliğinde bir boya havuzu bulunmaktır.

Şekil 4.22: Sırasıyla 2014 tarihli kazan (URL 31);2009 tarihli boya havuzuna ait görseller (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).

2014 yılı rekonstrüksiyon projesine göre;

- Yeniden inşa edilen ünitede doğal aydınlatma ve havalandırma kapı pencere ve çatı ışıklığından sağlanmaktadır. Mekansal konforu arttırmak amacıyla yapay aydınlatma ve havalandırma elemanları kullanılmıştır. Tesisat sistemleri algılanabilir nitelikte değildir.
- Buhar kazanı yerinde korunurken boya havuzu onarılarak çocuk kum havuzuna dönüştürülmüştür. Yeni işlev gereği iç mekanda geleneksel dokuma tezgâhları ve aletleri bulunmaktadır.

Tablo 4.5: Çok amaçlı salonun (1 nolu yapı: eski boyahane) tasarım özgünlüğünün değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

UMURBEY İPEK ÜRETİM VE TASARIM MERKEZİ ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME	ÇOK AMAÇLI SALON
Adres: Mollaarap, 6. Park Sk. No:20, 16360 Yıldırım/Bursa	Ada parsel:708/22
Yapının özgün adı: Ete Mensucat Boyahanesi	Güncel adı: Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi
Yapım tarihi/dönemi:20. yüzyıl	Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:2014-günümüz
Faaliyet dönemi:1940-78	Güncel işlevi:Tasarım merkezi
Özgün işlevi:Boyahane	Mülkiyet:Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari üslup: Erken Cumhuriyet Dönemi	Kullanım şekli:Aktif
Koruma kararı:	17.03.2006 gün 1304 sayılı karar ile tescil taraması yapılmış, 2014 tarihinde ise yeniden inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Özgünlük değeri bulunmayan yapının yeniden inşasında özgün tasarım özelliklerine kısmen bağlı kalınmıştır (EK7).

İş Kolu	Güç Kaynağı	Nakliye Sistemi
Dokuma	Su+buhar+motor	Kara yolu

Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)

Yeniden inşa edilen yapının hacmi, konumu ve çatı tipinin tasarımı korunmuştur. Yapının güney yönünde tek katlı bir kütle tasarlanarak 2 nolu yapı ile fiziksel bağlantı kurulmuştur.

ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ

No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme
1	Boyahane	Çok amaçlı salon	Yeniden yapım	Korunamamış
2	Apre ve metreleme	Atölye	Esaslı onarım	Kısmen korunmuş
3	Boya havuzu	Çocuk kum havuzu	Esaslı onarım	Kısmen korunmuş
4	Buhar kazanı	Endüstriyel donatı	Basit onarım	Korunmuş

(J.D.S.Papazyan,1890)

(BBB TKMŞMA,2009)

(BBB TKMŞMA,2015)

(URL 32)

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	1/2

Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).

Tablo 4.6: Çok amaçlı salonun (1 nolu yapı: eski boyahane) tasarım özgünlüğünün değerlendirmesi (devamı).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve		Rekonstrüksiyon		Değerlendirme	
	Plan	Dörtgen plan şemalı, zemin ve kısmi bodrum katlı		Dörtgen plan şemalı, zemin ve kısmi bodrum katlı		Özgün tasarım özelliklerine kısmen bağlı kalınmıştır.	
	Cephe	Dörtgen formlu kapı ve pencereler, lineer form cephe tasarımı		Söveli dörtgen formlu kapı ve pencereler, lineer form cephe tasarımı		Özgün tasarım özelliklerine kısmen bağlı kalınmıştır.	
	Çatı	Demir profilli ve bant pencereli beşik çatı		Demir profilli ve bant pencereli beşik çatı		Özgün tasarım özelliklerine kısmen bağlı kalınmıştır.	
Plan	Düzlem	Şema	Sirkülasyon (İç mekan)	Kat ekleme ve azaltma		Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme
	Zemin	+	+	Yok		Yapı ekleme	Kısmen korunmuş
	Bodrum	+	+	Yok		Yok	Korunmuş
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım	Oran	Bezeme	Kaplama	Çatı	Değerlendirme
	Kuzey	+	+	Eklenmiştir	Yenilenmiştir	+	Kısmen korunmuş
	Güney	+	+	Eklenmiştir	Yenilenmiştir	+	Kısmen korunmuş
	Doğu	+	+	Eklenmiştir	Yenilenmiştir	+	Kısmen korunmuş
	Batı	+	+	Eklenmiştir	Yenilenmiştir	+	Kısmen korunmuş
Yapım Sistemi	Eleman	Rölöve		Güncel durum		Değerlendirme	
	Duvar	Yığma		Yığma		Korunmuş	
	Döşeme	Volta		Betonarme döşeme		Korunmamış	
	Çatı	Beşik		Beşik		Korunmuş	
	Temel	Tespit edilemedi		Tespit edilemedi		Bilinmiyor	
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve		Güncel durum		Değerlendirme	
	Doğrama	Demir		Ahşap		Korunmamış	
	Duvar	Beton+tuğla		Çelik+tuğla		Kısmen korunmuş	
	Döşeme kaplama	Beton olduğu düşünülmektedir.		Seramik		Korunmamış	
	Tavan kaplama	Tespit edilemedi		Ahşap		Tespit edilemedi	
	Bezeme	Yok		Ahşap		Korunmamış	
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik	Isıtma ve iklimlendirme	Su	Yangın güvenliği	Teknik donatı	
	Korunmuş						
	Kısmen Korunmuş	x		x			
	Korunmamış		x		x	x	
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-	Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	2/2		

Atölye ve idari birimler (2 nolu yapı: apre ve metreleme ünitesi) (Şekil 4.8)

Apre ve metrelemele ünitesi olduğu düşünülen yapının inşa tarihine dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Oral'ın (2004) yaptığı sözlü mülakata göre 1940 yıllarında eski filatür fabrikalarının olduğu alanda Sait Ete tarafından mevcut yapıların yıktırıldığı konuma inşa edilmiştir. Tarihi fabrika, 1973 yılında kentteki endüstriyel yapıların OSB'ye taşınmasıyla 2014 yılına kadar atıl durumda bırakılmıştır (Oral,2004,s.165-166).

Bu ünite kırk beş sene atıl kalarak zaman içerisinde yanlış müdahale ve fiziksel bozulmalara uğramıştır. Geçmiş yıllara ait fotoğraf arşivleri ve envanter kayıtları incelendiğinde yapının restorasyon uygulamaları öncesinde hasarlı durumda olduğu ancak 1 nolu yapıya göre kütlesel varlığını daha iyi koruduğu görülmektedir (Şekil 4.11). 2015 yılında esaslı onarım ölçeğinde restore edilerek ipekçiliğe yönelik faaliyetlerin gerçekleştiği atölye, idari birim ve mutfak olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Şekil 4.23: Apre ve metreleme ünitesinin restorasyon öncesine ait bir görseli (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).

Şekil 4.24: Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi 2 nolu yapı (atölye ve mutfak birimleri)(URL 31).

Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

2009 yılı görsel veriler ve 2011 yılına ait rölöveler incelendiğinde eski apre ve metreleme ünitesinin; bakımsızlık, fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle hasar görmesine karşın 1 nolu yapıya (eski boyahane) göre fiziksel bütünlüğü daha iyi durumda olduğu bilinmektedir. Cephelerde rutubet etkisiyle sıvaların dökülmesi beden duvarlarını dış etkilere maruz bırakırken taşıyıcı duvarlar üzerinde farklı derinlikte çatlaklar, aşınma, yüzey kaybı, bitkilenme ve çiçeklenme oluşmuş, çatıda bitkilenme, kısmen yüzey ve malzeme meydana gelmiştir. Cephe düzeni ve oranları, taşıyıcı sistem genel olarak iyi durumdadır.

2011 yılı rölövesine göre (Şekil 4.25);

- Yapı, doğu-batı yönüne doğru lineer bir şekilde araziye konumlanmaktadır. Kuzeyinde boyahane, doğusunda eski boya havuzu, batısında ise güç kaynağı olarak kullanılmış eski kazan bulunmaktadır.
- Ünite, aralarında hol bağlantısı bulunan farklı hacimlere sahip dikdörtgen plan şemasında iki kütleden oluşmaktadır. Ana kütle, geniş hacimli tek bir mekandan oluşurken iç mekânda özgünlük değeri kesin olarak tespit edilemeyen iki tane betonarme kolon yer almaktadır.

- Mekâna doğu yönünden iki farklı açıklık ile doğrudan giriş sağlanırken hacmi daha küçük olan mekana direkt olarak giriş bulunmamaktadır.
- Tuğladan oluşan beden duvarları çimento esaslı sıva ile kaplıdır. Zemin döşemesinde beton kaplama tavanda ise ahşap plak kullanılmıştır. Kütlede bezeme/süsleme öğeleri bulunmamaktadır.
- Ahşap profil bitişik/komşu beşik çatı tipi kullanılmıştır. Çatı planı incelendiğinde ana mekandaki örtünün eş hacimlere sahip iki farklı bölümden oluştuğu ayırt edilebilmektedir.

Şekil 4.25: Apre ve metreleme ünitesi zemin kat rölövesi (BKVKBKA,2011; yazar tarafından düzenlenmiştir).

- Cephelere yönelik bir analiz yapıldığında; ayrık nizamda bulunan kütlenin tüm cepheleri dış mekandan görülebilmektedir. Batı cephesi, diğer cephelere görece daha hareketlidir ve bozulmanın en yoğun oluştuğu yüzeydir. Bu cephede üç tane dörtgen formda pencere ve iki tane kapı açıklığı bulunmaktadır.
- Kuzey cephesinde doğu batı aksında sıralanmış altı adet dörtgen formda pencere bulunurken güney ve doğu cephesi ise masif yüzeyden oluşmaktadır. Kütlede bezeme/süsleme unsurları bulunmamaktadır.
- Yapının beden duvarları tuğla ile örülmüş yüzeyi ise çimento esaslı sıva ve boya ile kaplanmıştır.

Şekil 4.26:(1): Apre ve metreleme ünitesinin iç mekanı , (2): batı cephesi, (3): kuzey cephesi (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi,2009).

2014 yılı restorasyon projesine göre (Şekil 4.17);

- Esaslı onarım çalışmaları ile ana mekanda tuğla bölücü duvarlar kullanılarak fuaye alanı, atölye ve idari birimler oluşturulmuştur. Yeni işlev gereği yapılan bölücü duvarlar yapıda tanımlı ve işlevsel mekanlar oluşturmasına karşın hacimsel bütünlük ve mekansal şemanın bozulmasına neden olmuştur. Ana mekandaki betonarme kolonların korunması, birimler arasındaki fiziksel bağlantının korunması ve tanımlı hacimlerin oluşturulması koruma bağlamında olumlu müdahalelerdir.

- Atölyelerde ipekçiliğe yönelik geleneksel tezgahlar ve malzemeler bulunurken kütleye giriş niteliği taşıyan fuaye alanında süreli sergiler düzenlenmektedir (Şekil 4.27).
- Çok amaçlı salon (1 nolu yapı: boyahane) ile bağlantı kurulması amacıyla danışma ve satış birimlerini bulunduran aynı zamanda sirkülasyon alanı olarak işlev gören ek bir kütle tasarlanmıştır. Tek katlı bu kütle, ahşap ve tuğladan oluşan yalın bir üsluba sahiptir ve ünitenin dış mekan bağlantısını kesmiştir.
- Çatı, ahşap malzeme kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. Çatı tipi ve oranları korunmuştur.
- Cephe oranları ve düzeni, kat yüksekliği büyük ölçüde korunmuştur. Giriş niteliğindeki ek kütle ile batı cephesindeki giriş kapatılmış, cephenin dış mekandan algılanabilirlik etkisi kısmen değiştirilmiştir.
- Beden duvarları tuğla olan yapının dış cephesi sıva ve beyaz boya ile kaplanmış iç mekanda ise duvarlar sıvasız halde bırakılmıştır. Batı cephesinde yapının dış hatlarını, kapı ve pencerelerini çevreleyen ahşap silmeler kullanılmıştır. Estetik amaçla yapılan bu ekler özgün cephe detayı olmamasına karşın yüzeylerde geometrik vurguyu sağlamaktadır.

Şekil 4.27: Sırasıyla atölye bölümünün fuaye alanından ve batı cephesinden bir görünüş (Özelmacı,2023).

Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi

2011 yılı rölövesine göre;

- Ünite, betonarme karkas ve tuğla yığma olmak üzere karma yapım sisteminden oluşmaktadır. İç mekanda doğu batı aksında sıralanmış kare formunda dört tane kolon bulunmaktadır ve duvarlar kısmen iyi durumdadır (Şekil 4.28).
- Çatı ahşap makaslar ile taşınırken kapı ve pencerelerde metal korkuluklar bulunmaktadır.

2014 yılı restorasyon projesine göre;

- Esaslı onarım çalışmaları ile taşıyıcı sistemde sağlamlaştırma ve güçlendirmeye yönelik müdahaleler uygulanırken beden duvarlarındaki eksik bölümler bütünlenerek statik dayanım arttırılmıştır.
- Restorasyon öncesine ait görsellerde çatı bütünlüğünün ve malzeme dayanımının iyi durumda olduğu görülmektedir. Ancak çatının özgün malzemeleri ve biçimi dikkate alınarak yeniden inşa edilmesi kararlaştırılmıştır.
- Taşıyıcı sistemde özgün niteliklere büyük ölçüde bağlı kalınmıştır. Malzemeler iç mekanda kısmen çatıda ise tamamen değiştirilmiştir. Bu müdahaleler yapının dayanımını arttırarak korumanın sürekliliğini sağlamaktadır.

Şekil 4.28: Apre ve metreleme ünitesi restorasyon aşamasına ait görseller (URL 31).

Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

2011 yılı rölövelerine göre;

- Yapının zemin döşemesi ve kaplaması betondan oluşmaktadır. Çatı ise ahşap oturtma tipinde olup iç mekanda ahşap çıtalı plak döşeme ile kapatılmıştır. Cephelerde ızgara tipli metal pencere kullanırken kapı ve temel sisteminin yapım tekniği tespit edilememiştir.
- Endüstriyel donatıların varlığı ve niteliği tespit edilememiştir. Ancak tarihi boyahane üniteleri incelendiğinde; havuzlarda bekletilen kumaşların santifürüjlerde kurutulduktan sonra iki silindirden oluşan apre makinelerinde ütülendiği, daha sonra metreleme tezgahlarında belirli ölçülerde kesilerek satışa sunulmak üzere kumaş topları oluşturulduğu bilinmektedir (Oral ve Ahunbay, 2005,s.42).

2014 yılı restorasyon projesine göre;

- Yapının zemin döşemesi beton, kaplaması ise seramikten oluşmaktadır.Çatının ahşap oturtma olarak yeniden inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Tavan iç mekanda ahşap çıtalı plak döşeme ile kapatılmıştır. Cephelerde ızgara tipli ahşap pencere ve tek kanatlı kapılar kullanırken temel sisteminin mevcut durumu tespit edilememiştir.
- Mekansal konforu arttırmak amacıyla yapay aydınlatma ve havalandırma elemanları kullanılmıştır. Tesisat sistemleri algılanabilir nitelikte değildir.
- Yeni işlev gereği atölyelerde geleneksel dokuma tezgâhları ve aletleri bulunmaktadır.

Şekil 4.29: Atölyelerdeki geleneksel dokuma tezgahları (Özelmacı,2023).

Tablo 4.7: Atölye (2 nolu yapı: apre ve metreleme ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

UMURBEY İPEK ÜRETİM VE TASARIM MERKEZİ ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME					ATÖLYE
Adres: Mollaarap, 6. Park Sk. No:20, 16360 Yıldırım/Bursa				Ada parsel:708/22	
Yapının özgün adı: Ete Mensucat Boyahanesi				Güncel adı: Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi	
Yapım tarihi/dönemi:20. Yüzyıl				Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:2014-günümüz	
Faaliyet dönemi:1940-78				Güncel işlevi:Tasarım merkezi	
Özgün işlevi:Apre ve metreleme				Mülkiyet:Bursa Büyükşehir Belediyesi	
Mimari üslup: Erken Cumhuriyet Dönemi				Kullanım şekli:Aktif	
Koruma kararı:	17.03.2006 gün 1304 sayılı karar ile alanda tescil taraması yapılmıştır. 2014 esaslı onarım ölçeğinde inşa edilen yapının özgünlük değeri kısmen korunmuştur.				
İş Kolu		Güç Kaynağı		Nakliye Sistemi	Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)
Dokuma		Su+buhar+motor		Kara yolu	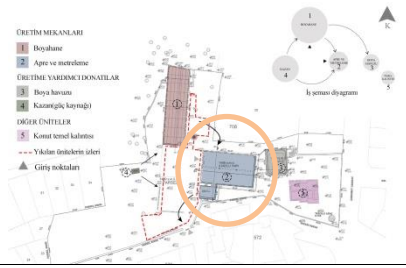 Yapının güney yönünde tek katkı bir kütle tasarlanarak 2 ve 3 nolu yapı ile fiziksel bağlantı kurulmuştur. Yeniden inşa edilen yapının hacmi, parsel ile bağlantısı, çatı tipi biçimsel olarak korunmuştur.

ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ				
No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme
1	Boyahane	Çok amaçlı salon	Yeniden yapım	Korunamamış
2	Apre ve metreleme	Atölye	Esaslı onarım	Kısmen korunmuş
3	Boya havuzu	Çocuk kum havuzu	Esaslı onarım	Kısmen korunmuş
4	Buhar kazanı	Endüstriyel donatı	Basit onarım	Korunmuş

(BBB TKMŞMA,2009)

(BBB TKMŞMA,2014)

(BBB TKMŞMA,2014)

(BBB TKMŞMA,2014)

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	1/2
Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).			

Tablo 4.8: Atölye (2 nolu yapı: apre ve metreleme ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve			Restorasyon				Değerlendirme		
	Plan	Dörtgen şemalı açık plan tipi			Hücreli plan düzeni				Korunmamıştır		
	Cephe	Dörtgen formlu kapı ve pencereler ritmik cephe tasarımı			Söveli dörtgen formlu kapı ve pencereler, ritmik cephe tasarımı				Özgün tasarım özelliklerine kısmen bağlı kalınmıştır.		
	Çatı	Bitişik ahşap kırma çatı			Bitişik ahşap kırma çatı				Yapım tekniği korunmuş malzemeler değiştirilmiştir.		
Plan	Düzlem	Şema	Sirkülasyon (İç mekan)		Kat ekleme ve azaltma				Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme	
	Zemin	+	-		Yok				Yapı ekleme	Korunmamış	
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım	Oran		Bezeme	Kaplama			Çatı	Değerlendirme	
	Kuzey	+	+		Eklenmiştir	Yenilenmiştir			+	Kısmen korunmuş	
	Güney	+	+		Eklenmiştir	Yenilenmiştir			+	Kısmen korunmuş	
	Doğu	+	+		Eklenmiştir	Yenilenmiştir			+	Kısmen korunmuş	
	Batı	+	+		Eklenmiştir	Yenilenmiştir			+	Kısmen korunmuş	
Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım	Güçlendirme		Yeni sistemin eklenmesi				Müdahale edilmemiş		
	Duvar		+								
	Döşeme								+		
	Çatı	+									
	Temel		+								
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve			Güncel durum				Değerlendirme		
	Doğrama	Demir			Ahşap				Korunmamış		
	Duvar	Beton+tuğla			Beton+tuğla				Kısmen değiştirilmiş		
	Döşeme kaplama	Beton olduğu düşünülmektedir.			Seramik				Korunmamış		
	Tavan kaplama	Ahşap			Ahşap				Değiştirilmiş		
	Bezeme	Yok			Ahşap				Korunmamış		
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik	Isıtma ve iklimlendirme		Su	Yangın güvenliği			Teknik donatı		
	Korunmuş										
	Kısmen Korunmuş	x			x						
	Korunmamış		x			x			x		
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-		Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI		Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR				Tarih: Kasım,2023		2/2

4.1.2 Çevresel etki analizi

Tarihi yapıların yeni işleve uyarlanması sürecinde içinde bulunduğu çevre, toplum ve kent işlevlendirme sürecinin bir parçası olarak doğrudan veya dolaylı biçimde etkilenmektedir. Bu bağlamda yeniden işlevlendirilen yapıların çevresine olan etkilerinin belirlenmesi işlevlendirme sürecinin başarısının bütüncül olarak değerlendirilmesi noktasında önem taşımaktadır. Bu bölümde tarihi Ete Mensucat Boyahanesi'nin yeniden işlevlendirilmesiyle yakın çevresine olan etkileri belirlenerek yeniden işlevlendirme yaklaşımının çevresel başarı durumu değerlendirilecektir.

Arşiv ve literatür kaynaklarının taranması, uluslararası bağlamda ipekçilik ve dokuma endüstrisine ilişkin örneklerin incelenmesi, saha ve alan çalışmasında yapılan analiz ve deneyimler sonucunda yeniden işlevlendirilen mimari mirasın yakın çevresine olan etkisinin yansımalarını belirlemek amacıyla beş farklı ölçütün bulunduğu bir analiz formu oluşturulmuştur. Bu yapıların çevresi ile kurduğu ilişki incelendiğinde ise fiziksel ve sosyal açıdan rehabilitasyon ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik alınan kararlar incelenmiştir. Değerlendirme göstergelerine yönelik tüm bulgular çakıştırılarak "kültürel mirasın çevresel etki başarısı" belirlenmiştir.

Yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması

Çevre; doğal ve beşeri unsurlardan oluşan devingen bir sistem olarak tanımlanabilir. Toplumsal gereksinimlere yönelik yapılaşma faaliyetleri, kentsel donatı ve mekanların varlığı vb. çevreyi oluşturan bileşenler arasında bulunmaktadır. Bu değerlendirme ölçütü kapsamında Umurbey İpek üretim ve Tasarım Mekrezi'nin çevresinde yeniden işlevlendirmenin etkisiyle gerçekleşen inşa, onarım ve düzenleme faaliyetleri şu maddeler doğrultusunda incelenecektir:

- Tarihi çevre ve yapıların onarılması
- Atıl alanların canlandırılması
- Kamusal alan/mekân oluşturulması
- İşlevsel çeşitliliğin artması

Yoğun konut dokusu içerisinde bulunan Umurbey İpek üretim ve Tasarım Merkezi, 21.03.2023 tarihli ve 6019587 sayılı karar ile "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak yasal koruma altına alınmış olup Şekil 4.30'da belirtilen sınırlar kapsamında yapılaşma faaliyetleri sınırlandırılmıştır.

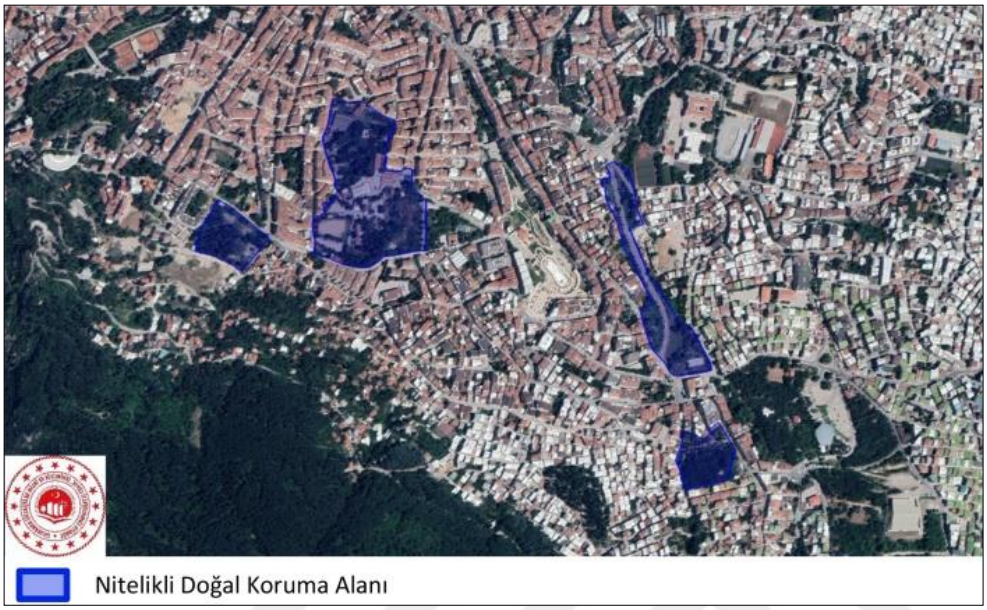

Şekil 4.30: Grup 6-32-37-38-44 Doğal Sit Alanı Sınırları (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı).

2018 yılına ait harita kentsel sit alanı bağlamında incelendiğinde Şekil 4.31'de belirtilen yapının 2019 yılı itibariyle bulunmadığı ve günümüzde duvarlar ile çevrelenmiş bakımsız bir alan olduğu görülmektedir.

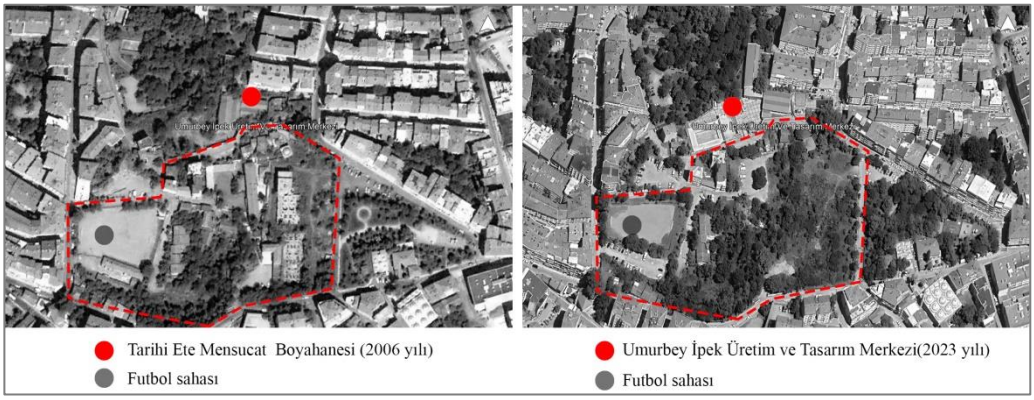

Şekil 4.31:Sırasıyla 2014 ve 2022 yılına ait hava fotoğrafları (Özelmacı,2023).

Alan sınırları kapsamında yasal koruma altında olan havuz ve temel kalıntısının olduğu mekân 2014 yılında çocuk park alanına dönüştürülürken aynı sınır içerisinde BBB'ye ait Umurbey Yüzme Havuzu tesisi kurulmuştur. 2014 yılından itibaren farklı

tarihlere ait haritalar incelendiğinde kamu ya da özel mülkiyete ait alanlarda mekânsal veya işlevsel olarak belirgin bir değişim tespit edilememiştir. Bu durum kentsel sit alanı ve yoğun konut dokusunun varlığı ile ilişkilendirilebilir.

2002 yılında Tofaş Müzesi'nin restorasyonunun etkisiyle 2008 yılında Umurbey Hamamı, 2014'te ise Umurbey Camii ve Türbesi restore edilmiştir. Belirtilen faaliyetler haricinde yeni yapı inşası ve tarihi çevrenin iyileştirilmesine yönelik farklı girişimler tespit edilememiştir. Bu durum tarihi çevrenin iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması, yeni restorasyon çalışmalarının tetiklenmesi adına olumlu değerlendirilmektedir.

Çalışma alanının sınırları içerisindeki çocuk park alanında kentsel mobilya ve donatılar bulunmasına karşın yapıların yer aldığı bahçede ve yakın çevrede bu unsurlara rastlanmamıştır. Personel ve öğrencilerin yanı sıra ziyaretçilerin de dinlenip sosyalleşebilecekleri mekan ve donatıların eksikliği tespit edilmiştir.

Yüzme havuzunun sosyal ve aktivite içerikli mekanlar ile kurgulanması, peyzaj, karşılaşma ve deneyim alanlarına olanak verecek biçimde tasarlanması sosyal etkileşimi arttırmaktadır. Sözlü görüşmelere göre, bu mekanda 2020 yılı itibariyle başlayan tadilat çalışmaları neticesinde geleneksel ipekçilik faaliyetlerinin yapılacağı yeni mekanların oluşturulacağı bilinmektedir. Bu durum, alan sınırlarındaki mevcut yapıların bütüncül olarak faaliyet göstermesi ve ipekçilik kültürünün gelişmesi bakımından kente katkı sunacak potansiyeldedir (Şekil 4.32).

Şekil 4.32: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi vaziyet ölçeğinde sosyal mekan önerisi (Özelmacı,2023).

Endüstri mirasına erişimin sağlanması

Kentsel mekân içerisindeki aktif ulaşıma yönelik olanakların arttırılması, sosyal yaşamın sürekliliğini ve konforunu sağlamak açısından önem taşımaktadır. Bu ölçüt kapsamında şu maddeler değerlendirilecektir:

- Erişilebilirliğin sağlanması
- Güzergah ve rotaların tasarlanması
- Ana yol ve durak noktaları ile bağlantı kurulması
- Otopark alanlarının oluşturulması
- Kentsel mobilya,aydınlatma, işaretler vb. düzenlenmesi

Merkez'e ulaşımda 1. derece araç yolu üzerinde farklı mesafelerde durak noktaları bulunmasına karşın alanın doğrudan bağlantı kurduğu 2. derece yollar üzerinde durak noktaları bulunmamaktadır (Şekil 4.33). Bu durum engelli, yaşlı ve çocuk bireylerin ulaşım konforunu olumsuz etkilerken özel araçlar ile erişimi zorunlu kılmaktadır. Belirtilen grupların ulaşımına yönelik bir güzergâh veya servis hizmeti bulunmamaktadır. Mevcut güzergahlar da ise yönlendirme işaretleri, tabelaları dış etkiye dayanıklı mobilyalar ve sürekli kaldırımlar bulunmaması ile yönlendirme eksikliği görülmektedir. Belirtilen bu durumlar; hareket kolaylığı, mekâna ve toplu taşımaya kolay erişilebilirlik, tanımlanmış güzergâhlar veya yönlendirici unsurların bulunmaması ulaşımı olumsuz etkilemektedir.

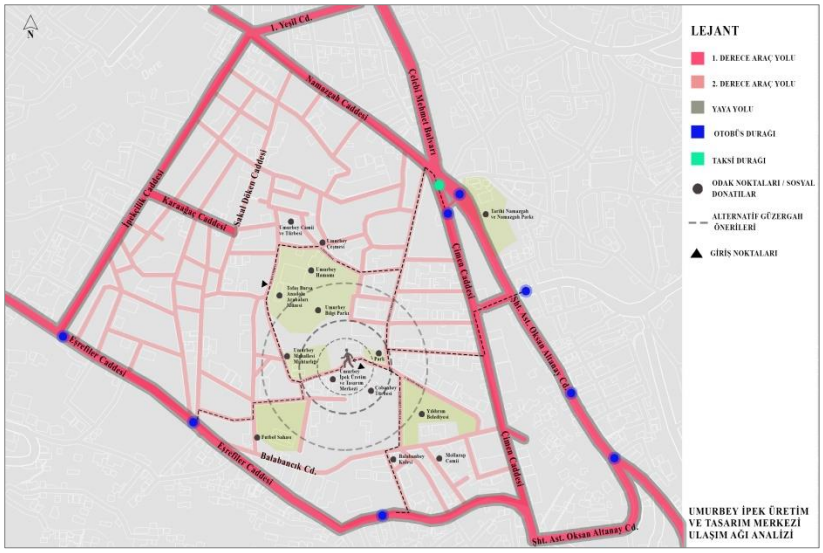

Şekil 4.33: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi ulaşım ağı analizi (Özelmacı,2023).

Çeşitli harita servisleri ve seyahat uygulamalarında yayalara yönelik önerilen güzergâhların Merkez'e olan mesafesi yaklaşık altı dakika olarak hesaplanmaktadır. Belirtilen alternatif güzergâhların %6-10 arasında değişen eğim yükseltisine sahip olduğu görülmektedir (Şekil 4.34). Bu durum eğimin ortalama ergonomik değer aralığını aşarak alana erişimi süresini ve çabasını arttırmaktadır.

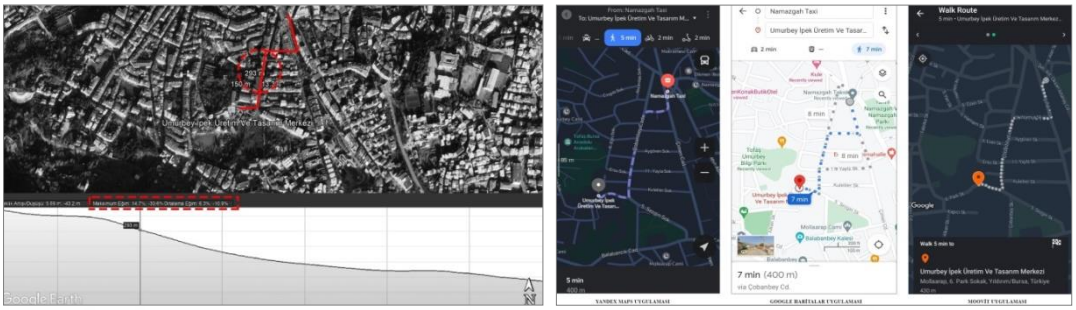

Şekil 4.34: Sırasıyla Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ne yönelik ulaşım uygulamaları ile güzergahların belirlenmesi; güzergahların topoğrafik eğimini gösteren uydu haritası (Özelmacı, 2023).

Fiziksel çevrenin değer kazanması

Çevre, taşıdığı soyut ve ölçülebilir unsurlar ile bütüncül olarak değerlendirilmelidir. Bu ölçüt kapsamında şu maddeler değerlendirilecektir:

- Kentsel alanların(yollar, sokaklar, yapı ve rekrasyon alanlar vb.) bölgeye değer kazandırması

2014 yılında başlayan parsel sınırlarındaki yenileme faaliyetleri ile birlikte alanın doğrudan bağlantılı olduğu yol ve kentsel boşlukların bakım ve onarımı yapılırken yakın çevredeki sokak, cadde vb. altyapı hizmetlerine yönelik bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir (Ünal,M.,2022).

Günümüzde Şekil 4.31'de mahalle sakinleri tarafından futbol sahası olarak kullanılan alan, 2014 tarihli harita verilerine göre bakımsız ve atıl durumdayken 2015 yılı itibariyle zemin düzenlemesinin yapılarak onarıldığı görülmektedir. Yoğun konut dokusu içerisinde bulunan alanın yakın çevresinde fonksiyonel bir değişim gözlenmemiştir. Yenileme sınırları kapsamındaki alanlar ile bağlantılı yollar, tarihi varlıklar, aydınlatma öğeleri, temizlik ve güvenlik aktivitelerin etkisi hissedilmesine karşın sınırlardan uzaklaşıldıkça belirtilen olumlu etkilerin azaldığı görülmektedir.

Sosyal sürekliliğin sağlaması

Kentsel mekânlarda var olan sosyal yaşantıya toplumun yararına katkı sunacak şekilde erişilebilir ve güvenli kullanım imkânlarının sunularak devamlılığının sağlanması sosyal sürekliliğin sürdürülebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu ölçüt şu maddeler kapsamında değerlendirilecektir:

- Sosyal yaşantının sürdürülmesi/iyileştirilmesi
- Rehabilite edilen mekânların toplum tarafından korunması ve kullanılması
- Farklı kullanıcı gruplarına yönelik mekânların oluşturulması
- Toplumun koruma çalışmalarına ve dönüşüme katılması

2015'de koruma çalışmaları kapsamında tarihi fabrika yapıları geleneksel ipekçilik faaliyetlerinin sürdürülebileceği atölye ve sergi mekânlarına dönüştürülmüştür. Bu bağlamda parsel sınırları içerisindeki boya havuzu çocukların aktivite alanı olarak kullanabileceği kum havuzuna dönüştürü temel kalıntısı da korunarak havuzun bulunduğu bölüm çocuk park alanı olarak düzenlenmiştir.

Merkez, geleneksel üretim teknikleri ile ipekçilik mirasının sürekliliğini sağlarken özellikle kadınlar için istihdam ve sosyalleşme imkânları da gözeterek topluma katkı sunmaktadır. 2020 yılında alan sınırındaki yüzme havuzunun faaliyetlerine son verilmiştir. Bu durum Merkez açısından ele alındığında, parsel sınırları içerisindeki yapının ipekçilik ile bağlantı kurulacak şekilde değerlendirilmesi mevcut kullanım imkanlarının arttırılması yönünde olumlu bir etki sağlamaktadır.

Şekil 4.35: Sırasıyla kum havuzu, çocuk park alanı ve otopark alanından görünüşler (Özelmacı,2023).

2014 yılında alana komşu olan Tofaş Müzesi sınırlarındaki tarihi Umurbey Hamamı müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Belirtilen mekanlar gündelik hayatın bir uzantısı olarak yakın çevre sakinlerinin de kullanımına sunulmuştur. Bu mekânların aktif bir şekilde kullanılması bölgede sosyal sürekliliği ve güvenliği sağlarken farklı kullanıcı kitlelerin mekansal kullanım seçeneklerini zenginleştirmektedir.

Mevcut alanların yanı sıra Merkez'in bahçesinde sosyal odaklı yeni peyzaj /mekansal senaryolarının üretilmesi farklı kullanıcı gruplarına yönelik yeni arayüzlerin oluşmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. 2014 – 2022 yılı arasındaki haritalar incelendiğinde arazi sınırları dışında üst yapı/ rekrasyon alanı vb. faaliyetlere rastlanmamıştır

Tablo 4.9: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'nin çevresel etki analizi (Özelmacı,2023).

Yeniden İşlevlendirilen Kültürel mirasın Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu				
Ölçütler	Çevresel etki göstergeleri	Sağlıyor	Kısmen sağlıyor	Sağlamıyor
Yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması	Tarihi çevre ve yapıların onarılması			X
	Atıl alanların canlandırılması			X
	Kamusal alan/mekân oluşturulması	X		
	İşlevsel çeşitliliğin artması	X		
Endüstri mirasına erişimin sağlanması	Erişilebilirliğin sağlanması		X	
	Güzergah ve rotaların tasarlanması			X
	Ana yol ve durak noktaları ile bağlantı kurulması			X
	Otopark alanlarının oluşturulması	X		
	Kentsel mobilya,aydınlatma, işaretler vb. düzenlenmesi		X	
Fiziksel çevrenin değer kazanması	Kentsel alanların(yollar, sokaklar, yapı ve rekrasyon alanlar vb.) bölgeye değer kazandırması		X	
Sosyal sürekliliğin sağlaması	Sosyal yaşantının sürdürülmesi/iyileştirilmesi	X		
	Rehabilite edilen mekânların toplum tarafından korunması ve kullanılması		X	
	Farklı kullanıcı gruplarına yönelik mekânların oluşturulması	X		
	Toplumun dönüşüme katılması		X	

Tarihi fabrikanın tasarım merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi, çevrenin de dönüşüm sürecinde etkilemiştir. Yapının yakın çevresine olan etkisinin analiz edilmesi yeniden işlevlendirme yaklaşımının bütüncül olarak sağlanabilmesi için önem taşımaktadır. Tablo 4.9'da belirtilen temel ölçütler kapsamında Ete Mensucat

Boyahanesi'nin yeniden işlevlendirmesinin çevreye olan etkisi analiz edildiğinde; tarihi mekanların ve atıl alanların onarılması, tanımlı güzergahların oluşturulması ve erişim noktalarına bağlantıların kurulması yönünde etkin başarının gösterilemediği ancak yeni işlevsel imkanlar oluşturularak kamusal mekanın desteklendiği böylece kentsel mekanda sosyal sürekliliğin ve güvenliğin de sağlanması yönünde başarıya ulaşıldığı söylenebilir. Kentsel donatıların daha aktif kullanımın sağlanması yönünde kısmen başarıya ulaşıldığı görülmektedir. Saha çalışmalarında da belirtilen durumun noksanlığı hissedilmektedir. Sonuç olarak; yapının yeniden işlevlendirme yaklaşımının yakın çevresine etkileri analiz edildiğinde belirlenen ölçütlerin sağlanması yönünde "kısmen başarı" sağlandığı görülmektedir.

4.1.3 Ekonomik değerlendirme

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan çalışmalar kapsamında ipeğin kent ekonomisine kazandırılması amacıyla 29 Mart 2019'da coğrafi işaret tescil belgesi alınmıştır. Bu durum ipeğin kentsel bellekteki önemini ve tazeliğini koruduğunu göstermektedir. Kent merkezinde 2013 yılında "Bursa İpeği Hayat Buluyor" projesi kapsamında kentin çeşitli bölgelerindeki ipekçilik endüstri mirası yapıları restore edilerek çok sayıda bireyin istihdamı sağlanmıştır. Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi de bu girişimlerin neticesinde yeniden faaliyet göstermeye başlamıştır (URL 33).

Bursa'nın belleğine yerleşmiş ipekçilik faaliyetlerinin günümüzde sürdürülmesine yönelik fiziksel mekân arayışlarının bulunması, alanın restore edilmesini tetikleyen nedenler arasında bulunmaktadır. Bu durum kırsal bölgelerde de etkisini göstererek dut yetiştiriciliğinin yaygın olduğu Orhaneli, Harmancık, Keles ve Büyükorhan gibi ilçelerde dokuma atölyelerinin kurulmasında etkili olmuştur (URL 33).

Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'nde mevcut dokuya ait 1 ve 2 nolu ve yapılar yeni işlevin gereksinimleri doğrultusunda yeniden işlevlendirilmiştir. Atıl durumdaki yapıların restore edilmesi, gereksinim duyulan mekânlara yönelik yeni yapıların inşa edilmesine göre kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamıştır.

Merkez, Bursa'da ipekçilik endüstrisine ilişkin gerçekleştirilen yeniden işlevlendirme uygulamalarında işlevsel sürekliliği sağlayan tek birim olması bakımından dikkat çekmektedir. Geleneksel alet ve yöntemlerin kullanılmasıyla

üretim ve dokuma faaliyetlerinin gerçekleştirildiği Merkez, BUSMEK (Bursa Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitim Kursları) tarafından desteklenerek özellikle kadınlara yönelik eğitim ve istihdamın sağlandığı yaşayan müze niteliğinde sosyal bir oluşumdur. Yeni işlevin özellikle kadınlara yönelik yeni bir istihdam alanı oluşturması ekonomik anlamda katkı sunmanın yanı sıra çok paydaşlı bir sürecin oluşmasını katkı sunmuştur. Merkezde üretilen ipeğin ve dokunan ipekli ürünlerin sergiler aracılığıyla satışa sunulması toplumsal fayda oluşturacak nitelikte ekonomik bir canlılık sağlamaktadır.

Şekil 4.36: Umurbey İpek üretim ve Tasarım merkezi çok amaçlı salondan bir görünüş (URL 30).

2015 yılında kurulan Umurbey kapalı yüzme havuzunun 2020 yılı itibariyle Merkezin bünyesine katılmak üzere faaliyetlerinin sonlandırılmasının ilerleyen dönemlerde belirtilen ekonomik değerlere katkı sunacağı düşünülmektedir. Tesisin yeniden işlevlendirilmesi; kaynak, enerji, zaman gibi parametrelerin tasarrufunu sağlarken eğitim, tanıtım, sergi ve satış faaliyetlerinin üretim merkezini odak noktası haline getirmesi ekonomik açıdan bölgeye bir canlılık kazandırmaktadır.

4.1.4 Mekansal kimlik analizi

1973 yılında endüstriyel faaliyetleri son bulan tarihi Ete Mensucat Boyahanesi, üretim teknolojisinin değişmesi, Bursa'da endüstriyel alanların organizasyonuna yönelik yapılan planlama kararları ve çevresel koşulları itibariyle endüstriyel faaliyetlerin sürdürülmesine için uygun koşulları sağlamamaktaydı. 2011 yılında fabrikanın mimari, teknik ve teknolojik değerleri ile belge niteliği taşıdığı gerekçesi ile korunması kararlaştırılmıştır. 17.03.2006 gün ve 1304 sayılı kurul kararıyla korunması önerilen eski boyahane, apre ve metreleme ünitesi yakın çevresi ile restore edilerek Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu ünitelere yapılan müdahaleler mekansal kimlik açısından ayrı ayrı incelendiğinde;

Eski boyahane ünitesi yeniden inşa edildikten sonra çok amaçlı salon olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Rekonstrüksiyon sürecinde özgün tasarım özellikleri kısmen korunmuştur. Apre ve metreleme üniteleri ise esaslı onarım müdahaleleri sonrasında atölye ve idari birimler olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu ünite, eski boyahaneye göre özgünlük, bütünlük ve endüstriyel kimlik değerlerini mekânsal anlamda daha iyi korumuştur. Restorasyon aşamasında beden duvarlarındaki katmanlar ve mekansal bağlantıların korunması mekanın mimari kimliğine yönelik fikir sunarken işlev gereği yapılan bölücü duvarlar mekansal şemanın özgünlüğünün yitirilmesine neden olmuştur.

Bu mekanların özgün işlevine referans verilerek yeniden kullanılması ve geleneksel dokuma tezgâhlarındaki üretim sürecinin ziyaretçilere de sunulması, ipek üretimine yönelik atölyelerin kurgulanması, ziyaretçilere yönelik bilgilendirme ve sergilerin düzenlenmesi endüstriyel hafızanın yaşatılması ve korunmasına katkı sunmanın yanı sıra ipekçilik faaliyetlerine yönelik mekânsal bir deneyim sağlayarak üretim teknolojisine ilişkin bilgi vermektedir. Böylece tarihi boyahane toplumsal hafızada bir üretim mekânı olarak varlığını sürdürmektedir.

Çok amaçlı salon ve atölye birimleri arasındaki bağlantılar incelendiğinde eski boyahane ve apre-metreleme ünitesi arasındaki üretim ilişkileri ve sirkülasyonun sürekliliğinin büyük ölçüde sağlandığı görülmektedir. Yeni işlev gereği güvenlik, yüzme havuzu, giriş kütlesi gibi çeşitli servis mekanlarının oluşturulması yeni

bağlantıların kurulmasını sağlarken modern teknolojiler gereği kazan ve havuzun üretim sistemin dışında kalıp endüstriyel izler olarak korunduğu görülmektedir.

Kazan, formu ve kullanım amacı olarak işlevine yönelik fikir sunarken havuzun güvenlik önlemleri gerekçesi ve çocuk park alanı ile bütüncül işlev görmesi amacıyla çocuk kum havuzuna dönüştürülmesi özgün işlevi ve karakteristik özelliklerinin yitirilmesine neden olmuştur. Belirtilen iki öğe mekanın endüstriyel kimliğini yansıtan karakteristik unsurlardır.

Mekânsal kimliğe yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında; geç kalınmış restorasyon nedeniyle işlevi belirlenemeyen bazı ünitelerin yıkılması ve boyahanenin yıkılacak duruma gelmesi alanın bütünlüğü ve mimari değerlerinin yitirilmesine yol açarken mekanlar arasındaki üretim ilişkileri, teknik ve teknolojik ekipmanlar, sosyal ve kültürel hafıza olmak üzere mekanın endüstri kimliğini yansıtan birçok değerin de zarar görmesine neden olmuştur.

Yeni kullanım gereği yapılan müdahaleler mekânın mimari kimlik değerini büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. Buna karşın endüstri mirasının özgün işlevin referans gösterilerek yeniden işlevlendirilmesi, toplumsal hafızada ipekçilik endüstri mirasının yaşatılmasına katkı sunmaktadır. Merkez'de ipekçilik faaliyetlerine yönelik düzenlenen etkinlikler, eğitimler ve sergiler toplumun ilgili kesimini bir araya getirerek ipekçilik hafızasının tazeliğinin korunmasını sağlarken kentin kültürel ve ekonomik gelişimi bakımından önem taşımaktadır.

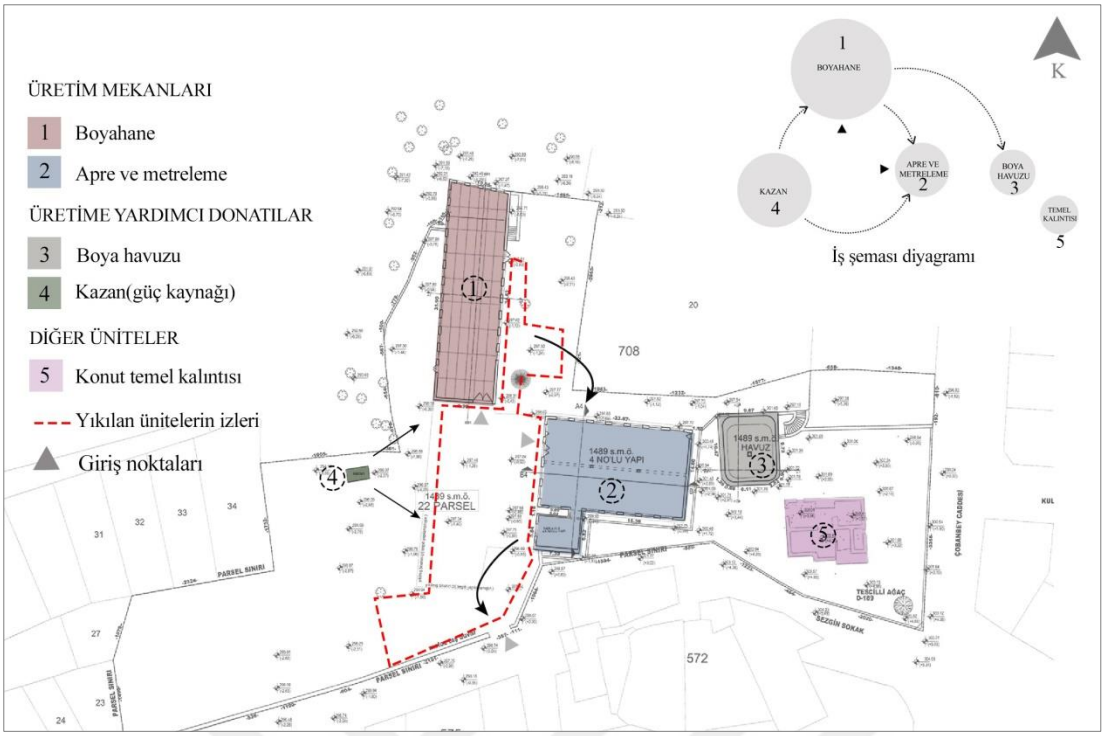

Şekil 4.37: Ete Mensucat Boyahanesi zemin kat planı (Özelmacı,2024).

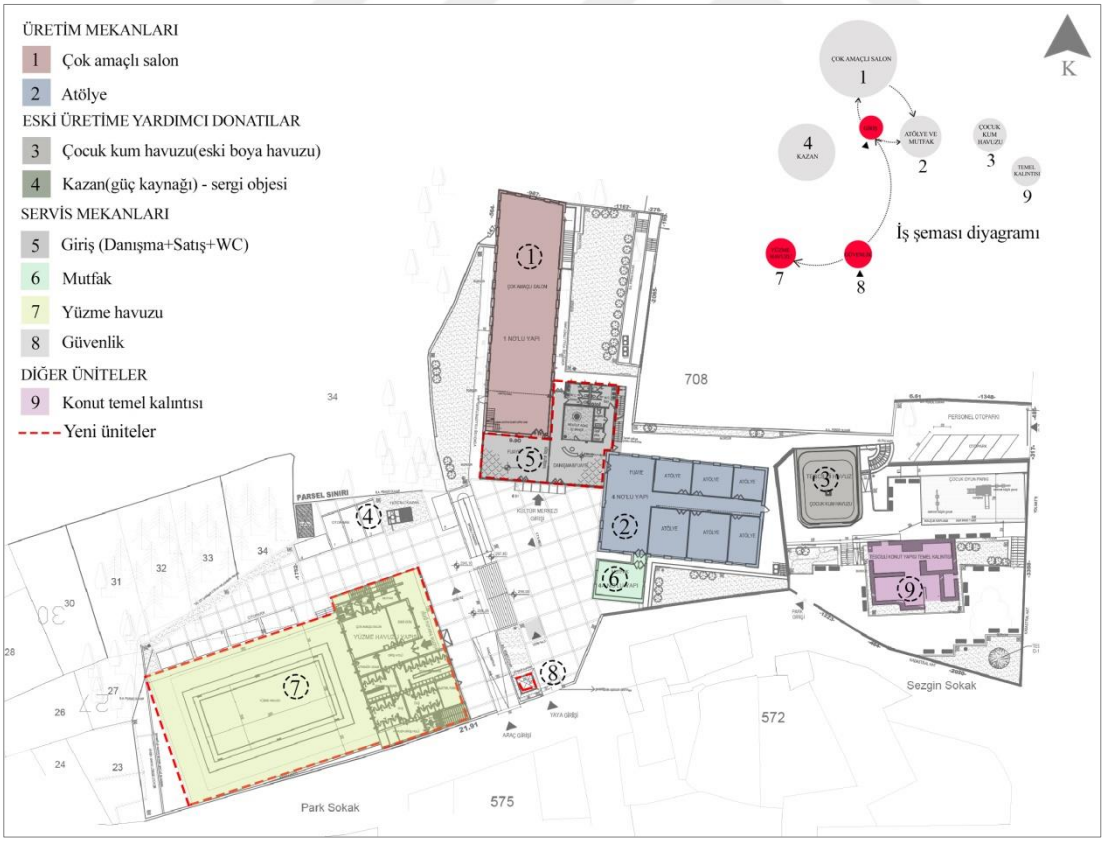

Şekil 4.38: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi zemin kat planı (Özelmacı,2024).

Değerlendirme

Çalışmaya konu olan tarihi Ete Mensucat Boyahanesi, Bursa'nın ipekçilik iş kolunda faaliyet göstermiş Erken Cumhuriyet Dönemi fabrikaları arasında bulunmaktadır. 1975 yılından 2014 yılına kadar atıl durumda kalan fabrika; zaman, çevresel koşulların olumsuz etkisi, bakımsızlık ve ihmalkârlık nedeniyle bozulmalara maruz kalarak oldukça ölçüde zarar görmüştür. 2014 yılında "Bursa İpeği Yeniden Hayat Buluyor Projesi" kapsamında başlatılan restorasyon çalışmaları ile tarihi fabrika ipekçilik endüstri mirasının yaşatılması amacıyla ipek üretim ve tasarım merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Ancak bütüncül olmayan restorasyon yaklaşım ve uygulamaları, yapıların fiziksel özgünlük değerinin ve ipekçilik endüstrisine ilişkin izlerin, katmanların ve hafızanın 1 nolu (eski boyahane) ünitede tamamen 2 nolu (eski apre ve metreleme) ünite ve eski boyahanede ise kısmen yitirilmesine neden olmuştur. Fabrika faaliyetteyken güç kaynağı olarak kullanılan eski kazanın yerinde korunması endüstri mirasına yönelik çağrışımlarda bulunmasına karşın üretim sisteminin mimari bileşenlerinde ve teknik donatılarında fiziksel izlere rastlanmamaktadır.

Restorasyon sonrasında atölyelerde özgün teknikler ile geleneksel aletlerin kullanılması ve eğitimlerin verilmesi, mekânlara ipekçiliğe özgün adların tanımlanması, fabrikanın endüstriyel geçmişine yönelik görsellerin sergilenmesi gibi yaklaşımlar mekânın endüstriyel geçmişi ve özgün işlevine yönelik bilgi sunarken ipekçilik endüstri hafızasının yaşamasına ve aktarılmasına da katkı sunmaktadır. Bu yaklaşımların yanı sıra fabrikanın yer aldığı çevrenin düzenlenerek farklı kullanıcı gruplarına yönelik yeni kamusal mekânların oluşturulmasıyla sosyal etkileşimin arttırılması sağlanmıştır.

Sonuç olarak; Merkez'de ipekçilik endüstrisine ilişkin fiziksel izlerin ve karakteristiklerin kısmen yitirilmesine karşın yapıların özgün işleviyle bağlantılı olarak yeniden kullanılması yalnızca fiziksel sürekliliği değil mirasın kolektif hafızada korunarak sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Nitekim alanı daha önce ziyaret eden kişilere uygulanan anket çalışması da bu hipotezi destekler niteliktedir. Koruma faaliyetleri, belirtilen değerlerin yanı sıra sosyal ve ekonomik bağlamda da topluma katkı sunarak kentin kırsal bölgelerinde benzer yapıların faaliyete geçmesinin teşvikini sağlamıştır.

4.2 Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi

Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi, Bursa'nın Yıldırım ilçesine bağlı Umurbey Mahallesi sınırlarında yer almaktadır. Fabrika sokak üzerinden ana girişi bulunan yapının güneydoğusunda Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi, kuzeyinde Umurbey Hamamı ve Umurbey Çeşmesi olmak üzere 2010 tarihli Çobanbey Koruma alanı sınırları içerisinde eğimli bir topografyada konumlanmaktadır (Şekil 4.39).

Şekil 4.39: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi vaziyet planı (Özelmacı,2023).

Parsel sınırları kapsamında; müze, mancınıkhane, eski fırın ve kalıntıları, müze yönetim binası, Tofaş sanat galerisi Umurbey Hamamı, Fayton kafe, Kozaklık trafik eğitim pisti, otopark, tarihi çınar ağacı ve eski kuyu olmak üzere yaklaşık on yedi bin m^2 lik eğimli bir alana farklı kotlara oturacak biçimde yerleşim kurulmuştur (URL 34). Müze bahçesinde anıt ağaçlar ve çeşitli bitki türlerinin olduğu zengin bir flora bulunmaktadır.

Müze'ye Fabrika Sokak üzerinden yaya-araç ve protokol olmak üzere iki, Engin Sokak üzerinde ise bir giriş bulunmaktadır. Fabrika Sokak üzerindeki giriş ipek fabrikasının özgün giriş alanıdır ve park düzenlemeleri esnasında tarihi duvarları kısmen korunmuştur (Oral,2004,s.153).

Oral'ın (2004) yaptığı sözlü görüşmeye göre, 19. yüzyılda kurulan ipek fabrikası, 1920 yılında Mehmet İpeker tarafından Köleyan ailesinden satın alınarak aile mensubu Osman İpeker' e devredilmiştir (s.153). Oral'a (2004) göre 1862 tarihli Suphi Bey haritasındaki fabrikanın o dönem yaygın ipek filatür tesisleri arasında yer aldığı düşünülmektedir. 1913 ve 1915 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından yapılan sanayi sayımlarında bu varsayımın doğru olduğu görülmüştür (Oral,2004,s.154).

1920-1932 yılları arasında İpeker tarafından satın alınan fabrikada ilk olarak ipekböceği tohumu yetiştirilmiştir. 19. yüzyıla tarihlenen mancınıkhane ve kozaklık birimlerinde ipek iplik çekimi yapılırken, 1942 yılında dokuma ünitesinin kurulmasıyla tesiste dokumacılık faaliyetleri de başlamıştır. 1969'da alana yeni bir kozaklık ünitesi daha inşa edilmiş, 1976 yılında ise ailenin konakladığı tarihi konak yanmıştır. 1971 yılında fabrikadaki üretim birimlerinin büyük bir bölümü Organize Sanayi Bölgesi'ne taşınırken Umurbey 'de kalan birimlerin faaliyetleri ekonomik kriz nedeniyle son bulmuştur (Oral,2004,s.153-154).

1998 yılında Umurbey 'deki fabrikanın mülkiyeti İpeker ailesi tarafından Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredildikten sonra aynı yıl Koç Grubu'na yap-işlet-devret modeliyle belirli bir süreliğine tahsis edilmiştir. 1998 yılında Koç Grubu tarafından ve Yüksek Mimar Naim Arnas'ın koordinatörlüğünde Anadolu'nun eski at arabası kültürünün dokuma fabrikasında sergilenmesi amacıyla restorasyon çalışmaları başlamıştır (Arnas,N.,2023).

2002'de yerleşkedeki dokuma ünitesi esaslı onarım çalışmalarıyla müzeye dönüştürülürken mancınıkhane ve kozaklığın temel duvarları bütünlenerek yeniden işlevlendirilmiştir. Günümüzde mancınıkhane, geçici sergi ve etkinlik alanı, kozaklık ise çocuklara yönelik trafik eğitim pisti olarak yeniden kullanılmaktadır. Baca ve fırın kalıntıları da onarılarak arkeolojik kalıntı niteliğinde yerinde sergilenmektedir. Ana girişe güvenlik birimi eklenirken yıkılan kozaklığın kuzeyi otopark alanı olarak düzenlenmiştir.

2003 tarihinde 1958'de konut olarak inşa edilen birim ve 2008'de Umurbey Hamamı restore edilerek sırasıyla kafe ve sergi mekanı olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Arnas,N.,2023).Yerleşkenin peyzajı ise Tofaş Umurbey Bilgi Parkı olarak

düzenlenmiştir. Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi ve çevresi, farklı dönemlere tarihlenen araba koleksiyonları ile Türkiye'nin ilk Anadolu Arabaları Müzesi niteliğine sahiptir (URL 35).

Tablo 4.10: Tarihi İpeker İpek Fabrikasının işlevsel müdahale analizi (Özelmacı,2023).

	İpeker İpek Fabrikası (Özgün işlev)			Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi (Yeni İşlev)	
No	Mekânlar	İşlev		Mekânlar	İşlev
1	Dokuma ünitesi	İpekli dokuma	Atkı ve çözgü ipliklerinin dokuma tezgâhlarında dokunması	Müze+satış birimi+WC	Sergi
					Satış+giriş
					Islak mekan
2	-İstimhane -Kozaklık -Koza ayıklama birimi	İpek iplik çekimi (Filatür)	-Kozanın fabrikaya girişi ve istimhaneye getirilişi -Buhar verilerek kozayı meydana getiren böceğin öldürülmesi -İstim kozalarının kurutulması -Kozaların iplik cinsine göre ayrıldığı koza ayıklama işlemi -Kozadan ipek ipliğinin çekilmesi	Çocuk trafik eğitim pisti	Çocuklara yönelik trafik eğitimin verildiği deneyim mekanı
3	-Tavel ve çifthane -Bükümhane -Çözgühane	Ham ipeğin dokumaya hazırlanması	-İpek iplik çilelerinin makaraya sarılarak katlanması -İpek ipliğinin atkı ipliği haline getirilmesi -İpek ipliğinin çözgü ipliği haline getirilmesi	Mancınıkhane	Geçici sergi ve etkinlik mekanı
4	Bekçi ve idare ünitesi, baca, ısıtma merkezi, yemekhane, soyunma mekânları, duş üniteleri, tuvaletler ve 19. yüzyıla ait konak ve 1958 yılında alana eklenen konut. (kaynak 106)	Servis Mekânları	Teknik gereksinimlerin karşılanması	Giriş + ıslak hacim + satış birimi	Teknik gereksinimlerin karşılanması
5	Konut	Servis mekanı	Barınma	Kafe	
6	Konut(Eski Türk Evi)	Servis mekanı	Barınma	Müze yönetim binası	İdari faaliyetler
8	Baca, Eski Fırın ve Kalıntılar	Güç merkezi		Arkeolojik kalıntı	
Kaynaklar: Oral(2004), (Arnas,N.,2023).					

Şekil 4.40: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nden bir perspektif (URL 35).

Şekil 4.41: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi sergi mekanından bir görünüş (Özelmacı,2023).

Tablo 4.11: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nin birimleri (Özelmacı,2023).

No		Birimin Adı		Kuruluş Yılı / Dönemi	Faaliyetin Sonlandığı Tarih / Dönem	Özgün İşlevi	Kullanım Durumu	Restorasyon Müdahaleleri
Üretim mekanları	1	Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi		1942	1976	Dokuma Ünitesi	Müze	- EsaslıOnarım - Yeniden İşlevlendirme
	2	Mancınıkhane		19. yy	20. yy	Mancınıkhane ve Çözgühane	Sergi alanı	- Bütünleme -Ek yapı - Yeniden İşlevlendirme
	3	Kozaklık – Trafik Eğitim pisti		19. yy	20. yy	Kozaklık	Çocuk Trafik Eğitim Pisti	-Bütünleme -Yeniden İşlevlendirme
	4	Baca, Eski Fırın ve Kalıntılar		19. yy	20.yy	Eski Fırın ve Kalıntılar	Arkeolojik kalıntı	-Basit Bakım / Onarım
Servis mekanları	5	Fayton Kafe		1958	20.yy	Konut	Kafe	- EsaslıOnarım - Yeniden İşlevlendirme
	6	Müze Yönetim Binası		20.yy	20.yy	Yönetim Binası	İdari Birim	- Rekonstrüksiyon - Yeniden işlevlendirme
	7	Tofaş Sanat Galerisi Umurbey Hamamı		1430	20.yy	Hamam	Sanat galerisi	- EsaslıOnarım - Yeniden İşlevlendirme
1,2, 3 ve 4 nolu yapılara yönelik fiziksel özgünlük değerlendirilmesi yapılacaktır.								

4.2.1 Fiziksel özgünlük analizi

Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi, tarihi İpeker İpek Fabrikası'nın 2002 yılında tasarım merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi ile faaliyete geçmiştir. Restorasyon çalışmaları kapsamında alan sınırlarındaki yapılara fiziksel ve işlevsel müdahalelerde bulunulmuştur. Bu bölümde, Tablo 4.11'de belirtilen tarihi yapı ve donatılara yapılan müdahalelerin boyutu ve yöntemi belirlenerek koruma ilkeleri bağlamında yapının özgünlük değeri ve korunmuşluk durumu şu başlıklar altında tablolar aracılığıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir:

- Vaziyet planına (konum) yapılan müdahalelerin analizi
- Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi
- Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi
- Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

Vaziyet planına (konum) yapılan müdahalelerin analizi

Farklı tarihlere ait uydu görüntüleri, 1975 ve 1999 tarihli halihazır harita incelendiğinde fabrikanın bütüncül durumu ve yıkılan üniteler görülmektedir. Haritaya göre; 3a nolu kozaklık ünitesi, bekçi ve idare birimi, yemekhane, soyunma mekanları ve 19. yüzyıla tarihlenen konut günümüze ulaşamamıştır (Şekil 4.42).

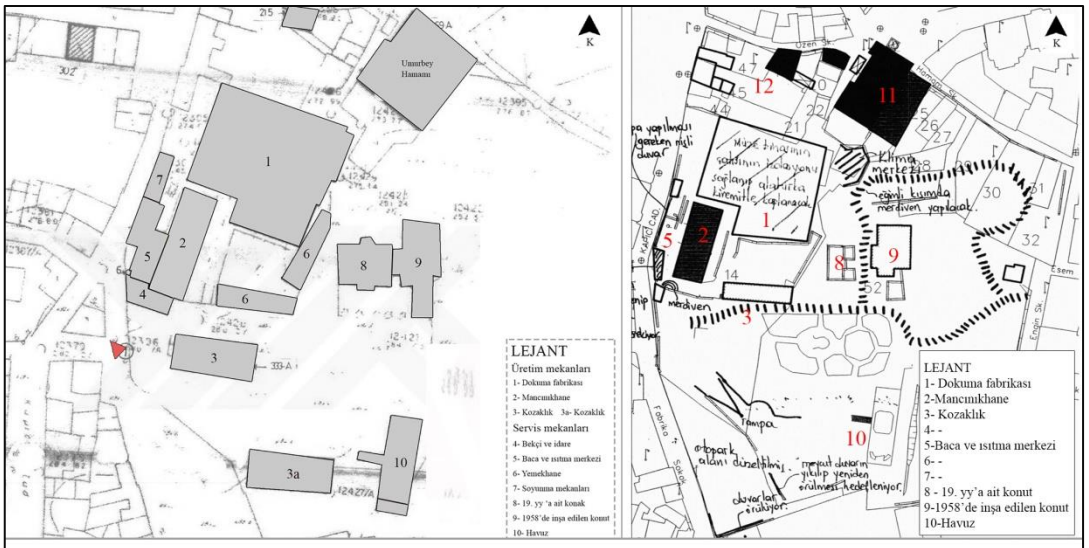

Şekil 4.42: Sırasıyla 1975 ve 1999 yılına ait halihazır haritalar (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).

Bozulma analizi:

1998 yılına kadar fabrikadaki üniteler bakımsızlık, fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle ağır hasar görmüş veya yıkılmıştır. Şekil 4.42'deki ünitelerin yıkılması ile vaziyet planının bütünlüğü bozulmuştur.

1999 yılı vaziyet planı rölövesine göre (şekil 4.42);

- Fabrikaya batı yönünden giriş sağlanmaktadır. 1 numara ile belirtilen dokuma ünitesi, 1942'de kuzey güney aksı doğrultusunda eğimli bir araziye inşa edilmiştir. Güneybatı yönündeki fırın ve duş üniteleri; güneydoğu yönündeki yemekhane birimleri yıkılmıştır. Yapının güneyinde alan sınırları kapsamında mancınıkhane, kozaklık ve havuz bulunurken komşu parselde eski Ete Mensucat Boyahanesi; kuzeyinde Umurbey Hamamı, ve eski konut yapısı,batısında fırın ve baca, doğusunda ise eski konak bulunmaktadır. Yapıya güney yönündeki merdivenlerden ulaşım sağlanmaktadır. Görsel arşiv verilerine göre yapıda şed çatı kullanılmıştır.
- 2 numara ile belirtilen mancınıkhane ünitesi 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Yapının güneybatı yönündeki fırın ve duş üniteleri; güneydoğu yönündeki yemekhane birimleri yıkılmıştır. Ünitenin kuzeyinde dokuma ünitesi ve hamam, güneyinde ise eski Ete Mensucat Boyahanesi bulunmaktadır. Görsel arşiv verilerine göre yapıda fener çatı kullanılmıştır
- 3 numara ile belirtilen kozaklık ünitesi 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Yapının kuzeybatı yönündeki servis mekanları ve güneybatı yönündeki yerleşkedeki ikinci kozaklık ünitesi ve havuz yıkılmıştır. Ünitenin kuzeyinde dokuma ünitesi ve hamam, güneyinde ise eski Ete Mensucat Boyahanesi bulunmaktadır. Görsel arşiv verilerine göre yapıda beşik çatı kullanılmıştır.
- 4 numarada 19.yüzyıla tarihlenen baca ve fırın kalıntıları, 5 ve 6 numarada 20. yüzyıla tarihlenen eski konut yapıları 7 numarada ise 15. yüzyıla tarihlenen eski hamam yapısı görülmektedir.

2002 yılına kadar yapı grubunun restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Buna göre (Şekil 4.43);

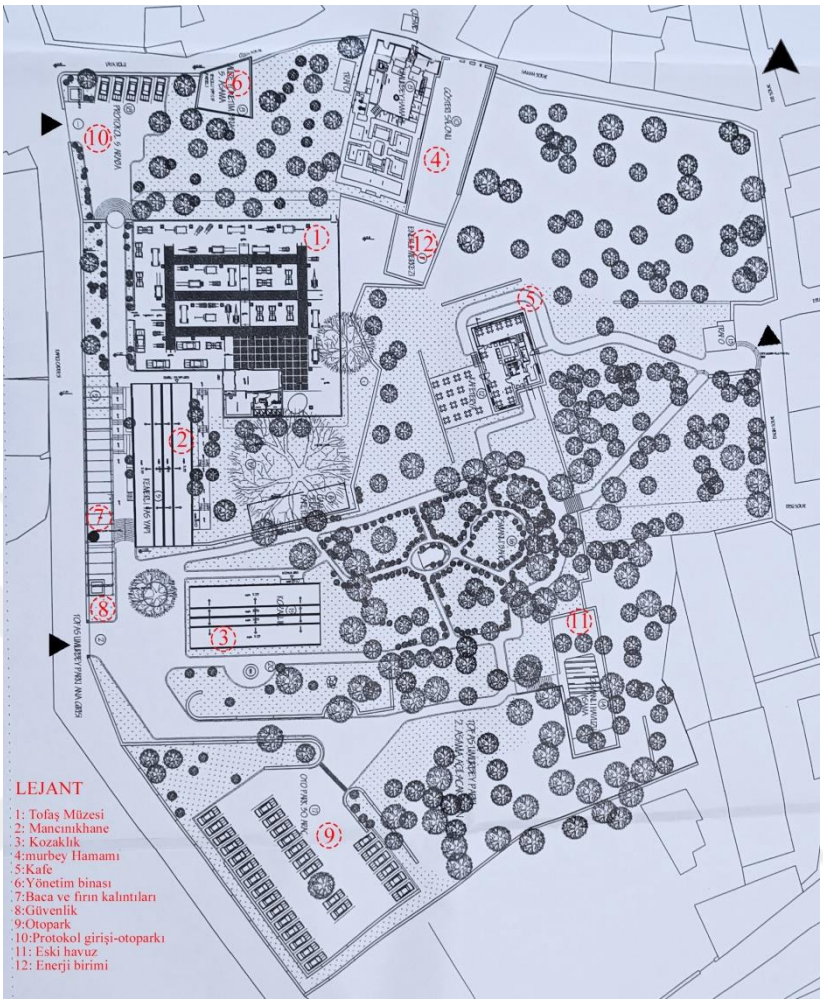

Şekil 4.43: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi vaziyet planı (BKVKBKA,2002).

- Alana batı yönünden iki, doğu yönünden ise bir olmak üzere toplam üç giriş bulunmaktadır. Batı yönündeki giriş fabrikanın özgün girişidir ve onarıldıktan sonra ve güvenlik birimi ile düzenlenmiştir.
- 1 nolu yapı (dokuma ünitesi) esaslı onarım müdahale ölçeğinde restore edilerek müze şeklinde yeniden işlevlendirilmiştir. Yapının hacmi, geometrik formu ve çatı tipi biçimsel olarak korunmuştur.
- Görsel verilere göre yıkılmış olan 2 nolu (mancınıkhane) ve 3 nolu (kozaklık) ünitelerinin beden duvarları bodrum kata kadar bütünlenmiş olup yapıların çatıları bulunmamaktadır. 2 nolu ünitenin güneyine benzer geometrik formda ek yapı tasarlanarak kütlenin mekansal hacmi arttırılmıştır. 3 nolu yapıda ise hacimsel oranlar ve geometrik form korunmuştur. Bu ünitenin güneyi otopark

alanı olarak düzenlenmiştir. Fabrikanın simge değerini taşıyan baca, eski fırın ve kalıntıları yerinde korunmuştur.

- 5 numaralı yapı özgün tasarım özelliklerine göre yeniden inşa edilirken 6 numaralı yapı ve eski hamam esaslı onarım müdahale ölçeğinde restore edilmiştir. 5 ve 6 nolu yapının hacimleri, geometrik formları ve çatı tipleri biçimsel olarak korunmuş sırasıyla yönetim ve kafe olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Hamamda ise esaslı onarımın yanı sıra doğu yönüne yeşil teras çatısı olan bir ek yapılarak yapının hacmi arttırılmış ve sergi mekanı olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Yakın çevrelerinde ise peyzaj alanları düzenlenerek yapının konumu ve erişimi tanımlı hale getirilmiştir.
- Koruma amaçlı yapılan düzenlemelerin yanı sıra üniteler arasındaki erişimin sağlanması amacıyla merdivenler tasarlanırken alandaki tüm yollar yenilenmiştir. Yeni ulaşım aksları ve çevre düzenlemeleri ile peyzaj alanlarının niteliğini arttırılmış ve anıt ağaçlar koruma altına alınmıştır.

Müze (1 nolu yapı: dokuma ünitesi) (Şekil 4.44)

Dokuma ünitesi, 1942 yılında mancınıkhanenin kuzeyinde inşa edilmiştir (Şekil 4.43). Fabrikada dokuma faaliyetlerinin yanı sıra tavel ve çifthane ünitesi, bükümhane ve kumaş sevkiyat ünitesi bulunmaktaydı (Oral,2004,s.163-164). 1979 yılına kadar faaliyet gösteren yapı yirmi sene işlevsiz kalarak zaman içerisinde yanlış müdahale ve bozulmalara uğramıştır. 1998'de fabrikanın Koç Gruba tahsis edilmesiyle yapıda restorasyon çalışmaları başlamıştır (Arnas,N.,2023).

Geçmiş yıllara ait fotoğraf arşivleri ve envanter kayıtları incelendiğinde yapının restorasyon çalışmaları öncesinde mimari bütünlüğünü diğer ünitelere göre daha iyi koruduğu ancak yakın çevresindeki birçok ünitenin yıkıldığı tespit edilmiştir. 1998 yılında başlayan restorasyon çalışmaları ile esaslı onarım ölçeğinde restore edildikten sonra 2002 yılında araba koleksiyonlarının sergileneceği bir müze olarak servis mekanları ile yeniden işlevlendirilmiştir (EK8).

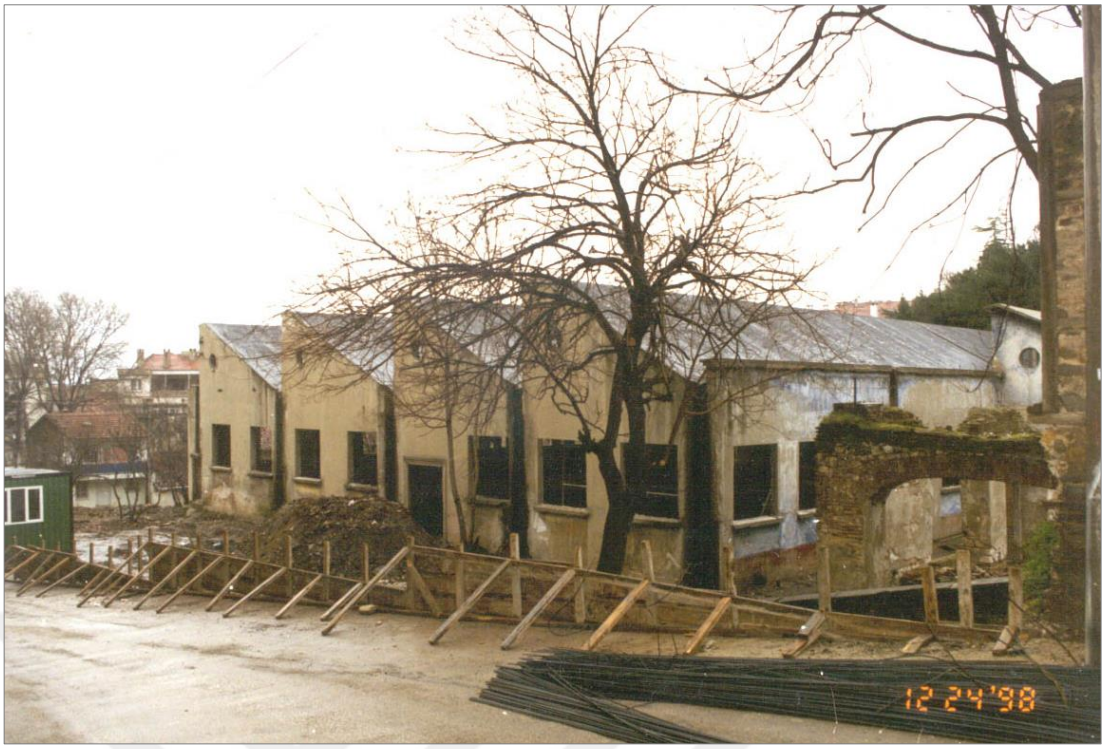

Şekil 4.44:1 nolu yapının(dokuma ünitesi) restorasyon öncesine ait bir görsel (Arnas Arşivi,1998).

Şekil 4.45: Müzeye (1 nolu yapı: eski dokuma ünitesi) kuzey yönünden bir bakış (Özelmacı,2024).

Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

Ünite 1998 yılına kadar bakımsızlık, fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle hasar görmüştür. Geçmiş yıllara ait fotoğraf arşivleri ve envanter kayıtları incelendiğinde restorasyon çalışmaları öncesinde yapısal bütünlüğünü büyük ölçüde koruduğu ancak iç mekanda hatalı onarım ve eklerin yapılması nedeniyle bozulmaların oluştuğu tespit edilmiştir. Cephe düzeni ve oranları, taşıyıcı sistem genel olarak iyi durumdadır.

Ünitenin rölövelerine ulaşılamadığı için özgün plan şeması tespit edilememiştir. Restorasyon öncesine ilişkin durum Arnas Arşivindeki 1998-2002 tarihli görsel veriler, sözlü mülakat, 1999 tarihli vaziyet rölövesi ve yapı tipine yönelik yapılan literatür araştırmalarına göre değerlendirilecektir. Bu verilere göre;

- Vaziyet planına göre tek katlı ünite, doğu-batı yönüne doğru çokgen bir formda araziye konumlanmaktadır ve mekana batı yönünden giriş sağlanmaktadır.
- Oral'ın (2004) yaptığı sözlü mülakata göre bükümhane bu ünitenin içerisinde bulunmaktaydı. Arnas (2023) ile yapılan sözlü mülakata göre ise atıl durumdaki mekan, zeminde makine bağlantılarının olduğu tek bir hacimden oluşmaktaydı ve restorasyon öncesinde iç mekanda bölücü duvarlar kullanılarak niteliksiz ofis birimleri inşa edilmişti.
- Görsel verilere göre iç mekanda kütlenin hacmine göre lineer olarak konumlandırılmış 30x30 ölçülerinde kare formunda betonarme kolonlar bulunmaktadır. Tavan ve zemin döşemesinde beton kullanılmıştır.
- Kütlede bezeme/süsleme öğeleri bulunmamaktadır. Tuğladan oluşan beden duvarları iç ve dış mekanda çimento esaslı sıva ile kaplıdır.
- Cepheler genel olarak bütünlüğünü korumasına karşın zaman ve çevresel etkenlerden kaynaklı malzeme bozulmaları meydana gelmiştir.
- Şed çatının ve kütlenin yapısal formu ana girişin sağlandığı batı cephesine hareket kazandırmıştır. Bu cephenin beden duvarlarında yedi tane dörtgen formunda pencere ve bir tane kapı açıklığı bulunurken çatının kalkan duvarında dairesel formda dört tane pencere açıklığı bulunmaktadır.

- Güney cephesi kütle hareketleri ile iki bölüme ayrılmıştır ve arazinin eğimi nedeniyle kısmen algılabilmektedir. Kuzey cephesi ise lineer bir forma sahiptir ve çatının ışıklığı bu yönde algılanabilmektedir. Bu yüzeyde on iki tane dörtgen formunda pencere açıklığı bulunmaktadır.

Şekil 4.46:1 nolu yapının (dokuma ünitesi) restorasyon öncesine ait görselleri (Arnas Arşivi, 1998-99).

2002 yılı restorasyon projesi ve sözlü mülakatlara göre (Şekil 4.47,Şekil 4.48);

- Yapıdaki niteliksiz ekler ve zemindeki makine bağlantıları kaldırılarak düz bir zemin yüzeyi oluşturulmuş, kuzey ve batı cephelerinde acil çıkış kapıları açılmıştır.

- Yapısal hacmin büyük bir bölümü, sergi mekanına yönelik koridor kurgusu ile yeniden düzenlenmiştir. Kütlenin mekansal hacminin ahşap platformlar aracılığıyla sirkülasyon aksları tasarlanarak yeniden düzenlenmesi sergi alanı için akıcı ve deneyimsel bir mekan oluşturmuştur. Bölücü duvarlar inşa edilerek giriş alanı ve ıslak hacimlerin oluşturulmuş, güçlendirme aşamasında kolonların hacimleri arttırılmıştır.
- Mekansal şema tespit edilemediği için kesin değerlendirme yapılamamakla birlikte restorasyon öncesi durum ile karşılaştırıldığında mekansal şemanın kısmen korunduğu söylenebilir.
- Cephelerdeki sıva tabakası kaldırılarak tuğla yüzey ve betonarme hatıllar görünür hale getirilmiştir. Sıva katmanının kaldırılması yapıyı dış etkenlere karşı savunmasız hale getirmiştir.
- Tüm cepheler açıklıklar, oranlar ve ritmik düzen esas alınarak restore edilmiştir. Kapı ve pencereler söve ile çevrelenirken malzemeler yenilenmiştir.

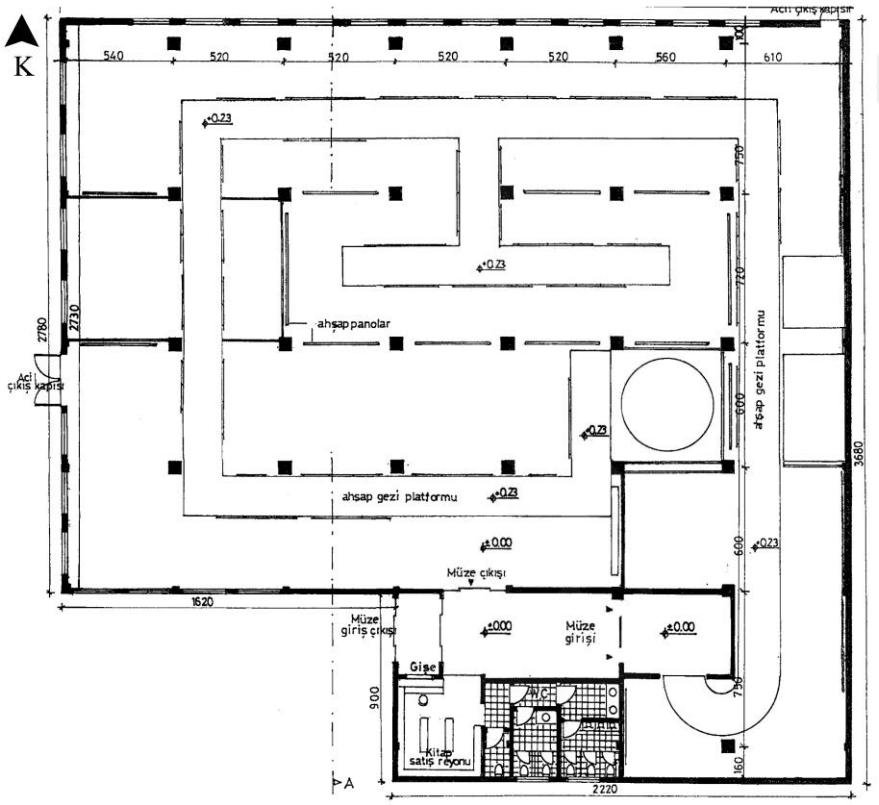

Şekil 4.47:2002 yılı müze zemin kat planı (Oral,2004).

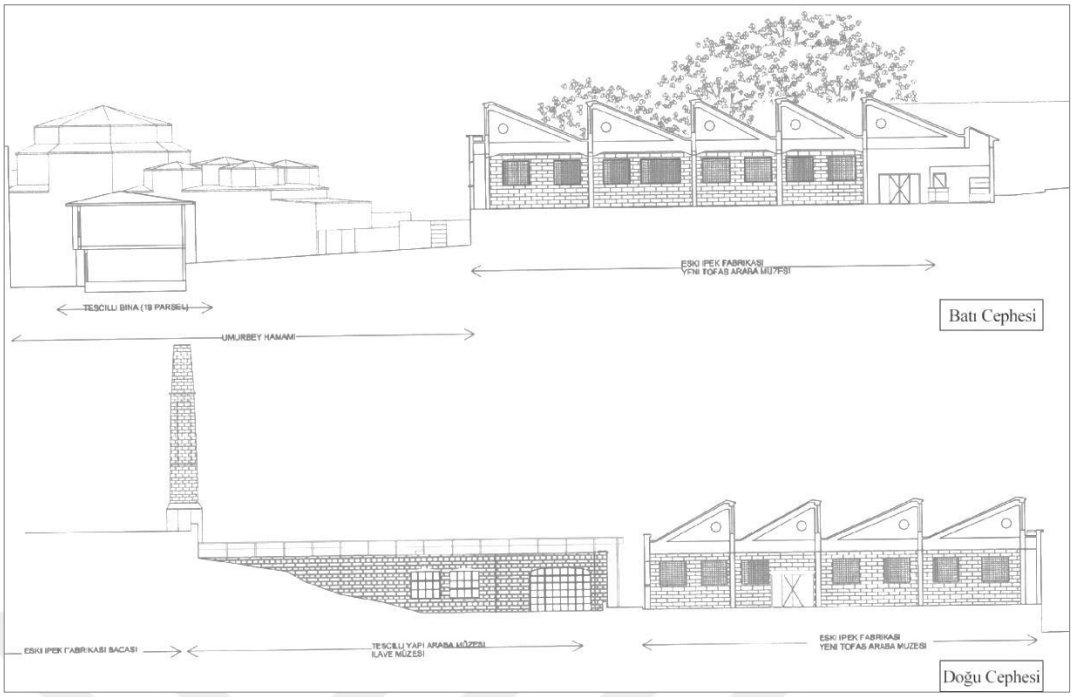

Şekil 4.48:2002 yılı müzeye ait batı ve doğu cepheleri (BKVKBK,2002).

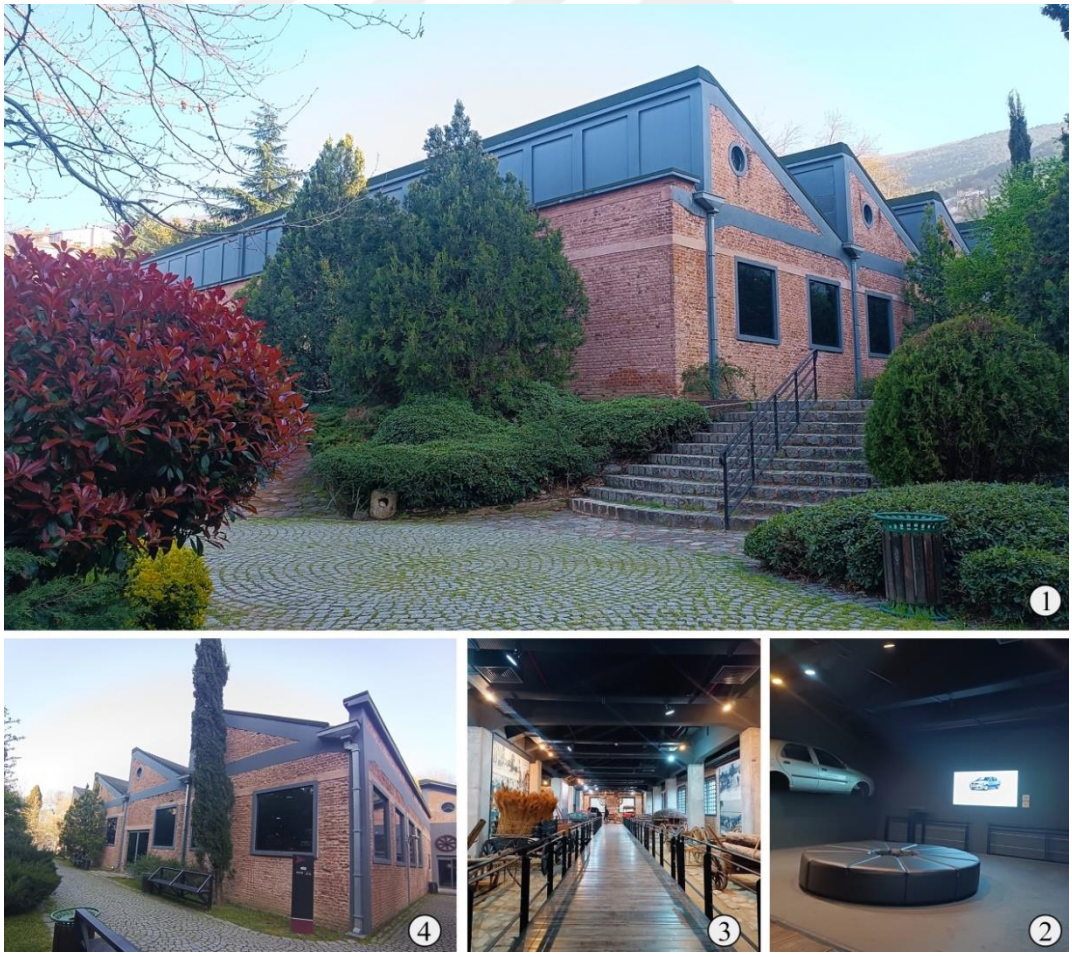

Şekil 4.49: (1):Müzenin kuzey cephesinden bir perspektif,(2):Batı cephesinden bir görünüş, (3 ve 4): Müzenin iç mekanından görseller (Özelmacı,2023).

Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi

Ünitenin rölövelerine ulaşılamadığı için restorasyon öncesine ilişkin durum Arnas Arşivindeki 1998-2002 tarihli görsel veriler, sözlü mülakata göre değerlendirilecektir. Bu verilere göre;

- Tek katlı yapı, betonarme karkas sistemden oluşmaktadır. Görsel verilere göre iç mekanda gridal düzende 30x30 ölçülerinde yaklaşık otuz adet betonarme kolon bulunmaktadır. Bu kolonlar, zeminde makine izleri tavanda ise kirişler ile bağlantılıdır.
- Yapının çatısı betonarme kiriş ve beton plaklar ile taşınmaktadır.

2002 yılı restorasyon verilerine göre:

- Strüktürel sistemin gridal düzeni korunmuş, sağlamlaştırma ve güçlendirme yapılarak betonarme kolonların boyutu 60x60 cm ölçülerine getirilmiştir. Çatının kirişleri ve kolon bağlantı noktaları güçlendirilmiştir. Kapı ve pencere doğramaları metal olarak yenilenmiştir.

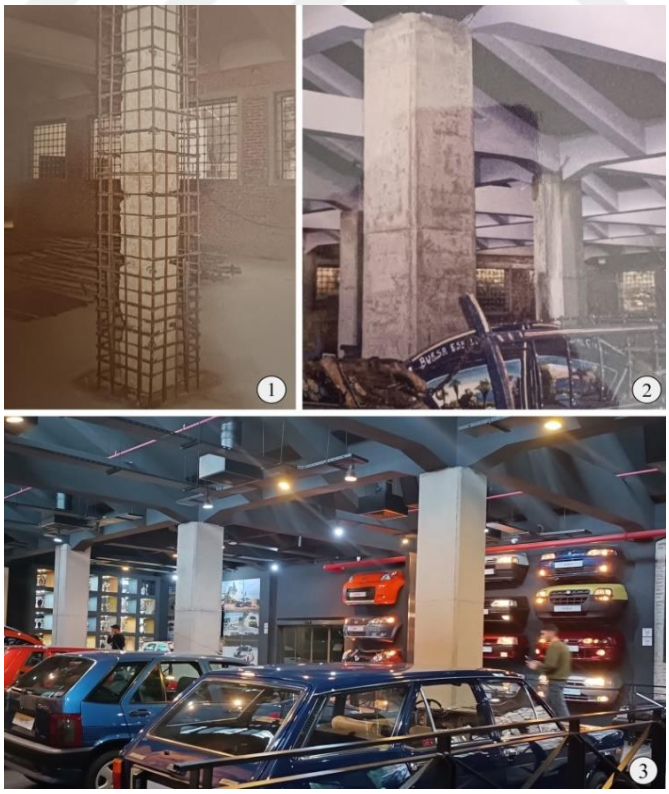

Şekil 4.50:(1 ve 2): Dokuma ünitesinin restorasyon öncesine ait görselleri (Arnas Arşivi,1998-99). (3): Müzenin iç mekanından bir görsel (Özelmacı,2023).

Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

1998-99 yılı restorasyon öncesi görsel arşiv verilerine göre;

- Yapının tavan ve döşeme kaplaması beton; kapı ve pencere doğramaları metalden oluşmaktadır. Kütlede bezeme/süsleme unsuru bulunmamaktadır.
- Dokuma üniteleri çözgü ve atkı ipliklerinin dokunarak ipekli kumaşın elde edildiği birimlerdir (Oral ve Ahunbay, 2005,s.41). Yapının zemininde dokuma faaliyetlerinin yapıldığı makinelerin bağlantı izleri bulunmakta olup iç mekanda endüstriyel donatıların varlığı tespit edilememiştir (Şekil 4.46).

2023 yılı görsel arşiv verilerine göre;

- Yapı elemanlarının malzemeleri yenilenmiştir. Pencerelerde demir parmaklıklar ve sekurit cam kullanılırken çatıda ısı ve su izolasyonu yapılmış, yüzeyi metal kiremitlerle kaplanmıştır.
- İklimlendirme ve aydınlatma sistemleri tavanda algılanabilir ve kolay müdahale edilebilir şekilde düzenlenmiştir.
- Zemindeki makine bağlantıları kaldırılarak düz bir zemin yüzeyi oluşturulmuştur. Bu durum dokumacılığa yönelik üretim izlerinin yitirilmesine ve iç mekandaki kat yüksekliklerinin değişmesine neden olmuştur. Ancak müze işlevinin konseptine yönelik çeşitli araç koleksiyonları ve canlandırma objeleri bulunmaktadır.

Şekil 4.51:Müzenin iç mekanından görseller (Özelmacı,2023).

Tablo 4.12: Müzenin (1 nolu yapı: dokuma ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

TOFAŞ BURSA ANADOLU ARABALARI MÜZESİ ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME	MÜZE
Adres: Mollaarap, 6. Park Sk. No:20, 16360 Yıldırım/Bursa	Ada parsel:708/36
Yapının özgün adı: İpeker İpek Fabrikası	Güncel adı: Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi
Yapım tarihi/dönemi:1942	Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:1999/2000-günümüz
Faaliyet dönemi:1942-79	Güncel işlevi:Müze
Özgün işlevi:Dokuma	Mülkiyet:Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari üslup: Erken Cumhuriyet Dönemi	Kullanım şekli:Aktif
Koruma kararı: 04.11.1994 gün ve 3704 sayılı kararla 1999 yılında başlayan restorasyon çalışmalarında esaslı onarım geçiren yapının fiziksel özgünlüğü ve mimari kimliği kısmen korunmuştur.	

İş Kolu	Güç Kaynağı	Nakliye Sistemi
Dokuma	Buhar+elektrik	Kara yolu

ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ

No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme
1	Dokuma	Müze	Esaslı onarım	Kısmen korunmuş
2	Mancınıkhane	Sergi alanı	Esaslı onarım	Korunmamış
3	Kozaklık	Trafik eğitim pisti	Esaslı onarım	Korunmamış
4	Baca ve kalıntılar	Endüstriyel kalıntı	Esaslı onarım	Korunmuş

Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)

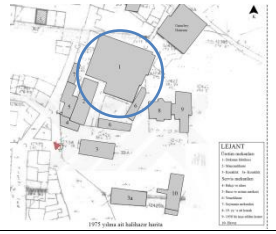

Güneybatı yönündeki fırın ve duş üniteleri; güneydoğu yönündeki yemekhane birimleri yıkılmış, kuzeydoğu yönüne tek katlı bir enerji birimi inşa edilmiştir.
Yapının geometrik formu hacmi korunmuştur.

(Arnas Arşivi,1999-2002)

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	1/2

Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).

Tablo 4.13:Müzenin (1 nolu yapı: dokuma ünitesi) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve			Restorasyon				Değerlendirme		
	Plan	Dörtgen şemalı açık plan tipi			Platformlar aracılığıyla sirkülasyon aksları oluşturulması, servis mekanlarının tasarlanması				Mekansal şema kısmen korunmuştur.		
	Cephe	Dörtgen formlu kapı ve pencereler ritmik cephe düzeni			Söveli dörtgen formlu kapı ve pencereler, ritmik cephe düzeni				Özgün tasarım özellikleri büyük ölçüde korunmuş, yüzey malzemeleri kaldırılmıştır.		
	Çatı	Betonarme şed çatı			Betonarme şed çatı				Yapım tekniği korunmuş malzemeler değiştirilmiştir.		
Plan	Düzlem	Şema		Sirkülasyon (İç mekan)			Kat ekleme ve azaltma			Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme
	Zemin	+		-			Yok			Yok	Korunmamış
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım		Oran			Bezeme	Kaplama		Çatı	Değerlendirme
	Kuzey	+		+			Eklenmiştir	Kaldırılmıştır		+	Kısmen korunmuş
	Güney	+		+			Eklenmiştir	Kaldırılmıştır		+	Kısmen korunmuş
	Doğu	+		+			Eklenmiştir	Kaldırılmıştır		+	Kısmen korunmuş
	Batı	+		+			Eklenmiştir	Kaldırılmıştır		+	Kısmen korunmuş
Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım		Güçlendirme			Yeni sistemin eklenmesi			Müdahale edilmemiş	
	Duvar			+							
	Döşeme						+				
	Çatı			+							
	Temel			+							
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve					Güncel durum			Değerlendirme	
	Doğrama	Ahşap					Metal			Korunmamış	
	Duvar	Beton+tuğla					Beton+tuğla			Kısmen korunmuş	
	Döşeme kaplama	Beton					Beton+Seramik+Ahşap+Granit			Korunmamış	
	Tavan kaplama	Beton					Beton			Korunmuş	
	Bezeme	Yok					Metal			Eklenmiştir	
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik		Isıtma ve iklimlendirme			Su	Yangın güvenliği		Teknik donatı	
	Korunmuş										
	Kısmen Korunmuş	x					x				
	Korunmamış			x				x		x	
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-			Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI			Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR			Tarih: Kasım,2023	2/2

Mancınıkhane (2 nolu yapı)(Şekil 4.43)

19. yüzyıla tarihlenen mancınıkhane ünitesi dokuma ünitesinin güneybatısında konumlanmaktadır. Bodrum katı çözgühane olarak kullanılan bu ünite fabrika kapatıldıktan sonra bakımsızlıktan dolayı yıkılmıştır (Oral,2004,s.159-160). 1999 yılında yapılan restorasyon çalışmaları ile çözgühane olarak kullanılan bodrum katın duvarları bütünlenmiş, güney yönünde benzer yapım tekniği ve malzeme kullanılarak bir ek inşa edilmiştir. Ünite 1999 yılından itibaren geçici sergi ve etkinlik mekanı olarak kullanılmaktadır (Arnas,N.,2023).

Şekil 4.52: Mancınıkhaneye güney yönünden bir görsel (Özelmacı,2023).

Şekil 4.53: Mancınıkhanenin iç mekanından bir görünüş (Özelmacı,2023).

Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

Ünite 1998 yılına kadar bakımsızlık, fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle ağır hasar görmüştür. Bu sürece kadar yapının çatısı çökmüş, kuzey ve doğu yönlerindeki beden duvarları bütünlüğünü kaybederek yapının taşıyıcı sistemi ve malzeme dayanımı büyük ölçüde zarar görmüştür. Cephelerde rutubet nedeniyle sıva dökülmeleri ve bitkilenmeler oluşmuştur.

1999 yılı rölöveleri ve 1998-99 yılı görsel arşiv verilerine göre;

- Mancınıkhanenin zemin katı yıkılmış olup çözgühane olarak kullanılan bodrum katın bütünlüğü de büyük ölçüde bozulmuştur.
- Bodrum kat, 10.27 x15.79 m boyutlarında dörtgen plan şemasına sahiptir. Duvar kalınlıkları 68-85 cm arasında değişkenlik göstermektedir. Oral'a (2004) göre yapının beden duvarları boyunca demir gergiler bulunmaktadır (s.160).
- Yapıya kuzeydoğu cephesindeki 1.85x2.06 cm ölçülerinde basık kemerli açıklıktan giriş sağlanmaktadır. Batı yönünde ise Bursa kemer ve basık kemerli olmak üzere üç açıklık bulunurken doğu yönü bu duvarın simetrik düzeninde olarak inşa edilmiştir.

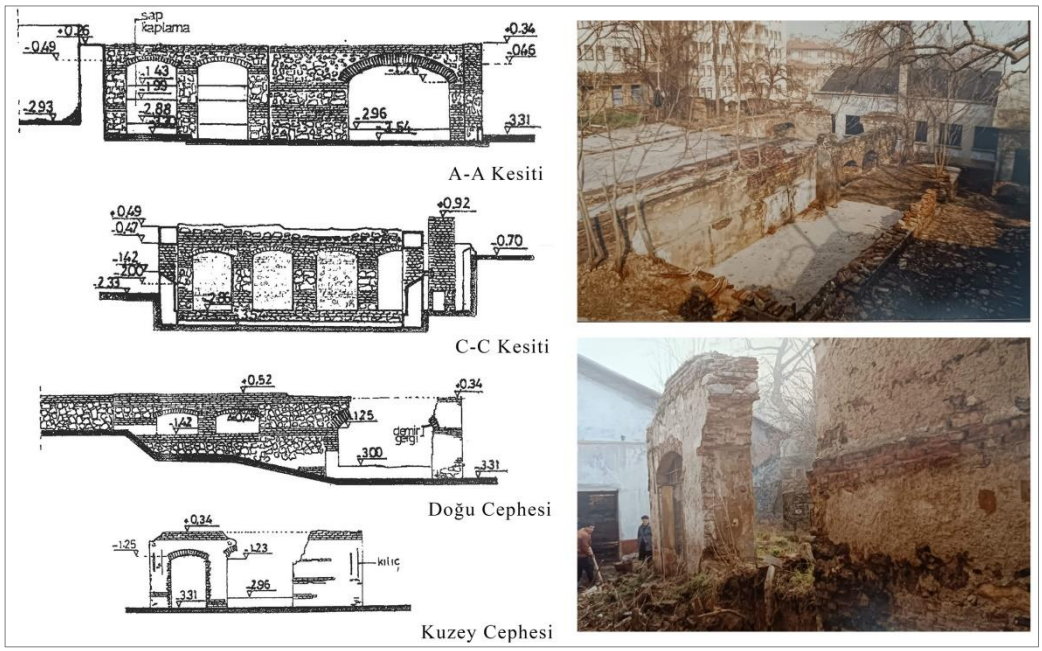

Şekil 4.54: Mancınıkhanenin bodrum kat cepheleri (Oral,2004) ve restorasyon öncesine ait görseller (Arnas Arşivi,1998-99).

2002 yılı restorasyon projesine göre (Şekil 4.43);

- Çözgühane olarak kullanılan bodrum katta yıkılan duvarlar bütünlenerek mevcut duvarlar güçlendirilmiş ve yapı geçici sergi-etkinlik mekanı olarak yeniden işlevlendirilmiştir.
- Yapının duvar malzemeleri yenilenirken zemin şeşhane tuğlası ile döşenmiş ve cephedeki açıklıklar gergiler ile desteklenmiştir.
- Yapının güney yönünde ise benzer yapım tekniği ve perde duvar kullanılarak 8.83 x 15.72 m boyutlarında bir ek yapı inşa edilmiştir. Özgün kütlenin devamı niteliğinde görünen ve tescilli olan bu yapının inşa edilmesi mancınıkhane için yanıltıcıdır.
- Ek kütlenin beden duvarlarında basık kemer formunda nişler bulunmaktadır ve mekana özgün kütlenin güney yönündeki kemerli açıklıklardan giriş sağlanmaktadır.
- 4.20-30 m yüksekliğe sahip ünitenin çatısı bulunmamaktadır ve zemin kat döşeme seviyesi korkuluklar ile çevrelenmiştir.
- Koruma Kurulu 12.03.1999 gün ve 7036 sayılı kararı ile mancınıkhanenin yeniden inşa edilmesi gündeme gelmiştir (Oral,2024,s.159). Ancak bu karar günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.

Şekil 4.55: Mancınıkhanenin restorasyon projesi (BKVKBK,2002) ve görseller (Özelmacı,2023).

Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi

1999 yılı rölöveleri ve 1998-99 yılı görsel arşiv verilerine göre (Şekil 4.54);

- Ünite yığma kagir sistem olarak, almaşık duvar örgü tekniği ile inşa edilmiştir.
- 1998-99 tarihli görseller incelendiğinde mancınıkhanenenin (zemin kat) yıkıldığı görülmektedir.Bodrum kat olan çözgühanenin ise beden duvarlarında oluşan derin çatlaklar, yüzey ve malzeme kaybı neticesinde taşıyıcı duvarların dayanımı azalmıştır. Özellikle güney yönündeki beden duvarları bütünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir.
- Kemer açıklıklarındaki gergiler korozyona uğrayarak bağlantı kurduğu cephe yüzeyinin bozulmasına neden olmuştur.

2002 yılı restorasyon projesine göre (Şekil 4.56);

- Ünitenin taşıyıcı nitelikteki beden duvarları aynı yapım tekniği kullanılarak bütünlenmiş ve malzemeler yenilenmiştir.
- Güney yönüne yapılan ekte özgün yapım tekniği ve perde duvar uygulaması kullanılmıştır.
- Kemer açıklıklarındaki gergiler yenilenmiştir.

Şekil 4.56: Mancınıkhanenin bodrum kat restorasyon sürecine ait görseller (Arnas Arşivi,1998-2002).

Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

1999 yılı rölöveleri ve 1998-99 yılı görsel arşiv verilerine göre (Şekil 4.54);

- Duvarlarda taş ve tuğla kullanılırken zemin döşeme kaplamasında taş tavanda ise ahşap kullanıldığı düşünülmektedir ve temel sistemi tespit edilememiştir. Kütlede bezeme/süsleme unsuru bulunmamaktadır.
- Endüstriyel donatıların varlığı ve niteliği tespit edilememiştir. Ancak tarihi çözgühane üniteleri incelendiğinde bu mekanlarda taar ve taraklardan oluşan çözgü makinelerinin bulunduğu bilinmektedir (Oral,2004,s.75-76).

2002 yılı restorasyon projesine göre (Şekil 4.57);

- Ünitenin döşeme kaplaması şeşhane tuğlası olarak değiştirilirken beden duvarlarındaki malzemeler yenilenmiştir. Yapının çatısı bulunmamaktadır.
- Geçici etkinlik ve sergi mekanı olarak kullanılan alanda sabit donatılar bulunmamaktadır. Düzenlenen etkinliğin türüne göre sanat eserleri sergilenmektedir.

Şekil 4.57: Mancınıkhanede düzenlenen sergiden bir görsel (Özelmacı,2022).

Tablo 4.14: Mancınıkhanenin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

MANCINIKHANENİN ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME					MANCINIKHANE
Adres: Mollaarap, 6. Park Sk. No:20, 16360 Yıldırım/Bursa					Ada parsel:708/36
Yapının özgün adı: İpeker İpek Fabrikası					Güncel adı: Mancınıkhane
Yapım tarihi/dönemi:19. yüzyıl					Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:1999/2000-günümüz
Faaliyet dönemi:19. yüzyıl- 1978'ler					Güncel işlevi:Geçici sergi ve etkinlik alanı
Özgün işlevi: Mancınıkhane (çözgühane ünitesi)					Mülkiyet:Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari üslup: Osmanlı Dönemi					Kullanım şekli:Süreli
Koruma kararı:	12.03.1999 gün ve 7036 sayılı kararla yeniden inşa edilmesi konusu günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. 1999 yılında başlayan restorasyon çalışmalarında beden duvarları bütünlenen mancınıkhanenin fiziksel özgünlük ve mimari kimlik değeri yitirilmiştir.				

İş Kolu	Güç Kaynağı	Nakliye Sistemi
Dokuma	Buhar+elektrik	Kara yolu

Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)

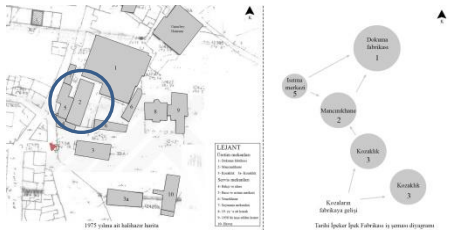

Güneybatı yönündeki fırın ve duş üniteleri; güneydoğu yönündeki yemekhane birimleri yıkılmıştır. Yapının dörtgen formundaki bodrum katı günümüze ulaşmıştır. Güney yönünde mevcut kütlenin hacmine yakın bir ek yapılarak gabari ve hacim arttırılmıştır. Kat yüksekliklerinin korunamamış olması yerleşkede silüeti etkilemiştir.

ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ

No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme
1	Dokuma	Müze	Esaslı onarım	Kısmen korunmuş
2	Mancınıkhane	Sergi alanı	Esaslı onarım	Korunmamış
3	Kozaklık	Trafik eğitim pisti	Esaslı onarım	Korunmamış
4	Baca ve kalıntılar	Endüstriyel kalıntı	Esaslı onarım	Korunmuş

(Arnas Arşivi,1999-2002)

(Arnas Arşivi,1999-2002)

(Özelmacı,2023)

(Özelmacı,2023)

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	1/2

Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).

Tablo 4.15: Mancınıkhanenin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve		Restorasyon		Değerlendirme
	Plan	Dörtgen plan şeması		Dörtgen plan şeması, ek yapı		Korunmamış
	Cephe	Duvarlarda parça kaybı ve bütünlüğün bozulması, basık kemer formlu kapı ve pencereler		Bütünlenmiş beden duvarları, yeni cephe yüzeyleri, basık kemer formlu kapı ve pencereler		Korunmamış
	Çatı	Çatısı bulunmamaktadır		Çatısı bulunmamaktadır		Yapım tekniği korunmuş malzemeler değiştirilmiştir.
Plan	Düzlem	Şema	Sirkülasyon (İç mekan)	Kat ekleme ve azaltma		Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme
	Zemin	0	0	Kat azaltma		Yapı eklenme	Korunmamış
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım	Oran	Bezeme	Kaplama	Çatı	Değerlendirme
	Kuzey	+	+	Yok	Kaldırılmıştır	Yok	Korunmamış
	Güney	-	-	Yok	Kaldırılmıştır	Yok	Korunmamış
	Doğu	-	-	Yok	Kaldırılmıştır	Yok	Korunmamış
	Batı	-	-	Yok	Kaldırılmıştır	Yok	Korunmamış
Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım	Güçlendirme	Yeni sistemin eklenmesi		Müdahale edilmemiş	
	Duvar	+					
	Döşeme	+					
	Çatı					+ (çatı yok)	
	Temel		+				
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve		Güncel durum		Değerlendirme	
	Doğrama	Yok		Yok		-	
	Duvar	Taş+tuğla		Taş+tuğla+perde beton		Korunmamış	
	Döşeme kaplama	Tespit edilemedi		Şeşhane tuğlası		Tespit edilemedi	
	Tavan kaplama	Yok		Yok		Korunmamış	
	Bezeme	Yok		Yok		-	
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik	Isıtma ve iklimlendirme	Su	Yangın güvenliği	Teknik donatı	
	Korunmuş						
	Kısmen Korunmuş						
	Korunmamış	x	x	x	x	x	
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-	Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR			Tarih: Kasım,2023	2/2

Kozaklık (3 nolu yapı) (Şekil 4.43)

19. yüzyıla tarihlenen kozaklık, mancınıkhane ünitesinin kuzeydoğusunda konumlanmaktadır. Oral'ın (2004) yaptığı sözlü görüşmeye göre yapıların zemin katında istimhane ve kozaların ayıklandığı birim bulunmaktaydı (s.160-161). 1975 tarihli halihazır haritaya göre fabrikaya ait iki tane kozaklık ünitesinin olduğu görülmektedir (Şekil 4.42).

1990 yıllarında (3-b) ile belirtilen ünite tamamen yıkılmış olup (3-a) ile belirtilen diğer kozaklık ünitesinin ise yalnızca temel duvarları varlığını korumuştur. Ünite, 1975'te GEEAYK tarafında 333-A nolu envanter ile tescillenmiştir (EK 9). 1999 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları ile bodrum katın duvarları bütünlenmiş ve 1999 yılından itibaren çocuklara yönelik trafik eğitim pisti olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Şekil 4.58: Kozaklık (3 nolu yapı: çocuk trafik eğitim pisti) (Özelmacı,2024).

Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

Ünite 1998 yılına kadar bakımsızlık, fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle ağır hasar görmüştür. Bu sürece kadar yapının normal katları yıkılmış, bodrum katın ise yalnızca temel duvarları kısmi olarak varlığını korumuştur.

1998-99 yılı görsel arşiv verilerine göre;

- 1990 yılına ait görsele göre yapının yıkılmadan önce üç normal kat ve çatı arasından oluştuğu 1998-99 yılına ait görselde ise temel duvarlarına kadar yıkıldığı görülmektedir (Şekil 4.59).
- Oral'(2004) göre yaklaşık olarak 10.45 x 23.40 m ölçülerinde dörtgen plan şemasına sahip ünitenin beden duvarları 45 cm eninde horasan dolgulu taş malzemeden oluşmaktadır (s.161).

Şekil 4.59: Sırasıyla kozaklığın 1990 yılına ait görseli (BKVKBKM,1975); kozaklığın 1998 yılına ait restorasyon öncesi durumu(Arnas Arşivi,1998).

2002 yılı restorasyon projesine göre (Şekil 4.43, Şekil 4.60);

- Ünitenin özgün plan şeması tespit edilememiştir. Arnas (2023) ile yapılan görüşmeye göre bodrum katın fiziksel izleri yaklaşık bir metre yüksekliğinde olacak şekilde bütünlenirken toprak dolgusu yaklaşık üç metre kaldırılarak mekanın bodrum katı restore edilmiştir. Yapı günümüzde çocuk trafik eğitim pisti olarak kullanılmaktadır.
- Duvarlar moloz taş ve horosan harcı kullanılarak bütünlenirken zemin döşemesi asfalt ile kaplanmıştır.
- Dörtgen plan şemasına sahip ünite yaklaşık 10x23 m boyutlarında ve 45 cm duvar kalınlığına sahiptir.
- Üniteye kuzey yönünden altı basamaklı metal bir merdiven ile ulaşılmaktadır.

- Koruma Kurulu 12.03.1999 gün ve 7036 sayılı kararı ile mancınıkhanenin yeniden inşa edilmesi gündeme gelmiştir (Oral,2024,s.159). Ancak bu karar günümüzde geçerliliğini yitirmiştir (EK10).

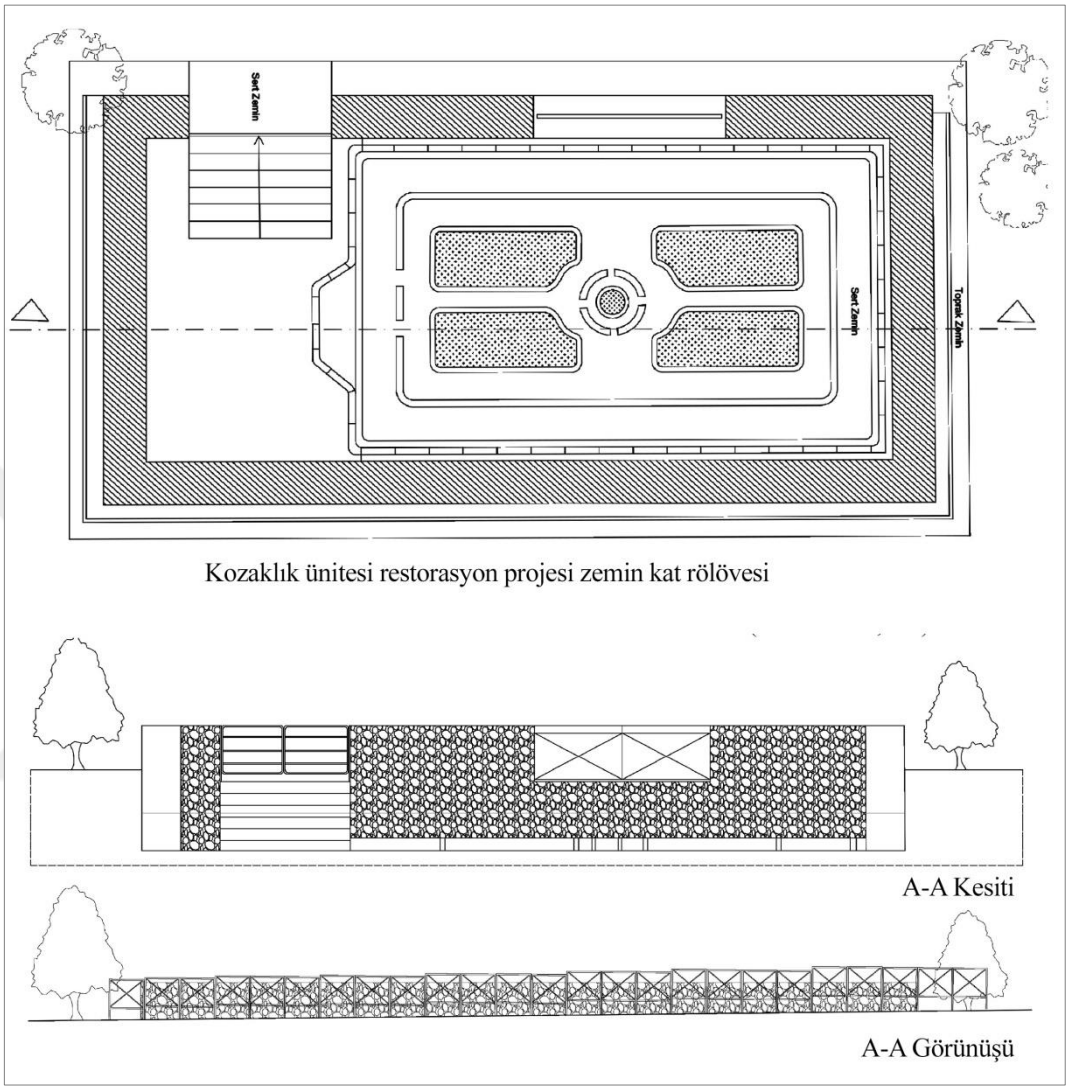

Şekil 4.60: Kozaklığın restorasyon sonrasına ait rölövesi (Özelmacı,2023).

Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi

1998-99 yılı görsel arşiv verilerine göre;

- 1998-99 tarihli görseller incelendiğinde kozaklığın yıkıldığı görülmektedir (Şekil 4.59).
- Bodrum katın ise beden duvarları yıkılmış yalnızca temel duvarlarının izleri kalmıştır. Mevcut yapı kalıntıları, yığma kagir sistem ile almaşık duvar örgü tekniği kullanılarak inşa edilmiştir.

2002 yılı restorasyon projesine göre;

Ünitenin taşıyıcı nitelikteki bodrum kat beden duvarları aynı yapım tekniği kullanılarak bütünlenmiş ve malzemeler yenilenmiştir.

Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

1998-99ılı görsel arşiv verilerine göre;

- Bodrum katın beden duvarlarında taş; normal katlar, kapı pencereler ve çatıda ise ahşap kullanılırken döşeme kaplamasının taş tavan kaplamasının ahşap olduğu düşünülmektedir. Kütlede bezeme/süsleme unsuru bulunmamaktadır.
- Endüstriyel donatıların varlığı ve niteliği tespit edilememiştir. Ancak tarihi kozaklık üniteleri incelendiğinde bu mekanlarda istimhaneden çıkan yaş kozaların kerevetlere ince bir biçimde serilerek üç ay süre ile kurutulduğu bilinmektedir (Ete,1974 aktaran Oral,2004,s.73).

2002 yılı restorasyon projesine göre;

- Yapının zemin döşemesi asfalt, duvarlar moloz taş ve horosan harcından oluşmakta olup çatısı bulunmamaktadır.
- Çocuk trafik eğitim pisti olarak kullanılan alanda trafik levha ve lambaları bulunmaktadır.

Şekil 4.61: Kozaklığın (3 nolu yapı) restorasyon sonrasına ait bir görseli (Özelmacı,2023).

Tablo 4.16: Kozaklığın (3 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

KOZAKLIĞIN ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME					KOZAKLIK
Adres: Mollaarap, 6. Park Sk. No:20, 16360 Yıldırım/Bursa					Ada parsel:708/36
Yapının özgün adı: İpeker İpek Fabrikası					Güncel adı: Kozaklık
Yapım tarihi/dönemi:19. yüzyıl					Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:1999/2000-günümüz
Faaliyet dönemi:19. yüzyıl- 1978'ler					Güncel işlevi:Çocuk trafik eğitim alanı
Özgün işlevi: Kozaklık(bodrum katı)					Mülkiyet:Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari üslup: Osmanlı Dönemi					Kullanım şekli:Süreli
Koruma kararı:	12.03.1999 gün ve 7036 sayılı kararla tescillenmiştir. 1999 yılında başlayan restorasyon çalışmalarında beden duvarları bütünlenen mancınıkhanenin fiziksel özgünlük ve mimari kimlik değeri yitirilmiştir.				
İş Kolu		Güç Kaynağı		Nakliye Sistemi	Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)
Dokuma		Buhar+elektrik		Kara yolu	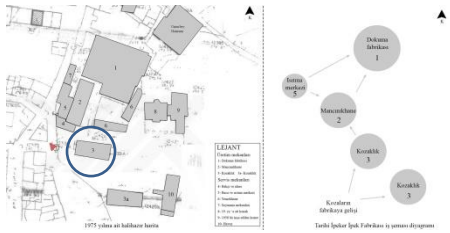 Kuzeybatı yönündeki servis mekanları ve güneybatı yönündeki yerleşkedeki ikinci kozaklık birimi ve havuz yıkılmıştır. Yapının dörtgen formundaki bodrum katı günümüze ulaşmıştır. Kat yüksekliklerinin korunamamış olması yerleşkedeki silüeti etkilemiştir.
ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ					
No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme	
1	Dokuma	Müze	Esaslı onarım	Kısmen korunmuş	
2	Mancınıkhane	Sergi alanı	Esaslı onarım	Korunmamış	
3	Kozaklık	Trafik eğitim pisti	Esaslı onarım	Korunmamış	
4	Baca ve kalıntılar	Endüstriyel kalıntı	Esaslı onarım	Korunmuş	

(Arnas Arşivi,1999-2002; Özelmacı,2023)

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	1/2
Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).			

Tablo 4.17: Kozaklığın (3 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve			Restorasyon			Değerlendirme	
	Plan	Dörtgen plan şeması			Dörtgen plan şeması, ek yapı			Korunmamış	
	Cephe	Duvarlarda parça kaybı ve bütünlüğün bozulması, basık kemer formlu kapı ve pencereler			Bütünlenmiş beden duvarları, yeni cephe yüzeyleri, basık kemer formlu kapı ve pencereler			Korunmamış	
	Çatı	Çatısı bulunmamaktadır			Çatısı bulunmamaktadır			Yapım tekniği korunmuş malzemeler değiştirilmiştir.	
Plan	Düzlem	Şema	Sirkülasyon (İç mekan)		Kat ekleme ve azaltma			Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme
	Zemin	+	+		Kat azaltma			Yok	Kısmen korunmuş
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım	Oran		Bezeme	Kaplama		Çatı	Değerlendirme
	Kuzey	-	-		Yok	Yok		Yok	Korunmamış
	Güney	-	-		Yok	Yok		Yok	Korunmamış
	Doğu	-	-		Yok	Yok		Yok	Korunmamış
	Batı	-	-		Yok	Yok		Yok	Korunmamış
Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım	Güçlendirme		Yeni sistemin eklenmesi			Müdahale edilmemiş	
	Duvar	+							
	Döşeme	+							
	Çatı							+ (çatı yok)	
	Temel		+						
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve			Güncel durum			Değerlendirme	
	Doğrama	Yok			Yok			-	
	Duvar	Taş+tuğla			Taş+tuğla			Yenilenmiş	
	Döşeme kaplama	Tespit edilemedi			Asfalt			Korunmamış	
	Tavan kaplama	Yok			Yok			Korunmamış	
	Bezeme	Yok			Yok			-	
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik	Isıtma ve iklimlendirme		Su	Yangın güvenliği		Teknik donatı	
	Korunmuş								
	Kısmen Korunmuş								
	Korunmamış	x	x		x	x		X	
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-		Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI		Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR			Tarih: Kasım,2023	2/2

Baca, Eski Fırın ve Kalıntılar (4 nolu yapı)

19. yüzyıla tarihlenen kalıntılar, Kapıcı Caddesi üzerindeki tarihi duvarlar ve Mancınıkhanenin arasındaki alanda bulunmaktadır. Baca; 2.02x1.39 m boyutlarında ve 1.38 m yüksekliğe sahip taş bir kaide üzerinde bulunmakta olup kaide ile birlikte toplam 13.62 m yüksekliğe sahiptir. Yığma kagir sistem olarak, almaşık duvar örgü tekniği ile inşa edilmiştir. Bacanın kuzey yönünde ise duvar kalınlığı 50-55 cm arasında değişen bir kazan bulunmaktadır.

Bacanın kuzeyinde yer alan ısıtma ünitesi ve kazan fabrikanın atıl kalması ile yıkılmış, baca ve kazan kalıntıları ise varlığını korumuştur (Şekil 4.62). 1999 yılına kadar bacanın yüzeyinde çimento katkılı kireç sıva bulurken yine bu tarihte başlayan restorasyon ile sıva temizlenerek bacanın özgün yapım sistemi ortaya çıkarılmış ve demir kuşaklar ile çevrelenmiştir (Oral,2004,s.159). Günümüzde bu endüstriyel kalıntılar yerinde sergilenmektedir.

Şekil 4.62: Bacadan bir görsel (Özelmacı,2023).

Fayton Kafe (5 nolu yapı)

1958'de eğimli bir alana betonarme karkas ve tuğla yığma olmak üzere karma yapım sistemi inşa edilmiştir. Dokuma ünitesinin doğusunda yer alan ve modernist yaklaşımların görüldüğü yapı L plan tipine sahiptir. Kısmi bodrum kat ve normal kat olmak üzere iki kattan oluşmaktadır. Oral'ın (2004) yaptığı tespitlere göre bodrum kat terasa açılan bir depo olarak kullanılmaktaydı (s.163).

Konut, 1979-2001 yılları arasında fabrikanın kapanmasıyla işlevsiz kalarak bozulmalara maruz kalmıştır. 1999 yılında başlayan restorasyon çalışmaları ile onarılmasının ardından 2003'te kafe olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Yapılan müdahaler kapsamında bodrum kattaki teras ve batı girişindeki saçak kaldırılmıştır. Pencereler, demir parmaklık ve sekurit cam ile onarılmış, kuzey cephesi haricindeki tüm yüzeyler tuğla malzemeyle kaplanmıştır (Arnas,N.,2023 ;Oral,2024,s.163).

Şekil 4.63: Sırasıyla konut yapısının restorasyon öncesine ait bir görsel(Arnas Arşivi,1998-99); restorasyon sonrasına ait bir görsel (Özelmacı,2024).

Müze Yönetim Binası (6 nolu yapı: Türk Evi)

19. yüzyıla tarihlenen iki katlı yapı, 1999'da başlayan restorasyon çalışmalarında tarihi hamamın batısında yeniden inşa edildikten sonra yönetim birimi olarak yeniden işlevlendirilniştir (Doğanlar,2018,s.72-73).

Şekil 4.64: Sırasıyla Türk evinin restorasyon öncesi(Arnas Arşivi) ve restorasyon sonrasına ait görseller (Google Earth,2023).

Tofaş Sanat Galerisi Umurbey Hamamı (7 nolu yapı)

1430'da inşa edilen Hamam, kuzeyinde yer alan Umurbey Cami'nin de sınırlarında bulunduğu bir kompleksin birimiydi. Araziye kuzey güney aksında yerleşmiş yapı dikdörtgen plan şemasında tek hamamlı bir kütledir. Yığma kagir sistem olarak, horosan harcının kullanıldığı almaşık duvar örgü tekniği ile inşa edilmiştir (URL 36).

Hamam, yangın ve depremlerin yıkıcı etkisiyle 1556 ve 1854 yıllarında esaslı onarım ölçeğinde restore edilmesinin ardından 1960-90 yılları arasında aktif bir şekilde kullanılarak 2008 yılına kadar atıl durumda kalmıştır (URL 36). 2008 yılında Vehbi Koç Vakfı desteği ve Yüksek Mimar Naim Arnas koordinatörlüğünde restore edilmesinin ardında Tofaş Sanat galerisi olarak yeniden işlevlendirilmiştir (URL 37). Restorasyon müdahaleleri kapsamında yapının doğusunda fuaye olarak kullanılmak üzere bir ek yapı inşa edilmiştir.

Şekil 4.65: (1) Hamamın restorasyon sonrasına ait bir görsel(Özelmacı,2023), restorasyon aşamasına ait görseller (2 ve 3) (Arnas Arşivi,2008).

4.2.2 Çevresel etki analizi

Yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması

Bu değerlendirme ölçütü kapsamında Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi'nin çevresinde yeniden işlevlendirmenin etkisiyle gerçekleşen inşa, onarım ve düzenleme faaliyetleri şu maddeler doğrultusunda incelenecektir.

- Tarihi çevre ve yapıların onarılması
- Atıl alanların canlandırılması
- Kamusal alan/mekân oluşturulması
- İşlevsel çeşitliliğin artması

Müze ve çevresi, 21.03.2023 tarihli ve 6019587 sayılı Oluru ile "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak yasal koruma altına alınmıştır. Bu karara göre yoğun konut dokusu içerisinde bulunan alan ve çevresinde imar faaliyetleri gerçekleştirilmemektir (Şekil 4.30).

Fabrikanın bulunduğu çevre 2002 yılında Tofaş Umurbey Bilgi Parkı olarak düzenlenirken yine bu alan sınırlarında 2008 yılında tarihi Umurbey Hamamı restore edilmiştir. Alan sınırları dışında 2014 yılında Umurbey Cami yakın çevresi ile restore edilmiş ve bu süreçte bir otopark alanı düzenlenmiştir. Alana güney yönünde komşu olana parselde ise 2015 yılında Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'nin restorasyonu sırasında doğu yönündeki alan çocuk park alanı ve otopark şeklinde düzenlenerek farklı kamusal derecelerde ve işlevlerde yeni mekânlar oluşturulmuştur. Bu durum mekânsal çeşitliliği arttırırken Tofaş park alanında bakım faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamıştır. Müze ve yakın çevresinde, belirtilen restorasyon ve düzenleme faaliyetleri dışında üst ve alt yapı çalışmalarına ve park sınırları dışında kentsel mobilya ve donatılara rastlanmamıştır. Yenileme alanının sınırlarından uzaklaşıldıkça belirtilen olumlu etkilerin azaldığı tespit edilmiştir.

Endüstri mirasına erişimin sağlanması

- Erişilebilirliğin sağlanması
- Güzergah ve rotaların tasarlanması
- Ana yol ve durak noktaları ile bağlantı kurulması

- Otopark alanlarının oluşturulması
- Kentsel mobilya,aydınlatma, işaretler vb. düzenlenmesi

1. derece araç yolu üzerinde farklı mesafelerde durak noktaları bulunmasına karşın alan ile doğrudan bağlantı kuran 2. derece yol güzergâhlarında otobüs durakları ve dinlenme noktaları bulunmamaktadır. Bu durum engelli, yaşlı ve çocuk bireylerin ulaşım konforunu olumsuz etkilerken özel araçlar ile erişimi zorunlu kılmaktadır. Belirtilen grupların ulaşımına yönelik bir güzergâh veya servis hizmeti bulunmamaktadır. Mevcut güzergahlar da ise yönlendirme işaretleri, tabelaları dış etkiye dayanıklı mobilyalar ve sürekli kaldırımlar bulunmaması ile yönlendirme eksikliği görülmektedir.

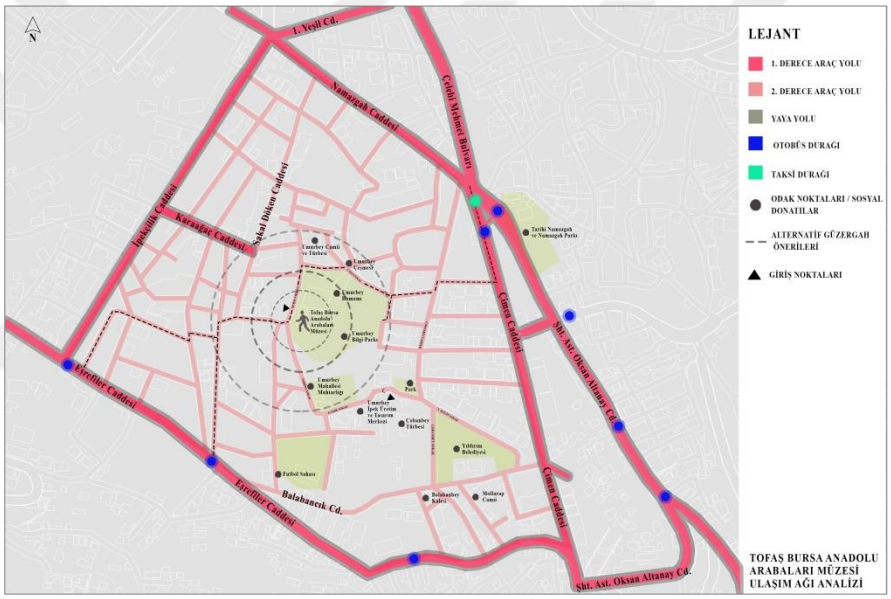

Şekil 4.66: Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi ulaşım ağı analizi (Özelmacı,2023).

Farklı harita servisleri ve seyahat uygulamalarında yayalara yönelik önerilen güzergâhların Merkez'e olan mesafesi yaklaşık altı dakika olarak hesaplanmaktadır. Şekil 4.70' deki harita verilerine göre Müze eğimli bir arazi üzerine kademeli olarak kurulmuştur. Ulaşım uygulamalarında önerilen yol güzergâhlarında ise eğim %7.5-8.5 arasında değişmektedir. Bu durum müzeye erişim çabası ve süresini arttırmaktadır (Şekil 4.67).

Doğal eğimin dezavantajları, müzeden toplu taşıma duraklarına olan ulaşım noktaları, tanımlanmış güzergâhlar ve yönlendirme işaretlerinin noksanlığı erişim kolaylığını sınırlamaktadır. Belirtilen durumlara yönelik önerilerin geliştirilmesi

müze ve yakın çevresindeki tarihi alanlara ulaşımı kolaylaştırarak belirtilen mekânların erişim kalitesini arttıracaktır.

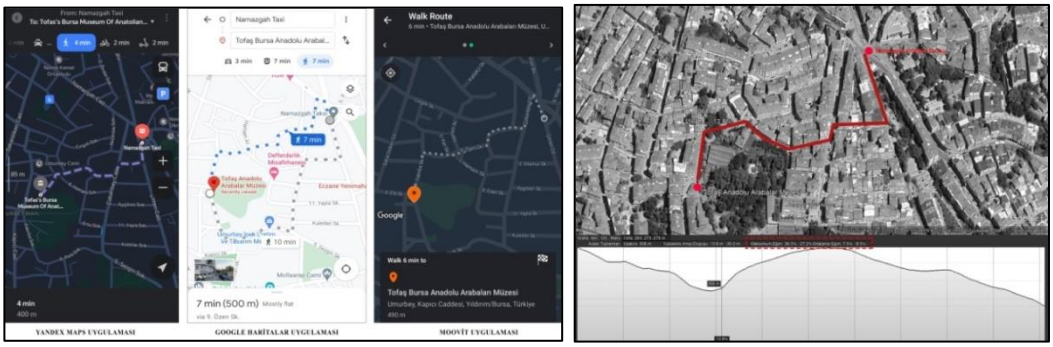

Şekil 4.67:Sırasıyla Müze'ye yönelik ulaşım uygulamaları ile güzergahların belirlenmesi; güzergahların topoğrafik eğimini gösteren uydu haritası (Özelmacı, 2023).

Fiziksel çevrenin değer kazanması

Bu ölçüt kapsamında şu maddeler değerlendirilecektir:

- Kentsel alanların(yollar, sokaklar, yapı ve rekrasyon alanlar vb.) bölgeye değer kazandırması

Müze sınırlarındaki konut yapısı, Umurbey Cami ve çevresi, Umurbey Hamam'ı ve Ete Mensucat Boyahanesi çevre ile birlikte restore edilerek düzenlenmiştir. 2000 yılında başlayan restorasyon faaliyetleri ile birlikte alanın direkt bağlantılı kurduğu yollar ve kentsel boşlukların bakım ve onarımı yapılmış aydınlatma elemanları yenilenmiştir. Öyle ki bu durum işlevsel çeşitliliği arttırken güvenli ve yaşanabilir bir çevrenin oluşmasına da katkı sunmuştur.

Sosyal sürekliliğin sağlaması

Bu ölçüt şu maddeler kapsamında değerlendirilecektir:

- Sosyal yaşantının sürdürülmesi/iyileştirilmesi
- Rehabilite edilen mekânların toplum tarafından korunması ve kullanılması
- Farklı kullanıcı gruplarına yönelik mekânların oluşturulması
- Toplumun koruma çalışmalarına ve dönüşüme katılması

1998 yılında başlatılan restorasyon çalışmalarıyla alan sınırları kapsamındaki dokuma ünitesi müzeye, kozaklık ve mancınıkhane sergi ve etkinlik alanına, yeşil

alan ise Tofaş Umurbey Bilgi Parkına dönüştürülerek 2002 yılında yeniden faaliyete açılmıştır.Müzeyi çevreleyen park alanı, zengin florası ve çok yıllık anıt ağaçlarıyla katalog değeri taşımaktadır ve ziyaretçilere dinlenme imkânı sunarken yarı kamusal niteliğiyle yakın çevre için de günlük hayatın uzantısı olacak potansiyeldedir.

Belirtilen dönüşüm örneklerinin çoğu kamusal nitelikte ve farklı kullanıcı gruplarının faaliyet gösterebileceği aynı zamanda sosyal sürekliliğe katkı sunan güvenli mekanlar niteliği taşımaktadır. Müze mekânsal ve işlevsel olarak çok katmanlı yapıya sahiptir. Yeni işlevi kapsamında kültür, sanat ve rekreasyon mekanları ile istihdam ve sosyalleşme imkanları sunarak yoğun konut dokusu içerisinde farklılaşmaktadır.

Şekil 4.68: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi çok amaçlı salonun kuzey görünüşü(1); Umurbey Camii ve haziresi(2); Umurbey Hamamı ve peyzaj alanı(3)(Özelmacı,2024).

Tablo 4.18: Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi'nin çevresel etki analizi (Özelmacı,2023).

Yeniden İşlevlendirilen Kültürel mirasın Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu				
Ölçütler	Çevresel etki göstergeleri	Sağlıyor	Kısmen sağlıyor	Sağlamıyor
Yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması	Tarihi çevre ve yapıların onarılması	X		
	Atıl alanların canlandırılması	X		
	Kamusal alan/mekân oluşturulması	X		
	İşlevsel çeşitliliğin artması	X		
Endüstri mirasına erişimin sağlanması	Erişilebilirliğin sağlanması		X	
	Güzergah ve rotaların tasarlanması			X
	Ana yol ve durak noktaları ile bağlantı kurulması			X
	Otopark alanlarının oluşturulması	X		
	Kentsel mobilya,aydınlatma, işaretler vb. düzenlenmesi			
Fiziksel çevrenin değer kazanması	Kentsel alanların(yollar, sokaklar, yapı ve rekrasyon alanlar vb.) bölgeye değer kazandırması		X	

Sosyal sürekliliğin sağlaması	Sosyal yaşantının sürdürülmesi/iyileştirilmesi	X		
	Rehabilite edilen mekânların toplum tarafından korunması ve kullanılması	X		
	Farklı kullanıcı gruplarına yönelik mekânların oluşturulması	X		
	Toplumun dönüşüme katılması	X		

Tablo 4.18'de belirtilen ölçütler kapsamında tarihi İpeker İpek Fabrikası'nın yeniden işlevlendirme sürecinde çevresine olan etkisi analiz edildiğinde; tarihi mekanların ve atıl alanların restorasyonu ile farklı işlevlerde yeni mimari mekan ve çevrelerin oluşturulması ile kamusal alanların kapasiteleri arttırılırken kentsel mekanda sosyal sürekliliğin ve güvenliğin de sağlanmasına katkı sunulmuştur. Buna karşın alana yönelik tanımlı güzergahların oluşturulması ve erişim noktalarına bağlantıların kurulması yönünde etkin başarının gösterilemediği, fiziksel çevrede kentsel donatıların daha aktif kullanımın sağlanması yönünde kısmen başarıya ulaşıldığı görülmektedir.

Saha çalışmalarında da belirtilen durumların noksanlığı gözlemlenmiştir. Mevcut yol güzergahlarında yönlendirme, bilgilendirme ve kentsel donatılara yönelik unsurların kullanılması ile toplu taşıma aracılığıyla alana gelmeyi tercih eden ziyaretçiler için daha kolay ulaşılabilir ve dikkat çekici rotalar geliştirilebilir.Sonuç olarak; yapının yeniden işlevlendirme yaklaşımının yakın çevresine etkileri analiz edildiğinde "başarı" sağlandığı görülmektedir.

4.2.3 Ekonomik değerlendirme

Tarihi İpeker İpek Fabrikası Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yap-işlet- devret modeliyle belirli bir süreliğine Koç Grup'a tahsis edilmiştir. 2002 yılında ise Anadolu'nun otomotiv mirasını sergilemek üzere müze olarak yeniden faaliyete geçmiştir. Bu bağlamda Tofaş Türk Otomobil Fabrikası'nın kente olan ekonomik katkıları göz önüne alınırsa mevcut başarının tarihsel sürecinin somut bir şekilde aktarılması, buna yönelik tarihi nitelikteki mekân arayışlarının koruma faaliyetlerine teşvik etmesi, kültürel mirasın korunması ve katmanlaşmayı sağlarken ekonomik açıdan kaynak, enerji, zaman gibi faktörlerin de tasarrufunu sağlamıştır.

Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi'nin sayısal verilerine göre bu mekân açıldığı tarihten itibaren gezi ve etkinliklere katılmak amacıyla 1 milyondan fazla ziyaretçiyi ağırlamıştır (URL 35). Bu durum mekânın turistik değerini belirtilen bir nicelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Müze; tarihsel süreçteki önemi, dikkat çeken mimarisi, peyzajının niteliği ve çevresi ile kurduğu ilişki, toplumdan kar amacı gütmeyen davetkâr niteliği kentsel mekanda iletişimin sağlanması yönünde kentin imajını arttıran ve ekonomik açıdan da canlı bir kentsel yaşam ortamının oluşmasını sağlayan bir araca dönüşmektedir.

4.2.4 Mekansal kimlik analizi

1975 yılında endüstriyel faaliyetleri son bulan tarihi İpeker İpek Fabrikası, üretim teknolojisinin değişmesi, Bursa'da endüstriyel alanların organizasyonuna yönelik yapılan planlama kararları ve çevresel koşulları itibariyle endüstriyel faaliyetlerin sürdürülmesine için uygun koşulları sağlamamaktaydı. 04.11.1197 gün ve 3704 sayılı kurul kararıyla koruma alanı sınırlarındaki parsellerin herhangi bir ağaç kesilmeden Tofaş Bilgi Parkı düzenlemeleri için uygunluğuna, dokuma ünitesi ve kozaklık için restorasyon çalışmalarının başlatılabileceğine karar verilmesiyle başlayan koruma çalışmaları neticesinde fabrika endüstriyel kimliğinden farklı olarak "Anadolu Arabalarının" tarihsel sürecini konu alan Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu ünitelere yapılan müdahaleler mekansal kimlik açısından ayrı ayrı incelendiğinde;

Müzenin (1 nolu yapı: dokuma ünitesi) özgün plan şemasının tespit edilememesi nedeniyle yapılan müdahalelerin mekânsal kimliği hangi derecede etkilediğine dair kesin bir değerlendirme yapılamamaktadır. İç mekânda yapılan bölücü duvarlar ve zemindeki makine bağlantıları gibi mekânı işlevsel ve tarihsel anlamda karakterize eden izlerin ve özelliklerin yitirilmesi mekânın bütüncül olarak algılanmasını zorlaştırmaktadır.

Mancınıkhane (2 nolu yapı) ve Kozaklık (3 nolu yapı) ünitelerinin restorasyon sürecinde fiziksel olarak bütünlenmesi, endüstriyel kalıntıların sürekliliğini sağlarken yapılan müdahalelerin mekânsal kimliği yansıtan endüstriyel izlerin yitirilmesine neden olması ve ipekçilik hafızasına yönelik işlevsel bir faaliyet veya bilgilendirmenin eksikliği olumsuz değerlendirilmektedir. Buna karşın yapıların

özgün mekân adlarıyla kullanılması, mekansal hafızaya yönelik çağrışımlarda bulunmaktadır.

Yeni sirkülasyon şemasına göre alanın sırasıyla kozaklık, mancınıkhane, baca-kalıntılar ve müzenin ziyaret edileceği şekilde bir kurgunun tasarlandığı ancak ziyaretçi profiline göre değişkenlik gösterebileceği tespit edilmiştir. Yeni işlev gereği kafe, güvenlik ve otopark gibi çeşitli servis mekanlarının oluşturulması ise yeni bağlantıların kurulmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda kozaklık, mancınıkhane ve dokuma ünitesi arasındaki ilişkilerin ve sirkülasyonun sürekliliğin kısmen korunduğu görülmektedir

Mekansal kimliğe yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında; tarihi fabrika vaziyet ölçeğinde incelendiğinde; geç kalınmış restorasyon nedeniyle yerleşkedeki bazı ünitelerin yıkılması alanın bütünlüğü ve mimari değerlerinin yitirilmesine yol açarken mekanlar arasındaki üretim ilişkileri, teknik ve teknolojik ekipmanlar, sosyal ve kültürel hafıza olmak üzere mekanın endüstri kimliğini yansıtan birçok değerin de zarar görmesine neden olmuştur.

Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi; ipekçilik hafızası ve otomotiv endüstrisine ilişkin özel koleksiyonları ile çok katmanlı bir yapıya sahiptir ve kentin kültürel kimliğine ve imajına katkı sunmaktadır. Mevcut tema, kendi dinamiği ve tarihsel süreci ile ayrıca ele alınmaya değer bir konudur. Mancınıkhane ve kozaklığın özgün adlarıyla kullanılmaları ve endüstri hafızası için sembolik değer taşıyan baca ve fırın kalıntılarının korunması endüstriyel izleri kısmen anlaşılır kılmaktadır.

Ancak ipekçilik endüstri mirasının mekânsal kimlik ve sembolik değerlerinin bütüncül bir yaklaşımla korunarak sürdürülmesi yerine geç kalınmış koruma çalışmaları ile fabrikanın bütünlüğünün ve üretim şemasının bozulması, yeniden işlevlendirme neticesinde ipekçiliğin yeni temanın etkisi ile geri planda bırakılması endüstriyel hafızasının zayıflamasına neden olurken yapılan müdahaleler özgün mekânsal kimlik değerlerini olumsuz etkilemiştir.

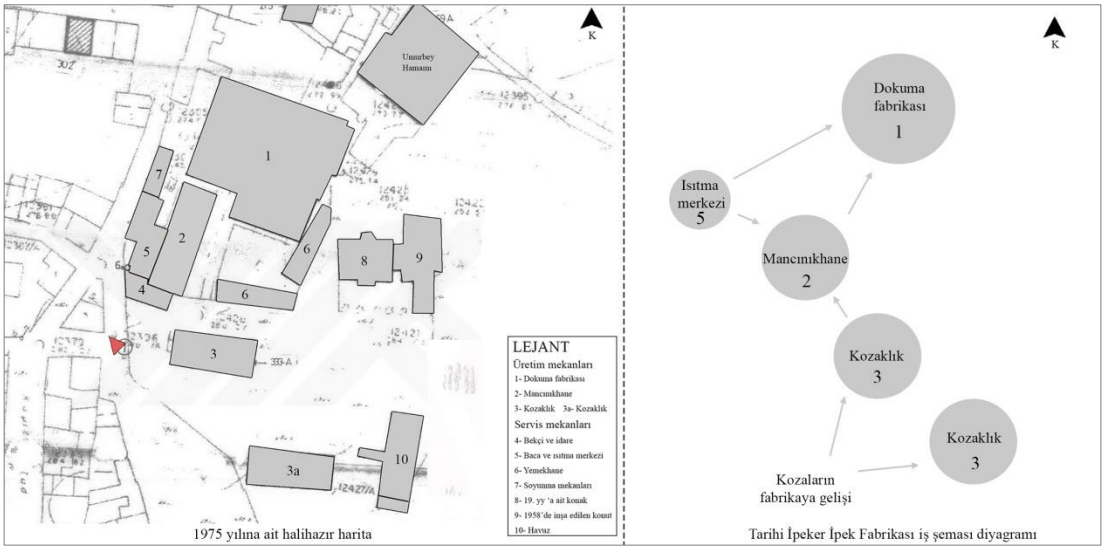

Şekil 4.69: İpeker İpek Fabrikası sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024).

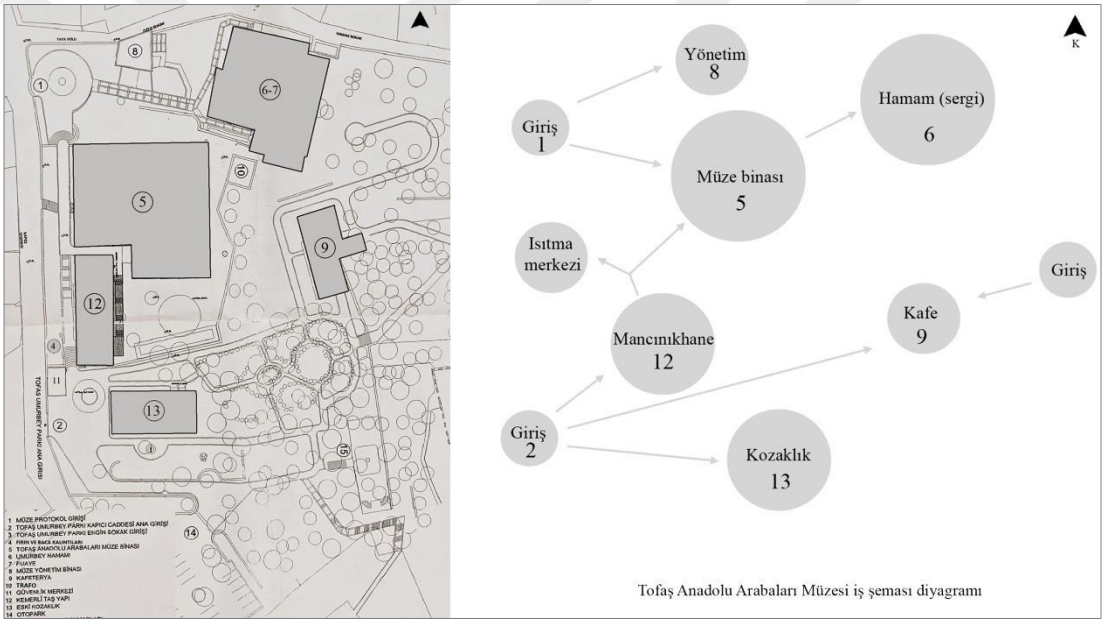

Şekil 4.70: Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024).

Değerlendirme

Çalışmaya konu olan tarihi İpeker İpek Fabrikası, Bursa'nın ipekçilik mirasının önemli bir mimari bileşenidir. 1998 yılına kadar atıl durumda kalan yerleşke; zaman, çevresel koşulların olumsuz etkisi, bakımsızlık ve ihmalkârlık nedeniyle bozulmalara maruz kalarak büyük ölçüde zarar görmüştür. 1999 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları ile fabrikada etaplar halinde onarımlar yapılırken; bulunduğu çevre ise peyzaj, karşılaşma ve deneyim alanlarına olanak verecek biçimde tasarlanarak sosyal etkileşimin arttırılması sağlanmıştır.

Ancak restorasyon yaklaşımı ve uygulamaları, yapıların fiziksel özgünlük değeri ve ipekçilik endüstrisine ilişkin izlerin, katmanların ve hafızanın yitirilmesine neden olmuştur. Baca ve fırın kalıntıları, Mancınıkhane (2 nolu yapı) ve Kozaklık (3 nolu yapı) ünitelerinin özgün adlarıyla kullanılmaları ipekçilik mirasına yönelik çağrışımlarda bulunmasına karşın üretim sisteminin mimari bileşenlerinde ve teknik donatılarında bu izlere rastlanmamaktadır.

İpekçilik ve dokuma endüstri mirasının gelecek nesillere aktarılma çabası ile korunması ve bu sürece yönelik çalışmaların görsel panolar ve dijital uygulamalar ile ziyaretçilere sunulması aydınlatıcı nitelikte bir yaklaşımdır. Bunun yanı sıra 1,2 ve 3 nolu mekânlarda "anadolu arabalarının" tarihsel sürecini konu temaya ilişkin sergiler, çocuklara yönelik düzenlenen çeşitli aktiviteler, doğal miras alanı olarak korunan ve düzenlenen Tofaş Umurbey Bilgi Parkı zengin florası ile müzenin niteliğini arttırırken kentin rekreasyon alanlarına katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak Müzede ipekçilik endüstrisine ilişkin izlerin ve karakteristiklerin korunmamış olması toplumsal hafızadaki yerinin zedelenmesine neden olmuştur. Nitekim alanı daha önce ziyaret eden kişilere uygulanan anket çalışması da bu hipotezi destekler niteliktedir. Buna karşın Müze, sahip olduğu çok katmanlı mimari mirası, sergilediği özel koleksiyonları, rekreasyon ve sosyal alanları, kültür ve sanat etkinlikleri ile yeni bir mimari kimlik ve anlam kazanmıştır ve kentin yaşayan miras değerleri arasında bulunmaktadır.

4.3 Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi

Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi ve Bursa Merinos Kültür Parkı, Bursa'nın Osmangazi ilçesine bağlı Santralgaraj mahallesinde 3542 ada, 6 nolu parselde bulunmaktadır. Kuzeyinde Dr. Sadık Ahmet Caddesi, güneyinde Ulubatlı Hasan Bulvarı, batısında ise Merinos Caddesi ve doğusunda 19. Çeşme Sokak olmak üzere konut ve idari birimlerin yoğunlukta olduğu bölge sınırları ile çevrelenmiştir.

Park alanı sınırları kapsamında; Atatürk Kongre Kültür Merkezi, Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi, Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, Bursa Göç Tarihi Müzesi, Merinos Enerji Müzesi, Sergi ve otopark alanı, nikâh dairesi, kafe ve restoranlar, seyir kulesi, afet yönetim ve açık gösteri, Merinos emekliler derneği, gölet ve rekreasyon alanları olmak üzere yaklaşık 262.000 m^2 alana yerleşim kurulmuştur. Alana her cadde

üzerinden giriş bulunmakta olup ana giriş Ankara-İzmir yolu üzerindeki güney kapısından sağlanmaktadır.

Şekil 4.71: Merinos parkı ve Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi uydu görüntüsü (Özelmacı,2023).

17 Şubat 1923'te düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle hükümetin de etkin bir şekilde rol aldığı plan ve politikalar oluşturuarak 1931 yılında faaliyet gösteren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) devreye girmiştir (Asiliskender,2009,s.156).

28 Kasım 1935'te BBYSP kapsamında dönemin Başbakanı İsmet İnönü ve İktisat Vekili Mahmut Celal Bayar tarafından Merinos fabrikasının temeli atılmış, 2 Şubat 1938 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından Cumhuriyet'in ilk sanayi kuruluşlarından olan "Merinos Yünlü Sanayi İşletmesi" olarak açılmıştır (Abacı,2002,s.127-128).

Fabrikanın adı olan Merinos "incecik-uzunca" anlamına gelmekte olup bizzat Atatürk tarafından verilmiştir (Altun ve Ünlü, 2001). Fabrika, 1941 yılına kadar "Birleşik Yün İpliği ve Yünlü Mensucat Fabrikaları T.A.Ş." kapsamında faaliyet gösterirken bu tarihten itibaren Birleşik İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi çatısı altında "Sümerbank Bursa Merinos ve Hereke Yünlü ve Halı Dokuma

Fabrikaları Müessesesi" ünvanı ile faaliyet göstermeye devam etmiştir. (Toros, 1954 akt. Sarıgöz, 2018,s.14).

Atatürk fabrikaya dair görüşlerini şeref defterine şu şekilde aktarmıştır:
Sümerbank Merinos Fabrikası, çok kıymetli bir eser olarak milli sevinci artıracaktır. Bu eser yurdun, hususiyle Bursa bölgesinin inkişafına ve büyük milli ihtiyacın giderilmesine yardım edecektir. Eserin başarılmasından Ekonomi Bakanlığı'nı tebrik ederim. Sümerbank direktörlüğüne teşekkür ve fabrikayı gördüğüm gibi yüksek bilgi, tam düzenli idarede direktörüne başarılar temenni ederim (Anonim,1973).

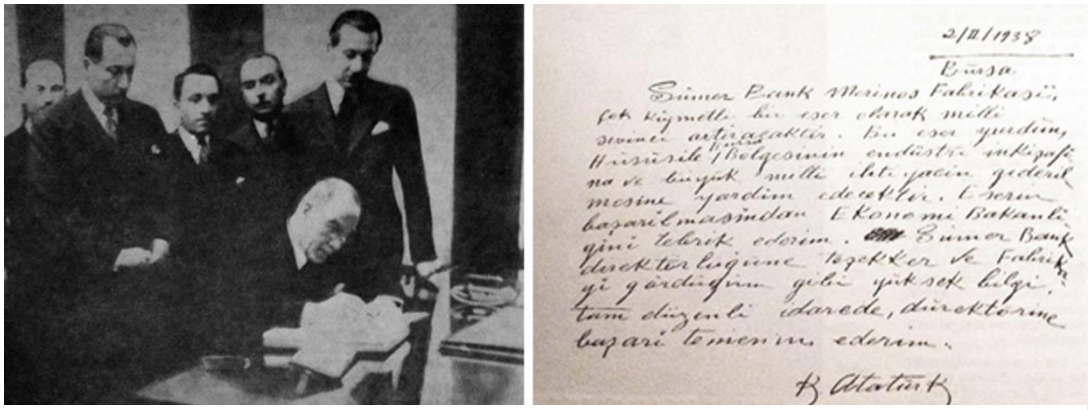

Şekil 4.72: Merinos Fabrikası'nın açılış tarihinde Atatürk tarafından anı defterine yazılan metin (Anonim,1973).

Bursa Merinos İplik ve Dokuma Fabrikası, tekstil sektöründe önemli bir yeri olan ve ülkemize 1930 yılına kadar ithal edilen merinos koyunundan üretilen Kamgarn ipliğini imal etmek amacı ile kurulmuştur. Bu durum kırsal bölge sakinleri için yeni bir geçim kaynağı oluştururken Türkiye'de ilk kez imalat yapılarak yerli tiftiklerin de değerlendirilmesini sağlamıştır (Altun ve Ünlü, 2001).

Cumhuriyet dönemi'nin önemli yatırımlarından olan Merinos Fabrikası, Bursa'da tarımsal üretimin endüstriyel üretime geçiş sürecinde etkin rol alarak kentin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmasını sağlamakla birlikte yeni endüstriyel mekanların kurulmasını tetiklemiştir. Endüstriyel ve şehircilik yönündeki gelişmeler Bursa'da istihdam gücünün oluşturarak kentin yetişmiş insan gücünün artmasını sağlamıştır (Özdemir Bircan ve Dalkılınç,2018,s.9-10). Fabrika; ekonomik anlamda yapılan bu ıslahatların yanı sıra hizmetiçi verilen kurslar, okuma ve yazma kursları, biçki-dikiş kursları gibi imkanların sunulması, işçi ve sendikaların örgütlenmesi ile sosyal ve yasal açıdan farkındalıkların oluşması, kutlama ve törenlerin

düzenleneceği, konaklama sağlık, kreş, okul tiyatro ve spor etkinliklerinin gerçekleştirilebileceği açık ve kapalı ve rekrasyon mekanların tasarlanması ile Merinoslulara ve Bursa'ya sosyal ve kültürel açıdan önemli katkılarda bulunmuştur (Adıman,T.,2023).

Fabrikaya bağlı spor kulübü sporcular yetiştirirken kreşler ve revirlerde personellerin ailelerinin sosyal ve tıbbi bakımı sağlanmış, kooperatifler ile yiyecek ve giyecek ihtiyacı karşılanırken yemek salonlarında çok sayıda personelin bir arada sosyalleşmesine imkân sunulmuştur (Elbas ve Erdönmez,2015). Ayrıca fabrikada imal edilen yerli ürünlerin sergilenmesi ve indirimli fiyatlar karşılığında doğrudan halka sunulması amacıyla kooperatifler ve bölge depoları kurularak ekonomik faaliyetlerin yanı sıra sosyal dayanışma ağı genişletilmiştir (Özdemir Bircan ve Dalkılınç,2018,s.177-78).

Merinos fabrikası aynı zamanda kentin elektrik gereksinimini de büyük ölçüde karşılamaktaydı. 1924 yılında kurulan Bursa Cer, Tenvir ve Kuvve-i Muharrike-i Elektrikiye Türk Anonim Şirketi'nin Bursa'nın elektriğinin karşılanmasında yetersiz kalmasının üzerine 1946 yılında Merinos Santrali' nin enerji üretim kapasitesi arttırılmıştır (Özdemir Bircan ve Dalkılınç,2018,s.63). 1950 yılında fabrikanın genişletilmesine yönelik alınan kararlar doğrultusunda yeni birimlerin temeli atılmış ve kumaş dokuma kapasitesi üç milyon m^2 ye ulaşmıştır. Bu durumu takiben 1953 yılında iplik, 1957 yılında ise dokuma ünitelerinin kapasiteleri genişletilmiştir (Bursa İl Yıllığı, 1968).

İplik fabrikasında üretilen yün iplikler yünlü kumaş dokumasında kullanılmak üzere Hereke, Feshane, Karamürsel ve diğer fabrikalara gönderilmiştir. Fabrikanın imalat ve yapılaşma kapasitesi süreç içerisinde aşamalı olarak 2004 yılına kadar genişlemiştir.

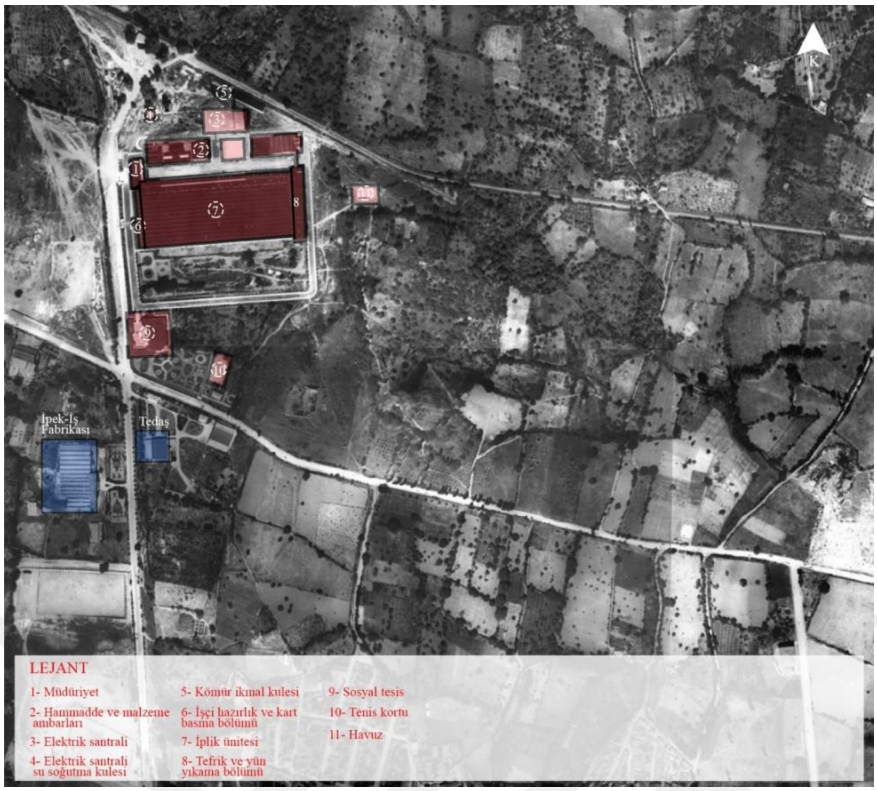

Şekil 4.73:1938 tarihli uydu görüntüsü (Sarıgöz,2018; yazar tarafından düzenlenmiştir).

1938 tarihinde açılan fabrikanın yerleşim planı hava fotoğrafları aracılığıyla incelendiğinde iplik fabrikası binası (iplikhane), güç santrali (türbin ve kazan dairesi), ambarlar, tamirhane, hastane, kantin ve sinema salonu olmak üzere üretim ve çeşitli servis birimlerinin yer aldığı altı ana üniteden oluştuğu görülmektedir Yerleşkenin güneyinde Bursa'nın erken Cumhuriyet Dönemi endüstriyel yatırımlarından olan İpek-İş Fabrikası ve Tedaş'ın kuzeyinde ise Muradiye (Merinos) İstasyonu ve Mudanya-Bursa Demiryolu hattı bulunmaktadır.

1944 tarihli hava fotoğrafları 1938 tarihli fotoğraf ile karşılaştırıldığında dokuma bölümünün inşası dışında mimari ve çevresel olarak belirgin değişikliklerin olmadığı tespit edilmiştir. Dokuma ünitesi, iplikhanenin kuzeyinde konumlanmakta olup imalatı yapılan ürünlerin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

1946 yılında ise apre makinelerinin getirilmesiyle teknik donanım güçlendirilerek fabrika son ürünleri kendi bünyesinde imal etmeye başlamıştır. Fabrika, üretim kapasitesinin artması nedeniyle yeni mekânların inşası ile 1954 yılı itibariyle kapsamlı olarak gelişim göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda 1950 yılında yerleşke

içinde ve dışında çeşitli işlevlerde yeni yapılar inşa edilmiştir. Yerleşke içinde üretim mekânlarının kütlesel hacmi ve servis mekânlarının sayısı yerleşke dışında ise fabrikanın batısında Bekârlar Pavyonu güneyinde ise Vazife Evleri inşa edilerek yerleşim alanı genişletilmiştir.

1954 tarihli hava fotoğrafı incelendiğinde ana üretim merkezi olarak İplik Ünitesi; doğu yönünde bulunan Yün Tefrik ve Yıkama Bölümü, batı yönünde bulunan işçi hazırlık ve kart basma bölümü ve müdüriyet, kuzey yönünde bulunan hammadde ve malzeme ambarları ile fabrika ilk kurulduğu günden itibaren bir bütün olarak faaliyet göstermektedir. Bu ana birimin kuzey yönünde Hammadde-Malzeme Ambarları, enerji gereksinimini karşılamak üzere Elektrik Santral Binası, su soğutma kulesi bulunurken doğu yönünde salaş ambarları, dokuma birimi ve puantörlük binası batı yönünde ise bekârların ve sporcuların ikamet ettikleri bekârlar pavyonu bulunmaktadır. İplik ünitesinin güney yönünde bağımsız bir ünite olarak sosyal tesis müdür ve vazife evi, su kulesi bulunmaktadır. Bu tarihlerde yerleşke içerisinde işçi yemekhanesi ve kreş binasının temeli görülürken yerleşke dışında Mudanya Caddesi'nin güneyinde memurların ikamet ettiği Vazife Evleri bulunmaktadır.

Fabrikanın kuzey yönündeki 1953 yılında Mudanya-Bursa Demiryolu hattı ve Merinos İstasyonu bu hattın kaldırılmasıyla işlevsiz hale gelmiştir. Demiryolu hattı güzergâhı ise bu tarihten itibaren Dr. Sadık Ahmet Caddesi adıyla karayolu olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1955 hava fotoğrafları, 1936 ve 1944 tarihi vaziyet planları ile karşılaştırıldığında fabrika sınırlarının ve mekânsal düzenin belirginleşmeye yerleşke dışındaki kentsel mekânın da gelişmeye başladığı görülmektedir.

1959 yılına kadar fabrika sınırlarındaki servis mekânlarının çoğunun inşaatı tamamlanarak üretim kapasitesi arttırılmıştır. Kalkınma planlarının etkisiyle mevcut yapıların modernizasyonu yapılarak üretim faaliyetleri ivme kazanmaya başlamıştır. 1956 tarihli hava fotoğrafı ile karşılaştırıldığında işçi yemekhanesi, kreş binası, salaş ambarları gibi yeni servis mekânlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde yerleşke sınırlarında yapılan çevre düzenlemesi, yeşil dokunun yayıldığı ve geçmiş haritalardaki havuzun bulunmadığı dikkat çekmektedir. Yerleşke dışında ise memurların konakladığı vazife evlerinin sayısı artmış, ulaşım ağları ve üst yapı faaliyetleri gelişmeye başlamıştır (Sarıgöz,2018,115-118).

1976 yılından sonra Ulubatlı Hasan Bulvarı'nın düzenlenmesi ile fabrikanın güneydoğu köşesi bölünmüş, yerleşke içerisindeki bazı ünitelerin ve ana giriş kapısının konumu yeniden düzenlenmiştir. Mevcut misafirhanenin yetersiz kalması ile Müdür Evi'nin kuzeyinde betonarme karkas iki katlı yeni bir bina inşa edilirken gümrük müdürlüğü tarafından kullanılmak üzere yıkama-tefrik bölümünün doğusunda antrepo niteliğinde fiktif ambarı binası eklenmiş ve hazır giyim işletmesinin hacmi arttırılmıştır (Sarıgöz,2018,132-136).

Merinos, 2000 yılında Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından kültürel amaçlar ile kullanılması şartıyla Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmesine karşın 2004 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir (Elbas ve Erdönmez,2015). Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu 14.07.1991 gün ve 1871 sayılı kararı doğrultusunda fabrikaya yönelik envanter listesi oluşturularak Koruma Kurulu'na iletilmiş ve 11.03.2005 gün ve 424 sayılı kararı ile alan sınırlarındaki 55 ünitenin 11 tanesinin yasal koruma altında alınması 2 tanesinin ise doğrudan korunması ve kurulması hedeflenen müzede endüstriyel işlevin sembolik, simgesel ve teknolojik tarihinin bir belgesi olarak tüm teknik donatıların ve ekipmanların koruma altına alınması yönünde karar alınmıştır (EK 11 ve EK 12).

Bu karar doğrultusunda yerleşkede kentin sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak amacıyla düzenlenen kentsel dönüşüm projesi kapsamında alan sınırları dahilindeki dokuma ve konfeksiyon ünitesi, malzeme ambarlarının gibi üretim birimlerinin yanı sıra alan sınırları dışındaki vazife evleri gibi birçok ve servis mekanının dönüşüm projesinin bütünlüğünün sağlanması bakımından kaldırılabileceğine işaret etmektedir (EK 11). Oysaki 23.06.2005 gün 724 sayılı ilke kararı ile ise Merinos lojmanlarının olduğu alanın 3. derece doğal sit alanı olarak tescillenmesi ve koruma amaçlı imar planının hazırlanmasına yönelik karar alınırken (EK13). Günümüzde bu yapıların yanı sıra laboratuvar ve puantörlük gibi korunması tavsiye edilen bazı yapıların yıkıldığı tespit edilmiştir.

11.06.2006 gün ve 1558 sayılı kararla Bursa Atatürk Kültür Merkezi ve Merinos Kültür Parkına yönelik düzenlenen konsept projesi ek binasının tescilli yapı ile uyumlu ve yalın bir mimari üslup ile tasarlanması koşuluyla uygun olabileceğine karar verilmiştir (EK 14). 2006-2010 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları kapsamında tarihi iplik fabrikası Merinos Kültür Merkezi adında

“Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi ve Merinos Tekstil Sanayi ve Göç Tarihi Müzesi ” olarak yeniden işlevlendirilirken doğal miras olan yerleşke, Merinos parkı olarak düzenlenmiştir. Tarihi fabrikanın doğusunda yer alan ve 2010 yılında faaliyete geçen Atatürk Kongre Kültür Merkezi’de bu süreçte inşa edilmiştir.

Bu koruma faaliyetlerinin etkisiyle fabrikanın eski güç merkezi olan ve uzun süre Bursa’nın da elektrik ihtiyacını karşılayan santral 2012 yılında yeniden işlevlendirilerek Merinos Enerji Müzesi, sosyal tesis Merinos Nikâh Salonu, Müdür Evi ve elektrik santrali restoran, su deposu ise seyir kulesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Merinos, kurulduğu günden itibaren endüstriyel ve kültürel kimliği ile Bursa’nın sembolik mimari değerlerinden biri ve Türkiye’de kurulan ilk sanayi müzesi olarak “Tarihi Kentler Birliği Başarı Ödülü” almıştır (URL 38; URL39).

Tablo 4.19: Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası işlevsel müdahale analizi (Özelmacı,2023).

	Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası (Özgün işlev)		Merinos Kongre Kültür Merkezi (Yeni İşlev)	
No	Mekanlar	İşlev	Mekanlar	İşlev
1	İplik ünitesi Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası	Tefrik(ayırma): Yapakların sınıflandırılması Yıkama: yapakların yıkanması Tarak: Yündeki yabancı maddelerin temizlenerek bobine sarılması Tarama: tops adı verilen ürünlerin oluşturulması Boyama: Topların boyanması Hazırlama: Topsların fitillere dönüştürülerek masuralara sarılması Tek büküm ve çift büküm: Fitillerin iplik haline getirilmesi	Sergi alanı, fuaye, ofisler, derslikler, salonlar, ıslak hacimler,	Eğitim, yönetim
2	Tefrik ve yün yıkama	Kirli yün ambarı Yıkama üniteleri	Güvenlik, Müze (sergi alanı), teknik birimler	Müze
3	Dokuma apre ünitesi	Atkı: ipliklerin dokuma tezgahında işlenecek duruma getirilmesi Çözgü: ipliklerin dokuma tezgahında işlenecek duruma getirilmesi Tahar: ipliklerin taraktan geçirilmesi Dokuma: Ipliklerin dokunarak kumaşa dönüştürülmesi Cımbız: Ham kumaştan yabancı malzemelerin ayrılması Ham kumaş muamele: Kumaşın apreye hazırlanması Apre: Kumaşın işlem öncesi hazırlanması	Ünite yıkılmıştır.	
4	Konfeksiyon birimi	Büro Model kalıp atölyesi Makine bakım ünitesi Klima ve buhar gücü üniteleri Hazır giyim ambarı İşçi soyunma odaları	Ünite yıkılmıştır.	
5	Güç merkezi	Külhane Enerji odası Pompa ve permutit bölümü Kondanse bölümü Kazan dairesi Pompa Türbin ve elektrik dağıtım bölümü Servis mekânları	Güvenlik, Müze (sergi alanı), teknik birimler	Müze
6	Servis Mekanları	Müdüriyet, Hammadde ve malzeme ambarları, İşçi hazırlık kart basma bölümü, Sosyal tesis, Tenis kortu, Havuz, Lokal binası, Müdür evi, Vazife evi, Puantörlük, Vazife evleri, Bekarlar pavyonu, Salaş ambarları, İşçi yemekhanesi, Kreş binası, Sera, Lokal yazlık bahçesi, Elektrik santrali, Elektrik santrali su soğutma kulesi, Kömür ikmal kulesi.	Müdür evi	Restoran
			Tabldot, Eski Misafirhane, Revir, Tüketim Kooperatifi	Nikah dairesi
			Puantörlük	Kafe
			Su Kulesi	Gözlem kulesi
			Soğutma Kulesi	Kafe, seyir terası
			Malzeme ambarı	Restoran
Kaynaklar: Küçüközdemir Aydın (2016),Sarıgöz (2018),Bircan ve Dalkılınç (2018), Adıman Arşivi.				

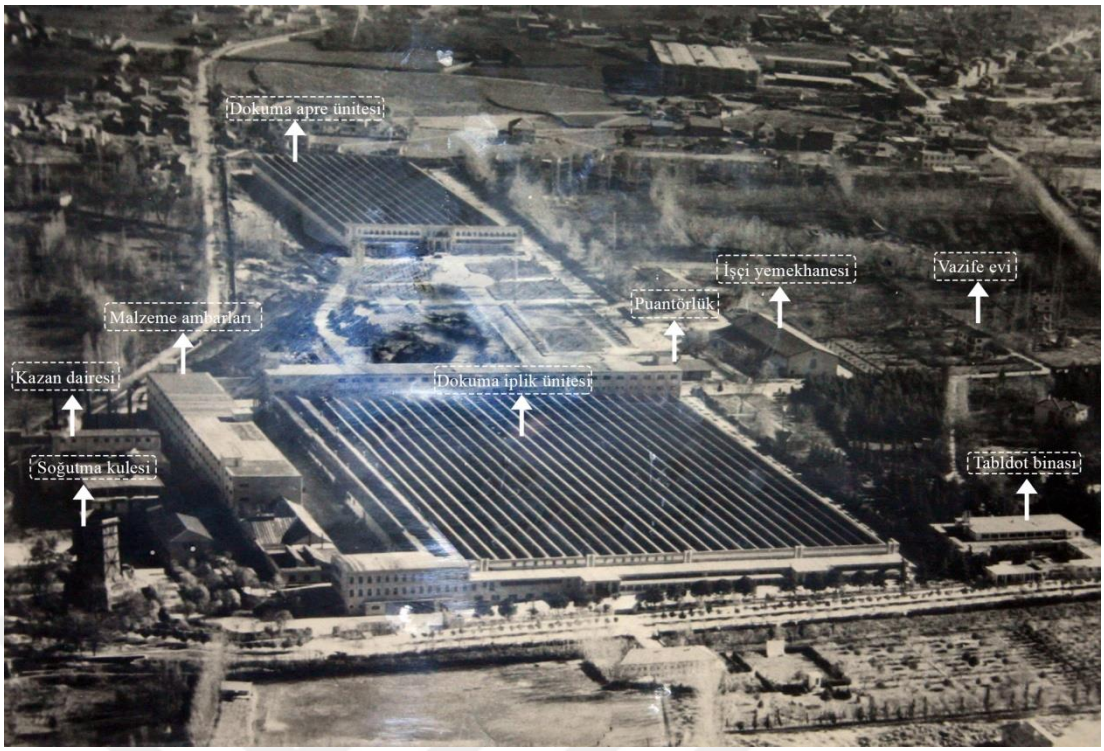

Şekil 4.74: Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası perspektif görünüşü (URL 39).

Şekil 4.75: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi perspektif görünüşü (URL 39).

Tablo 4.20: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi birimleri (Özelmacı,2023).

No		Birimin Görseli	Birimin mevcut adı	Kuruluş tarihi	Yeni işlevin faaliyete başladığı tarih	Özgün işlevi	Yeni işlevi
Üretim mekanları	1		Atatürk Kongre Kültür Merkezi	1938	2011	İplik fabrikası Yönetim ve tefrik ve yün yıkama ambarı	Müze, kültürel ve idari etkinliklerin düzenlendiği birim
	2		Enerji Müzesi	1938	2012	Güç santrali	Müze
Servis mekanları	3		Kule kafe	1955	2010	Elektrik santrali soğutma Kulesi	Kafeterya
	4		Seyir Kulesi	1938	2010	Su deposu	Seyir Kulesi
	5		Merinos Nikah Salonu	1938	2010	Tabldot, Eski Misafirhane, Revir, Tüketim Kooperatifi	Nikah Salonu
	6		Burfaş Restoran	1938	2010	Müdür evi	Restoran

4.3.1 Fiziksel özgünlük analizi

Merinos Kongre ve Kültür Merkezi, tarihi 2006-2010 yılları arasında Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası'nın kentsel dönüşüm projesi kapsamında restore edilmesi neticesinde kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Restorasyon çalışmaları kapsamında alan sınırlarındaki yapılara fiziksel ve işlevsel müdahalelerde bulunulmuştur. Bu bölümde, Tablo 4.20'de belirtilen tarihi yapı ve donatılara yapılan müdahalelerin boyutu ve yöntemi belirlenerek koruma ilkeleri bağlamında yapının özgünlük değeri ve korunmuşluk durumu şu başlıklar altında tablolar aracılığıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir:

- Vaziyet planına (konum) yapılan müdahalelerin analizi
- Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi
- Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi
- Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

Vaziyet planına (konum) yapılan müdahalelerin analizi (Şekil 4.76);

Farklı tarihlere ait uydu görüntüleri ve 2004 tarihli halihazır harita incelendiğinde (müdahale) fabrikanın bütüncül durumu ve yıkılan üniteler görülmektedir. Haritaya göre alan sınırlarındaki dokuma apre ünitesi, konfeksiyon ünitesi, kreş yapısı, işçi yemekhanesi ve kuzeyindeki salaş ambarı, memur lokali ve kuzeyindeki misafirhane alan sınırları dışında ise işçi lojmanları olmak üzere çok sayıda üretim ve servis birimi yıkılmıştır.

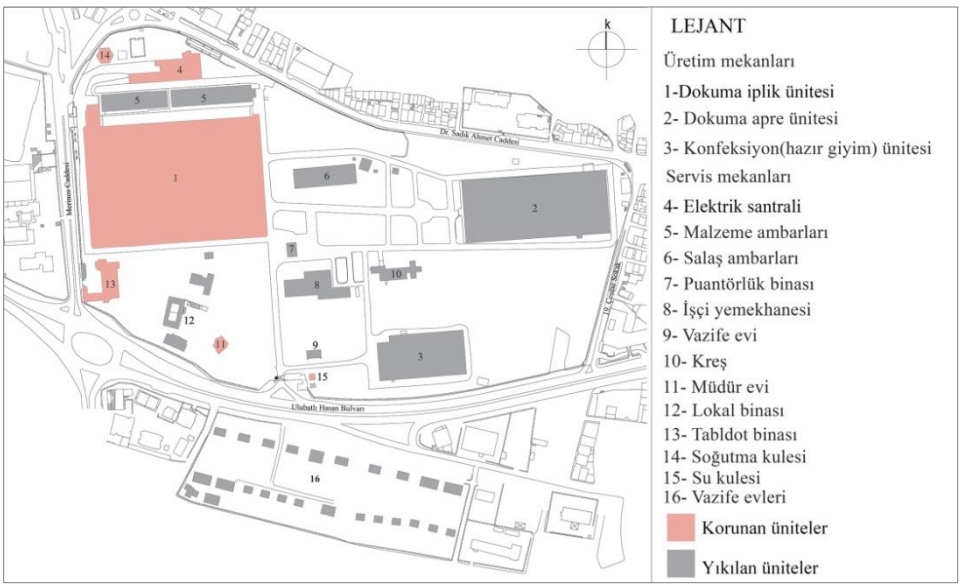

Şekil 4.76: Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası müdahale paftası (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi, 2005; yazar tarafından düzenlenmiştir).

2005 yılı vaziyet planını restitüsyonuna göre (Şekil 4.76);

- Fabrika güneyde Ulubatlı Hasan Bulvarı, kuzeyde Dr. Sadık Ahmet Cad., batıda Merinos Cad. Doğuda ise 19. Çeşme Sk. kesişiminde merkezi bir konumda bulunmaktadır. Ana girişi güney yönünde sağlanmakta olup kuzey ve doğu yönlerinde de farklı girişler bulunmaktadır.
- Fabrika yerleşkesi, geniş bir peyzaj alanına sahiptir. Kuzeyinde ve doğusunda yoğun bir konut dokusu, güneyinde Merinos işçi lojmanları ve tarihi [2]Tedaş binası, batısında ise Merinos Stadyumu ve Tübitak Kurumu bulunmaktadır.
- Yerleşkedeki 1 numaralı kütle başta olmak üzere 2 ve 3 nolu üretim birimlerinin kütlesel hacimleri ve alandaki konumları yerleşkenin mekansal gelişimi ve peyzajının biçimlenmesine yön vermiştir. Bu birimlere ek olarak yine yerleşke sınırlarında ambar binaları, kreş, müdür evi, tabldot binası, vazife evi, puantörlük gibi çok sayıda servis birimi bulunmaktadır.
- 1 nolu yapı (iplik ünitesi), 1938 yılında yerleşkenin kuzeyinde doğu batı aksı doğrultusunda eğimli bir araziye kurulmuştur. Birimin formu ve aksiyet yerleşimi kütleye yatay vurgu kazandırmaktadır. Ünite, fabrikanın kuruluş süreci boyunca işlevi ve mimari ölçeği itibariyle yerleşkenin planlama yaklaşımı ve üniteler arasındaki ilişkilere yön vermiştir. Kuzeyinde malzeme ambarları ve güç santrali, doğusunda salaş ambarları, güneyinde ise tabldot binası ve müdür evi yer almaktadır.
- Arşiv verilerine göre yapıda betonarme şed ve kırma çatı tipi kullanılmıştır. Çatı sınırları ile vaziyet ölçeğinden yapının işlevsel ayrımı yapılabilmektedir.
- 2 nolu yapı (eski güç santrali) ise 1938'de fabrikaya enerji üretilmesi amacıyla alanın kuzeyinde inşa edilmiştir. Yapının kuzeyinde soğutma kulesi, güneyinde ise salaş ambarları ve iplik ünitesi başta olmak üzere çok sayıda üretim ve servis ünitesi bulunmaktadır. Güney yönündeki ikmal kulesi ile salaş ambarları arasında kütlesel bağlantılar kurulmuştur.
- Arşiv verilerine göre yapıda farklı çatı tipleri bulunmaktadır. Trafo dairesi oluklu kiremit kaplı ahşap kırma, türbin bölümü ise betonarme teras çatıdır. Çatı sınırları ile vaziyet ölçeğinden yapının işlevsel ayrımı yapılabilmektedir.

[2] 1924 yılında kurulan Bursa Cer, Tenvir ve Kuvve-i Muharrikiye-i Elektrikiye Türk Anonim Şirketi

2007 yılına kadar yapı grubunun restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Buna göre (Şekil 4.77);

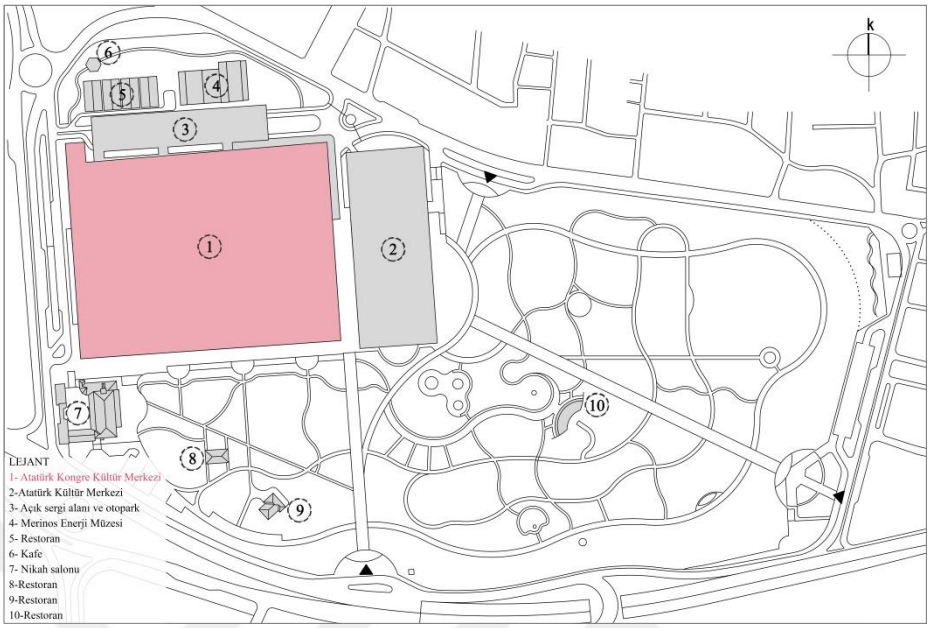

Şekil 4.77: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi vaziyet planı (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi, 2007; yazar tarafından düzenlenmiştir).

- Yerleşke sınırlarında ve çevresinde birçok üretim ve servis mekanı kentsel dönüşüm kapsamında yıkılmıştır. Bu durum, endüstriyel mirasının belge, tarihsel ve teknolojik değerlerinin yanı sıra ekonomik açıdan da bir yitim olmuştur.
- 2006 yılında fabrikada başlatılan kentsel dönüşüm kapsamında yerleşkenin çevresi doğal miras alanı olarak korunmuş ve özgün işlevinde olduğu gibi yeni bir peyzaj tasarımı ile rekreasyon alanı olarak düzenlenmiştir. Çevrenin düzenlenerek yeni kamusal mekânların oluşturulmasıyla farklı kullanıcı gruplarına yönelik sosyal ve aktivite içerikli mekanlar ile kurgulanması, peyzaj, karşılaşma ve deneyim alanlarına olanak verecek biçimde tasarlanması sosyal etkileşimi arttırmaktadır. Restorasyon sürecinde fabrikanın giriş yönleri ve temel ulaşım aksları korunmuştur.
- 1 nolu yapı (eski iplik ünitesi) restorasyon neticesinde kültür merkezi işlevi ile varlığını korumaya devam etmiştir. Ünitenin kütlesel hacmi korunmasına karşın çatı tipi kısmen değiştirilmiştir. Yeni işlev gereği yapının batı kanadında özgün çatı düzeni dikkate alınarak çelik bir çatı tasarlanmıştır.

- Bu yapının kuzey ve doğu yönündeki ambarlar yıkılarak otopark ve sergi işlevinde kullanılmak üzere yeni kütleler tasarlanırken güney yönünde birçok yapı korunmuş, doğu yönünde ise dokuma apre ünitesi ve konfeksiyon (hazır giyim) ünitesi olmak üzere temel üretim yapıları yıkılmıştır.
- Ünitenin doğu yönünde, 2010 yılında faaliyete başlayan yüksek seyirci kapasitesine sahip bir kongre merkezi inşa edilmiştir. Bu ek yapı, 1 nolu yapıdan (eski iplik ünitesi) sonra kütlesel hacmi ve gabarisi itibariyle yerleşkede dikkat çeken bir diğer yapıdır.
- 2 nolu yapı da (eski güç santrali) restorasyon neticesinde müze işlevi ile varlığını korumaya devam etmiştir. Ünitenin batısındaki elektrik dağıtım bölümü ve kuzeyindeki kömür ikmal kulesi yıkılmış, çatı tipi kısmen değiştirilmiştir. Yapının kütle bağlantıları, mimari ölçeği ve mekansal formu kısmen korunmuştur.
- Güney yönündeki ambar restoran, kuzeyindeki soğutma kulesi ise kafe ve seyir terası olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Kültür Merkezi (1 nolu yapı: eski iplik ünitesi) (Şekil 4.77)

1938 yılında yerleşkenin kuzeyinde inşa edilen yapının özgün işlevi "iplik ünitesi" dir. 2004 yılına kadar yapıda "Tefrik (ayırma), Yıkama, Tarak, Tarama, Boyama, Hazırlama, Tek büküm ve çift büküm" olmak üzere kültür ve servis mekanlarının da olduğu çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmekteydi (Bircan ve Dalkılınç,2018,s.140-45). Ünitenin kuzeyinde malzeme ambarları, doğusunda salaş ambarları, güneyinde ise tabldot binası ve müdür evi olmak üzere birçok ünite ile bağlantı kurmaktaydı.

2004 yılına kadar faaliyet gösteren yapı, 2006'da başlayan restorasyon çalışmaları neticesinde Merinos Tekstil Sanayi ve Göç Tarihi Müzesi ve kültürel, eğitim ve idari faaliyetlerin gerçekleştirildiği çok fonksiyonlu bir kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. 2011 tarihinde açılan Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, Türkiye'deki ilk tekstil müzesi olma özelliğine sahiptir (URL38). Bu süreçte fabrikanın bulunduğu yerleşke ise Merinos Kültür Parkı adıyla rekreasyon alanına dönüştürülürken 2012 yılında fabrikanın kuzeyindeki eski elektrik santrali Merinos Enerji Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

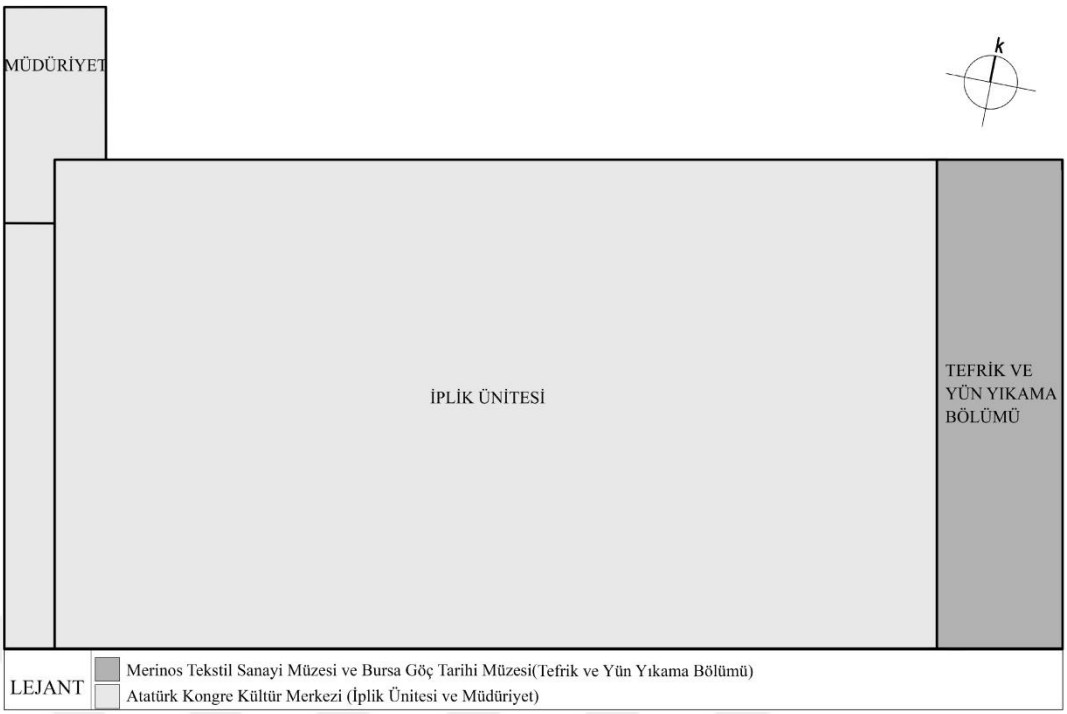

Şekil 4.78:İplik ünitesinin şematik gösterimi (Özelmacı,2023).

Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

2005 yılı restitüsyonuna göre "iplik ünitesinde" (ünitenin batı yönü)(Şekil 4.78, Şekil 4.79, Şekil 4.80, Şekil 4.81);

- Ana giriş batı cephesi olmak üzere yapının bu bölümüne kuzey ve güney yönünden de farklı girişler bulunmaktadır.
- Kolonadlı sistemin açıkça görüldüğü bodrum ve zemin kat doğu-batı aksında uzanan dörtgen plan şemasına sahiptir. Bodrumun batı yönünde teknik birimler ağırlık olmak teknik üniteler, terzihaneler, işçi soyunma birimleri, ıslak hacimler, atölyeler, ambar ve depolar, sığınaklar olmak üzere çok sayıda birim bulunmaktadır. Bu katta hammadde ambarları ve güç merkezi ile tünel bağlantısı kurulmuştur.
- Zemin katın üretim bölümünde (orta bölüm) gridal düzende sıralanmış kare formunda çok sayıda kolon bulunmaktadır. Bu mekân, geniş hacimlerin oluşacağı şekilde bölücü duvarlar ile ayrılmıştır ve mekânlar arası geçişler bulunmaktadır.
- Zemin kattaki birimler incelendiğinde; soyunma odaları, ıslak hacimler, ofisler, mescit, fiksaj ve bakım üniteleri, numune bekleme alanları, laboratuvar, tek ve çift büküm alanları, imalat bölümü, baskı ve iğne odası,

iplik işleme alanı, trafo, asansör ve merdivenler olmak üzere yine çok sayıda birimin olduğu tespit edilmiştir.

- Üretim bölümü kuzey, güney ve batı cephesi olmak üzere üç yönden algılanmaktadır. Tüm cepheler, aksiyel düzendeki lineer formları nedeniyle yatay vurgu hâkimdir. Dörtgen formdaki pencere düşey düzenleri ise düşey vurguyu sağlamaktadır.
- Batı cephesi hem üretim hem de müdüriyet bölümü için ana girişi sağlamaktadır. Bu cephe farklı kat yüksekliklerine sahip iki bölümün bulunması ve arazi eğiminden dolayı hareketli bir görünüme sahiptir. Pencerelerin ve verandaların formu, dizilimleri, doluluk boşluk oranları, ritmik bir düzen oluştururken cepheye estetik bir değer ve hareket kazandırmaktadır.
- Müdüriyet bölümünün zemin katındaki geniş açıklıklar kütlesel boşluklar sağlayarak cephenin masif görünümünü kısmen kırmıştır. Batı cephesi yapının en hareketli yüzeyidir. Güney cephesi yatay vurgunun en güçlü oldu yüzey olup masif bir görünüme sahiptir. Kuzey ve güney cephesinde tefrik bölümün merdiven kulesi ve çatının yükselen formu cepheye hareket kazandırmıştır.

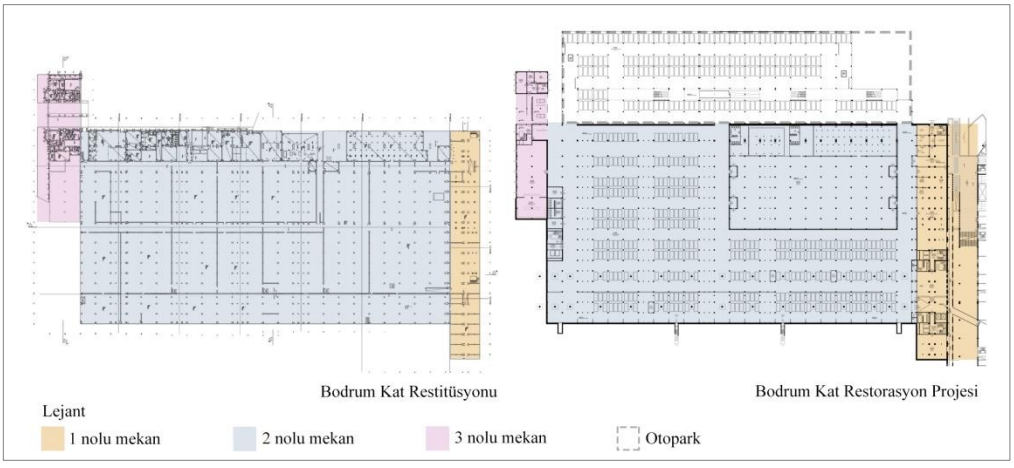

Şekil 4.79: Sırasıyla iplik ünitesi bodrum kat restitüsyon(2005) ve restorasyon planı(2007) (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir).

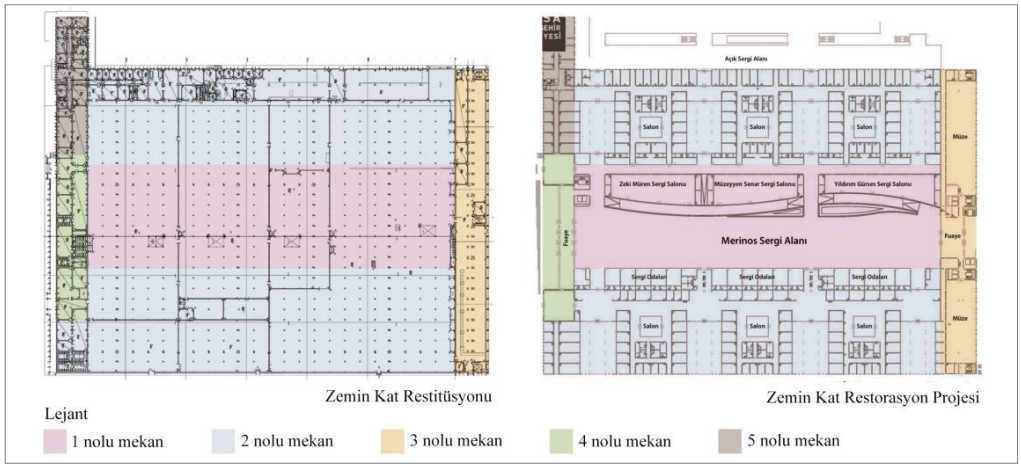

Şekil 4.80:Sırasıyla iplik ünitesi zemin kat restitüsyon(2005) ve restorasyon planı(2007) (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir).

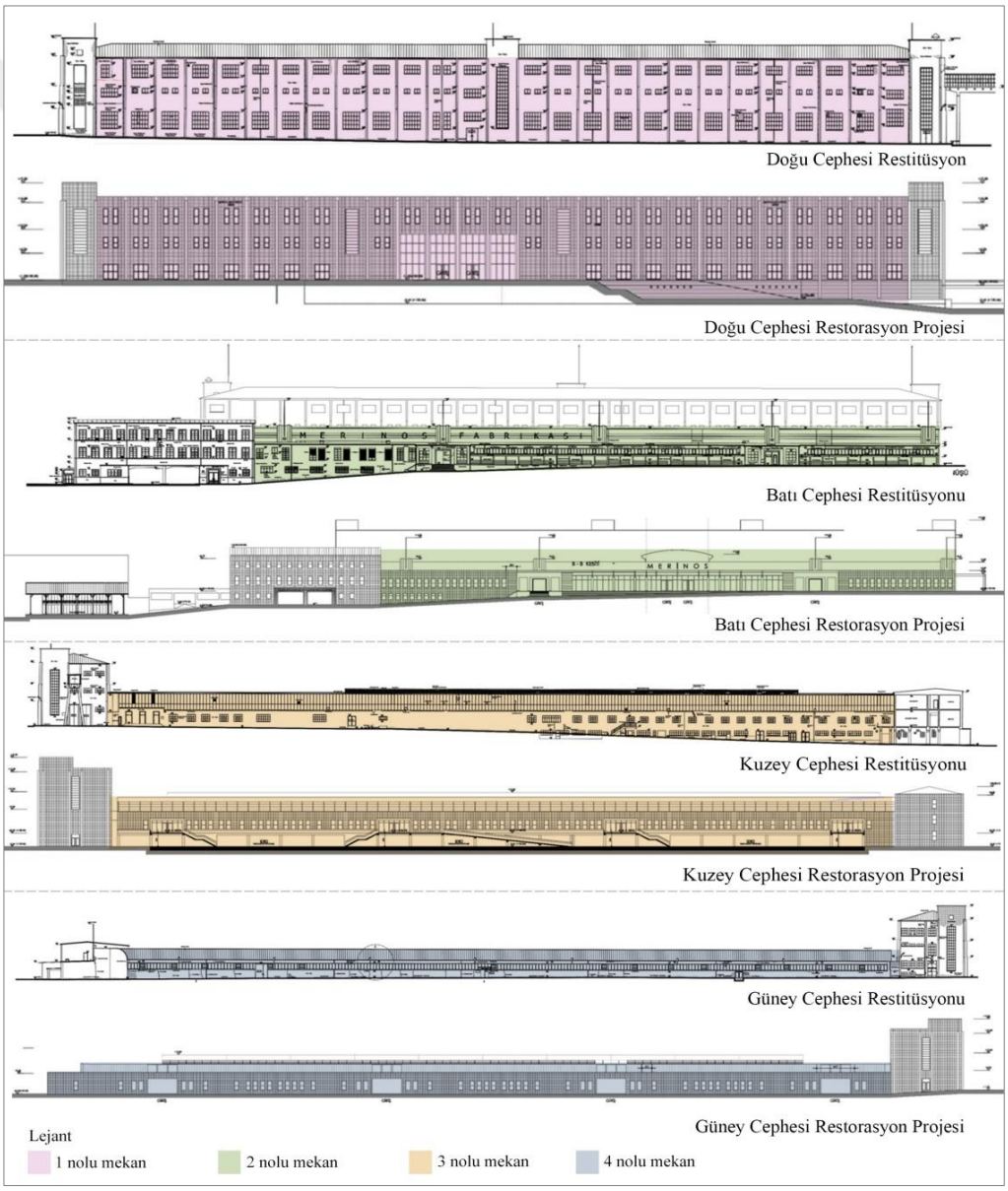

Şekil 4.81: Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası'nın restitüsyon (2005) ve restorasyon görünüşleri (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir).

2005 yılı restitüsyonuna göre "iplik ünitesinde" (ünitenin doğu yönü:tefrik ve yün yıkama bölümü) (Şekil 4.78, Şekil 4.82);

- Bu bölüm, kısmi bodrum kat dâhil toplam dört kattan oluşmaktadır. Ana giriş doğu cephesi olmak üzere kuzey, güney yönünden farklı girişler ve acil çıkış merdivenleri yer almaktadır.
- Bodrum katta; ambarlar, asansör ve merdivenler, zemin katta; yıkama bölümü, soda ve deterjan odası, saraç odası, iğne odası ve ofisler, asansör ve merdivenler, birinci katta; depolar, soda odası, mescit, soyunma odası ve ıslak hacimler, asansör ve merdivenler ve ikinci katta; ofisler, laboratuvar, yapağı işlem bölümleri ve fırın, asansör ve merdivenler olmak üzere farklı birimlere yönelik benzer nitelikte çok sayıda mekan bulunmaktadır.
- Zemin ve birinci kat kuzey güney yönüne doğru koridor şeklinde uzanan lineer plan şemasına sahiptir. İç mekânda gridal düzende sıralanmış kare formunda çok sayıda kolon bulunmaktadır. Kolonların dizilimi iç mekanda tanımlı bir dolaşım aksı oluşturmaktadır.
- Ünitenin bu bölümü kuzey, güney ve doğu cephesi olmak üzere üç yönden algılanmaktadır. Tüm cepheler, aksiyel düzendeki lineer formları nedeniyle yatay vurgu hâkimdir. Dörtgen formdaki pencere düşey düzenleri ise düşey vurguyu sağlamaktadır.
- Bölümün ana cephesi olan doğu cephesindeki düşey silmeler duvarın dış mekana doğru uzantısı olup yağmur iniş borusu ile düzenlenmiştir. Bu elemanlar cepheyi oransal olarak bölerek kütleye ritmik hareket kazandırmıştır. Düşey silme aralıklarında dörtgen formda farklı ölçülere sahip çok sayıda pencere bulunmaktadır. Kuzey ve güney cephesinde ise bölümün düşey düzlemdeki lineer formu, düşey silmeler ve merdiven kovaları yapıya dikey vurguyu kazandırmıştır.

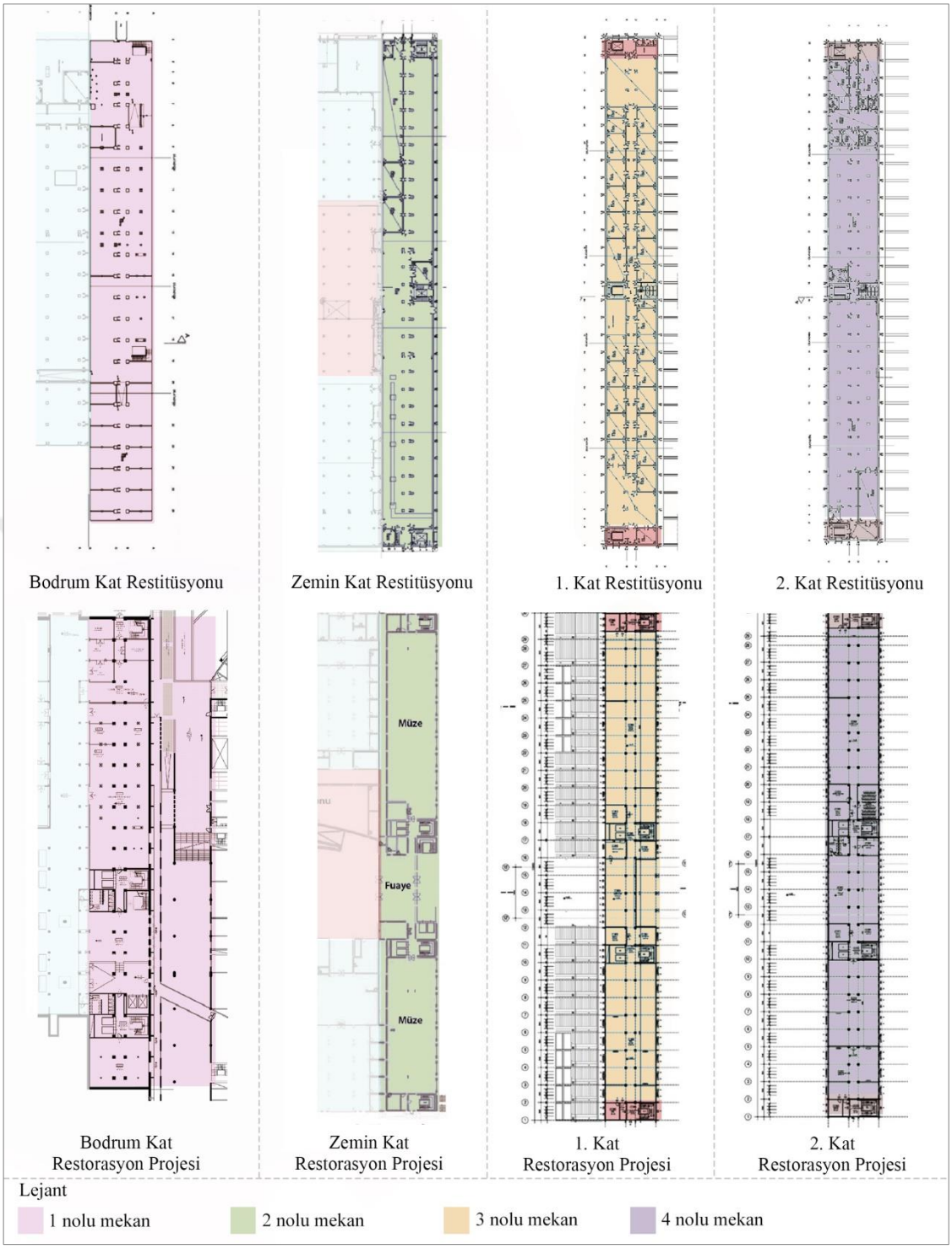

Şekil 4.82: Tefrik ve yün yıkama bölümüne ait restitüsyon (2005) ve restorasyon (2007) planları (BBB Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi; yazar tarafından düzenlenmiştir).

2007 yılı restorasyon projelerine göre "Atatürk Kongre Kültür Merkezi'nde" (Eski iplik ünitesi)(Şekil 4.79, Şekil 4.80 ve Şekil 4.81);

- Ünitenin bu bölümü (eski iplik ünitesi) kültürel, idari ve eğitim faaliyetlerine yönelik çok sayıda çeşitli mekanlar bulunduğu bir kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Doğu girişinde yer alan cam bölücü duvarlar ile bu bölüm müzeden fiziksel olarak ayrılmıştır.
- Yapının bu bölümüne her yönden erişim sağlanması için kuzey ve güney yönünde ofislerin çevrelediği avlulardan giriş sağlanacak şekilde kütlesel boşluklar açılmıştır.
- Zemin katta yeni işlev dahilinde sergi, galeri, ofisler, derslikler, ıslak ve teknik mekanlar yer alırken eski müdüriyet bölümünün tüm katlarında ofisler ve grup çalışma odaları bulunmaktadır. Ofisler ve derslikler, yapının kuzey ve güney yönünde toplantı salonları ve avluların çevresinde kümelenmiş vaziyette bulunmaktadır. Bu birimler koridorlar ile sergi/fuar alanına bağlanmaktadır. Sergi alanı yapıyı kısmen simetrik düzende iki bölüme ayırmıştır.
- Bodrum katta ise depo, ıslak hacimler ve otopark alanları olmak üzere servis mekanları bulunmaktadır. Katlardaki aksiyel sistem kısmen korunmasına karşın bodrum katın plan şeması kısmen, zemin katın mekansal şeması ise büyük ölçüde değiştirilerek yeni işlevin mekansal kurgusu gereği farklı bir plan şeması tasarlanmıştır.
- Özgün şemada daha tanımlı ve geniş hacimler bulunurken mevcut yeni şemada simetrik bir düzen görülmektedir. Sergi/fuar amaçlı tasarlanan orta bölüm, tanımlanan yeni giriş açıklıkları ile esnek bir kullanım imkanı sunmaktadır.
- Ana giriş olan batı cephesinin giriş bölümünün aksiyel düzeni ve simetrik kurgusu farklı bir düzende yeniden tasarlanmıştır. Bu cephenin girişi geniş bir cam saçak ile vurgulanırken yapıya on üç basamaklı bir yükselti ile giriş sağlanmaktadır. Belirtilen ana girişin yanı sıra batı yönüne doğru çıkma yaparak kütleye hareket kazandıran iki farklı giriş daha bulunmaktadır.
- Güney cephesinde ofis birimlerine açılan dört farklı giriş bulunmaktadır. Yarı açık mekan oluşturan bu kütlesel müdahaleler, girişlerde yer alan kolonadlı düzen, doğu kanadındaki merdiven kovalarının düşey vurgusu cephelere ve

kütleye hareket kazandırmaktadır. Vaziyet planından algılanan şed çatının yapısal formu yatay plaklar ile kapatılması nedeniyle algılabilir nitelikte değildir.

- Kuzey cephesinde ise yatay düzende ilerleyen yeni bir pencere düzeni tasarlanmıştır. Kuzey yönündeki üç katlı eski müdüriyet binası ve sergi ve otopark amacıyla tasarlanan betonarme teras, arazinin eğimli yapısı ve müze bölümünün yükseltisi cephe silüetine hareket kazandırmaktadır.
- Cephelere yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında; yapının kongre bölümü (eski üretim bölümü), başkanlık bölümü (eski müdüriyet) ve müze bölümünün farklı kat yüksekliklerine sahip olması cepheye hareket kazandırarak, mekansal şemadaki işlevsel farklılığın dış mekandan algılanmasına yönelik fikir vermektedir.
- Tüm cephe, kolonlar ve kirişler alüminyum levha yapı elamanları kullanılarak kompozit cephe kaplaması ile kaplanmıştır. İç mekandaki malzemeler büyük ölçüde yenilenmiştir.
- Batı cephesi en iyi korunan cephe olmasın karşın endüstriyel formdaki estetik görünümünden uzaklaşırken özellikle güney cephesinde geri dönüşü olmayan fiziksel müdahaleler yapılmıştır.
- Malzeme tercihleri, yapının kullanım ömrünü uzatmasına karşın binayı endüstriyel görünümünden uzaklaştırarak yeni inşa edilmiş modern bir yapı izlenimi sunmaktadır.

2007 yılı restorasyon projelerine göre "Merinos Tekstil Sanayi ve Göç Tarihi Müzesi" (Tefrik ve yün yıkama bölümü) (Şekil 4.81 ve Şekil 4.82);

- Yapının bu bölümü (eski tefrik ve yün yıkama bölümü) "Merinos Tekstil Sanayi ve Göç Tarihi Müzesi" olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Müzenin "Tekstil ve İpek" bölümünde merinos koyunundan alınan yapağın (yün) yünlü kumaş ve kıyafetlere dönüştüğü üretim süreci; endüstriyel donatılar, müzeye bağışlanan dokuma ürünleri ve belgeler canlandırma tekniği ile kalıcı olarak sergilenmektedir.
- Dokuma endüstri mirasının teknolojik, sembolik ve belge değerleri olan bu donatıların yerinde korunması, sürekli bakım ve onarımının yapılması

bütüncül ve sürdürülebilir koruma anlayışının benimsendiğini gösterirken ziyaretçilere yapının endüstriyel tarihine yönelik bilgi vermektedir.

- Müzeye doğu yönünden güvenlik kontrolünde doğrudan ve giriş sağlanırken yapının kuzey ve güney yönünde de dolaylı girişler bulunmaktadır.
- Müzenin mimarisi genel olarak kuzey güney yönüne doğru koridor şeklinde uzanan lineer plan şemasına sahiptir. İç mekanda aynı doğrultuda sıralanmış kare formunda çok sayıda kolon bulunmaktadır. Belirtilen geometrik form yeni işlev için tanımlı ve herkes için erişilebilir bir dolaşım aksı oluştururken, kolonadlı sistem müzede yeni mekanların oluşmasına imkan sağlamıştır.
- Bodrum katta teknik birimler bulunurken zemin katta güvenlik merkezi noktada olacak şekilde yapının kuzey yönünde tekstil, güney yönünde ise ipek müzesi bulunmaktadır. Zemin katta müzenin sınırlarını tanımlamak amacıyla cam bölücüler kullanılmıştır ve plan şeması büyük ölçüde korunmuştur.
- Birinci katta depo gibi servis mekanlarına ait özgün bölücü duvarların kaldırılmasıyla net hacimlerin oluştuğu yeni bir mekansal şema tasarlanmıştır. İkinci katta ise yapının kuzey yönündeki bölücü duvarlar kaldırılmış ve yeni işlev gereği farklı mekanlar oluşturulmuştur. Mekansal şeması kısmen korunan bu katın kuzey yönünde göç tarihi güney yönünde ise spor tarihi müzesi olmak üzere farklı temada kalıcı sergiler kurgulanmıştır. Tüm katların kuzey ve güney yönündeki acil çıkışlar korunmuştur.
- Müzenin ana girişi doğu cephesinden sağlanmaktadır. Cephelerdeki pencere tipleri, oranları ve malzemeleri değiştirilmesine karşın aksiyel düzenleri ve korunmuştur. Orta bölümdeki merdiven kovası kaldırımış cephenin simetrik kurgusu farklı bir düzende yeniden tasarlanmıştır. Müze için tanımlı yeni bir giriş oluşturulmuştur.
- Kütlenin kuzey güney yönündeki aksiyel yerleşimi ve pencerelerin ritmik düzeni bu cepheye yatay vurgu kazandırırken yine cephede belirli aralıklar ile sıralanmış düşey silmeye benzer borular ve kuzey-güney yönündeki merdiven kovaları ise cepheye ritmik bir hareket kazandırırken yatay etkiyi dengeleyecek nitelikte düşey vurgu sağlamaktadır.
- Doğu cephesi ek yapı olarak inşa edilen Atatürk Kongre Merkezi ile görsel bir bağlantı kurmaktadır. Müzenin ana girişi kongre merkezinin zemin kattaki

sirkülasyon aksına referans vermektedir. Bunun yanı sıra kongre merkezinin aksiyel yönelimi, ölçeği, kütlesel hareketleri ve oranları, yansıtıcı nitelikteki malzeme tercihi incelendiğinde tarihi yapının fiziksel niteliklerinin dikkate alınarak tasarlandığı söylenebilir.

- Kuzey ve güney cephesindeki pencerelerin büyük bir kısmı kaldırılmış merdiven kovasındaki pencere düzeni ise yeniden tasarlanmıştır.
- Tüm cephe, kolonlar ve kirişler alüminyum levha yapı elamanları kullanılarak kompozit cephe kaplaması ile kaplanmıştır. İç mekandaki malzemeler büyük ölçüde yenilenmiştir.

Şekil 4.83: Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi güney cephesi (URL 39).

Şekil 4.84: Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi'nden güney yönüne bir bakış (Özelmacı,2023).

Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi

2005 yılı restitüsyonuna göre;

- Yapı, betonarme karkas olarak inşa edilmiş olup iç mekanda gridal bir kolon düzeni bulunmaktadır. Temelde kirişli radye kullanılırken farklı bölümler dilatasyon ile ayrılmaktadır.
- Üretim bölümünde kuzey yönüne doğru ışıklığı bulunan şed çatı , müdüriyet bölümünde yalıtım ve marsilya kiremit ile kaplı betonarme plak, yıkama bölümünde ise marsilya kiremit ile kaplı kırma çatı örtüsü kullanılmıştır. Yapının doğu kanadındaki kuzey ve güney yönlerine bakan merdiven kovaları ise yalıtımlı betonarme plaklar ile örtülüdür.
- Yapının bodrum katında 0.8x0.8 m, zemin katta ise 0.6x0.6 m boyutlarında gridal düzende sıralanmış kare formunda çok sayıda kolon bulunmaktadır. Kolonların dizilimi iç mekânda tanımlı bir dolaşım aksı oluşturmaktadır. Küçüközdemir Aydın (2016)'a göre taşıyıcı sistem büyük ölçüde iyi durumdadır ve çatlak, deformasyon veya sapma hareketlerine rastlanmamıştır.

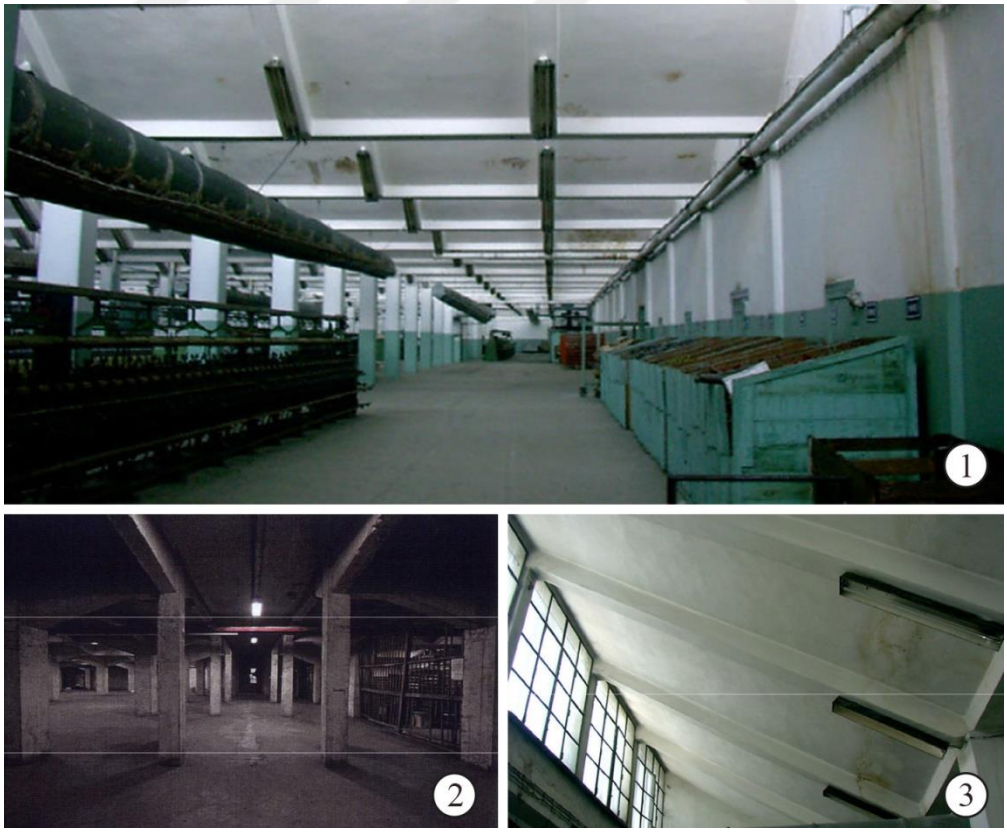

Şekil 4.85:(1): Restorasyon öncesine ait görseller: (1): Zemin kat, (2): Bodrum kat, (3):Çatıdan bir görünü(Küçüközdemir Aydın,2016).

2007 yılı restorasyon projelerine göre;

- Taşıyıcı sistem büyük ölçüde korunmuştur. Bodrum katın kolonlarında, zemin katın basıncına karşı betonarme ve çelik elemanlar ile güçlendirme yapılmıştır.Zemin katta yeni mekân kurgusu gereği üretim bölümünün orta kısmında 69 adet betonarme kolon bağlantı kurduğu kirişler ile birlikte kaldırılmış ve mekana daire formunda çelik kolonlar eklenerek yeni çatının konstrüksiyonu oluşturulmuştur.
- Çelik örtü, çatı yüzeyinde simetrik bir kurgu oluşturmuştur. Bu bölümde çatıdaki marsilya kiremitler kaldırılarak alüminyum kaplama kullanılmış ve çatı yüzeyinde kısmi boşluklar oluşturulmuştur. Yapının diğer çatı yüzeyleri de malzemeleri ile birlikte yenilenmiştir.
- Mevcut asansörler kaldırılarak hidrolik sistemle çalışan yeni asansörler ve rampalar eklenerek erişilebilirlik imkanları arttılmıştır.

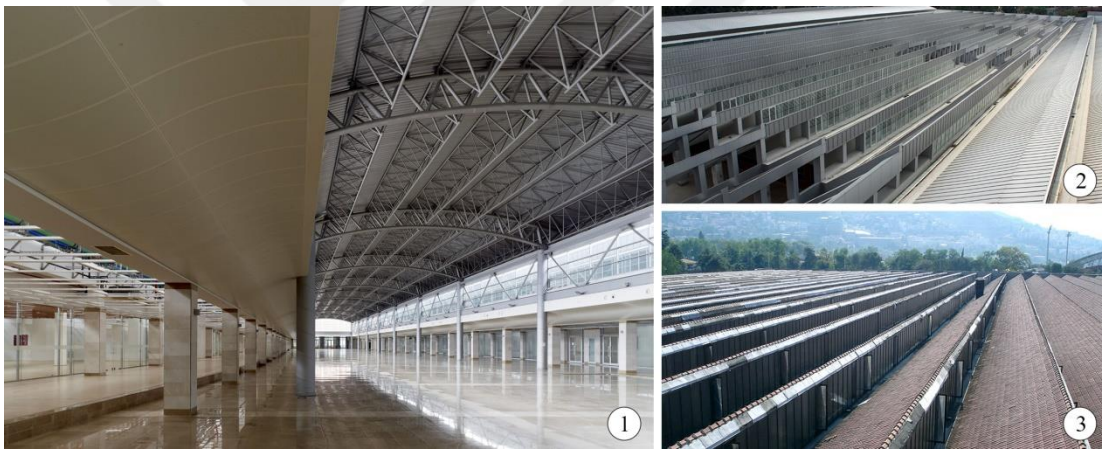

Şekil 4.86: (1): Kültür merkezi fuar alanı, (2): restorasyon sonrası çatı,(3): restorasyon öncesi çatıdan bir görünüş (URL 39).

Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

2005 yılı restorasyon öncesi projelere göre;

- Yapıda şed, kırma ve plak olmak üzere bitümlü yalıtım ile kaplı betonarme çatılar bulunmaktadır.
- Üretim ve müdüriyet bölümünün zemininde mozaik, seramik ve halı gibi kaplama malzemeleri bulurken tavan ve duvarlarda sıva, boya ve ahşap lambri kullanılmıştır. Tefrik ve yıkama bölümünün zemininde ise belirtilen

malzemelerin yanı sıra zift ve saç malzeme bulunurken tavan ve duvarlarda boya, sıva ve seramik kullanılmıştır.

- Kapı ve pencelerin doğramaları ahşap ve metalden oluşmaktadır. Küçüközdemir Aydın (2016) a göre metal doğramalar korozyona uğramış ve cam yüzeyler büyük ölçüde kırılmıştır. Cephe malzemelerin de ise sıva dökülmesi,kararma ve bitki oluşumu gibi bozulmalar meydana gelmiştir.
- Yapının endüstriyel donatıları incelendiğinde; ham yün elyaftan iplik üretimi, iplikten kumaşların dokunması, boyanması ve aprelenmesinin ardından satışa sunulmak üzere konfeksiyon ürünlerine dönüştürülmesine kadar tüm faaliyetlerin gerçekleştirildiği çeşitli makineler ve ekipmanlar, kumaşların fiziksel ve kimyasal testlerinin yapılmasını sağlayan cihazların olduğu laboratuvarlar bulunmaktaydı (URL 40).

Şekil 4.87: Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası, melanj ünitesi (BBB Arşivi,ty).

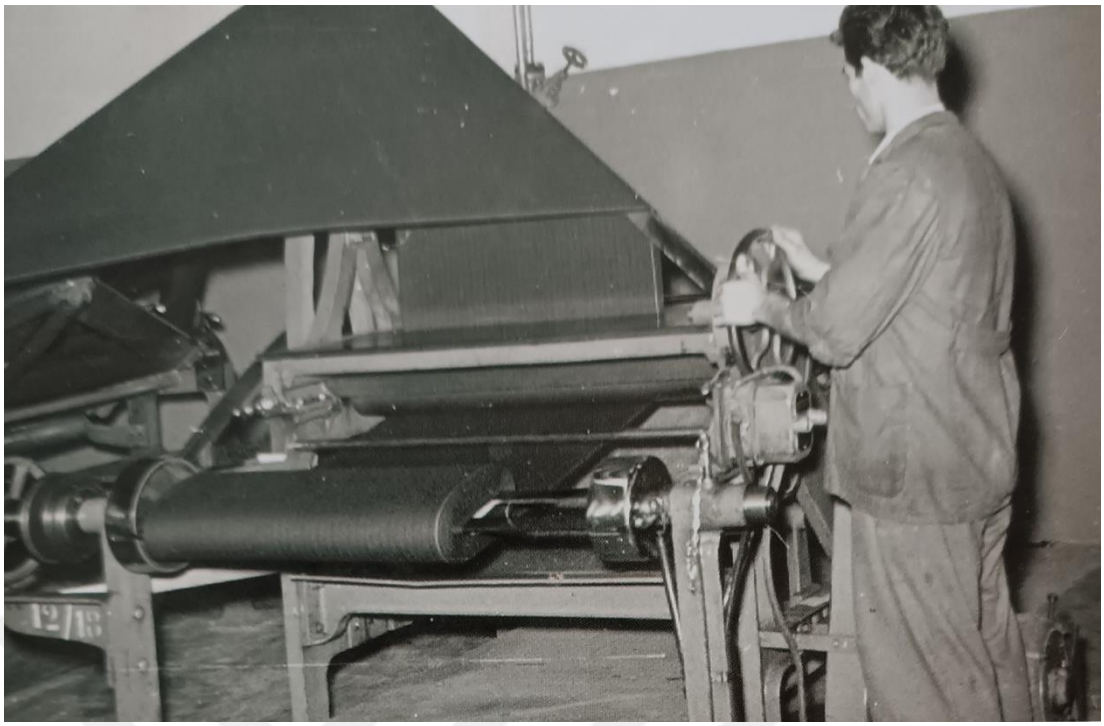

Şekil 4.88: Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası, dokuma ünitesi (BBB Arşivi,ty).

2007 yılı restorasyon projelerine göre:

- Yapıdaki tüm çatıların yalıtım malzemeleri değiştirilmiş ve müze bölümünün (eski yıkama bölüm) çatısı betonarme plak olarak yenilenmiştir.
- Tüm cephe, kolonlar ve kirişler alüminyum levha yapı elamanları kullanılarak kompozit cephe kaplaması ile kaplanmış, duvarda yüzeylerindeki sıva ve boyalar yenilenmiştir. Sirkülasyon alanları ve ıslak hacimler seramik, ofisler parke, otopark zemini ise taş malzeme ile döşenmiştir. Müze bölümünün zemini traverten ile döşenirken döşemede asma tavan kullanılmıştır.
- Tesisat sistemi yenilenmiş, iklimlendirme ise merkezi klima sistemi ile sağlanmıştır. Havalandırma ve aydınlatma sistemleri tavanda algılanabilir ve kolay müdahale edilebilir şekilde düzenlenmiştir
- Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu 14.07.1991 gün ve 1871 sayılı kararı doğrultusunda kurulması hedeflenen müzede dokuma endüstri mirasının teknolojik ve sembolik bir belgesi olarak tüm teknik donatıların korunması yönünde bir karar alınmıştır.
- Belirtilen karar doğrultusunda Merinos Tekstil Sanayi Müzesinin zemin ve birinci katında dönemin üretim ve teknolojik sistemini yansıtan çok sayıda

endüstriyel donatı ve belge bulunmaktadır. Bu donatılar ile yünün konfeksiyon ürününe dönüşüm süreci canlandırma tekniği ile anlatılmaktadır. Müzede bu unsurlar dört ayrı salonda sergilenmektedir.

- Bu donatıların yanı sıra çeşitli görseller, işçi üniformaları ve yaka kartları, fabrikada üretilen dokuma ürünleri ve müzeye bağışlanan kıyafetler gibi Merinosun sosyal durumunu yansıtan objeler de sergilenmektedir.
- 2013 yılında ise müzeye ipekböcekçiliğinin ve ipeğin önemini yansıtan bir sergi bölümü kurulmuştur (URL 40). Bu bölümde ipeğin kozadan dokuma ürününe dönüşüm süreci mancınıklar, dokuma tezgahları ve ipekli kumaştan üretilen objeler ile anlatılmaktadır.

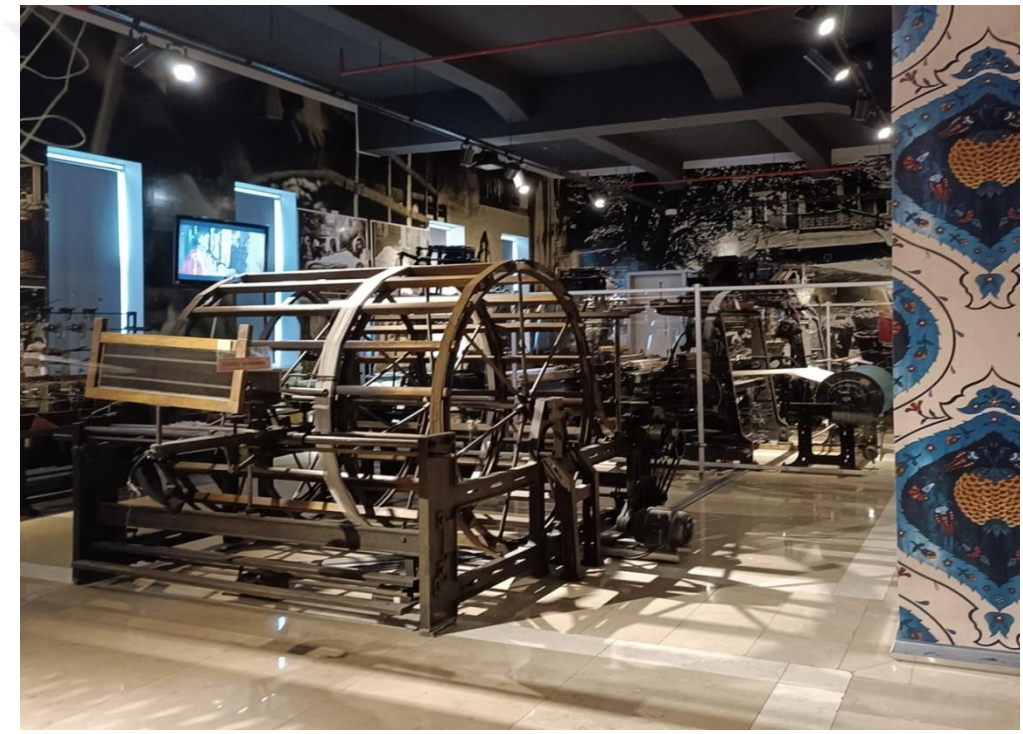

Şekil 4.89: Tekstil ve Sanayi Müzesi'nde korunan endüstriyel donatılar (Özelmacı,2023).

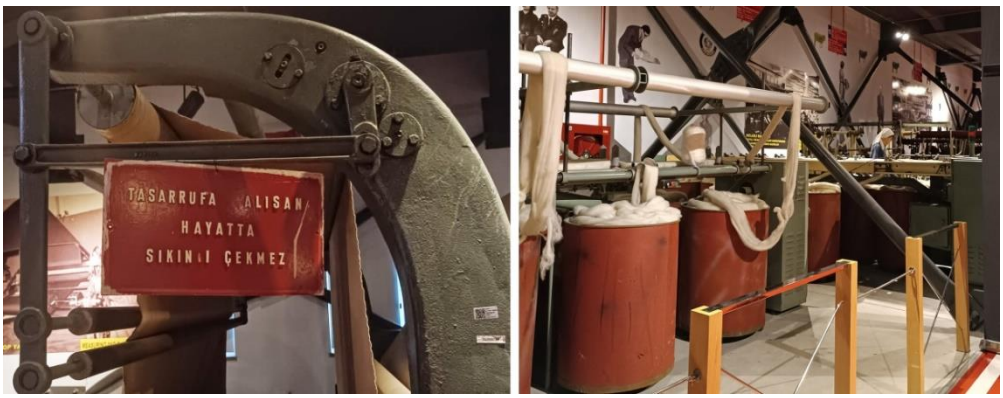

Şekil 4.90: Tekstil ve Sanayi Müzesi'nde korunan endüstriyel donatılar (Özelmacı,2023).

Tablo 4.21: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezinin (1 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

MERİNOS ATATÜRK KONGRE KÜLTÜR MERKEZİNİN ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME					KÜLTÜR MERKEZİ
Adres: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi Doğu Kapısı Girişi, Osmangazi/Bursa					Ada parsel:708/36
Yapının özgün adı: Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası					Güncel adı: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi
Yapım tarihi/dönemi:1938					Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:2007/2010-günümüz
Faaliyet dönemi:1938-2004					Güncel işlevi:Kültür merkezi
Özgün işlevi: İplik ünitesi					Mülkiyet:Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari üslup: Erken Cumhuriyet Dönemi					Kullanım şekli:Aktif
Koruma kararı:	11.03.2005 gün ve 424 sayılı kararı ile yasal koruma altına alınmıştır. 2007-2010 yılları arasında restore edilen ünitenin fiziksel özgünlük ve mimari kimlik değeri kısmen korunmuştur.				

İş Kolu	Güç Kaynağı	Nakliye Sistemi
Dokuma	Elektrik + buhar+motor	Kara yolu

ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ

No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme
1	İplik ünitesi	İplik üretim bölümü	Esaslı onarım	Korunmamış
		Tefrik ve yün yıkama	Esaslı onarım	Kısmen korumuş
2	Güç santrali	Müze	Esaslı onarım	Korunmuş

Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)

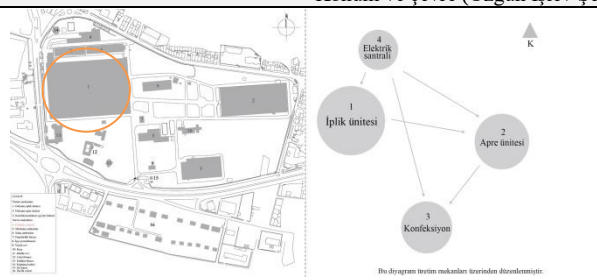

Yapının kuzey ve doğu yönündeki ambarlar yıkılarak yeni ekler tasarlanmıştır. Doğu yönündeki ek, kütlesel olarak kültür merkezinden sonra gabarisi en büyük olan yapıdır. Birimin kütle bağlantıları, mimari ölçeği, formu ve gabarisi korunmasına karşın çatı formu değiştirilmiştir. Yerleşkede rekreasyon amaçlı yapılan peyzaj düzenlemeleri ile yeni bir yol ağı tasarlanmıştır.

(BBB Arşivi,ty

(BBB Arşivi,ty)

(URL39)

(Özelmacı,2023)

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	1/2

Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).

Tablo 4.22: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezinin (1 nolu yapı:iplik bölümü) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve		Restorasyon			Değerlendirme	
	Plan	Dörtgen plan şemasında zemin ve bodrum kat, çok hücreli plan düzeni		Açık plan düzeni, kuzey yönüne ek yapı inşası			Korunmamıştır	
	Cephe	Dörtgen formlu kapı ve pencereler, ritmik cephe düzeni		Hacim eksiltilmesi, açıklıkların kapatılması, kaplamanın değiştirilmesi			Cephe düzeni büyük ölçüde korunmamış	
	Çatı	Şed (üretim bölümü) ,kırma çatı(müdüriyet)		Mevcut çatılar yenilenmiş, çelik çatı eklenmiş			Çatı düzeni kısmen korunmuş	
Plan	Düzlem	Şema	Sirkülasyon	Kat ekleme ve azaltma			Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme
	Bodrum	-	-	Yok			Var	Korunmamış
	Zemin	-	-	Yok				
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım	Oran	Bezeme	Kaplama		Çatı	Değerlendirme
	Kuzey	-	-	Yok	Değiştirilmiştir		0	Korunmamış
	Güney	-	-	Yok	Değiştirilmiştir		0	Korunmamış
	Doğu	0	+	Yok	Değiştirilmiştir		-	Kısmen korunmuş
	Batı	-	0	Yok	Değiştirilmiştir		0	Korunmamış
Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım	Güçlendirme	Yeni sistemin eklenmesi			Müdahale edilmemiş	
	Duvar		+					
	Döşeme		+					
	Çatı		+	+				
	Temel		+					
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve		Güncel durum			Değerlendirme	
	Doğrama	Demir		Alüminyum+pvc			Korunmamış	
	Duvar	Beton+Tuğla		Beton+tuğla+cam			Kısmen korunmuş	
	Döşeme kaplama	Beton		Beton+seramik+parke			Kısmen korunmuş	
	Tavan kaplama	Sıva+boya		Beton +çelik+cam+ asma tavan			Kısmen korunmuş	
	Bezeme	Yok		Yok			-	
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik	Isıtma ve iklimlendirme	Su	Yangın güvenliği		Teknik donatı	
	Korunmuş							
	Kısmen Korunmuş	x		x				
	Korunmamış		x		x		x	
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-	Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR			Tarih: Kasım,2023		2/2

Tablo4.23: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezinin (1 nolu yapı: Tefrik ve yün yıkama bölümü) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve	Restorasyon	Değerlendirme	
	Plan	Dörtgen plan şemasında zemin ve bodrum kat, çok hücreli plan düzeni	Açık plan düzeni, kuzey yönüne ek yapı inşası	Korunmamıştır	
	Cephe	Dörtgen formlu kapı ve pencereler, ritmik cephe düzeni	Hacim eksiltilmesi, açıklıkların kapatılması, kaplamanın değiştirilmesi	Cephe düzeni büyük ölçüde korunmamış	
	Çatı	kırma çatı(müdüriyet)	Betonarme teras çatı	Korunmamış	

Plan	Düzlem	Şema	Sirkülasyon	Kat ekleme ve azaltma		Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme
	Bodrum	0	0	Yok		Yok	Kısmen korunmuş
	Zemin	+	+	Yok		Yok	Korunmuş
	1. kat	-	-	Yok		Yok	Korunmamış
	2. kat	0	0	Yok		Yok	Kısmen korunmuş
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım	Oran	Bezeme	Kaplama	Çatı	Değerlendirme
	Kuzey	-	-	Yok	Değiştirilmiştir	0	Korunmamış
	Güney	-	-	Yok	Değiştirilmiştir	0	Korunmamış
	Doğu	0	+	Yok	Değiştirilmiştir	-	Kısmen korunmuş
	Batı	-	0	Yok	Değiştirilmiştir	0	Korunmamış

Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım	Güçlendirme	Yeni sistemin eklenmesi	Müdahale edilmemiş
	Duvar		+		
	Döşeme		+		
	Çatı		+	+	
	Temel		+		

Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve	Güncel durum	Değerlendirme
	Doğrama	Demir	Alüminyum+pvc	Korunmamış
	Duvar	Beton+Tuğla	Beton+tuğla+cam	Kısmen korunmuş
	Döşeme kaplama	Beton	Traverten+linolyum	Korunmamış
	Tavan kaplama	Sıva+boya	Beton+Asma tavan	Korunmuş
	Bezeme	Yok	Yok	-

Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik	Isıtma ve iklimlendirme	Su	Yangın güvenliği	Teknik donatı
	Korunmuş					X
	Kısmen Korunmuş	x		x		
	Korunmamış		x		x	

Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-	Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	2/2

Merinos Enerji Müzesi (2 nolu yapı)(Şekil 4.77);

Özgün adı Merinos Elektrik Santrali olan yapı, dokumacılık faaliyetleri ile doğrudan bağlantılı olmamasına karşın Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası sınırlarında endüstriyel bir değer taşıması nedeniyle çalışma kapsamında değerlendirilecektir.

Merinos Elektrik Santrali, 1938 yılında Merinos Yünlü Sanayi Fabrikasına enerji üretmek amacıyla kurulmuştur. Santral faaliyete geçtiği yıllarda iki adet kömürlü kazan-türbin ve soğutma kulesi bulunmaktaydı. Tarihsel sürecinde fabrikanın modernizasyonu ile orantılı olarak yeni kazanlar eklenerek elektrik üretim hacmi arttırılmıştır. Öyle ki 1953 yılları itibariyle belirli saat aralıklarında Bursa'nın elektrik ihtiyacı bu santralden karşılanmıştır (Kertlez Yanıkkaya, 2022,s.33-34).

Santral, kömür ile enerji üretmekteydi. Bu durum yapının yerleşke içerisindeki konumunu belirlemiş ve 1950 yıllarına kadar aktif faaliyet gösteren Mudanya-Bursa Demir yolu hattına dâhil edilmesini sağlamıştır. Bu hat üzerinde yer alan istasyon ise Muradiye istasyonu- Merinos istasyonu olarak faaliyetlerine devam etmiştir (Sarıgöz, 2018,s.65).

Şekil 4.91: Merinos Enerji Santralinin Mudanya-Bursa Demiryolu Hattına dahil edilmesi (Adıman Arşivi,ty).

2004 yılına kadar aktif faaliyet gösteren santral, Merinos Yünlü Sanayi İşletmesi'nin kentsel dönüşümü kapsamında Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiş, restorasyon çalışmaları neticesinde yeniden işlevlendirilerek 7 Eylül 2012'de "Bursa Merinos Enerji Müzesi" olarak faaliyete geçmiştir.

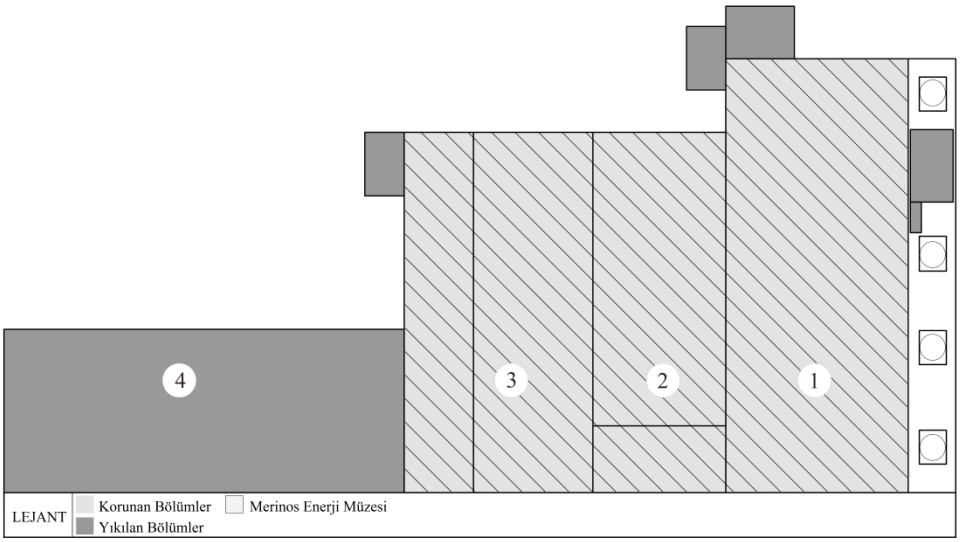

Şekil 4.92: Merinos Elektrik Santrali'nin şematik gösterimi (Özelmacı,2023).

Plan ve cephe düzenine yapılan müdahalelerin analizi

Rölöve[3] çizimlerine göre (Şekil 4.92, Şekil 4.93 ve Şekil 4.94);

- Yapı dörtgen plan şemasına sahip, mekanlar arası doğrudan geçişin bulunduğu, asimetrik düzende olan dört farklı santral bölümünden oluşmaktadır. Bölümlerin farklı yönlere doğru olan uzantıları kütleye hareket kazandırırken doğu batı yönündeki aksiyel plan şeması kütleye yatay vurguyu sağlamaktadır. Ana giriş güney yönünden sağlanmakta olup kuzey yönünde bahçeye açılan acil çıkış kapıları bulunmaktadır.
- Yapının doğu yönüne bakan bölümü, ağır donatıların bulunması nedeniyle en geniş hacme ve tavan yüksekliğine sahipken batı kanadındaki tek katlı servis mekanında çok sayıda birim bulunmaktadır. Diğer bölümler ise benzer mimari özelliklere sahiptir. Her bölüm, bodrum kat dahil olmak üzere toplam iki kattan oluşmaktadır.

[3] Bu belgeler "Küçüközdemir Aydın,A.(2016).Bursa Merinos iplik ve dokuma fabrikasının yeniden işlevlendirilmesinin uygulama ve kullanımına yönelik değerlendirilmesi (Yüksek Lisans tezi).Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli." konulu tez çalışmasının ekler bölümünden alınmış olup tarih bilgisine ulaşılamamıştır.

- 1 numaralı bölümün zemin katında elektriğin üretildiği kazan dairesi, teknisyen ve soyunma odası ve ıslak mekanların olduğu bir ek yer alırken bodrum katında küllerin toplandığı külhan bulunmaktadır. Bu santral bölümüne güneyden giriş sağlanmakta olup kuzey cephesinde dört tane kazan bacası ve kazan dairesine bağlanan betonarme kömür ikmal kulesi bulunmaktadır.
- Santrale girişin sağlandığı yüksek katlı bölüm, cepheye düşey vurgu sağlarken diğer bölümler kütlenin aksiyel yönelimi gereği yatay vurgu sağlamaktadır.
- Doğu cephesindeki dört tane baca, yapının endüstriyel miras olduğunu vurgulayan en karakteristik unsurdur (Şekil 4.97). Bu cephede düşey aksa yönelen dörtgen formunda sekiz adet pencere bulunmaktadır ve kömür ikmal kulesi ile kurulan fiziksel bağlantılar net bir şekilde görülmektedir.
- 2 numaralı bölümde bodrum katı santral bölümüne bağlayan galeri boşluğu bulunmaktadır. Galeri boşluğundan bodrum kattaki sıcak su kazanlarının olduğu bölüm görülmektedir.Sıcak su kazanlarının bulunduğu bodrum kat, santralin ısı merkezini oluşturmaktadır. Bu bölümde üretilen sıcak su kalorifer tesisisatı ve fabrikanın kısmi enerji ihtiyacını karşılamaktaydı. Bölümün zemin şap, duvarları sıva, çatısı ise betonarme taşıyıcıdan oluşmaktadır.
- 3 numaralı bölümün zemin katında türbin dairesi, teknisyen ve trafo odası, sigorta bölümü ve elektrik panoları yer almaktadır. Türbin dairesine 2 numaralı bölümde yer alan su pompalarından giriş yapılmaktadır. Elektriğin dağıtıldığı bölümde üretilen fazla enerjinin Bursa şebekesine dağıtımı yapılmaktaydı (Adıman,T.,2023).
- Bodrum katında ise türbinlerin bulunduğu kondanse (yoğunlaşma) alanı, trafo, akü odası ve ıslak hacimler bulunmaktadır. Bu bölümde zeminde şap, duvarlarda sıva çatıda ise betonarme teras çatı kullanılmıştır.
- Santralin batı ucundaki 4 numaralı bölüm, araziye doğu batı aksında lineer olarak yerleşmiştir. Bu bölüme güney cephesinden giriş sağlanmaktadır ve iç mekanda 3 numaralı bölüm ile geçiş bağlantıları kurulmuştur. Zemin katta laboratuvar, ofisler ve arşiv, ıslak hacim ve çay ocağı bulunurken bodrum katında depo, personel odaları, mescit ve ıslak hacimler, garaj gibi personele

yönelik servis mekanları bulunmaktadır. Zeminde şap, duvarlarda sıva çatıda ise ahşap oturtma kırma çatı kullanılmıştır.

- Ünite, endüstriyel donatılar gereği yüksek tavan düzlemine sahiptir. Bu durum cephedeki pencere düzeni ile değerlendirildiğinde yapının dış mekandan çok katlı olduğu algısına yol açabilecek niteliktedir.
- Ana girişin sağlandığı güney cephesi ve kuzey cephesi ise ritmik düzendeki kütlesel bölünmeler, farklı pencere düzenleri ve boyutları ile benzer niteliklere sahiptir.
- Ayrık nizamda bulunan ünitenin her cephesi dış mekandan algılanabilmektedir. Cepheler kütlesel hareketler ve arazinin eğimi ile farklı perspektif görünümleri sunmaktadır.
- Tüm cephe yüzeyleri sıva ve grenli boya ile kaplıdır.

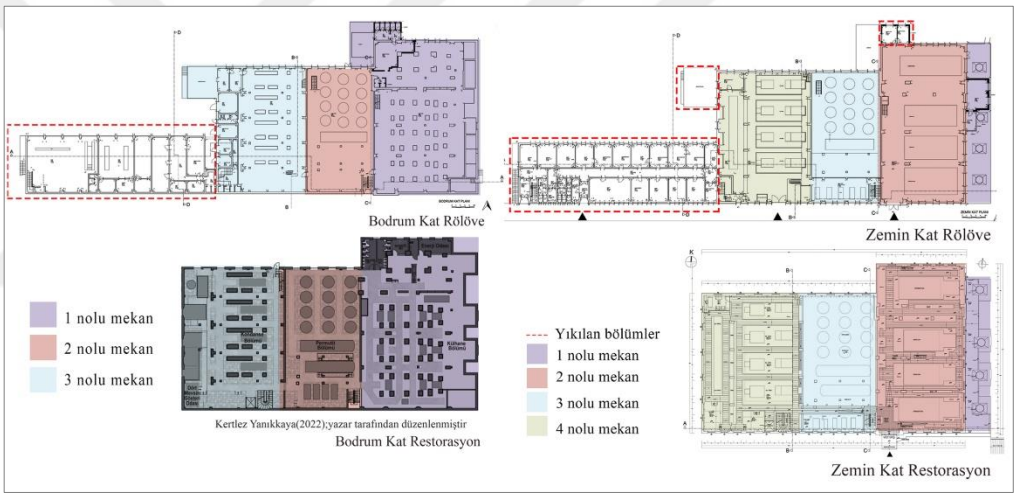

Şekil 4.93: Merinos Enerji Santrali kat planı rölöve ve restorasyon planları (Küçüközdemir Aydın,2016; yazar tarafından düzenlenmiştir).

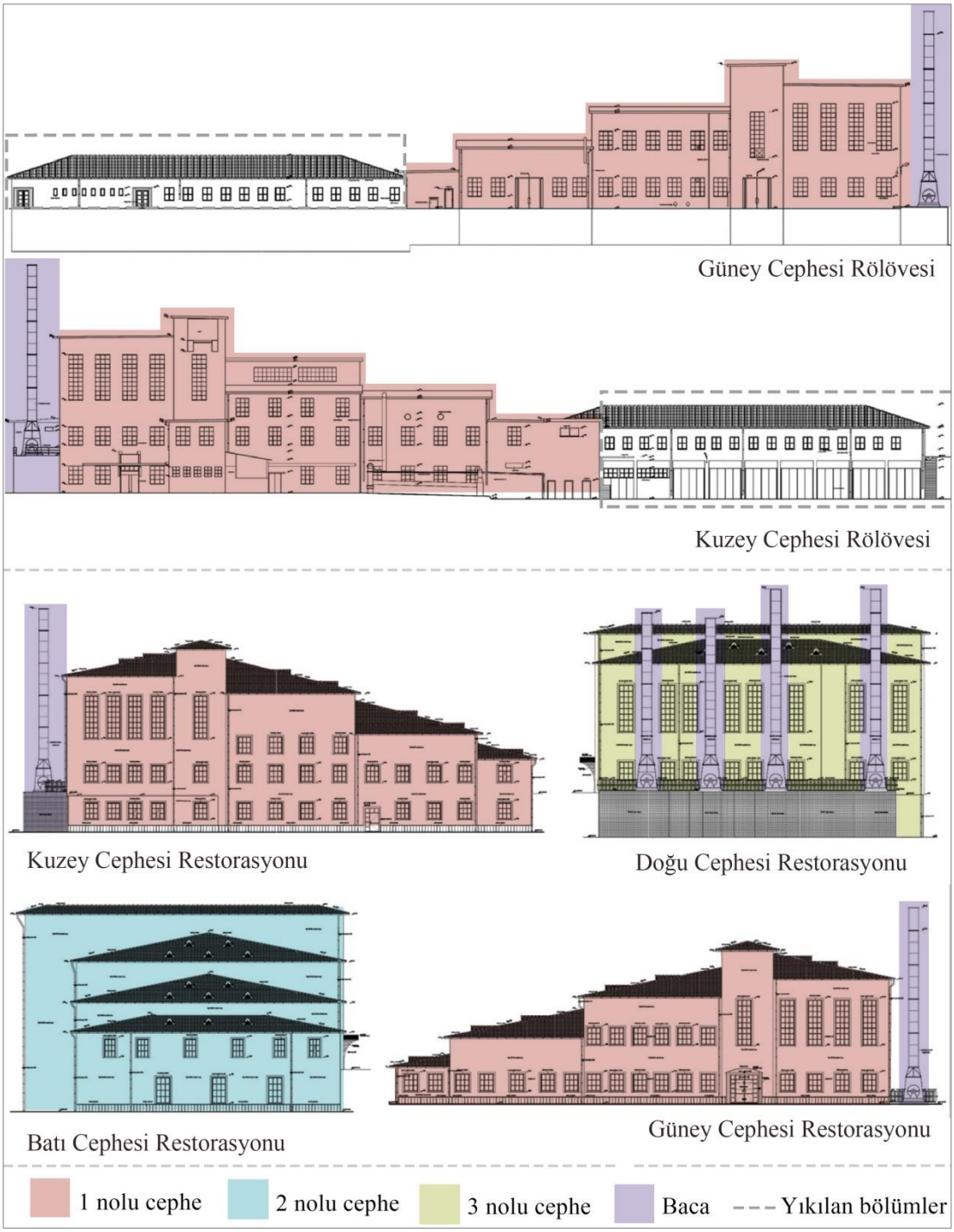

Şekil 4.94: Merinos Enerji Santralinin rölöve ve restorasyon projesine ait cepheler (Küçüközdemir Aydın,2016; yazar tarafından düzenlenmiştir).

Restorasyon projesine göre (Şekil 4.93 ve Şekil 4.94);

- 2021 yılı itibariyle restorasyon çalışmaları devam eden yapı, henüz ziyaretçilere açık durumda değildir.
- Müzeye 1 nolu bölümden giriş yapılarak kazan dairesi ile karşılaşılmaktadır. Bu bölümün zemin katı müze olarak işlevlendirilirken birinci kat ve külhan bölümün olduğu bodrum katta restorasyon çalışmaları devam etmektedir.
- 1 numaralı bölümden su pompalarının sergilendiği 2. bölüme geçiş 2 numaralı bölümden ise türbin ve pompa dairesinin olduğu 3. bölüme geçiş sağlanmaktadır. Bu bölümde kentin ve fabrikanın tarihsel süreci konu alan görseller sergilenmektedir.
- 3 numaralı bölümün bodrum katında ise tek hacim olarak düzenlenen kondanse (yoğunlaşma) donatıları bulunurken 2 numaralı bölümün bodrum katı da sergi alanı olarak mekansal anlamda düzenlenmiştr.
- Mevcut kütlenin plan şeması ve mekanlar arasındaki sirkülasyon kurgusu büyük ölçüde korunmuştur. Yeni işlev gereği tasarlanan dolaşım koridorları ise geri alınabilir ve çağdaş bir ek olarak değerlendirilmektedir. Cephelerdeki pencelerin alçıpan ile kapatılarak endüstriyel donatıların güneşten muhafaza edilmesi amaçlanmıştır.
- Giriş bölümünün doğu yönüne cam bölücülerden oluşan bir ofis eklenmiştir. Bodrum katında plan şeması büyük ölçüde korunmuştur. Zemin kata yapılan müdahalelerden farklı olarak kuzey yönüne ıslak mekanlar ve enerji odası eklenirken doğu yönündeki duvarda dişler oluşturulmuştur. Batı yönündeki ofislerin hacimleri küçültülerek dolaşım aksının genişliği arttırılmıştır.
- Zemin kattaki asansör eklentisi erişilebilirliği sağlarken engelli ıslak hacmin bodrum katta tasarlanması dezavantajlı bireylerin erişim kolaylığını sınırlayabilecek niteliktedir.
- Farklı bölümlerden oluşan yapının tüm çatıları ahşap kırma çatı olarak değiştirilmiştir.
- Batı yönündeki makine-trafo binası, kuzey yönündeki muhdes trafo-teknisyen odaları ve kömür ikmal kulesi, doğu yönündeki tamirhanenin yıkılması ile yapının silüeti kısmen değişirken güney yönünde tasarlanan sergi/otopark alanı güney cephesinin görüş sınırlarını kısıtlamıştır.

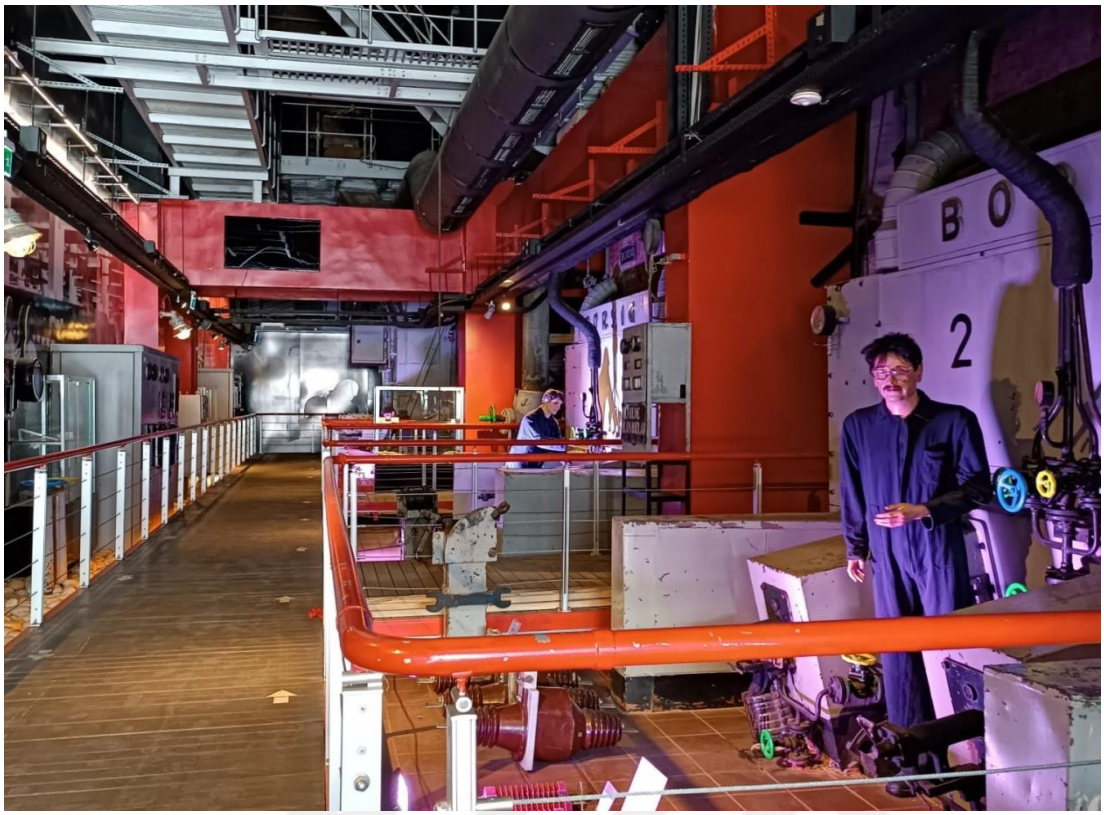

Şekil 4.95: Merinos Enerji Müzesi iç mekandan bir görünüş (Özelmacı,2023).

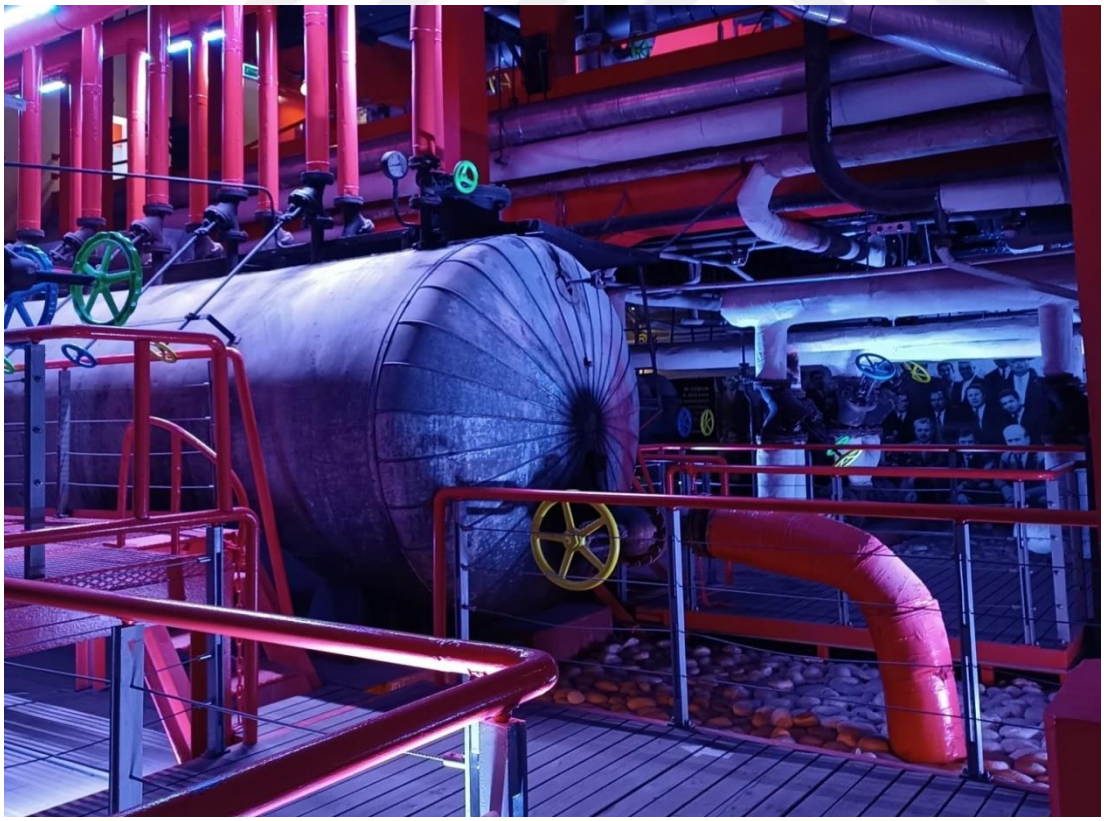

Şekil 4.96: Merinos Enerji Müzesi iç mekandan bir görünüş (Özelmacı,2023).

Şekil 4.97: Merinos Enerji Müzesi doğu cephesi (Özelmacı,2023).

Şekil 4.98: Merinos Enerji Müzesi güney cephesi (Özelmacı,2023).

Yapım sistemine yapılan müdahalelerin analizi

Rölövelere göre ;

- İç mekandaki büyük ölçekli endüstiyel donatılar nedeniyle yerleşkedeki diğer endüstriyel yapılarda tespit edilen kolonadlı sistem bu mekanda görülmemektedir.
- Görsel arşiv verilerine göre taşıyıcı sistemi genel olarak iyi durumda olan yapı, betonarme karkas olarak inşa edilmiştir. Temelde kirişli radye kullanılırken 1,2 ve 3 numaralı bölümler dilatasyon ile ayrılmaktadır. İç mekanda farklı boyutlarda dörtgen kolonlar ve kirişler bulunmaktadır.
- 1,2 ve 3 nolu bölümde betonarme betornarme 4 nolu bölümde ise marsilya kiremit ile kaplı kırma çatı kullanılmıştır. Yanıkkaya Kertlez'e (2022) göre teras çatılar %8 kırma çatı ise %33 eğim değerine sahiptir (s.46-48).
- Kapılar ve penceler ise demir ve ahşap malzeme tek ve çift kanatlı yapım sisteminde bulunmaktadır.

Restorasyon projesine göre ;

- Taşıyıcı sistemin strüktürel düzeni korunmuş; kolon, kiriş ve tavanlarda güçlendirme yapılmıştır.
- Doğu cephesindeki dört tane baca metal iskelet sistemi ile desteklenmiştir (Şekil 4.97).
- Tüm çatılar oluklu kiremit ve yalıtım kaplı ahşap oturtma çatı olarak değiştirilmiştir.

Yapı elemanları ve teknik ve donatılara yapılan müdahalelerin analizi

Rölövelere göre ;

- Bodrum ve zemin katların zemin döşemesi şap, tuğla duvarı sıva ve boya, kapı ve pencere doğramaları ise demir ve ahşaptan oluşmaktadır.Kömür ve buharın elektrik enerjisine dönüştürüldüğü santraldeki endüstriyel donatılar, dönemin Avrupa sanayi mirasına referans vermektedir. Yapıda, Erken Cumhuriyet Döneminde Almanya'dan getirilen AEG marka su

pompası, Borsig ve Steinmüller marka buhar kazanı ve yardımcı teçhizat elemanları bulunmaktadır (URL 41).

Restorasyon projesine göre ;

- Yapıdaki tüm çatıların tipleri ve malzemeleri değiştirilmiştir. Bodrum ve zemin katların zemin kaplamaları seramik ve mermer ile yenilenmiştir. Sirkülasyon alanlarında ahşap platformlar kullanılırken ofis ve ıslak hacimler seramik ile döşenmiştir.
- Tesisat sistemi yenilenmiş, iklimlendirme ise merkezi klima sistemi ile sağlanmıştır. Havalandırma ve aydınlatma sistemleri tavanda algılanabilir ve kolay müdahale edilebilir şekilde düzenlenmiştir
- Müzede dönemin üretim ve teknolojik sistemini yansıtan çok sayıda endüstriyel donatı ve belge yerinde korunmaktadır. Bu endüstriyel donatılar ile kömür ve buharın elektrik enerjisine dönüştürüldüğü süreç canlandırma tekniği ile ziyaretçilere anlatılmaktadır. Donatıların yanı sıra çeşitli görseller, işçi üniformaları ve yaka kartları, müzeye bağışlanmış koleksiyolar gibi dönemin sosyal durumunu yansıtan çeşitli objeler de müzede sergilenmektedir.

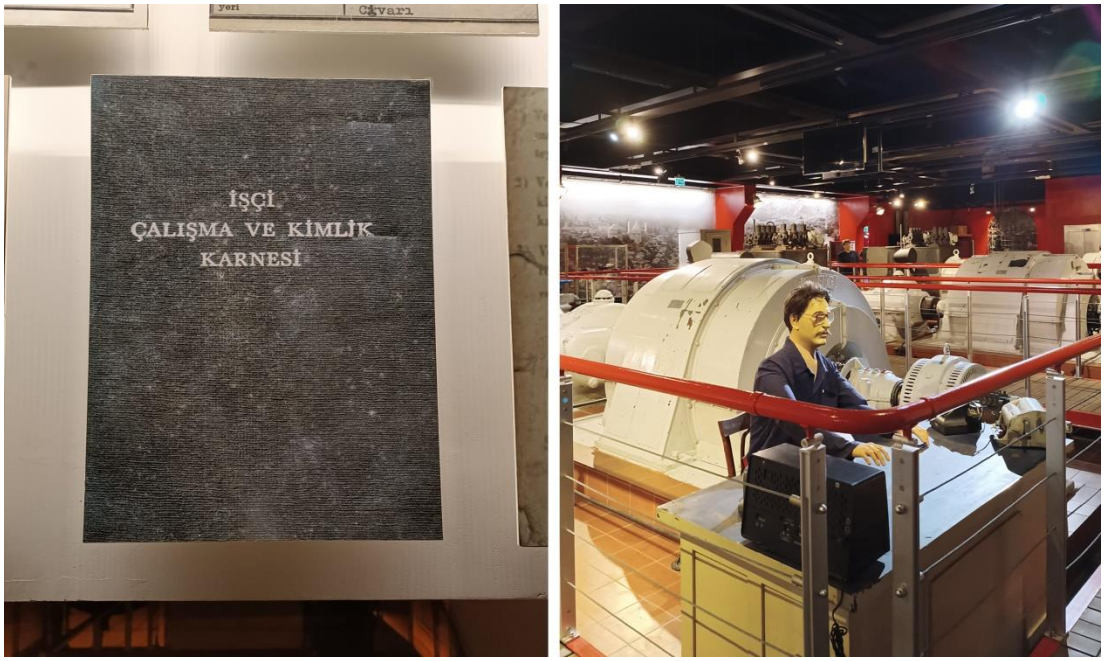

Şekil 4.99: Müzenin iç mekanından görseller (Özelmacı,2023).

Tablo 4.24: Merinos Enerji Müzesinin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (Özelmacı,2023).

MERİNOS ENERJİ MÜZESİNİN ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME					MÜZE
Adres: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi Doğu Kapısı Girişi, Osmangazi/Bursa					Ada parsel:3542 / 6
Yapının özgün adı: Bursa Merinos Elektrik Santrali					Güncel adı: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi
Yapım tarihi/dönemi:1938					Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:2007/2010-günümüz
Faaliyet dönemi:1938-2004					Güncel işlevi:Kültür merkezi
Özgün işlevi: İplik ünitesi					Mülkiyet:Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari üslup: Erken Cumhuriyet Dönemi					Kullanım şekli:Aktif (Restorasyon çalışmaları nedeniyle geçici olarak kapatılmıştır).
Koruma kararı:	14.07.1991 gün ve 1871 sayılı kararı ile yasal koruma altına alınmıştır. 2007-2010 yılları arasında restore edilen mevcut ünitenin fiziksel özgünlük değeri kısmen mimari kimlik değeri ise büyük ölçüde korunmuştur (EK15)				
İş Kolu		Güç Kaynağı		Nakliye Sistemi	Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)
Dokuma		Elektrik + buhar+motor		Kara yolu	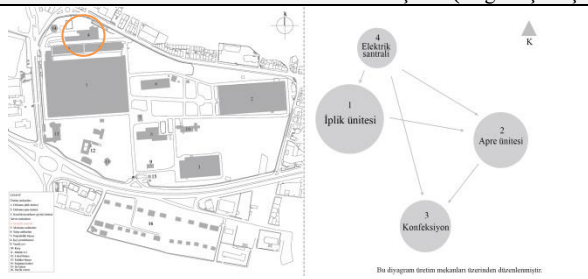

Yapının kuzey ve doğu yönündeki ambarlar yıkılarak yeni ekler tasarlanmıştır. Doğu yönündeki ek, kütlesel olarak kültür merkezinden sonra gabarisi en büyük olan yapıdır. Birimin kütle bağlantıları, mimari ölçeği, formu ve gabarisi korunmasına karşın çatı formu değiştirilmiştir. Yerleşkede rekreasyon amaçlı yapılan peyzaj düzenlemeleri ile yeni bir yol ağı tasarlanmıştır.

ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ				
No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme
1	İplik ünitesi	İplik üretim bölümü	Esaslı onarım	Korumamış
		Tefrik ve yün yıkama	Esaslı onarım	Kısmen korumuş
2	Güç santrali	Müze	Esaslı onarım	Kısmen korumuş

(Adıman Arşivi,ty).

(Özelmacı,2023)

(Özelmacı,2023)

(Özelmacı,2023)

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih: Kasım,2023	1/2
Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).			

Tablo 4.25: Merinos Enerji Müzesinin (2 nolu yapı) fiziksel özgünlük değerlendirmesi (devamı).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve			Restorasyon			Değerlendirme	
	Plan	Bitişik nizamda dört tane , mekanlar arası doğrudan bağlantı kuran dörtgen formlu plan şeması			Bitişik nizamda üç tane , mekanlar arası doğrudan bağlantı kuran dörtgen formlu kısmi açık plan düzeni			Mevcut yapının plan şeması korunmuştur. Ancak plan şeması yıkılan kısım ile değerlendirildiğinde kısmen korunmuştur.	
	Cephe	Dörtgen formlu kapı ve pencereler, ritmik cephe düzeni			Kütle eksiltilmesi, yeni açıklıkların oluşturulması, mevcut bazı açıklıkların kapatılması			Cephe kısmen korunmuştur.	
	Çatı	Teras ve kırma çatı			Kırma çatı			Korunmamış (kırma çatının olduğu bölüm yıkılmıştır)	
Plan	Düzlem	Şema		Sirkülasyon		Kat ekleme ve azaltma		Yapı ekleme ve azaltma	Değerlendirme
	Bodrum	0		+		Yok		Yapı azaltma	Kısmen korunmuş
	Zemin	+		+		Yok		Yapı azaltma	Kısmen korunmuş
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım		Oran		Bezeme	Kaplama	Çatı	Değerlendirme
	Kuzey	0		-		Eklenmiştir	Yenilenmiştir	-	Korunmamış
	Güney	0		-		Eklenmiştir	Yenilenmiştir	-	Korunmamış
	Doğu	+		+		Eklenmiştir	Yenilenmiştir	-	Kısmen korunmuş
	Batı	-		-		Eklenmiştir	Yenilenmiştir	-	Korunmamış
Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım		Güçlendirme		Yeni sistemin eklenmesi		Müdahale edilmemiş	
	Duvar			+					
	Döşeme			+					
	Çatı					+			
	Temel			+					
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve			Güncel durum			Değerlendirme	
	Doğrama	Demir+ahşap			Metal			Korunmamış	
	Duvar	Tuğla			Tuğla			Korunmuş	
	Döşeme kaplama	Beton (şap)			Seramik+mermer			Korunmamış	
	Tavan kaplama	Sıva			Sıva+boya			Yenilenmiştir	
	Bezeme	Yok			Strafor pencere sövesi			Eklenmiştir	
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik		Isıtma ve iklimlendirme		Su	Yangın güvenliği	Teknik donatı	
	Korunmuş							x	
	Kısmen Korunmuş	x		x		x	x		
	Korunmamış								
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-		Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI		Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR			Tarih: Kasım,2023	2/2

4.3.2 Çevresel etki analizi

Yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması

Bu değerlendirme ölçütü kapsamında Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası çevresinde yeniden işlevlendirmenin etkisiyle gerçekleşen inşa, onarım ve düzenleme faaliyetleri şu maddeler doğrultusunda incelenecektir.

- Tarihi çevre ve yapıların onarılması
- Atıl alanların canlandırılması
- Kamusal alan/mekân oluşturulması
- İşlevsel çeşitliliğin artması

Merinos Fabrikası, 2004 yılında kentsel dönüşüm projesi kapsamında etaplar halinde restore edilerek kültür merkezine dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün etkisiyle eski fabrika sınırlarındaki güç binası 2012 yılında Bursa Merinos Enerji Müzesi, eski hammadde ambarları restoran, eski tabldot binası nikah salonu ve fabrikanın kuzeyindeki eski istasyon ise Tarihi Merinos Tren İstasyonu adı altında sosyal mekan olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Buna karşın yerleşke sınırındaki dokuma fabrikası, ambarlar, sosyal tesisler ve sınırının güneyindeki Erken Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenen vazife evleri yıkılmış ve bölge rekreasyon alanları olarak yeniden düzenlenmiştir.

Şekil 4.100 :Sırasıyla 2004 ve 2023 yılına ait uydu görüntüleri (URL 39; BUSKİ).

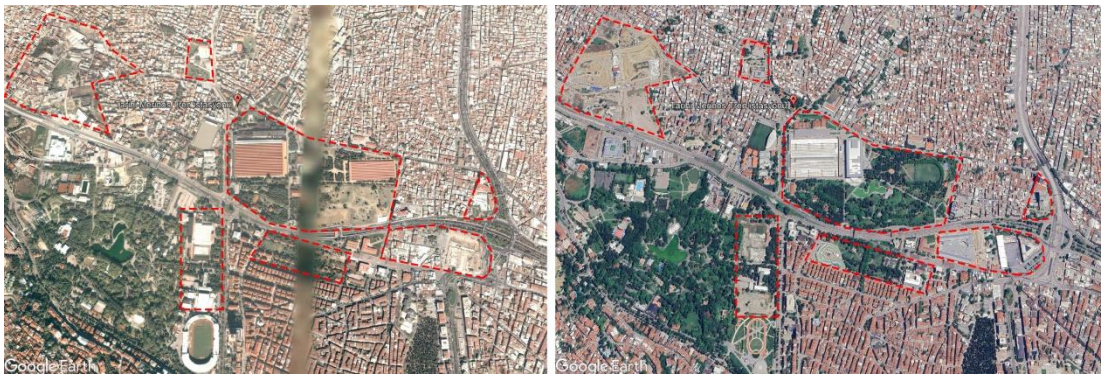

Şekil 4.101: Sırasıyla 2006 ve 2023 tarihli hava fotoğrafları (Google Earth).

2004-2023 yılları arasındaki uydu görüntüleri incelendiğinde Osmangazi Kent Meydanı'nın düzenlenmesi ve üst yapı faaliyetleri, 2021'de gazeteciler dernek binasının yıkılması, yeni yapılaşma faaliyetleri ve çevre düzenlemelerin yapıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, kentsel dönüşümün etkisiyle yoğunlaşan çevre düzenlemeleri kapsamında rekreasyon alanları ve meydanların düzenlenmesi, mevcut alanların düzenlenerek farklı nitelikte mekanların oluşturulması, alt ve üst yapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi bakımından etkin başarı gösterilmiştir. Merinos konumu itibariyle kurulduğu tarihten itibaren kentsel mekanda planlama ölçeğinden alt yapı faaliyetlerine kadar birçok kararın alınmasında etkin olmuştur. Bu durum, fabrika yeniden işlevlendirildikten sonra da sürekliliğini korumuştur.

Endüstri mirasına erişimin sağlanması

Kentsel mekân içerisinde ulaşım temel işlevsel aktiviteler arasında bulunmakta olup buna yönelik olanakların arttırılması, sosyal yaşamın sürekliliğini ve konforunu sağlamak açısından önem taşımaktadır. Bu ölçüt kapsamında şu maddeler değerlendirilecektir:

- Erişilebilirliğin sağlanması
- Güzergah ve rotaların tasarlanması
- Ana yol ve durak noktaları ile bağlantı kurulması
- Otopark alanlarının oluşturulması
- Kentsel mobilya,aydınlatma, işaretler vb. düzenlenmesi

Merinos Kültür Merkezi; Ulubatlı Hasan Bulvarı otoyolu, Merinos Cd., Dr. Sadık Ahmet Cd ve 19. Çeşme Sk. İle doğrudan bağlantı kuran merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu güzergahlar üzerinde yakın mesafelerde konumlanmış metro, tramvay, otobüs ve taksi durakları yer almaktadır. Bunun yanı sıra köprü ve kaldırımların bulunması yayalar için güvenli ve akıcı erişim imkanı sağlarken durak noktalarında ve yakın çevrede kentsel donatıların olması yine yayaların seyahat sürecindeki mola ihtiyacını karşılamaktadır. Merkez'in olduğu alana güvenlik/danışma noktaları ve yönlendirici tabelaların yönlendirmesi ile alana her yönden giriş sağlanabilmektedir (Şekil 4.102).

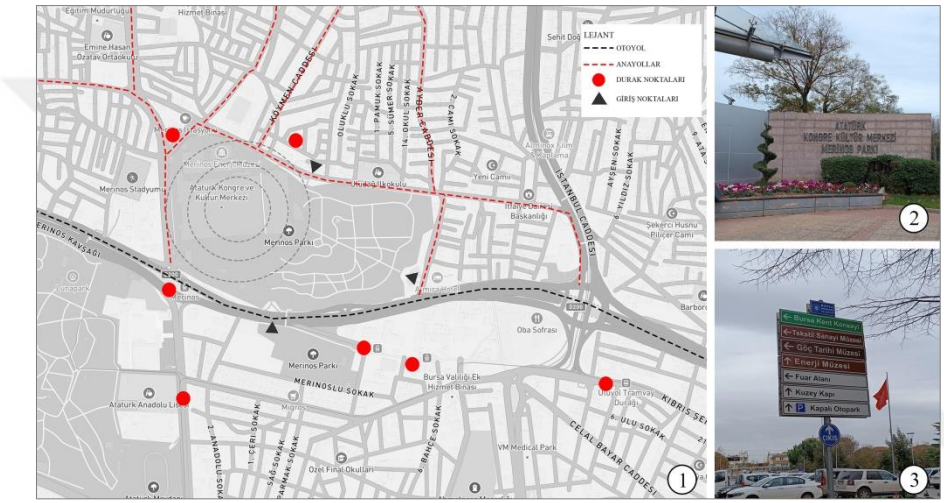

Şekil 4.102: (1): Merinos Kültür Merkezi ulaşım ağı analizi, (2): Ana giriş güvenlik noktası(güney yönü),(3):Tabelalar (Özelmacı,2023).

Alanın yükseklik profili incelendiğinde, A-B noktaları arasındaki yolun ortalama eğim değerinin % 1.8 olduğu görülmektedir (Şekil 4.103). Bu değer, güvenli ve akıcı erişim imkanının sağlandığı yüzdelik aralığında bulunmaktadır.

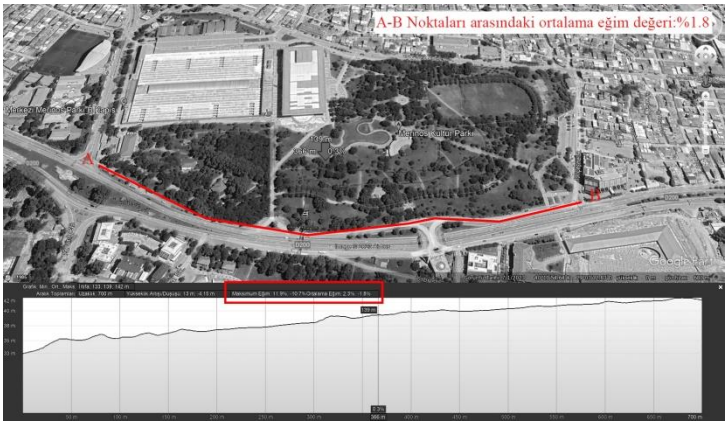

Şekil 4.103:A-B noktaları arasındaki ortalama eğim değeri (%1.8) (Özelmacı,2023).

Fiziksel çevrenin değer kazanması

Bu ölçüt kapsamında şu maddeler değerlendirilecektir:

- Kentsel alanların (yollar, sokaklar, yapı ve rekrasyon alanlar vb.) bölgeye değer kazandırması

Eski Merinos Fabrikası, konumu itibariyle kentin ana yolları ile doğrudan bağlantı kurmaktadır. Tarihsel süreci boyunca, kurulduğu günden itibaren konumu ve endüstriyel önemi ile kentsel mekanın planlamasına yönelik alınan kararlarda etkin olmuştur. Alanın yakın çevresindeki yolların işlevselliği farklı ulaşım alternatifleri sunarken ve çevre düzenlemeleri dikkate alınmıştır.

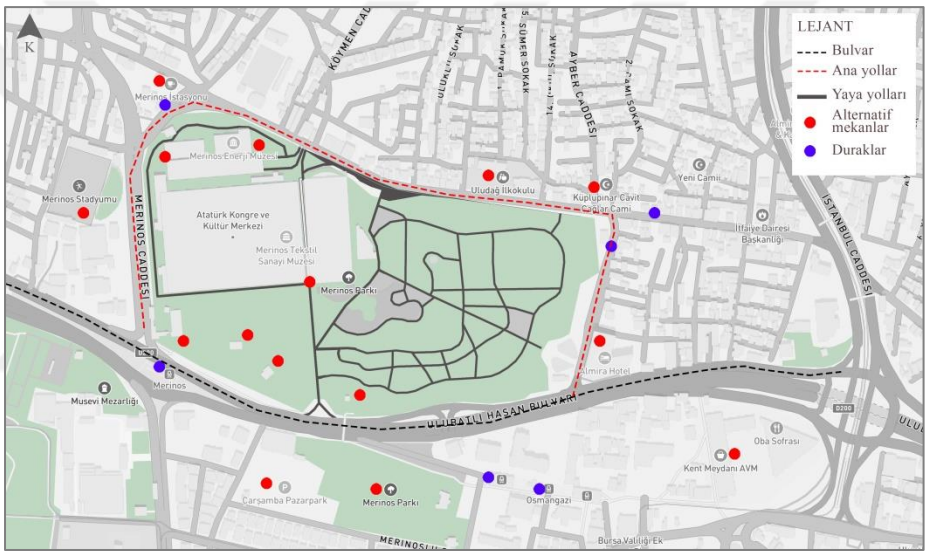

Şekil 4.104: Merinos Parkı ve yakın çevresindeki kentsel öğeler (Özelmacı,2023).

Şekil 4.105'deki 2023 tarihli harita incelendiğinde tanımlı yol güzergahlarının bulunduğu, Merinos ve çevresindeki yeşil alanların sıklığı, durak ve köprü gibi ulaşım araçlarının varlığı dikkat çekmektedir. Saha incelemelerinde Merinos parkı sınırlarında alternatif mekanların kurgulanması, çok sayıda kentsel mobilya ve yönlendirici tabelanın varlığı, ulaşım ağının bakımlı ve tanımlı olması güvenli ve yaşanabilir bir kamusal yaşam imkanı sunmaktadır. Belirtilen durum alan sınırları dışında incelendiğinde kentsel dönüşüm ve tasarım uygulamalarının ile çevrenin iyileştirildiği tespit edilmiştir. Bu faaliyetler kamusal mekanların kullanım konforu arttırırken topluma çevresel kalitesi yüksek mekanlar sunmaktadır.

Şekil 4.105: Merinos parkı sınırlarındaki güzergahlar ve çevre düzenlemesi (Özelmacı,2023).

Sosyal sürekliliğin sağlaması

Bu ölçüt şu maddeler kapsamında değerlendirilecektir:

- Sosyal yaşantının sürdürülmesi/iyileştirilmesi
- Rehabilite edilen mekânların toplum tarafından korunması ve kullanılması
- Farklı kullanıcı gruplarına yönelik mekânların oluşturulması
- Toplumun koruma çalışmalarına ve dönüşüme katılması

Restorasyon çalışmaları ve çevre düzenlemelerinin aktivite içerikli mekanlar ile kurgulanması, peyzaj, karşılaşma ve deneyim alanlarına olanak verecek biçimde tasarlanması sosyal etkileşimi arttırırken kentliye ve ziyaretçilere günlük hayatın sosyal bir uzantısı olacak potansiyelde güvenli kamusal mekan alternatifleri kazandırılırken park alanı ve yakın çevresinde güvenlik noktalarının oluşturulması ile çevresel güvenlik seviyesi arttırılmıştır.

Saha incelemeleri kapsamında alanda farklı kullanıcı profillerinin mekanı deneyimlediği, alternatif mekanların olduğu ve bu mekanların toplum tarafından sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Alan sınırlarında sosyal ve ticari amaçlı mekanların işletilmesi alan sınırları dışında yakın çevrede ticari ve sportif aktivitelerin yapıldığı mekanların kurulması; yakın çevredeki konutların zemin katının ticari amaçla kullanılması, kentsel mekanların kamusal niteliğini iyileştirmeye yönelik kentsel dönüşüm ve tasarım uygulamalarının gerçekleştirilmesi toplumun dönüşüme katıldığının bir göstergesidir.

Şekil 4.106: Merinos Kültür Parkı'ndaki gölet ve rekreasyon alanı (Özelmacı,2023).

Şekil 4.107: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi ve sosyal alanları (Özelmacı,2023).

Tablo 4.26 : Merinos Kültür Merkezi"nin çevresel etki analizi (Özelmacı,2023).

Yeniden İşlevlendirilen Kültürel mirasın Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu				
Ölçütler	Çevresel etki göstergeleri	Sağlıyor	Kısmen sağlıyor	Sağlamıyor
Yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması	Tarihi çevre ve yapıların onarılması		X	
	Atıl alanların canlandırılması		X	
	Kamusal alan/mekân oluşturulması	X		
	İşlevsel çeşitliliğin artması	X		
Endüstri mirasına erişimin sağlanması	Erişilebilirliğin sağlanması	X		
	Güzergah ve rotaların tasarlanması		X	
	Ana yol ve durak noktaları ile bağlantı kurulması	X		
	Otopark alanlarının oluşturulması	X		
	Kentsel mobilya,aydınlatma, işaretler vb. düzenlenmesi	X		
Fiziksel çevrenin değer kazanması	Kentsel alanların(yollar, sokaklar, yapı ve rekrasyon alanlar vb.) bölgeye değer kazandırması	X		
Sosyal sürekliliğin sağlaması	Sosyal yaşantının sürdürülmesi/iyileştirilmesi	X		
	Rehabilite edilen mekânların toplum tarafından korunması ve kullanılması	X		
	Farklı kullanıcı gruplarına yönelik mekânların oluşturulması	X		
	Toplumun dönüşüme katılması	X		

Tablo 4.26'da belirtilen temel ölçütler kapsamında tarihi Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası'nın yeniden işlevlendirme sürecinde çevresine olan etkisi analiz edildiğinde; tarihi çevre ve yapıların onarılması ve tarihi alanlara erişimin sağlanması yönünde güzergahların oluşturulması kısmen başarılı olarak değerlendirilmiş olup diğer tüm ölçütlerin sağlanması yönünde "başarı" sağlandığı görülmektedir.

4.3.3 Ekonomik değerlendirme

Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Sümerbank öncülüğündeki önemli sanayi atılımları arasında bulunmaktadır. Eski fabrika tarihsel süreç içerisinde yüksek imalat kapasitesiyle istihdam imkânı sağlayarak yerel ve ulusal ölçekte Bursa'ya ekonomik açıdan önemli katkılar sunmuş olup Cumhuriyet'in ekonomi tarihine de ışık tutacak nitelikte bir kuruluştur. 2007 yılında kültürel amaçlar doğrultusunda değerlendirilmesi koşuluyla alanda kentsel dönüşüm süreci başlamış ve çeşitli fonksiyonel birimlerin bulunduğu bir kurum olarak yeniden 2010 yılında faaliyete geçmiştir.

2004 yıllına ait vaziyet planı incelendiğinde tarihi fabrikanın yerleşke sınırları içerisinde ve dışında çok sayıda korunacak nitelikte birimin bulunduğu ancak kentsel dönüşüm kapsamında yıkıldığı tespit edilmiştir. Bu durum ekonomik açıdan değerlendirildiğinde kaynak, enerji, zaman gibi parametrelerin büyük ölçüde korunmadığını göstermektedir. Buna karşın endüstriyel bir mekânın sunduğu ekonomik ve istihdam amaçlı katkılar sosyal ve kültürel açıdan yeniden ele alınarak sürdürülmüştür.

Bu bilgiler ışığında endüstriyel değer taşıyan eski fabrikanın özgün işlevindeki üretim yaklaşımı referans alınarak korunması; kaynak, enerji, zaman gibi parametrelerin tasarrufunu sağlarken; sanat, kültür, eğitim, tanıtım, sergi ve satış faaliyetleri ile yapıyı kent içinde odak noktalarından birine dönüştürerek ekonomik açıdan bir canlılık kazandırdığı söylenebilir.

4.3.4 Mekansal kimlik analizi

2004 yılında endüstriyel faaliyetleri son bulan eski Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası'nın, Erken Cumhhuriyet Dönemi'ne tarihlenen mimari, teknik ve teknolojik değerleri ile belge niteliği taşıdığı gerekçesi doğrultusunda korunması kararlaştırılmıştır. Fabrika, 2006-2010 yılları arasında kentsel dönüşüm faaliyetleri kapsamında restore edilerek kongre ve kültür merkezine dönüştürülmüştür.

11.03.2005 gün ve 424 sayılı kurul kararıyla korunması önerilen eski iplik ünitesi ve güç santrali restore edildikten sonra sırasıyla Atatürk Kongre Kültür Merkezi ve Merinos Enerji Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Eski iplik ünitesi; müze ve ofisler olarak ayrı ayrı incelendiğinde;

İplik ünitesine bölümü müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu bölüme yapılan fiziksel müdahaleler neticesinde yapının endüstriyel kimliğini yansıtan kolonadlı sistem, yüksek tavan ve plan şeması gibi mimari özelliklerin büyük ölçüde korunduğu tespit edilmiştir. Özellikle iç mekânda endüstriyel peyzajın, işçi üniformaları ve yaka kartları gibi sosyal değer taşıyan objelerin, fabrikanın tarihsel sürecini yansıtan yazılı ve görsel belgelerin kalıcı olarak yerinde sergilenmesi; endüstriyel kimliğin üretim sistemi ve ilişkilerini yansıtırken dönemin sosyal ve kültürel değerlerine yönelik de bilgi vermektedir.

Ünitenin tefrik ve yün yıkama bölümü ise sergi ve ofis birimleri olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu bölüme yapılan fiziksel ve işlevsel müdahaleler neticesinde yapının endüstriyel kimliğini yansıtan kolonadlı sistem ve geniş açıklığa sahip plan şeması gibi mimari özellikler, üretim biçimi ve teknolojisini yansıtan endüstriyel donatılar ve fiziksel izler büyük ölçüde yitirilmiştir.

Eski iplik ünitesine yapılan fiziksel ve işlevsel müdahaleler mimari ve özgünlük değerinin büyük ölçüde yitirilmesine neden olurken üretim biçiminin ve teknolojisini yansıtan sembolik değerlerinin korunması mekansal kimliğe yönelik fikir sunmaktadır. Yeni işlev, yapının endüstriyel kimliğinden uzaklaşmasına neden olurken tarihi endüstri yapısının hafızada yeni bir kimlik kazanmasını sağlamıştır.

Yerleşkedeki eski güç santrali ise 2012 yılında Merinos Enerji Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu bölüme yapılan fiziksel müdahalelerde yapının endüstriyel kimliğini yansıtan baca, yüksek tavan ve plan şeması gibi mimari özelliklerin ve işlevsel kimliğin büyük ölçüde korunduğu tespit edilmiştir. Özellikle iç mekândaki elektrik üretim sürecini anlatan endüstriyel peyzajın, sosyal değer taşıyan objelerin, fabrikanın tarihsel sürecini yansıtan yazılı ve görsel belgelerin kalıcı olarak yerinde sergilenmesi; yapının üretim sistemindeki yerini yansıtarak mekansal kimliğine yönelik bilgi sunmaktadır.

Merinos Kongre Kültür Merkezi yapısının mekansal kimliğine yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında; kurul kararları ve restorasyon müdahaleleri neticesinde; bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmeyerek nitelikli birçok ünitenin yıkılmasıyla fabrikanın endüstriyel bütünlüğü ve mimari değerleri, mekanlar arasındaki üretim ilişkileri, teknik ve teknolojik ekipmanlar, sosyal ve kültürel hafıza olmak üzere mekanın endüstri kimliğini yansıtan birçok değerin yitirilmesi ile sonuçlanmıştır.

Yeniden işlevlendirme sonrasında sergi-fuar ve ofis birimlerinin (eski iplik üretim bölümü) bulunduğu bölümde endüstriyel mekanı karakterize eden tarihsel, kültürel ve sembolik değerlerin korunmadığı buna karşın Tekstil ve Enerji Müzesi'nde bu değerlerin büyük ölçüde korunduğu söylenebilir. Müze olarak işlevlendirilen ünitelerin endüstriyel faaliyetlerine referans verecek şekilde adlandırılmaları, endüstriyel peyzaj öğelerinin yerinde sergilenmesi, Merinos Enerji Müzesi'nin

yapısal bir bileşeni olan ve endüstri hafızası için sembolik değer taşıyan bacanın korunması endüstriyel izleri anlaşılır kılarak mekansal kimliğe yönelik fikir sunmaktadır.

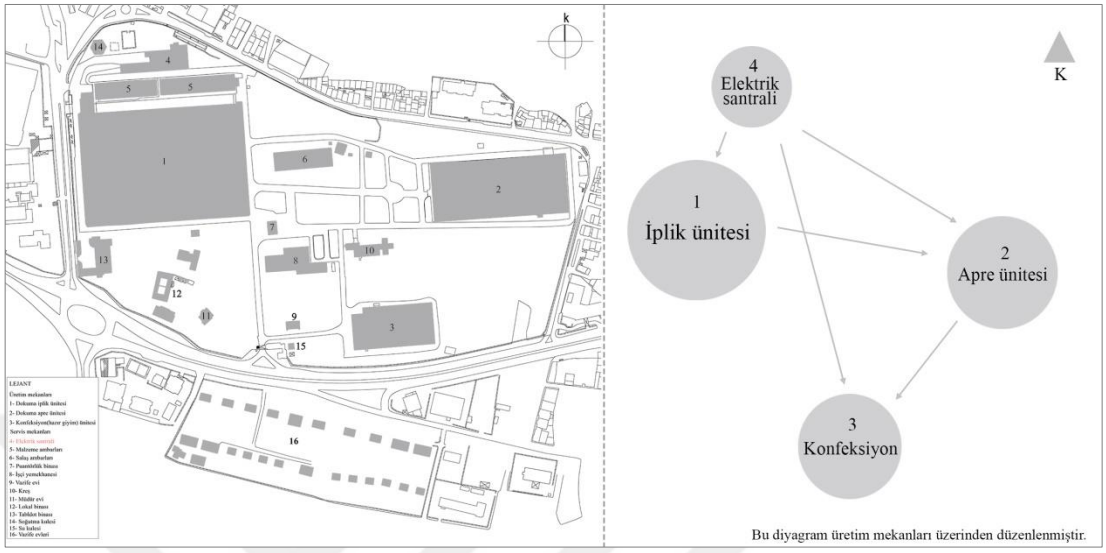

Şekil 4.108: Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024).

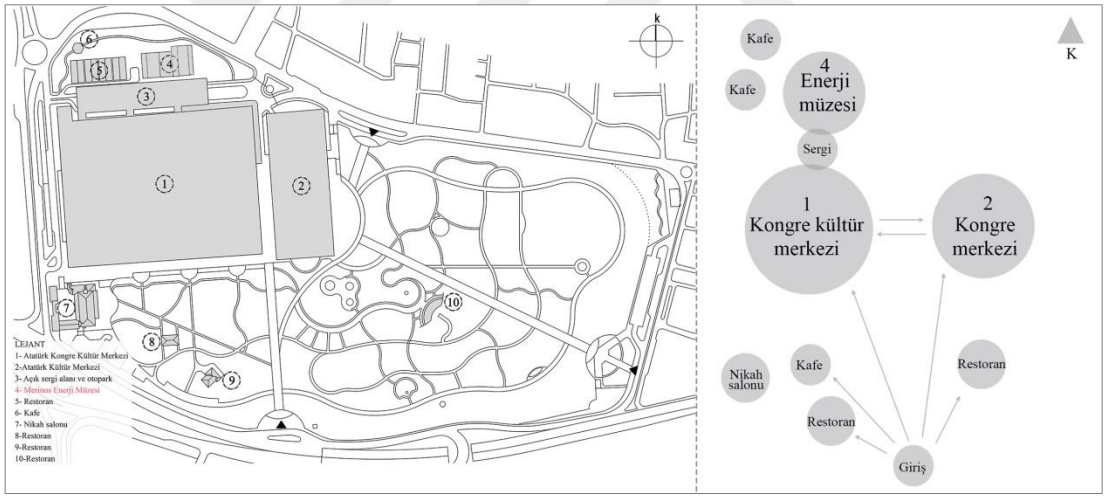

Şekil 4.109: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi sirkülasyon şeması (Özelmacı,2024).

4.3.5 Değerlendirme

Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi, özgün işlevi ve yeni kullanımı ile toplumsal hafızada süreklilik sağlayacak kimlik değerlerine sahiptir. Tarihsel süreci incelendiğinde, Erken Cumhuriyet'in ilk sanayi tesislerinden biri olması, kentsel gelişimin planlama ve ekonomik kararlarında etkili olması endüstriyel sürecinin önemini yansıtırken kentsel dönüşüm ile bu süreç kültürel faaliyetler çerçevesinde yeni bir kimlik kazanarak toplumsal hafızada yerini koruyacak nitelikte varlığını sürdürmektedir.

2006 yılında başlatılan kentsel dönüşüm kapsamındaki restorasyon kararları neticesinde yerleşkede modern mimari miras envanterinde yer alacak değeri taşıyan birçok yapı için yıkım kararı alınmış, korunması önerilen ünitelere fiziksel ve işlevsel müdahaleler yapılmış ve peyzaj alanı ek yapılar ile yeniden düzenlenmiştir. Endüstriyel mirasın üretim bütünlüğünü bozan bu durum mimari envanterde olduğu gibi toplumsal ve kentsel hafızada da endüstri mirasının yitimine neden olmuştur.

Yerleşkedeki ana üretim mekanı olan iplik ünitesi, güç santrali ve birkaç servis mekanın korunarak yeniden işlevlendirilmesi, peyzajın farklı kullanıcı gruplarına yönelik deneyim alanlarına olanak verecek biçimde tasarlanması ile Merinos, yeni bir kimlik daha kazanarak kent içindeki varlığını korumaktadır. Eski üretim birimlerine yapılan müdahaleler, dokuma endüstrisine ilişkin mimari değerlerin, fiziksel izlerin ve katmanların kısmen yitirilmesine neden olarak mekansal kimlik değerlerini zedelerken, Tekstil ve Enerji Müzesi'nde; dönemi, üretim biçimini ve teknolojisini yansıtan endüstriyel peyzajın kalıcı olarak sergilenmesi, endüstri mirasının toplumsal hafızadaki yerinin korunması bakımından önem taşımaktadır.

İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu (Fabrika-i Hümayun)

Bursa'nın Osmangazi ilçesi Kaplıca Caddesi 6209 ada 8 nolu parselde yer almaktadır. Fabrikanın güney doğusunda Cilimboz Deresi ve Turgut Yılmazipek (Romangal) İpek Fabrikası, kuzeybatısında ise Üç Hanım Kızlar Türbesi ve tarihi Koca Naip Cami yer almaktadır (Şekil 4.110).

Şekil 4.110:İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu uydu görüntüsü (Özelmacı,2023).

1852’de Osmanlı Devleti’ne bağlı “Hazine-i Hassa-i Şahane” tarafından devlet yatırımı olarak Hereke’de bulunan dokuma fabrikasına depo ve hammadde kaynağı sağlamak amacıyla Cilimboz deresinin kenarında yaklaşık 4.000m^2 lik eğimli bir alana dört üniteden oluşacak şekilde kurulmuştur. Fabrika-i Hümayun ilk inşa edildiği dönemde kozaklık, mancınıkhaneler, istimhane ve Kasrı Hümayun olmak üzere arazinin farklı kotlarına yerleşen altı farklı üniteden oluşmaktaydı (Oral,2004,s.82-83). Üretim faaliyetlerinin hangi tarihe kadar sürdüğüne yönelik kesin bilgi bulunmamakla birlikte Cumhuriyet Dönemi’ne kadar "Tekel Yaprak Tütün İşletmeleri Bakım Atölyesi" olarak bir süre faaliyet gösterdiği bilinmektedir.

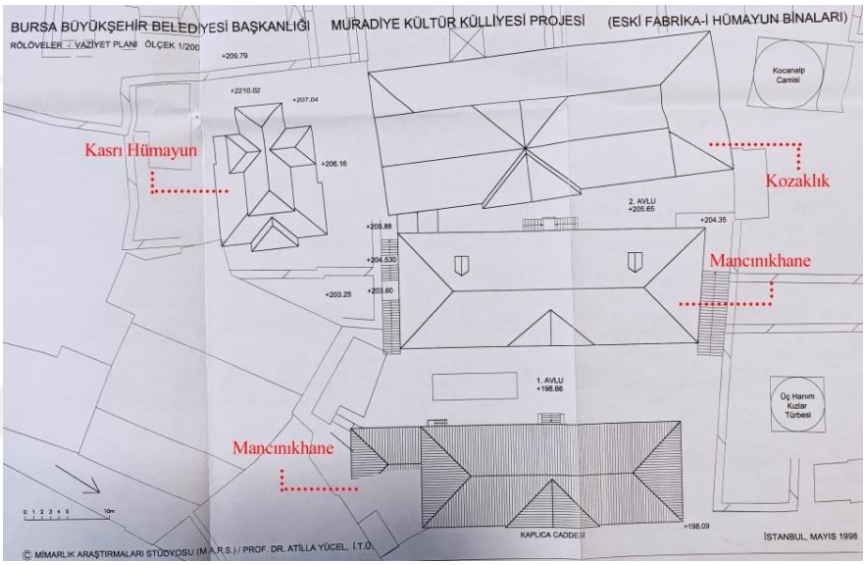

Şekil 4.111: Fabrika-i Hümayun restitüsyon çizimleri (BKVKBKA).

1997’de kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi planlanan yapının koruma projeleri Dr. Atilla Yücel tarafından hazırlanmıştır. Ancak bu karar uygulanmayarak fabrika, 16/02/2010 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile “Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksekokulu” adında eğitim kurumu olarak yeniden işlevlendirilmiştir. 2021 tarihine kadar faaliyet gösteren okul, mülkiyetin değişmesiyle “İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu” adında yaklaşık iki yıl daha eğitim kurumu olarak kullanıldıktan sonra kalıcı bir şekilde kapatılmıştır. Yapı, saha inceleme kısıtı nedeniyle analiz edilemediği için restorasyon uygulamaları kapsamındaki müdahalelerin anıtın özgünlük ve bütünlük değerini nasıl etkilediğine ilişkin bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak kentte devlet yatırımı olarak inşa edilen ilk ipek fabrikası olması ile tarihi, kültürel, mimari ve simgesel değer taşımaktadır.

Şekil 4.112:Sırasıyla Fabrika-i Hümayun'a ait görseller restorasyon öncesi ve sonrası görseller (URL 42).

Uludağ Üniversitesi Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu

Bursa'nın Gemlik ilçesi İstanbul Yalova Yoluna komşu 614 ada 64 nolu parselde yer almaktadır. Alanın kuzeyinde Marmara Denizi bulunmaktadır (Şekil 4.113).

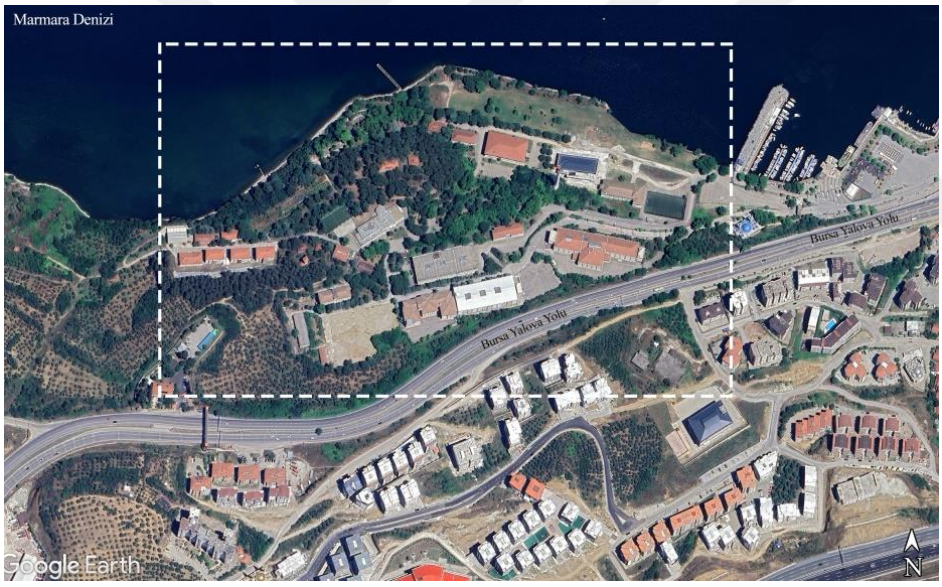

Şekil 4.113:BUÜ Gemlik Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu uydu görüntüsü (Özelmacı,2023).

1930'lu yıllarda erken Cumhuriyet'in ekonomi politikaları doğrultusunda Bursa'nın Gemlik ilçesinde kurulması kararlaştırılmıştır. 1935'te İsmet İnönü tarafından temeli atılmış 1938'de ise Atatürk tarafından "Sümerbank Gemlik Suni İpek ve Viskoz Mamülleri Sanayi Müessesi" olarak açılışı yapılmıştır (Aktar,1996,s.139).

Fabrika, 1990 yıllarına kadar aktif bir şekilde üretime devam etmiştir. Ancak 1997'de Özelleştirme İdaresi kapsamında Sümer Holding dahilinde satışa çıkarılmış, 1998'de önce Tekel ardından Uludağ Üniversitesi'ne devredilmiştir (Kuter, 2010,s.55-56). 2004'te ise Uludağ Üniversitesi tarafından "Uludağ Üniversitesi Gemlik Yerleşkesi" olarak yeniden faaliyet göstermiştir. Üniversite'nin 2005 yılı üniversite kararı ile yerleşkenin adı "Gemlik Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu" olarak değiştirilmiştir (URL 43).

Şekil 4.114:1938 yılına ait genel vaziyet planı (Abık,2019).

Fabrika, Atatürk tarafından Erken Cumhuriyet'in bir sanayi girişimi olarak açılması nedeniyle simgesel, sosyal ve mimari değer taşımaktadır. Arşiv ve saha incelemeleri kısıtı nedeniyle analiz edilememesinden ötürü restorasyon uygulamaları kapsamındaki müdahalelerin yapının özgünlük ve bütünlük değerini nasıl etkilediğine ilişkin bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak eski fabrikanın birçok ünitesinin günümüze ulaşamamış olması bütünlük değerinin korunmadığına işaret etmekte olup yerleşkedeki mevcut yapıların bir kısmının yeni yapı olduğu ve miras değerinin bulunmadığı bilinmektedir.

4.115: Sırasıyla "Sümerbank Gemlik Suni İpek ve Viskoz Mamülleri Sanayi Müessesi" ve "Gemlik Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu" (URL 17; URL 43).

Bursa Palas Hotel

Bursa'nın Osmangazi ilçesine bağlı Tahtakale Mahallesi'nde 5544 ada 7 nolu parselde yer almaktadır. Alanın kuzeyinde Bursa Ulu Çarşı ve Bursa Ulu Cami bulunmaktadır. Boyahane ve ünitelerinin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Osmangazi ilçesine bağlı 1.Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü'ne göre 19.11.1937 tarihinde inşa edilmiştir (Oral,2004,s.138). Farklı kat yüksekliklerine sahip yapı, boyahane ve tütün deposu olarak kullanılan farklı kütlelerin artikülasyonundan oluşmaktadır. Bu kütlelerden tek katkı olan kagir diğerleri ise betonarme karkas sistem ile inşa edilmiştir (Oral, 2004,s.140-141). 1984 tarihine kadar boyahane olarak faaliyet gösteren yapı, 2007'de hastane ek hizmet binasına dönüştürülerek yaklaşık altı sene faaliyet gösterdikten sonra 2013 yılı itibariyle otel olarak kullanılmak üzere yeniden işlevlendirilmiştir.

Yapı, arşiv ve saha incelemeleri kısıtı nedeniyle analiz edilememesinden ötürü restorasyon uygulamaları kapsamındaki müdahalelerin yapının özgünlük ve bütünlük değerini nasıl etkilediğine ilişkin bir değerlendirme yapılamamaktadır. Süreç içerisinde konaklama işlevine yönelik yapılan müdahaleler ile yapının özgünlüğünü yitirdiği düşünülmektedir.

Şekil 4.116: Resulzade boyahanesinin sırasıyla restorasyon öncesi ve sonrasına ait görselleri (BKVKBKA; Özelmacı,2023).

5.BURSA'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN DOKUMAFABRİKALARININ KULLANICI GÖRÜŞÜ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde "Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Mirasının İncelenmesi: Bursa Dokuma Fabrikaları" konulu tez çalışması kapsamında; kullanıcıların yeniden işlevlendirilen tarihi dokuma fabrikalarının yeni kullanımını nasıl algıladığına ilişkin bir inceleme yapılması amacıyla gerçekleştirilen ankete dayalı analiz çalışması ve bulgular değerlendirilecektir (EK19 ve EK20).

Tez çalışmasına ilişkin tanımın yapıldığı ilk bölümde kullanıcıların demografik bilgileri sorgulanmaktadır. Diğer bölümlerde ise, 5'li likert tipi ölçeği aracılığıyla kullanıcıların yapıların yeni kullanımını algılamasına ilişkin bilgilerin test edildiği toplam 70 madde ve açık uçlu sorular bulunmaktadır. Bu bağlamda ikinci bölümde 21, üçüncü bölümde 25, dördüncü bölümde ise 24 madde yer almaktadır. Anket verileri, IBM SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiş, excel ortamında tablolar ile görsel ifadeler oluşturulmuştur.

5.1 Kullanıcı profili analizi ve istatistiksel veriler

Anket çalışması, dijital ortam ve yüz yüze görüşülerek örneklem alanlarını deneyimlemiş 35 kişiye uygulanmıştır. Her bölümde farklı sayıda katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, aylık gelir düzeyi ve Bursa'da ikamet durumuna yönelik sorular ile kullanıcı profilinin sosyo demografik yapısının tanımlanması amaçlanmıştır.

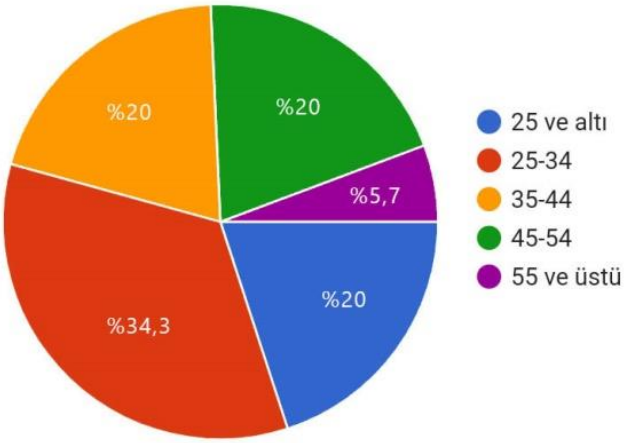

Şekil 5.1: Kullanıcıların yaşa göre dağılımı

Kullanıcıların yaş dağılımları incelendiğinde; % 34,3 değeri ile 25-34 yaş aralığı görülürken %20 değerinde 25 ve altı, 35-44 ve 45-54 olduğu % 5,7'lik değerde ise 55 ve üstü yaş grubunun yer aldığı görülmektedir. Örneklem alanlarını ziyaret eden kullanıcıların ağırlıklı olarak genç-orta yaş grubunda bulunduğu görülmektedir (Şekil 5.1).

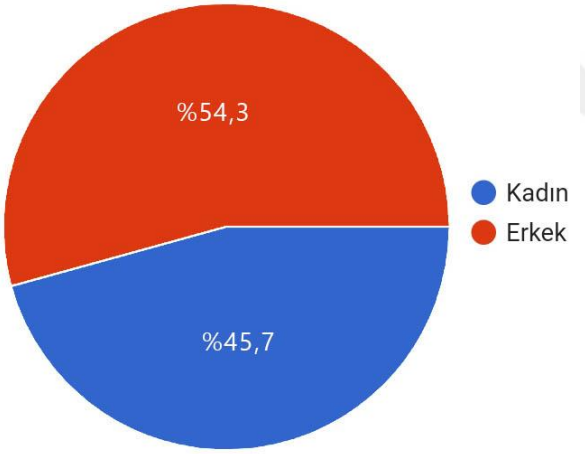

Şekil 5.2: Kullanıcıların cinsiyete göre dağılımı

Kullanıcıların cinsiyet dağılımları incelendiğinde; homojen dağılıma yakın grafikte %54,3'ünün erkek %45,7'sinin ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Şekil 5.2).

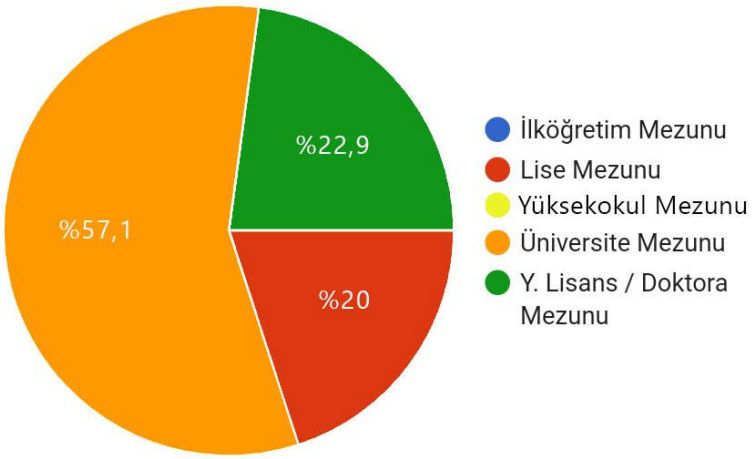

Şekil 5.3: Kullanıcıların eğitim durumuna göre dağılımı

Kullanıcıların eğitim durumlarının dağılımları incelendiğinde; %57,1'in üniversite(lisans) mezunu, %22,9'unun Lisans/Doktora Mezunu, %20'sinin ise lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın "İlkokul ve Yüksekokul Mezunu" seçeneklerinin işaretlenmediği görülmektedir Katılımcıların ağırlıklı olarak eğitim durumlarının yüksek olduğu söylenebilir (Şekil 5.3).

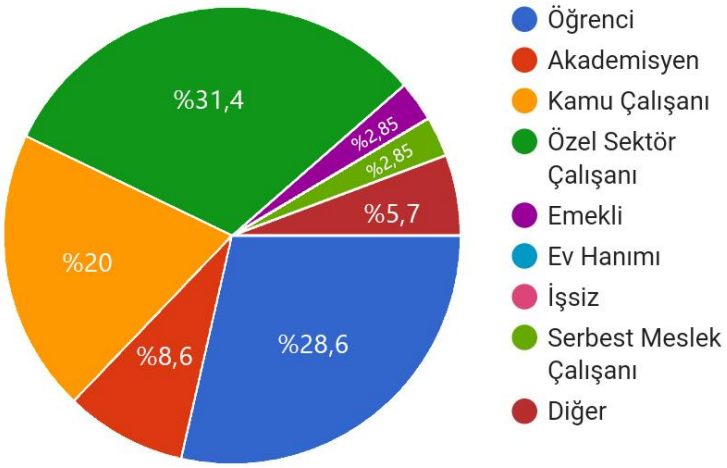

Şekil 5.4: Kullanıcıların meslek durumuna göre dağılımı

Kullanıcıların meslek durumlarının dağılımları incelendiğinde; %31,4'ü özel sektör çalışanı,%28,6'sı öğrenci,%20'si kamu çalışanı, %8,6'sı akademisyen, %5'7'si diğer meslek grubu, geri kalan %5,7'si ise serbest meslek çalışanı ve emekli grubunu içermektedir. Buna karşın "ev hanımı ve işsiz" seçeneklerinin işaretlenmediği görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle mekânı ağırlıklı olarak özel sektör çalışanları ve öğrenci grubunun ziyaret ettiği söylenebilir (Şekil5.4).

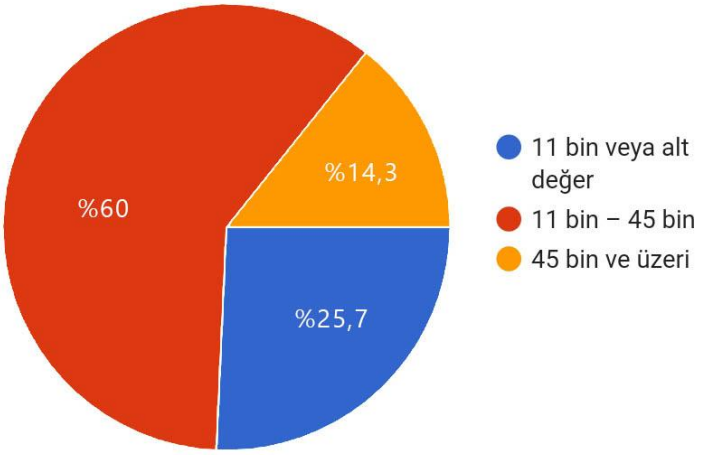

Şekil 5.5: Kullanıcıların gelir durumuna göre dağılımı

Kullanıcıların aylık gelir düzeyi durumlarının dağılımları incelendiğinde; %60'ının 11 bin-45 bin aralığında %25,7'sinin 11 bin veya alt aralığında, %14,3'nün ise 45 bin ve üzeri bir aralıkta gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir (Şekil 5.5). Bu durum meslek gurubu ile karşılaştırıldığında özel sektör çalışanlarının gelir düzeyine referans göstermektedir.

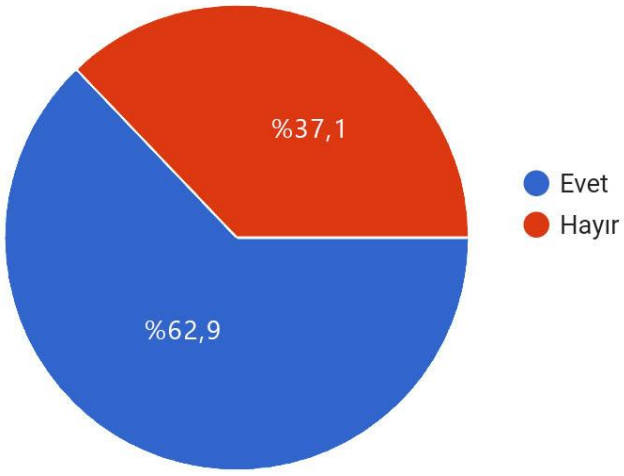

Şekil 5.6: Kullanıcıların ikamet durumuna göre dağılımı

Kullanıcıların ikamet durumlarının dağılımları incelendiğinde; %62,9'unun Bursa'da ikamet ederken % 37,1'inin ise farklı kentlerde ikamet ettiği görülmektedir (Şekil 5.6). Bu durum Bursa dışında ikamet edenlerin homojen dağılıma yakın bir değer taşıdığını ve yapıların kentte uğrak notalar listesinde olma potansiyeli olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.1: Demografik verilerin ankete olan etkisi (Özelmacı,2023).

Yapılar / Değişkenler	Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi	Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi	Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi
Yaşınız?	Etkilemiyor (P=0,712)	Etkilemiyor (P=0,207)	Etkilemiyor (P=0,536)
Cinsiyetiniz?	Etkilemiyor (P=0,295)	Etkiliyor (P=0,05)	Etkiliyor (P=0,05)
Eğitim Durumunuz?	Etkilemiyor (P=0,520)	Etkilemiyor (P=0,680)	Etkilemiyor (P=0,414)
Mesleğiniz?	Etkiliyor (P=0,05)	Etkilemiyor (P=0,779)	Etkiliyor (P=0,021)
Aylık Gelir Düzeyiniz?	Etkilemiyor (P=0,837)	Etkilemiyor (P=0,237)	Etkilemiyor (P=0,139)
Bursa'da mı ikamet ediyorsunuz?	Etkilemiyor (P=0,429)	Etkilemiyor (P=0,112)	Etkilemiyor (P=0,252)
H1: Demografik özellikler örneklem alanları için verilen yanıtlar için etken bir faktördür. H1 için $p \leq 0,05$ doğruluk değeri baz alınmıştır.			

Demografik verilerin anket sorularına etkisi değerlendirildiğinde Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'nin "Meslek", Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'ni "Cinsiyet" ve Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi için de "Cinsiyet ve Aylık Gelir Düzeyi" faktörlerinin etkili olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5.1).

5.2 Kullanıcıların yeni Kullanımını Algılamasına İlişkin Değerlendirme (Algısal Performans)

Çalışma kapsamında incelenen Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi (tarihi Ete Mensucat Boyahanesi), Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi (tarihi İpeker İpek Fabrikası) ve Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi (tarihi Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası) taşıdığı mimari, teknik ve teknolojik, işlevsel ve ekonomik, anı ve kimlik değerleri ile endüstriyel miras envanterinde yer almaktadır.

Bursa kent merkezindeki bu tarihi endüstri yapıları, benzer restorasyon müdahaleleri neticesinde özgün işlevin referans alındığı kültürel mekanlar olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Yeni işlev, belirtilen endüstriyel mirasın mimari ve mekansal

kimlik açısından katmanlaşmasını sağlayarak toplumsal ve kentsel hafızada farklı bir kimliğin de oluşmasına katkı sunmuştur.

Anket çalışması ile yeniden işlevlendirilen endüstri mirasının ve yeni kullanım yaklaşımının kullanıcılar tarafından nasıl algılandığına yönelik oluşan etkinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Anket soruları ile endüstri mirasının ve yeni kullanımın toplumsal hafızadaki yeri ve önemi, yeni mekansal gereksinimlere cevap verme düzeyi, mekânsal deneyimler sonucundaki memnuniyet dereceleri, işlevin kullanıcı beklentilerine hangi düzeyde cevap verdiği kriterleri dikkate alınmıştır.

5.2.1 Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi algısal performans analizi

Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi' ne yönelik beş bölümden oluşan anket çalışmasına 21 kullanıcı katılım sağlamıştır. Tablo 5.2'de ilk üç soruya yönelik yüzdelik cevaplar görülmektedir. Anketi yanıtlayan 35 kullanıcının %60'nın Merkez'i %100 oranında gezi amaçlı ziyaret ettiği, kullanıcıların %76,2'lik bir kısmının ilk kez, %23,8'lik kısmının ise 2 veya 3 kez endüstri mirasını ziyaret ettiği tespit edilmiştir. Bu yanıtlara göre kullanıcıların mekanı genellikle deneyimlemek amacıyla ziyaret ettikleri söylenebilir.

Tablo 5.2: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi anket katılımcı bilgileri (Özelmacı,2023).

Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi			
No	Test Sorusu	Yanıtlar	
1	Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ni daha önce ziyaret ettiniz mi?	Evet	%60
		Hayır	%40
2	Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ni daha önce hangi amaçla ziyaret ettiniz ?	Gezi amaçlı	%100
		Etkinliklere katılmak için	%0
3	Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ni ne sıklıkla ziyaret ettiniz?	İlk kez	%76,2
		2 veya 3 kez	%23,8
		4 veya fazlası	%0

4. soruda 5'li likert tipi ölçek kullanılarak kullanıcıların yapının yeni kullanımını nasıl algıladığına dair değerlendirmek yapmak üzere 21 tane soru bulunmaktadır. Ankete verilen ortalama yanıtlar incelendiğinde cevapların "Kararsızım – Katılıyorum" seçenek aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Şekil 5.7).

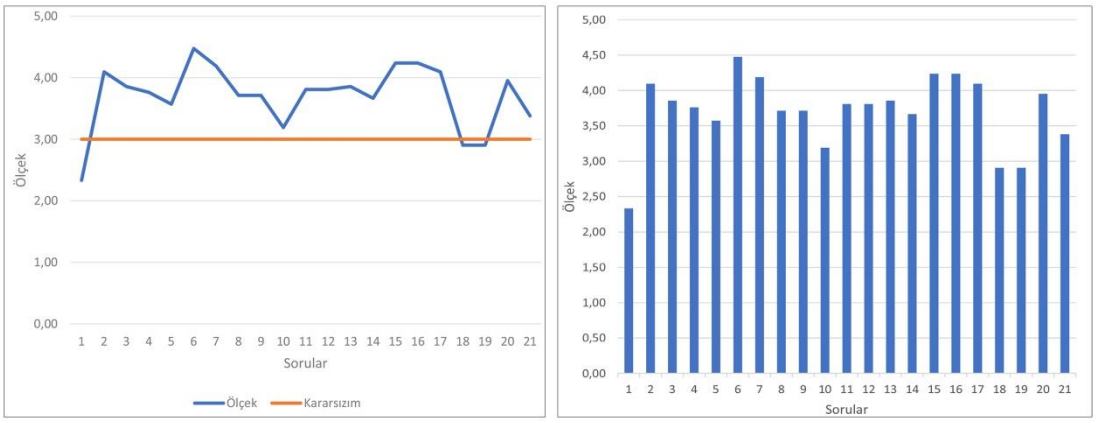

Şekil 5.7: Sırasıyla Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi algısal performans analiz grafiği, algısal performans veri analizi çizgi grafiği (Özelmacı,2023).

4. sorunun verilerine göre, yapının kullanım amacı genellikle üretim ve tasarım merkezi olarak bilinmekte olup yeni kullanımın özgün işleve göre hafızada daha kalıcı olduğu düşüncesi dikkat çekmektedir.

Merkez, katılımcılara mimari olarak endüstriyel mekan izlenimi vermektedir. Katılımcılara göre, özgün endüstriyel işlevin referans alınarak yeni mekansal bir kurgunun oluşturulması, yapının endüstriyel tarihine yönelik bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerinin yapılması, ipekçilik ve dokuma anlamında yapının sembolik değerinin sürdürülmesine katkı sunmaktadır. Yeni işlevin yapının fiziksel durumuna olan etkisinin ve yapının yeni kullanıma uygunluğu büyük ölçüde olumlu değerlendirilmektedir. Umurbey'in kent belleğinde ve tarihinde önemli bir yeri olduğu ve deneyimlenmesi gerekilen bir mekan olduğu ancak bulunduğu çevre içerisinde fiziksel veya işlevsel anlamda kısmen farkedildiği ve kamusallığın zayıf kaldığı düşünülmektedir (EK 16).

5. soruda ise Merkez'in tarihsel süreç içerisinde kent için önemli olduğu hipotezine yönelik açık uçlu sorular ile kısa yanıtlar alınmıştır. Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde; ipekçiliğin Bursa'nın kentsel belleğindeki yerine, eski endüstri mirasının ipekçilik ve dokumaya yönelik geleneksel üretim tekniklerinin kullanıldığı bir üretim mekanı olarak sürdürülmesi ve tanıtılmasındaki önemine vurgu yapılmıştır. Bunun yanı sıra atıl durumdaki mimari mirasın özgün işlevine referans gösterilerek restore edilmesinin Bursa'daki diğer endüstri yapıları için koruma faaliyetlerine teşvik edecek nitelikte olduğu vurgusu da olumlu anlamda dikkat çekmektedir. Belirtilen olumlu değerlendirmelere karşın Merkez'in etkinlik

frekansının düşük olduğu ve kentliler tarafından yaygın olarak bilinmediği, Bursa için ipekçilik anlamında kısmen önemli olduğu düşünülmektedir.

5.2.2 Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi algısal performans analizi

Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi' ne yönelik beş bölümden oluşan anket çalışmasına 28 kullanıcı katılım sağlamıştır. Tablo 5.5'te ilk üç soruya yönelik yüzdelik cevaplar görülmektedir. Anketi yanıtlayan 35 kullanıcının %82,1'nin Müze'yi gezi amaçlı %17,9'nun ise etkinliklere katılmak amaçlı ziyaret ettiği tespit edilmiştir. Kullanıcıların %53,6'lık bir kısmı ilk kez, %32,1'lik kısmı 2 veya 3 kez, %14,3'lük bir kısmının ise 4 veya fazlası olacak şekilde Müze'yi ziyaret ettiği görülmektedir. Bu yanıtlara göre kullanıcıların mekanı genellikle keşfetmek amacıyla ziyaret ettikleri görülürken mekanı tekrar deneyimlemek ve etkinliklere katılmak amacıyla da tercih edildiği söylenebilir (Tablo 5.3).

Tablo 5.3: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nin katılımcı bilgileri (Özelmacı,2023).

Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi			
No	Test Sorusu	Yanıtlar	
1	Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'ni daha önce ziyaret ettiniz mi?	Evet	%80
		Hayır	%20
2	Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'ni daha önce hangi amaçla ziyaret ettiniz ?	Gezi amaçlı	%82,1
		Etkinliklere katılmak için	%17,9
3	Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'ni ne sıklıkla ziyaret ettiniz?	İlk kez	%53,6
		2 veya 3 kez	%32,1
		4 veya fazlası	%14,3

4. soruda 5'li likert tipi ölçek kullanılarak kullanıcıların yapının yeni kullanımını nasıl algıladığına dair değerlendirmek yapmak üzere 25 tane soru bulunmaktadır. Ankete verilen ortalama yanıtlar incelendiğinde cevapların "Kararsızım – Katılıyorum" seçenek aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Şekil 5.8).

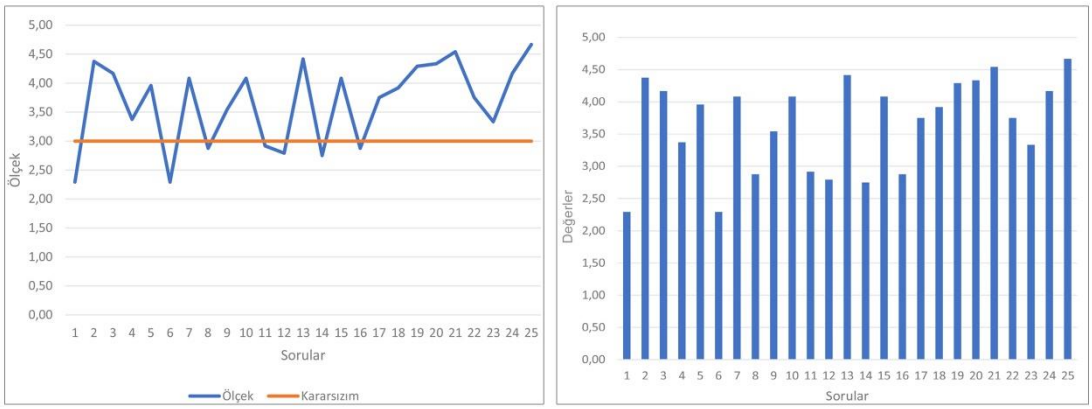

Şekil 5.8: Sırasıyla Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi algısal performans analiz grafiği, algısal performans veri analizi çizgi grafiği (Özelmacı,2023).

4. sorunun verilerine göre, yapının kullanım değeri kullanıcılar tarafından genellikle araba müzesi olarak tanımlanmaktadır ve kent içinde otomotiv sanayi kültürüne yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır. Buna karşın yeni kullanımın özgün işleve referans verilmediği yönünde bir düşünce olduğu görülmektedir. Yeni kullanımın hafızada kalıcılığı yönündeki yanıtlar incelendiğinde "kararsızım" seçeneğinin ağırlıkta olduğu ancak diğer seçenekler arasında neredeyse homojen bir dağılım oluşmuştur.

Müze'nin mimari özelliklerinin katılımcılara miras niteliğinde bir endüstriyel mekan izlenimi verdiği, yapım tekniği ve malzemesi açısından türünün önemli bir örneği olduğu, yeni işlevin yapıların fiziksel durumuna olan etkisinin ve yapının yeni kullanıma olan uygunluğunun büyük ölçüde olumlu değerlendirildiği görülmektedir. Ancak yeni kullanım neticesinde yapıların endüstriyel tarihine yönelik bilgilendirme ve tanıtımının kısmen sağlandığı veya sağlanmadığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Müze'nin kent belleğinde ve tarihinde önemli bir yeri olduğu, ve Bursa'yı temsil eden endüstri miras değerleri arasında deneyimlenmesi gerekilen bir mekan olduğu düşünülmektedir.Yapının bulunduğu çevre içerisinde farkedilme durumuna yönelik "Katılıyorum-Katılmıyorum" yönünde benzer ağırlıkta farklı yanıtlar verilirken kamusallığının sağlanması yönünde "Katılıyorum-Kararsızım" olarak olumlu sayılabilecek farklı yanıtların olduğu görülmektedir (EK 17).

5. soruda ise Müze'nin tarihsel süreç içerisinde kent için önemli olduğu hipotezine yönelik açık uçlu sorular ile kısa yanıtlar alınmıştır. Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde; Müze'nin Bursa'daki ilk ipek fabrikalarından biri olarak günümüzde mimari varlığını korumaya devam etmesi endüstriyel mirasın sürekliliği bakımından

olumlu değerlendirilmektedir. Ancak yapılarda ipekçiliğe yönelik fiziksel ve işlevsel izlerin,katmanların algılanabilir olmadığı buna karşın mimari özellikleri, baca gibi karakteristik değerleri ve çevresi ile merak uyandıran bir mekan olarak düşünülmektedir.

Mimari değerlerin yanı sıra yerleşkenin özgün işlevinden farklı olarak otomotiv endüstrisine yönelik bir müze şeklinde yeniden işlevlendirilmesi, özel koleksiyonların ve sergilerin düzenlenmesi, farklı yaş gruplarına yönelik etkinliklerin yapılması; işlevsel anlamda katmanlaşmayı sağlayarak Tarihi İpeker İpek Fabrikası'nın kentsel ve toplumsal hafızadaki yerinin derinleştiğine yönelik yapılan vurgu da bu çalışma için dikkat çekicidir. Müzenin sunduğu sosyal ve rekreasyon alanlarının kentte yeni mekan alternatifleri oluşturması, ziyaretçilerin uğrak noktalarından biri olduğu ve bulunduğu çevreyi güzelleştirdiği yönünde de olumlu değerlendirmeler yapılmıştır.

5.2.3 Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi algısal performans analizi

Tablo 5.4: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi'nin katılımcı bilgileri (Özelmacı,2023).

Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi			
No	Test Sorusu	Yanıtlar	
1	Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi'ni daha önce ziyaret ettiniz mi?	Evet	%80
		Hayır	%20
2	Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi'ni daha önce hangi amaçla ziyaret ettiniz ?	Gezi amaçlı	%64,3
		Etkinliklere katılmak için	%35,7
3	Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi'ni ne sıklıkla ziyaret ettiniz?	İlk kez	%39,3
		2 veya 3 kez	%50
		4 veya fazlası	%10,7

Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi yönelik beş bölümden oluşan anket çalışmasına 28 kullanıcı katılım sağlamıştır. Tablo 5.6'da ilk üç soruya yönelik yüzdelik cevaplar görülmektedir. Anketi yanıtlayan 35 kullanıcının %64,3'nün Müze'yi gezi amaçlı, %35,7'lik kısmının etkinliklere katılmak amaçlı ziyaret ettiği görülmektedir. Kullanıcıların %39,3'lük bir kısmı ilk kez, %50'lik kısmı 2 veya 3 kez, %10,7'lik bir kısmının ise 4 veya fazlası olacak şekilde ziyaret ettiği tespit edilmiştir. Bu yanıtlara göre kullanıcıların mekanı tekrar deneyimlemek veya etkinliklere katılmak amacıyla ziyaret ettikleri görülmektedir.

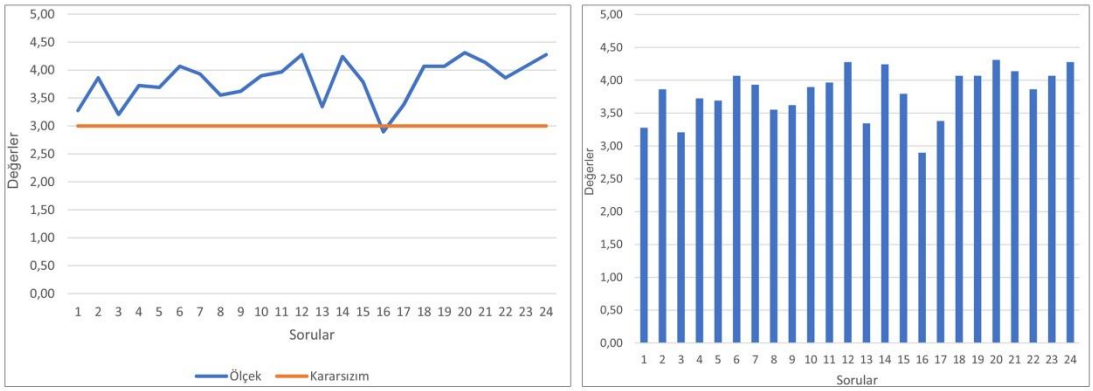

Şekil 5.9:Sırasıyla Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi algısal performans analiz grafiği, algısal performans veri analizi çizgi grafiği (Özelmacı,2023).

4. sorunun verilerine göre, yapının kullanım değeri kullanıcılar tarafından genellikle Merinos Tekstil Sanayi Müzesi olarak tanımlanırken yeni işlevin dokumacılık anlamında sembolik bir değer oluşturduğu düşünülmektedir. Yapının endüstriyel mekan izlenimi vermesine yönelik "Katılıyorum-Kararsızım-Katılmıyorum" seçeneklerinin yaklaşık değer aralıklarında bulunduğu ancak bu durumun tarihi nitelik taşıması yönünde "kararsızım" seçeneğinin ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir.

Kültür Merkezi'ndeki müze bölümünün katılımcılara endüstriyel mekan izlenimi verdiği, yapım tekniği ve malzeme açısından türünün önemli örneği olduğu yönündeki düşüncelerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Katılımcılara göre Müze bölümünün mimari özellikleri, endüstriyel peyzaj elemanlarının ve yapının eski dokuma fabrikası olduğu yönünde vurgu yapan arşiv verilerinin yerinde sergilenmesi yapının tarihine ve endüstri miras değeri olduğuna yönelik fikir sunmaktadır. Yeni işlevin yapının fiziksel durumuna olan etkisinin ve yeni kullanıma olan uygunluğunun büyük ölçüde olumlu değerlendirildiği görülmektedir.

Bunun yanı sıra Müze'nin kent belleğinde ve tarihinde önemli bir yeri olduğu, Bursa'yı temsil eden mimari miras değerleri arasında deneyimlenmesi gerekilen önemli bir mekan olduğu düşünülmektedir. Genel olarak Merinos kente kültürel, ekonomik ve sosyal açıdan önemli katkılar sunmaktadır. Mimari ölçeği ve peyzaj alanı ile bulunduğu çevre içerisinde farkedilebilir kamusal karakteri yüksek bir alan olduğu Bursa'yı ziyaret edecek kişiler için kentteki uğrak mekanlar arasında olabileceği çıkarımında bulunulabilir (EK 18).

5. soruda ise Müze'nin tarihsel süreç içerisinde kent için önemli olduğu hipotezine yönelik açık uçlu sorular ile kısa yanıtlar alınmıştır. Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde; Yapının Erken Cumhuriyet'in sanayi atılımlarını temsil etmesi bu nedenle Türkiye'nin dokuma sanayi kültüründe önem taşıdığı düşünülmektedir.

Yeni kullanımın özgün işleve referans vererek sürekli sergi ile bu hafızanın canlı tutulması büyük ölçüde olumlu değerlendirilmektedir. Ancak ofislerin ve fuar alanının olduğu diğer bölümde bu yönde bir düşünce olmadığı hatta bu bölümün endüstriyel görünümden uzaklaştırarak yeni inşa edilmiş büyük ölçekli modern bir yapı olduğu, alanın müze ziyaretinden daha çok etkinliklere katılmak amacıyla tercih edildiği ve mimari açıdan heyecan yaratmadığı için ziyaretçileri çeken bir mekan olmadığı yönünde farklı fikirler de bulunmaktadırÇevresel anlamda ise rekreasyon alanları ve diğer sosyal mekanların kent içinde ziyaretçilerin uğrak noktalarından biri olduğu, bulunduğu çevreyi güzelleştirdiği ve kent için olumlu etki ve değerlere sahip bir yerleşke olduğu yönünde olumlu değerlendirmeler yapılmıştır.

Değerlendirme

Bursa'da, yeniden işlevlendirilen dokuma iş koluna ait üç farklı endüstri mirasının değerlendirilmesi amacıyla düzenlenen anket çalışmasına katılan 35 kullanıcının yanıtları incelenerek analiz edilmiştir.Anket verilerine göre; örneklem alanlarının toplum tarafından büyük ölçüde yeni işlevleri ile bilindiği, kısmen endüstriyel miras izlenimi sağladığı, yapılan fiziksel ve işlevsel müdahalelerin; yapıların eskilik, mimari kimlik ve özgün endüstriyel donatıların varlığı gibi belge gibi değerlerini genellikle olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bu durum tezin "4. Bölümünde" yapılan analitik karşılaştırma çalışmasının verileri ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

Mekanların endüstriyel tarihine ve kimliğine yönelik yapılan tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerinin kısmen başarılı görüldüğü buna karşın Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi öncelikli olmak üzere işleve yönelik bir takım iyileştirmelerin gerekliliği yönünde bir çıkarımda bulunulabilir. Bu durumun yanı sıra tarihi endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesi çerçevesinde kamusal nitelikte aktivite içerikli yeni sosyo-kültürel mekanların , peyzaj, karşılaşma ve deneyim alanlarına olanak verecek biçimde tasarlanması kentsel mekan kullanıcılarına farklı alternatifler sunmaktadır.

6. SONUÇ

Pamuklu dokuma sanayi öncülüğünde İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi, tarihsel süreçte bir kırılma noktası yaratarak teknoloji ile hızla küreselleşen endüstri toplumu ve kültürünü oluşturmuştur. Beden gücüne dayalı geleneksel üretim teknikleri ve üretim mekanları da bu sürecin bir yansıması olarak evrilmeye başlamış, makine gücüne dayalı yeni üretim teknikleri ve mekan tiplerinin kullanıldığı bir üretim toplumu gelişmiştir. Dokuma fabrikaları bu süreçte en hızlı gelişen ve yayılan üretim mekanı olarak dikkat çekmektedir.

Kültürel mirasın farklı boyutlar kazanması ile sürecin kalıntısı olarak endüstri hafızası taşıyan bu tip mekanlar ve bileşenleri, 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle endüstri arkeolojisi disiplini çerçevesinde incelenmeye başlanmıştır. Dönemin estetik değer algısından uzak olan endüstri yapıları toplumda endüstri mirasına yönelik önyargılara neden olmasına karşın, süreç içerisinde geleneksel ve modern mimari miras ara kesitinde kabul görmeye başlamıştır. Bu bağlamda yeni bir miras türü olarak bu varlıkların korunmasına ilişkin Venedik Tüzüğü, Dublin İlkeleri, Nara Özgünlük Belgesi gibi ilkelerin tanımlandığı kılavuz niteliğindeki çalışmalar ışığında farklı koruma yaklaşımları geliştirilmiştir.Çağdaş bir koruma yöntemi olarak yeniden işlevlendirme, endüstri yapı ve bileşenlerinin yeni işlevin gereksinimlerini karşılayacak biçimde onarılıp donatılarak fiziksel varlıklarının sürdürülmesini sağlayan bir araştırma ve uygulama alanıdır. Ancak bu yöntemde endüstri yapılarının teknik, teknolojik, sosyal ve kültürel kimliği dikkate alınarak uygulandığında etkin bir korumadan söz edilebilir.

Endüstri mirası, Anadolunun önemli ticari akslarının kesişiminde konumlanan, ipekçilik ve dokuma sektörünün üretim merkezleri arasındaki Bursa bağlamında incelendiğinde farklı mekansal tiplere sahip çok sayıda yapı ve yerleşkenin olduğu tespit edilmiştir. Bursa, endüstriyel miras değerleri ile kültürel miras envanterinde önemli bir yer tutacak niteliktedir. Kentin endüstriyel tarihi incelendiğinde ipekçilik ve dokuma iş kolunun endüstrileşmeyi tetikleyerek tarihsel sürecine yön verdiği ve bu doğrultuda ivme kazanarak üretim kapasitesini arttırdığı görülmektedir. Bu durum kentte endüstriyel kalıntıların ve bileşenlerinin önemini ve sürekliliğinin dikkate değer olduğunun bir kanıtıdır.

Bursa'da dokuma iş kolu ağırlıklı olmak üzere işlevini yitirmiş çok sayıda endüstriyel miras öğesi bulunmaktadır. Elif Özlem Oral tarafından 2004 yılında tamamlanan "Bursa'daki ipek fabrikaları ve ipekçilikle ilgili endüstri mirasının korunması" konulu doktora tezinde o dönem atıl durumda olan bu yapıların belgelenmesi ve korunmasına yönelik detaylı bir çalışma yapılmıştır.

1780-1969 yılları arasında Bursa'da kurulmuş 26 tane tarihi fabrika yapı ve yerleşkesi tespit edilmiştir. Bu fabrikaların büyük bir kısmı günümüzde atıl durumda fiziksel olarak varlığını sürdürmesine karşın bir kısmı yeniden işlevlendirilmiş veya restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Tespit edilen fabrikalardan 16 tanesi dokuma, 4 tanesi ulaşım, 2 tanesi elektrik üretimi ve kalan diğer 4 tane yapının ise farklı üretim iş kollarına yönelik imalat geçmişi bulunmaktadır. Miras değeri olan bu endüstriyel mekânlar, sektörel olarak sınıflandırıldığında ipekçilik ve dokuma sektörünün nicel olarak ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Tarihi ipek ve dokuma fabrikalarının 6 tanesi kültürel faaliyetler ve eğitim işlevi odağında yeniden işlevlendirilerek korunurken Osman Fevzi Efendi ipek fabrikası ve Çarklı Değirmen'de restorasyon çalışmaları sürmektedir. Diğer fabrikaların birçoğu ise bakımsızlık ve ihmalkârlık nedeniyle terkedilmiş veya yıkılmış durumdadır. Saha çalışmaları, sözlü mülakatlar ve farklı tarihlere ait hava fotoğrafları incelendiğinde bu fabrikalar arasında Cilimboz deresine kurulmuş 160 yıllık endüstriyel miras olan Turgut Yılmazipek (Romangal) fabrikasının çok katmanlı endüstriyel yapısını ve özgünlüğünü büyük ölçüde koruduğu düşünülmektedir. Bu alanın toplumun endüstri mirası ile karşılaşma imkanı sunacak şekilde mimari ve sosyal katmanlarının okunduğu ve yenilikçi yaklaşımlarla üretim teknolojisinin ve sürecinin deneyimlendiği kamusal değer taşıyacak şekilde işlevlendirilmesi yerel ve ulusal ölçekte mimarlık literatürüne katkın sunacaktır.

Bursa'da yeniden işlevlendirilen tarihi dokuma fabrikaları arasında İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokul'u (eski Fabrika-i Humayun) haricinde kalan 5 tane yapı farklı kullanıcı kitleleri tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Bu yapıların korunmuşluk durumunun değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde; yapıların ayrı ayrı ve genellikle mimari olarak tek boyutta ele alındığı, müdahale sonrasına ilişkin değişikliklerin analitik olarak analiz edilebileceği bir yaklaşımın eksikliği göze çarpmıştır. Bu çalışmada, karşılaştırmalı analitik analiz

yöntemi ve literatür araştırmalarının ışığında geliştirilen analiz formları ile Bursa'daki yeniden işlevlendirilen ipek ve dokuma fabrikalarının; fiziksel çevresel, ekonomik, mekansal ve sosyal açıdan olmak üzere farklı boyutlarda analiz edilerek korunmuşluk durumunun bütüncül olarak değerlendirilmesi ve buna yönelik bir yaklaşımın geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Belirtilen tespitler doğrultusunda Bursa'da yeniden işlevlendirilen ipekçilik ve dokuma mirası incelendiğinde 6 tane fabrika yapı ve yerleşkesi tespit edilmiştir (Tablo 4.2). Çalışmada, kullanıcı görüşlerine dayalı sosyal değer taşıyan bir analizin yapılabilmesi için kullanım sürecinde olan yapılar ele alınmıştır. Ancak saha incelemesine yönelik kısıtlar ve arşiv verilerinin eksikliği nedeniyle bu yapılardan eski "Ete Mensucat Boyahanesi", "İpeker İpek Fabrikası" ve "Sümerbank Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası" olmak üzere üç farklı endüstri mirasına yapılan fiziksel ve işlevsel müdahaleler, karşılaştırmalı analitik analiz yöntemi ve geliştirilen analiz formları ile fiziksel çevresel, ekonomik, mekansal ve sosyal açıdan incelenerek mirasın korunmuşluk durumu değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan yapıların korunmuşluk durumları ayrı ayrı incelendiğinde;

Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak yeniden işlevlendirilen eski "Ete Mensucat Boyahanesine" yapılan müdahaleler fiziksel özgünlüğün ve endüstriyel kimliğin; yıkılarak yeniden inşa edilen 1 nolu yapıda tamamen, 2 ve 3 nolu yapılarda ise kısmen yitirilmesine neden olmuştur. Tarihi boyahanede yeni kullanım neticesinde özgün üretim şeması ve ilişkileri kısmen değişirken, güç kazanı dışındaki endüstriyel donatıların, fiziksel izlerin ve katmanların yitirilmesi mekansal kimliğin mimari değerlerine zarar vermiş olup bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmediğini ve yeniden işlevlendirmenin fiziksel değerlendirmede kısmen başarı gösterdiğine işaret etmektedir.

Yeniden işlevlendirmenin çevresel etkisi incelendiğinde; alana yönelik tanımlı güzergahların ve yönlendirme elemanlarının eksikliğinin yanı sıra topoğrafyanın eğim profili ulaşımı zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Doğu yönündeki çocuk park alanı kamusal kullanım alternatifi sunarken alan sınırlarında bu mekanlar yetersiz durumdadır. Boyahanenin ipekçiliğe yönelik sanat ve zanaat faaliyetleri odağında yeniden kullanılması kırsal bölgelerde ipekçilik ve dokuma atölyelerinin kurulmasını teşvik ederken eğitim ve sosyal mekan arakesitinde kadınlara yönelik yeni bir

istihdam alanı sağlayarak kente ekonomik açıdan katkı sunmaktadır. Aynı zamanda endüstri kimliğine referans gösterecek bir üretim ve tasarım merkezi olarak kullanımı ipekçilik mirasının anı ve mekansal kimlik değerlerini yansıtması bakımından toplumsal hafızada sürekliliğini sağlayarak sosyal açıdan başarıya ulaşılmıştır. Bu değerler kapsamında "Ete Mensucat Boyahanesinin" Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi ile fiziksel özgünlük ve mekansal kimlik ve çevresel etki bakımından kısmen başarı, ekonomik ve sosyal açıdan ise başarı sağlanmıştır.

Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi olarak yeniden işlevlendirilen eski "İpeker İpek Fabrikasına" yapılan müdahaleler fiziksel özgünlüğün ve endüstriyel kimliğin; 1 nolu dokuma ünitesinde kısmen, bütünlenerek onarılan 2 nolu mancınıkhane ve 3 nolu kozaklık ünitesinde ise bütünüyle yitirilmesine neden olmuştur. Fabrikada yeni işlev neticesinde özgün üretim şeması ve ilişkileri büyük ölçüde yeniden tasarlanırken baca ve fırın kalıntıları dışındaki endüstriyel donatıların, fiziksel izlerin, katmanların ve birçok servis mekanının yitirilmesi bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmediğini ve yeniden işlevlendirmenin fiziksel değerlendirmede kısmen başarı gösterdiğine işaret etmektedir.

Yeniden işlevlendirmenin çevresel etkisi incelendiğinde; Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi ile komşu parselde bulunan alanda ulaşım ve yönlendirme açısından benzer sorunlar tespit edilmiştir. Tanımlı güzergahların oluşturulması ve erişim noktalarına bağlantıların kurulması yönünde etkin başarının gösterilemediği, fiziksel çevrede somut öğelerin değerinin artması ve kentsel donatıların daha aktif kullanımın sağlanması yönünde kısmen başarı gösterildiği, farklı işlevsel mekânların oluşturulmasıyla yeni kamusal alan alternatiflerinin sağlanması başarıya ulaşılmıştır.

Yeniden işlevlendirmenin ekonomik etkisi incelendiğinde; tarihi fabrikanın restore edilmesi alan sınırlarında ve dışındaki kültürel mirasın korunması ve kentsel alanların onarılmasını teşvik ederek ekonomik açıdan kaynak, enerji, zaman gibi etkenlerin de tasarrufunu sağlar. Dikkat çeken mimarisi, peyzajının niteliği ve çevresi ile kurduğu ilişki, kar amacı gütmeyen davetkâr niteliği, kentsel mekanda iletişimin sağlanması yönünde kentin imajını arttırırken kültürel odaklı ekonomik bir katkı sunmaktadır.

Endüstri kimliğinden farklı olarak “anadolu arabalarının” tarihsel sürecini konu alan bir müze olarak yeniden kullanılması ipekçilik mirasının anı ve kimlik değerlerinin büyük ölçüde yitirilmesine neden olurken toplumsal hafızada yeni bir kimlik kazanarak işlevsel açıdan katmanlaşmayı sağlamıştır. Buna karşın mevcut yapıların sergi, müze, etkinlik ve eğitim mekanı olarak kullanılması, anıt ağaçların bulunduğu yakın çevrenin doğal miras alanı olarak korunarak yeni bir peyzaj tasarımın yapılması gibi çevresel düzenlemeler müzenin ziyaretçilerine olduğu kadar yakın çevre sakinlerine de sosyal kullanım alternatifleri sunmaktadır.Bu değerler kapsamında eski “İpeker İpek Fabrikasının” Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmesi ile fiziksel özgünlük ve mekansal kimlik değerleri dokuma fabrikasında kısmen korunurken Kozaklık ve Mancınıkhane'de korunmamıştır. Çevresel, ekonomik ve sosyal ve açıdan ise başarı sağlanmıştır.

Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi olarak yeniden işlevlendirilen eski “Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikasına” yapılan müdahaleler fiziksel özgünlüğün ve endüstriyel kimliğin; 1 nolu iplik ünitesinde kısmen, 2 nolu elektrik santralinde mevcut yapının ise büyük ölçüde korunmasını sağlamıştır. Fabrikada yeni işlev neticesinde özgün üretim şeması ve ilişkileri bütünüyle yeniden tasarlanırken 1 nolu yapının müze bölümünde; mimari değerler kısmen endüstriyel donatılar ise teşhir edilecek ölçüde korunmuştur. Buna karşın ofislerin ve fuar alanının bulunduğu bölüme yapılan müdahaleler endüstriyel kimliğin mimari ve teknik açıdan yitirilmesine neden olmuştur. 2 nolu yapıda ise mevcuttaki mimari kütle ve endüstriyel donatılar yerinde korunmuştur. Fabrikadaki birçok servis mekanının yıkılması bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmeyerek yeniden işlevlendirme fiziksel değerlendirmede kısmen başarı göstermiştir.

Yeniden işlevlendirmenin çevresel etkisi incelendiğinde; yerleşkedeki mevcut yapıların müze, etkinlik ve sosyal mekanlar olarak yeniden kullanılması anıt ağaçların bulunduğu yakın çevrenin doğal miras alanı değerinde korunarak yeni bir peyzaj tasarımın yapılması gibi çevresel düzenlemeler, merkezin ziyaretçilerine olduğu kadar yakın çevre sakinlerine de kamusal nitelikte sosyal kullanım alternatifleri sunmaktadır.

Yeniden işlevlendirmenin ekonomik etkisi incelendiğinde; fabrika, tarihsel süreci boyunca yüksek üretim kapasitesiyle geniş istihdam imkânı sağlayarak yerel ve

ulusal ölçekte Bursa'ya ekonomik açıdan önemli katkılar sunmuştur. Kentsel dönüşüm neticesinde birçok ünitenin yıkılması kaynak, enerji, zaman gibi faktörlerin yitirilmesine neden olurken 2010 yılında kültürel ve idari amaçlar çerçevesinde kullanılması ile yeniden istihdam imkânı sağlamıştır. Müzenin dokuma mirasından kalan teknik, teknolojik ve sembolik değerlerini yansıtan unsurları ile yerinde ve kar amacı gütmeden sergilenmesi, rekreasyon alanları ve sosyal mekanlar gibi turistik değer taşıyan özellikleri ile alana ziyaretçi çekerek kültürel ve sosyal odaklı ekonomik bir katkı sunmaktadır.

1 nolu yapının doğu bölümünün endüstri kimliğini yansıtan bir müze olarak yeniden kullanılması, dokuma mirasının teknik, teknolojik ve sembolik değerlerini yansıtan endüstriyel peyzajın, döneme ait arşiv belgelerinin yerinde korunarak sergilenmesi toplumsal hafızada dokuma mirasının tazeliğini koruyarak sürekliliğini sağlamasına karşın, yapının kültür merkezi olarak kullanılan batı bölümü yeni bir anlam kazanarak endüstri kimliğinden uzaklaşmıştır. 2 nolu yapı ise mimari özellikleri ve endüstriyel peyzajının yerinde muhafaza edilmesiyle endüstri kimliğini ve karakterini en iyi koruyan yapıdır. Bu değerler kapsamında tarihi "Merinos Yünlü Sanayi Fabrikasının" Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi ile fiziksel özgünlük ve mekansal kimlik değerleri 1 nolu yapıda kısmen korunurken 2 nolu yapıda korunmuş vaziyet ölçeğinde ise korunmamıştır. Çevresel açıdan yeni alternatiflerin sunulması ve mekansal düzenlemeler olumlu etkiler arasında bulunurken ekonomik ve mekansal kimlik ve sosyal açıdan kısmen başarı sağlanmıştır.

Bu çalışmada Bursa'nın yeniden işlevlendirilen ipekçilik ve dokuma endüstri mirasının; fiziksel korunmuşluk durumu, çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri bütüncül bir şekilde incelenerek değerlendirilmiştir. Bursa'nın mevcut dokuma mirası, 2004 yılında tamamlanan doktora tezinin tarihi ve araştırma çıktıları dikkate alınarak incelendiğinde günümüzde birçok ipek ve dokuma fabrikasının terkedilmiş veya yıkılmış vaziyette varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Çalışmada odak noktası olarak farklı koruma yaklaşımları ile yeniden işlevlendirilen dokuma fabrikaları ise endüstri kimliği ile mimari, teknolojik, sosyal ve ekonomik açıdan kent belleğinde ve tarihinde önem taşıyan miras değerleri olarak endüstri mirası envanterinde yer almaktadır. Bu yapılara kültürel faaliyetler amacıyla

kullanılmasına yönelik uygulanan fiziksel ve işlevsel müdahaleler, geliştirilen fiziksel analiz özgünlük değerlendirme formu ile incelendiğinde; mirasın fiziksel özgünlük, bütünlük, eskilik ve teknolojik değerlerinin çoğu yapı ve yerleşkede kısmen kalan bazı yapılarda ise bütünüyle yitirilmesine neden olmuştur. Bu durumun nedenleri; "Ete Mensucat Boyahanesi" ve "İpeker İpek Fabrikası" odağında endüstri mirasının uzun süre atıl bırakılması nedeniyle harap olması, koruma ilke ve esaslarının yasal çerçevede uygulanmaması ve yanlış koruma müdahalelerin geliştirilmesi olarak ifade edilebilir. Özellikle bütüncül koruma yaklaşımı "İpeker İpek Fabrikası" ve "Merinos Yünlü Dokuma Fabrikasına" ait birçok üretim ve servis mekanının yıkılması, endüstriyel peyzajın korunmaması neticesinde özgün üretim şemasının ve ilişkilerinin değişmesi mimari bütünlüğü olduğu kadar çevresel ve sosyal değerlerin de yitirilmesine neden olmuştur. Bu durum mirasın gelecek nesiller için bütüncül olarak algılanması zorlaştırmaktadır.

3.5.2 nolu bölümdeki endüstri mirası örnekleri arasındaki "Derby İpek Fabrikası Üretim Müzesi ve Tomioka İpek Değirmeni ve Yakın Çevresi'nin" korunmuşluk durumları incelendiğinde; özgünlük ve bütünlük değerlerinin korunması, yeni kullanımın özgün işlevine yönelik sembolik bir değer oluşturması, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi sunması, müdahalelerin geri alınabilir ve anlaşılır nitelikte olması mirasın korunması ve sürdürülmesi yönünde etkin başarının sağlanarak bütüncül korumanın fiziksel ve kimlik değerinin sürdürülmesi bakımından önem taşıdığına işaret eder. Bu çalışmada incelenen yapılarda ise özellikle dokuma endüstrisini sembolize eden özgün değerlerin bütüncül olarak korunmadığı, müdahalelerin özgün işlevin ve mimari değerlerin yönünü değiştirmesi ile yeniden işlevlendirmenin kısmen etkin başarı sağladığı görülmektedir.

Koruma yaklaşımlarının bu olumsuz etkilerine karşın endüstri mirasının korunması ve topluma kazandırılma çabası toplumsal hafıza sürekliliğin sağlanmasına katkı sunarken doğal mirasın korunarak peyzaj, karşılaşma ve deneyim alanlarına olanak verecek biçimde tasarlanması sosyal ve kültürel etkileşimi arttırmaktadır.

Tablo 6.1 : Karşılaştırmalı sonuç tablosu (Özelmacı,2024).

Miras değeri	(1) Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi (Tarihi Ete Mensucat Boyahanesi)		(2) Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi (Tarihi İpeker İpek Fabrikası)		(3) Atatürk Kongre Kültür Merkezi (Tarihi Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası)	
Fiziksel özgünlük değeri	0	Boyahanedeki yapılara uygulanan fiziksel ve işlevsel müdahaleler yapıların özgünlük, eskilik ve teknolojik değerinin 1 nolu yapı için tamamen diğer yapılar ve çevre için büyük ölçüde yitirilmesine neden olmuştur. Üretim teknolojisine dair fiziksel izler veya donatılar bulunmamaktadır. Ancak yeni kullanım kapsamında geleneksel yöntem ve makinelerin kullanılması üretim teknolojisine dair fikir vermektedir.	0	Fabrikadaki yapılara uygulanan fiziksel ve işlevsel müdahaleler yapıların özgünlük, eskilik ve teknolojik değerinin 1 nolu yapı için kısmen 2 ve 3 nolu yapı için bütünüyle yitirilmesine neden olmuştur. Baca ve fırın kalıntıları dışında üretim teknolojisine dair fiziksel izler veya donatılar bulunmamaktadır.	0	Fabrikadaki yapılara uygulanan fiziksel ve işlevsel müdahaleler yapıların özgünlük, eskilik ve teknolojik değerinin 1 nolu yapı için kısmen yitirilmesine neden olurken 2 nolu yapının mevcut bölümü büyük ölçüde korunmuştur. Dokumacılık üretim teknolojisine dair fiziksel izler ve donatılar müze bölümünde korunmuştur ancak sergi ve ofis birimlerinin olduğu bölümde bu izlere rastlanmamaktadır.
Çevresel etki değeri	0	Tanımlı güzergahların oluşturulması ve erişim noktalarına bağlantıların kurulması yönünde etkin başarının gösterilemediği, fiziksel çevrede somut öğelerin değerinin artması ve kentsel donatıların daha aktif kullanımın sağlanması yönünde kısmen başarıya ulaşılmıştır.	0	Tarihi mekânların ve atıl alanların restorasyonu, farklı işlevsel ve mimari mekânların oluşturulmasıyla yeni kamusal alan alternatifleri sağlanmıştır. Tanımlı güzergahların oluşturulması ve erişim noktalarına bağlantıların kurulması yönünde etkin başarının gösterilemediği, fiziksel çevrede somut öğelerin değerinin artması ve kentsel donatıların daha aktif kullanımın sağlanması yönünde kısmen başarıya ulaşılmıştır.	+	Tarihi çevre ve yapıların onarılması, tarihi alanlara erişimin sağlanması yönünde güzergahların oluşturulması kısmen başarılı olarak değerlendirilirken; mevcut fiziksel çevrenin değer kazanması, yeni fiziksel mekanların oluşturulması ve düzenlenmesi yönünde büyük ölçüde başarı sağlanmıştır.
Ekonomik etki değeri	+	Yerleşke, ipekçiliğe yönelik sanat ve zanaat faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir tasarım merkezi olarak yeniden faaliyet göstermeye devam etmiştir. Özellikle kadınlara yönelik eğitim ve istihdamın artması sağlanmış ve kırsal bölgelerde atölyelerin kurulması teşvik edilmiştir.	+	Yerleşke, kentin otomotiv mirasına yönelik koleksiyonların sergilenmesi amacıyla müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Tofaş'ın konuya ilişkin mekân arayışları ile restore edilmesi koruma faaliyetlerine teşvikin yapılması ve kültürel mirasın korunmasını sağlarken ekonomik açıdan kaynak, enerji, zaman gibi faktörlerin de tasarrufuna katkı sunmuştur. Tarihsel süreçteki önemi, dikkat çeken mimarisi, peyzajının niteliği ve çevresi ile kurduğu ilişki, kar amacı gütmemesi davetkâr nitelikte değerler olarak müzenin turistik önemini arttırmaktadır ve kültürel fayda oluşturacak nitelikte ekonomik bir canlılık sağlamaktadır.	+	Yerleşke, kentin dokumacılık mirasına yönelik koleksiyonların sergilenmesi amacıyla müze ve ofis birimleri olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Tarihsel süreçteki önemi, dikkat çeken mimarisi, peyzajının niteliği ve çevresi ile kurduğu ilişki davetkâr nitelikte değerler olarak müzenin turistik önemini arttırarak kültürel fayda oluşturacak nitelikte ekonomik bir canlılık sağlamaktadır. Sosyal ve kültürel amaçlar ile inşa edilen ek yapılar, yerleşkenin ekonomik kullanım değeri arttırılmıştır.
Mekansal kimlik değeri	0	Tarihi fabrika vaziyet ölçeğinde incelendiğinde; geç kalınmış restorasyon nedeniyle bazı ünitelerin yıkılması ve boyahanenin yıkılacak duruma gelmesi alanın bütünlüğü ve mimari değerlerinin yitirilmesine neden olurken mekanlar arasındaki üretim ilişkileri, teknik ve teknolojik ekipmanlar, sosyal ve kültürel hafıza olmak üzere mekanın endüstri kimliğini yansıtan birçok değerin de zarar görmesine neden olmuştur.	-	Endüstriyel mekanı karakterize eden izler ve katmanlar gibi fiziksel değerler vaziyet ölçeğinde büyük ölçüde yitirilirken yapısal ölçekte kısmen korunmuştur. Mekanlar arasındaki üretim ilişkileri, teknik ve teknolojik ekipmanlar, sosyal ve kültürel hafıza olmak üzere mekanın ipekçilik endüstri kimliğini yansıtan birçok değer büyük ölçüde yitirilmiştir.	0	Endüstriyel mekanı karakterize eden izler ve katmanlar gibi fiziksel değerler vaziyet ölçeğinde büyük ölçüde yitirilirken yapısal ölçekte kısmen korunmuştur. Yapının sergi-fuar ve ofis birimlerinin bulunduğu bölümde endüstriyel mekanı karakterize eden fiziksel tarihsel, kültürel ve sembolik değerlerin korunmadığı buna karşın Tekstil ve Enerji Müzesi'nde bu değerlerin büyük ölçüde korunmuştur.
Sosyal etki değeri	+	Yerleşke, özgün işlevi ve yeni kullanımı ile toplumsal hafızada ipekçilik ve dokuma endüstrisine yönelik bir değer taşımaktadır. Yeniden işlevlendirme, bu değerin hafızada sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.	0	Yerleşke özgün işlevi ile kentin toplumsal hafızasında ipekçilik ve dokumaya yönelik önemli bir yer tutmaktadır. Restorasyon sonrasında otomotiv sektörüne ilişkin müze olarak kullanımı hafızada katmanlaşmayı sağlarken özgün kimlik değerinin geri planda kalmasına neden olmuştur.	0	Yapı özgün işlevi ile toplumsal hafızada Cumhuriyet Dönemi'ne dair önemli bir yer tutmaktadır. Müze olarak yeniden işlevlendirilmesiyle endüstriyel kimliğin toplumsal hafızada sürekliliğini sağlamıştır. Ancak yapının sergi ve ofis olarak kullanılan bölümü endüstriyel kimliğinden uzaklaşarak hafızada yeni bir kimlik kazanmıştır.
Lejant	(+): Olumlu/başarılı (0): Kısmen (-):Olumsuz/Başarısız					

KAYNAKLAR

Abacı, Z. (2002). "Dr. M. Altun, H. Ünlü, F. Kesrikoğlu, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Bursa ve Merinos". Atatürkçü Bakış, 1(1), 127-128.

Abacı, Z. D. (2006). İngiliz Konsolosluk Belgeleri Işığında Bursa Ekonomisi (1848-1896). Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(11), 159-171.

Abık, S. (2019). Gemlik Sunğipek fabrikası (BUÜ Asım Kocabıyık yerleşkesi) lak hazırlama ve solvent geri kazanım binası koruma projesi. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bursa.

Adıman, T. (Aralık,2023). Kişisel görüşme. Bursa.

Ahunbay, Z. (2009). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yem Yayınları.

Akkuş, M. (2008). 19. Yüzyılda Bursa'daki İpek Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur Kumpanyası Ve Nizamnamesi . OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi , 24 (24) , 1-20 . DOI: 10.1501/OTAM_0000000543

Akkuş, T. (2008), "Bir İktisadi Siyasa Projesi: Millî İktisat ve Bursa", Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, Sayı 16-17, s. 119–141.

Akkuş, **T.** (2010), Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

Akkuş, T. (2022). İstatistiksel Verilerin Işığında Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünde Bursa'daki Başlıca Sanayi Sektörlerinin Durumu . Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi , 12 (24) , 93-127 . DOI: 10.33207/trkede.1067373

Aktar, A. (2006). Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm. İstanbul: İletişim Yayınları

Alfrey, J., & Putnam, T. (1992). The industrial heritage: Managing resources and uses. London: Routledge

Alızon, F., Shooter, S. B., Sımpson, T. W. (2009). Henry Ford and the Model T: Lessons for product platforming and mass customization, Design Studies, Cilt: 30, Sayı: 5, s. 588-605.

Alpan, A. (2012). İspanya daki Endüstri Mirasına Yönelik Coğrafya Barselona Örneği İspanyolca dan çeviri Geografías para el patrimonio industrial en España el caso de Barcelona. Planlama , vol.1, no.1, 4-20.

Altun M., Ünlü H., (2001) "Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos'', 1. Baskı, Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Amiri ,E.(2020). Methods to read adaptive reuse strategies and capacities in industrial buildings (Master Thesis). Polıtecnıco dı Torıno, Italy.

Apaydın, B. (2013). Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekansal Dönüşümlerinin Analizi: Four Seasons Oteli- Sultanahmet Cezaevi Örneği. Tasarım Kuram Dergisi, Vol:15, 73-89.

Aras, O. (2021). 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İpekçilik: İmalat, Ticaret ve Vergilendirme. (Doktora tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Arnas, N. (Aralık,2023). Kişisel görüşme. İstanbul.

Asıliskender, B. (2009). Cumhuriyet Sonrası Kalkınma Hareketi olarak Sanayileşme ve Mekânsal Değişim. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13,ss. 153-169.

Aslanoğlu, R. A. (1998). İpek üretiminde makineleşme, Aslanoğlu, R. A., Kent, Kimlik ve Küreselleşme, 201 - 207, Erkam Matbaacılık, Bursa.

Aşkun, İ. Y. P. ve Cantimur, B. B. 2012. Mimari Mirasın Yeniden İşlevlendirilmesi ve Ek Yapılar. 2. Kültür Varlıklarının Koruma Amaçlı Proje ve Uygulamalar Çalıştayı Koruma Sempozyumu II Kitabı 20-22 Eylül 2012, der. Dizdar, S.İ. ve Uçar, M., 56-70. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.

AtlasderIndustriekulturRuhrgebiet. (2004).Regionalverband Ruhr, Essen.

Aydın, E.Ö. (2007). Bursa'daki İpek Fabrikaları ve İpekçilikle İlgili Endüstri BOA., A.MKT.UM., 49/248, 8.Z.1272

Aydın, E.Ö. (2014). İtalya'da Tarihi Alanların Dönüşümü: Güncel Projeler Üzerinden Değerlendirmeler. Mimarlık Dergisi, sayı 378.

Bahçeci, H. I. (2017). Neoliberalizmin Kentsel Mekandaki Tezahürü Olarak Kentsel Dönüşüm. Uluslararası Yönetim Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi , vol.5, no.1, 36-47.

Bardos, R., Jones, S., Stephenson, I., Menger, P., Beumer, V., Neonato, F., Maring, L., Ferber, U., Track, T. & Wendler, K. (2016). Optimising the value from the soft re-use of brownfield sites. Science of the Total Environment. 563-564, 769 – 782.

Başa, Apaydın, B. (2007). Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekansal Dönüşümlerinin Kavramsal ve Kuramsal Analizi. (Sanatta Yeterlilik Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Başkaya F., Yıldızcı A. (2011).itüdergisi/a,10(1).116-124.

Baturayoğlu Yöney, N. (2016). Modern Mimarlık Mirasının Kabulü ve Korunması: Uluslararası Ölçüt ve İlkelere İlişkin Bir Değerlendirme. Restorasyon Ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi(17), 62-76.

Bayram, N. (2013). 1837-1923 Sürecinde Bursa'da İpekçilik Sektörünün Sosyo-Ekonomik Analizi. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 14 (24) , 45-58 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/27476/288962

Bektaş, C. (2001). Koruma onarım. Literatür Yayınları.

Benevolo, L. (1981). Modern Mimarlığın Tarihi, Sanayi Devrimi. Cilt: 1, İstanbul.

Benian, E. ve Mısırlı, A. (2022). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Edirne II. Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi Örneği . Mimarlık ve Yaşam , 7 (1) , 95-122 . DOI: 10.26835/my.959746

Blockley, M. (1999). A Case Study of Ironbridge Gorge, Managing Historic Sites and Buildings: Reconciling, Presentation and Preservation. ed. G. Chitty, Routledge, Londra, New York, s. 142-152.

Boratav, K. (1988). Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985).İstanbul, Gerçek Yayınevi

Bostancı, F. (1989). Korunması gerekli tarihi kentsel dokulardaki bozulma nedenleri ve İskilip Çarşı Mahallesi'nde örneklenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Boykoy, S. (2013). 1908-1923 Sürecinde Bursa'da Koza Üreticiliği ve İpekli Dokumacılık Sektörü. U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,24,s.19-44

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2024, April 23). Industrial Revolution. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/event/Industrial-Revolution

Buchanan, A. (1981). The Definition of Industrial Archaeology, in L'Etude et la mise envaleurdupatrimoineindustriel. QuatrièmeconférenceInternationale. TICCIH Lyon-Grenoble: Editionsdu CNRS, 104-108.

Burden, E. (2004). Illustrated Dictionary of Architectural Preservation : Restoration, Renovation, Rehabilitation, Reuse. New York: McGraw-Hill Press.

Bursa İl Yıllığı. (1967), "Merinos'', 1. Baskı, Fono Matbaası.

Bursa mektupları. (1932, Mart). Akşam Gazetesi, s.7

Bursa Yıllığı. (1934). Bursa: Belediye Neşriyatı.

Büyükköz, H. (2013). Kentsel Mekânda İşlevsizleşen Sanayi Alanlarının Park Alanlarına Dönüştürülmesi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Casanelles, E., Logunov E. (2003). The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage. http://www.ticcih.org/docs/1351492885_ticcih_charter.pdf Erişim tarihi: 28.06.2013.

Cengizkan, N.M. (2002). Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terkettiği Alanlarda Yeniden Mimari. Mimarlık ,sayı:308, ss.40-41.

Cengizkan, N.M. (2012). Endüstri arkeolojisinde mimarlığın yeri: Sanayinin terk ettiği alanlarda "yeniden mimari". Güney Mimarlık, 18, 26-28. (Güdü Demirbulat ve Saatçi, 2020)'den alıntılanmıştır.

Cengizkan, N.M., (2006), Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: "İş"i Biten Endüstri Yapıları Ne "İş"e Yarar, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten 45, s.9-11.

Clarck, L. (2008). Industrial heritage: The past in the future of the city. Wseas Transactionson Environment and Development, 4(8), 687-696.

Clark, J. (2013). Adaptive Reuse Of Industrial Heritage: Opportunities & Challenges. Melbourne: Heritage Council Victoria.

Cundy A., Bardos, R., Church, A., Puschenreiter, M., Müller, I., Neu, S., Mench, M., Witters, N. & Vangrosveld, J. (2013). Developing principles of sustainability and stakeholder engagement for 'gentle' remediation approaches: the European context. Journal of Environmental Management, 129, 283 – 291.

Çakıcı, M. (2010). Osmanlı Sanayileşme Çabalarında Bursa ipek Fabrikası Örneği (1851-1873). (Yüksek Lisans Tezi).İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.

Çetin, O. (1987). "Bursa Şer'î Mahkeme Sicillerinden Notlar", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Yıl 2, (59-71).

Çiftçi, C. (2013). 1837-1908 Sürecinde Bursa'da Koza Üreticiliği ve İpekli Dokumacılık Sektörü. U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 24.

Çiftçi, C. (2017).Bursa'da İpekçilik (1837-1990).Bursa: Renkvizyon Matbaacılık A.Ş.

Çizakça, M. (1980). A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900), Journal of the Economic and Social History of the Orient,23,s.142-152.

Dale, H. ve Dale, R. (1992). The Industrial Revolution, Londra.

Dalsar, F. (1960). Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Deane,P. (1994).İlk Sanayi İnkılabı.(T.Güran,Çev.).Ankara:TTK Yayınları.

Del Pozo, B ve Gonzalez, P. A. (2012). Industrıal Heritage And Place Identity In Spain: From Monuments To Landscapes. The Geographical Review. Vol. 102 (4), p.446-464.

Demirgil, D. (1989). Ekonomi Ansiklopedisi. İstanbul. Paymaş Yayınları.

Doğanlar ,B.(2018). Eski bir araba ustalığı mirasının bir kent kimliğine katkısını gösteren örnek tasarım modeli olarak Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi (Yüksek Lisans tezi). Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Doğruyol, A. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyete Sanayileşme Çabaları, 1,İstanbul: Kitap Yayınevi

Douglas J. (2002), Building Adaptation, Butterworth Heinemann, U.K.

Dölen,E. (2015). İstanbul'daki Sanayi Kuruluşları: Dokuma, Kâğıt, Cam.

Drath, R., & Horch, A. (2014) Industrie 4.0: Hit or hype?, IEEE industrial electronics magazine, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 56-58.

Elbas A., Erdönmez A. (2015), "Merinos'', In: Elbas A. Edıtor, 1. Baskı, Bursa Kültür A.Ş.

Eldem, M. O.(2017). Endüstri 4.0, TMMOB EMO Ankara Şubesi, Türkiye.

Eldem,V. (1970). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Ersine C. S. (2013). "Reuse of Industrial Heritage as a Sustainable Approach to Urban and Public Fabrics" (poster presentation, printed in proceedings book). 25th Building and Life Congress: Livable Cities, Bursa Chamber of Architects, Bursa, Turkey, 28-30

Ertoğrul, T. (1933). İpek Böçekçiliği, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları

Eryiğit, Z. B., Anıktar, S. (2021). Yeniden İşlevlendirilmiş Endüstri Yapılarında Mekân Algısı. İDEALKENT, 12(32), 708-734. https://doi.org/10.31198/idealkent.802512

Eskidemir, K. , Aytaç, G., Kusuluoğlu, D. (2019). Kentlerde Post Endüstriyel Alanların Yeniden Kullanımı: İstanbul Osmanlı Dönemi Sanayi Alanları . Medeniyet Sanat Dergisi , 5 (1) , 44-60. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/medeniyetsanat/issue/50561/470306

Ete, S. (1974). "Koza ve ipek teknolojisi".Türkiye II. İpekböcekçiliği Kongresi, Bursa, 4-6 Nisan 1974, s. 45-59.

Evsile, M. (2018). Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923-1950). , 109 - 119. 10.9737/hist.2018.666

Falconer, K. (2005). Industrial Archaeology Goes Universal. Industrial Archaeology Review, 27:1, 23-26, DOI: 10.1179/030907205X44330

Falser,M,S. (2001). Industrial Heritage Analysis: World Heritage List and Tentative List

Föhl, A. (1995) . Bauten der Industrie und Technik, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz, sayı: 47, Bonn.

Frankopan, P. (2018). İpek Yolu, alternatif dünya tarihi, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Freyer, H.(1954). Endüstri Çağı 1954.

Genç, M.(2000), Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul. Hüdavendigâr Vilâyeti Sâlnamesi (1325), Bursa, 1325 (1907), s. 262.

Giz, A. (1969). "Anadolu Tarihinde Sanayi Faaliyetlerine Toplu Bir Bakış", İ.S.O.D., Yıl 4, Sayı 39, ss.14-15.

Günay, B. (1999). Urban Desing is a Public Policy. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları

Hançerlioğlu, O. (1972). Ekonomi Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hospers, G. J. (2002). Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in the European Union. European Planning Studies, cilt:10, sayı:3, ss.397-404.

Höhmann, R. (1992). "Denkmale der Industrie - Museen der Industrie? Museum und Denkmalpflege", Bericht über ein Internationales Symposium, Bodensee, 56-61 https://www.kozabirlik.com.tr/ipekcilik-tarihi/ Erişim tarihi: 25.11.2023

ICOMOS. (2003). The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage https://ticcih.org/about/charter/ Erişim tarihi 20.02.2023.

ICOMOS. (2008). Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0931825001587380615.pdf* Erişim tarihi: 28.09.2023

ICOMOS. (2011). Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri "Dublin İlkeleri". Paris. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340 Erişim tarihi 20.02.2023.

İmer, Z. (2005). Miladi Dönem Öncesi Orta Asya'da İpek. Bilig(32), 1-32.

İnalcık, H. (1951). Osmanlı Imparatorluğu'nun Kuruluş ve inkişaf Devrinde Türkiye'nin iktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle. BELLETEN, 15(60), 629-684.

İnalcık, H. (1960). Bursa XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar, Belleten,24,s.45

İnalcık, H. (2000). İpek. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, C:22, s.362-363

İnalcık, H. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi(Cilt 1,1300-1600). İstanbul: Mimarlık Vakfı Yayınları.

İnalcık, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600), Çev: Ruşen Sezer, 3. Baskı, İstanbul

İnalcık, H. (2008). Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar Seçme Eserleri 1. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, H. (2009). Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, klasik dönem (1302-1606). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, H.(2000). "Bursa ve İpek Ticareti", Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.I, ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, çev. Halil Berktay, Eren Yay., İstanbul.

İnginar Kemaloğlu, A. (2023). Atatürk Döneminde İpek Böcekçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Atılan Adımlar (1923-1938) Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi , no.Özel Sayı, 84-108.

Kağıtçıbaşı, E., & Yaşar, E. (2006). Bursa'nın Ekonomik Tarihi (1326-1900). Bursa Ticaret ve Sanayi Odası.

Kalman, H. (2010). Uyarlanabilir Yeniden Kullanım: Vancouver'dan Öğrenmek. Bildiri, s.179-181.

Karabağ,K. (2020). Bir Endüstri Mirası Olarak Antalya Dokuma Fabrikası. Online Journal of Art and Design,8(2).

Karadağ, A., İncedere, L. (2020). Kentsel Belleğin Sürdürülebilirliği açısından İzmir'deki Endüstri Miras Alanlarının Önemi: Alsancak Liman Ardı Bölgesi Örneği. Ege Coğrafya Dergisi, 29(1), 57-71.

Karaesmen, F. (1950). İpek Böcekçiliği, Doğuş Matbaası, Ankara

Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012(27), 65-79.

Kavut, İ. E., Selçuk, H. E. (2022). Tarih Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesinde Parazit Mimari Kullanımı: Santral İstanbul ve Müze Gazhane. MSGSÜ Sosyal Bilimler, 1(25), 198-220. https://doi.org/10.56074/msgsusbd.1123845

Kaya Dinçer, Z. (1988). Belgeli konaklama tesisi gereksiniminin otel olarak yeniden kullanılacak eski yapıların seçimi için bir yöntem önerisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Kaya, S., Yerli, Ö., & Döner, S. (2015). Endüstriyel Alanların Endüstriyel Parklara Dönüşümü. Düzce Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi, 3(2), 518-534.

Kaygın, E., Zengin, Y., Topçuoğlu, E. (2019). endüstri 4.0'a akademik bakış. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 33(4), 1065-1081.

Kayhan, S.(2016,25-27 Mayıs). İpek yolu ve Türk dünyasının tarihi ve bugünü. III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumunda sunulmuş bildiri Özeti. https://www.utudas.org/Defaultx.Aspx?ID=148 Erişim tarihi: 19.03.2024

Kayın, E. (2013). Endüstri mirasına yönelik koruma müdahalelerini değerlendirme ölçütleri ve Terkos Pompa İstasyonu. Mimarlık Dergisi, sayı 370, s. 43-49.

Kertlez Yanıkkaya, H. (2022). Endüstri Mirasının Yeniden İşlevlendirilmesi Bursa Merinos Enerji Müzesi Örneği(Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Keskin Balamir, A. (1996). Mimarın Kimlik, Meşrutiyet, Etik Sorunları ve Mimarlığın Disipliner Buhranı. Türkiye Mimarlığı II: Kimlik Meşrutiyet-Etik Bildiriler Kitabı, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 24-30.

Kevseroğlu, Ö. (2011). Endüstriyel Miras Alanlarının Kent Peyzajına Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kılıç, E., Dinç Kalaycı, P. (2019). Uluslararası Öneri ve İlkelere Göre Yeniden İşlevlendirilmiş Bir Endüstri Mirası Yapısı: İstanbul Kadir Has Üniversitesi, Mekânlar, Kullanımlar ve Tarihselliğin Yaşanması Üzerine Gözlemsel Bir Çalışma, 3. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu

Kıraç, A .B. (2001). Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması. (Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kıraç, A. B. (2023). Endüstri Mirası Ve Koruma Yaklaşımı: Kavramlar, Örgütler Ve Tüzükler, Kültür Mirası Yönetimi: Neden Ve Nasıl? - Türkiye'den Deneyimler Ve Tartışmalar, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 547-560.

Kıvrım İ, Elmacı S. (2011). Osmanlı döneminde Amasya'da ipekçilik. Turkish Studies (Elektronik), 6(4), 715 - 728.

Kiroff, L. and Tan, X. (2015) Adaptive reuse of industrial buildings in a new precinct in Auckland's CBD, in Global Science and Technology Forum (Ed.), Proceedings of the 1st International Conference on Urban Planning and Property Development, Singapore (44-54)

Kocabıyık, Y. (2014). Yeniden İşlevlendirme Kavramı ve Bu Kapsamda İTÜ Taşkışla Binasının İncelenmesi.(Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Koza Birlik (ty). (2013, Kasım). İpekçilik tarihi.

Köksal, A. (2006). "Kentsel Dönüşüm Projeleri" Karşısında Endüstri Mirasının Geleceği. Mimarlık Dergisi, Sayı 331.

Köksal, G. (2012). "Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı", Güney Mimarlık Dergisi, Sayı: 8, s: 18-23.

Köksal, T. G. (2005). İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri. (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Köksal,G., (2012). "Sanayi Yapıları / Endüstri Arkeolojisi", Güney Mimarlık Dergisi, 18–23.

Köksal,G.T.(2023). "Dünya Miras Listesi'nde Endüstri Mirası", Kültür Mirası Yönetimi: Neden Ve Nasıl? - Türkiye'den Deneyimler Ve Tartışmalar, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 562-574

Kuban, D. (2000). Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama. İstanbul: YEM Yayın.

Kuhn, D. (1984). Tracing a Chinese legend: In search of the identity of the "First Sericulturalist", T'oung Pao, 70, 213-245.

Kuter, M. (2010). Tarihe Yön Veren Kent: Bursa. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.

Küçüközdemir Aydın,A.(2016).Bursa Merinos iplik ve dokuma fabrikasının yeniden işlevlendirilmesinin uygulama ve kullanımına yönelik değerlendirilmesi (Yüksek Lisans tezi).Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Laures, L. (2008). "Industrial Heritage: the past in the future of the city". Ind. Landsc. 2008, 4, 687–696.

Mackie, W.L. (2001). "İpek kumaş üretimi", İpek- Osmanlı Dokuma Sanatı, Ed. Raby, J. & Effeny, A., TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, s. 191-225.

Madran, E. (2006). Modern Mimarlık Ürünlerinin Belgelenmesi ve Korunması Süreci için Bazı Notlar, Mimarlık Dergisi, 332(1).

Madran, E. ve Kılınç, A. (2008). Endüstri mirasının korunması ve değerlendirilmesi atölye sonuçları. Korumada Yeni Tanımlar Yeni Yavramlar "Endüstri Mirası", Zonguldak 6- 7 Nisan 2007. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Madran, E. ve Özgönül, N. (2005) Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.

Mamumi, Ş. (2001). Bir Osmanlı Doktorunun Anıları, Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye. İstanbul, Büke Yayınevi

Minchinton,W. (1983). World Industrial Archaeology: A Survey, World Archaeology15 (2): 125-136

Moshaver, A. (2011). Rearchitecture: Old and new in adaptive reuse of modern industrial heritage. (Unpublished Master dissertation), Ryerson University.

Neumann, E. G. (1986). Gedanken zur Industriearchäologie, Vorträge-Schriften-Kritiken, Hildesheim, Almanya

Oevermann, H. ve Mieg, H.A. (2015). "Industrial Heritage Sites in Transformation Clash of Discourses" Routledge © 2015 Taylor & Francis, New York & Londan. ISBN: 978-0-415-74528-4, ISBN: 978-1-315-79799-1

Oğuz, D., Saygı, H. & Akpınar, N. (2010). Kentiçi Endüstri Alanlarının Dönüşümüne Bir Model:İzmit /Sekapark . Coğrafi Bilimler Dergisi , 8 (2) , 157-168 . DOI: 10.1501/Cogbil_0000000111

Omay Polat ,E.(2023). "Modern Mimarlığın Kültür Varlığı Olarak Algısı", Kültür Mirası Yönetimi: Neden Ve Nasıl? - Türkiye'den Deneyimler Ve Tartışmalar, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları,587-596

Oral, E. Ö. (2004). Bursa'daki İpek Fabrikaları Ve İpekçilikle İlgili Endüstri Mirasının Korunması. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Oral, E.Ö., Ahunbay, Z. (2005). Bursa'nın İpekçilikle Endüstri Mirasının Korunması, İTÜ Dergisi/a, cilt:4, sayı:2, s.37-46

Orange, H. (2008). Industrial archaeology: Its place within the academic discipline, the public realm and the heritage industry. Industrial Archaeology Review. 30(2), 83-95. https://doi. org/10.1179/174581908X347292

Otman,V. (2021). Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Mirası Alanlarının Kent Belleğine Etkisi: Kocaeli- İzmit Seka Park Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ökçün, A.G. (1997). Osmanlı Sanayii 1913, 1915 yılları sanayi istatistiki, Tarihi İstatistikler Dizisi, 4, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Önsoy, R. (1984). Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876. H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2.2.

Özçakır, Ö. (2023). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirme Sürecini Ulusal Mimarlık Ödüllü Endüstri Mirası Üzerinden Tartışmak. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi(28), 87-103. https://doi.org/10.22520/tubaked.1351030

Özdemir Bircan, N., Dalkılınç, D. (2018). Bursa Merinos Fabrikası 80 yaşında "Anı kitabı". Bursa: Stüdyo Star Ajans Matbaacılık Ltd. Şti.

Özendes, E. (1999). Osmanlı'nın ilk başkenti Bursa. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 41-64.

Palmer,M. , Neaverson,P. (1998). lndustrial Archaeology Princip/es end Practice. Roufledge, Landon and New York

Pamuk, Ş. (1985). "Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılısı", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul.

Pamuk, Ş. (1997). 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914. İstanbul, Gerçek Yayınevi

Parlapan, G., Ecemiş Kılıç, S., Efe Güney, M. (2023). İzmir Kenti ve Yakın Çevresinde Endüstriyel Miras Rotası Önerisi. Ege Coğrafya Dergisi, 32(1), 89-113.

Pehlivan, G. F. (2018). Anıtsal Türk Mimarlık Örneklerinden Deveci Han'ın Yeniden İşlevlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (43), 537-559.

Polatoğlu, M.G. Eyyüpoğlu, İ. (2020). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İpekli Dokuma Sanayi ve Gelişimi (1923-1938). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (Aralık Özel Sayı), 351-369.

Quataert, D. (1987). "The Silk Industry of Bursa 1880-1914", The Ottoman Empire and The World Economy, ed.Huri İslamoğlu-Cihan, Camridge University Press, Cambridge.

Quataert, D.(1999). Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, İstanbul.

Redclift, M. (2005), Sustainable development (1987–2005): An oxymoron comes of age, Sustainable development, Cilt: 13, Sayı: 4, s. 212-227.

Rice, T.T. (1998) Bizans'ta günlük yaşam, Göçebe Yayınları, çev. Altınok, B., İstanbul.

Rix, M. (1955). Industrial Archaeology. The Amateur Historian, bölüm: 2, sayı: 8, Ekim-Kasım 1955, s. 225-229.

Sandison, C. (1855). on the Trade in the District of Broussa for the year 1862. (Accounts&Papers)

Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar. Planlama, 52, 53-66.

Saraylı, N.M. ve Demir, İ.H. (2022). İşlev Dışı Kalan Kent İçi Endüstriyel Miras Alanlarının Uyarlanabilir Yeniden Kullanım Açısından Değerlendirilmesi: Sakarya Donatım Park Örneği. Tasarım Kuram, 18(37): 152-170

Sarıgöz, A. (2018). Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapılarından Sümerbank Bursa Merinos Yerleşkesi (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sawant-kulkarnı, N. (2012). Industrial Archaeology: An Introduction. *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, *72/73*, 297–301.

Sedad. (1934). Bursa 1934 yıllığı. Bursa: Bursa Belediyesi Neşriyatı.

Seyitdanlıoğlu, M. (2009). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876). Tarih Araştırmaları Dergisi, 28(46), 53-69. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000440

Sirel, A., Çerkezoğlu, M., (2016). Sustainability route of reusing of the industrial buildings in the field of cultural heritage: Discussion of Golden Horn Region in Istanbul. A+Arch Design International Journal of Architecture and Design, 2 (3), 1-16.

Smith, W., (2015). A smaller history of ancient Greece: From the earliest times to the Roman conquest. CreateSpace Independent Publishing Platform, ISBN: 978-1517587536. Available via:

Stratton,M., Trinder,B. (2000). Twentieth Century Industrial Archaeology. United Kingdom: Taylor & Francis Ltd

Sugden,E.(2017). The Adaptive Reuse of Industrial Heritage Buildings: A Multiple-Case Studies Approach (Master Thesis). University of Waterloo, Canada.

Şeker, İ. (2008). İpek Böceğinin Yaşam Öyküsü.1.Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi

Şen, B. (2012). Metropol Kent Merkezlerinde Çöküntüleşme Eğilimleri: İstanbul Eminönü – Süleymaniye Bölgesi Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17:2, 293 – 323.

Tapkı, S. (2018). Tarihi Konut Yapılarının Turizm İşlevine Dönüşümünde Kimliğin Bilimsel Açıdan İzlenimi. Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl 11, Sayı 34, ss. 1109-1131

Taşlıgil, N. (2013). Dünden Bugüne Bursa'da İpekböcekçiliği. Marmara Coğrafya Dergisi , (1) , 237-246. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/448/559709

Tekeli, İ. (1999). "Bursa'nın Tarihinde Üç Ayrı Dönüşüm Dönemi", Uluslar Arası XI. Yapı ve Yaşam 99 Kongresi, Bursa.

TICCIH. (2003). The Nizhny Tagil Charter for the industrial heritage. https://ticcih.org/about/charter/ Erişim tarihi: 24.03.2023.

Tolga, H. B. (2006). Endüstriyel Alanların Dönüşümü, Kentsel Mekâna Etkileri: Beykoz Kundura ve Deri Fabrikası için Bir Dönüşüm Senaryosu. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Toprak, Z. (2012), Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, Doğan Kitap, İstanbul.

Toros, H. (1954). Türkiye Sanayii "Devlet İşletmeleri" (Cilt 1). İstanbul: Güven Basımevi

Tökin İ.,H. (1949), Rakamlarla Türkiye C. II, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.

Trinder, B., Föhl, A. vd. (1992) . Blackwell's Encyclopedia of Industrial Archaeology, Oxford,İngiltere.

Trinder,B.(2000). From FICCIM to TICCIH 2000: reflections on 27 years. TICCIH Bulletin

Tunzelmann, N. V. (2003). Historical Coevolution Of Governance And Technology İn The İndustrial Revolutions. Structural Change And Economic Dynamics, 14(4), ss.370-371

Turer Baskaya F.A., Yıldızcı A.C. (2011). İstanbul Kenti Katı Atık Alanlarının Peyzaj Planlaması Açısından Değerlendirilmesi. ITÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, 10(1), 116-124.

Türk Dil Kurumu. (1998) Türkçe Sözlük, TKD, Ankara

Türkcan E. (1985) "İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre 19. YY. İkinci Yarısında Bursa", Tarih ve Toplum. C.IV, Sayı 34, Ankara, ss.386-391.

Türkiye İş Bankası Tarihi, İstanbul (2001). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Kocabaşoğlu vd. 2001,s. 295-296

Uğurlu, S.S.(2018). Geleneksel Tekstil Teknikleriyle Yeni Sanatsal Çalışmalar. (Basılmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Uludağ, O.,Ş. (2007).Bursa ve Uludağ. İstanbul, Bursa İl Özel İdaresi Yayınları.

Ünal, M. (Eylül,2022). Kişisel görüşme. Bursa

Üreğen Aydoğan ,S.(2018). Antalya pamuklu dokuma fabrikasının mimari analiz ve kentsel hayata kazandırılması için öneriler (Yüksek Lisans tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Üsküdari, F. (1972). Eski Bursa'dan Notlar. Bursa, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası

Van Os Nicole A.N.M. (1997). Bursa'da Kadın İşçilerin 1910 Grevi. Toplumsal Tarih, Sa:39.

Wachtler,E., Wagenbreth,O. (1975). Aims and methods of the care of technological monuments in the G.D.R. First Jntemational Congress On The Conservation Of industrial Monuments, (lronbridge 29 May-5 June 1973), England, s.46

Wolkenberg, T. (2013). Adaptive Reuse Of Industrial Heritage: Opportunities-Challenges. https://heritagecouncil.vic.gov.au/wp-content/uploads/2014/08/HV_IPAWsinglepgs.pdf Erişim tarihi: 15.04.2023.

Wong, L. (2016). Adaptive reuse: extending the lives of buildings. Birkhäuser.

Xie, P.F., (2015). Industrial Heritage Tourism, Channel View Publications, Bristol

Yanbin, Y. (2014). Towards the Methodology for the Reuse of Industrial Heritage in China. Ph. D. Thesis, Poly Technic University of Torino, Torino, Italy.

Yavaşoğlu, F. ve Özgül, C.G. (2020). Endüstri Mirasının Korunması Ve Dönüşümü: Malatya Şeker Fabrikası Yerleşkesi Örneği, İdealkent Dergisi, Sayı 30, Cilt 11, ss. 676-70

Yerliyurt, B., Aysu, M. E. (2008). Kentsel Kıyı Alanlarında Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Potansiyelinin Değerlendirilmesi; Haliç – Tersaneler Bölgesi. Megaron (YTÜ Mimarlık :Fakültesi, E-Dergi). vol.3, no.2, pp.194-205, 2008

Yetkin, E. G., Coşkun, K. (2021). Endüstri 5.0 (Toplum 5.0) ve Mimarlık. Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi(27), 347-353. https://doi.org/10.31590/ejosat.969631

Yetmen, T. (1939). ‘‘Sentetik Yün Endüstrisi’’, Uludağ Dergisi

Yıldırım, M. (2022). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde İpekçilik Sektörünün Gelişimi ve Hatay İlindeki Durumu. Journal of Politics Economy and Management, 5(2), 130-143.

Yıldırım, M.A. (2016). Osmanlı’da Modern Ziraatın Gelişimine Katkı Sunan İki Ermeni Mütehassıs: Hagop Amasyan ve Kevork Torkomyan. Kilis 7 Aralık Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 6, sayı 12, s.126-143. (https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/37650/434998)

Yıldız Tonga, M., Tonga, M. (2022). Endüstri 4.0’a Genel Bir Bakış: Sanayinin Geleceği. G.Ü. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi, 6(6), 40-60.

Yıldız, H. (2011). Türkiye’nin Sanayileşmesinde Dokuma Sanayiinin Yeri ve Önemi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 47(1-4).

Yılmaz, E. (2021). İpek Yolu’nda İpeğin Yolculuğunun Kısa Tarihi. Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1), 95-104.

Yılmaz, S. (1993). “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İpekli Dokuma Endüstrisine Genel Bir Bakış ve Fransa İle İpekli Kumaş Ticareti”, X. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler), Cilt IV, ss. 1651-1670, Ankara: TTK.

Yurtoğlu,N. (2017).Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de ipek böcekçiliği (1923-1950).Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Yüce, A. İ. (1981). Medrese yapıları ve koruma ilkeleri doğrultusunda çağdaş yaşam içindeki işlevleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), MSÜ, İstanbul.

Zeybekoğlu, S. (2008). Kentsel dönüşüm ve kent hakkı: Fener – Balat rehabilitasyon programı ve santral İstanbul projesi örnekleri. (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zhang, J.; Cenci, J.; Becue, V.; Koutra, S.(2021). The Overview of the Conservation and Renewal of the Industrial Belgian Heritage as a Vector for Cultural Regeneration. 12, (27), https:// doi.org/10.3390/info12010027

Zöpel, C. (1985). Probleme der Umnutzung von Denkmälern, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz. Sayı: 29, Almanya.

İnternet Kaynakları

URL 1: *https://turkiyedokumaatlasi.com/dokuma.php* , Erişim tarihi: 20.02.2024

URL 2:
https://images.nationalgeographic.org/image/upload/v1638892474/EducationHub/photos/the-silk-road-map.jpg, Erişim tarihi: 15.02.2024

URL 3: *https://tr.pinterest.com/pin/458804280760957614/* , Erişim tarihi: 20. 02. 2024

URL 4: *http://kocaeli.gov.tr/hereke* , Erişim tarihi: 20. 02. 2024

URL 5: *https://listelist.com/antik-ticaret-yollari/* , Erişim tarihi: 20. 02. 2024

URL 6*: https://www.normhaber.com/ipek-yolunun-son-duragi-bursa-koza-han-13237* , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 7: *https://www.sciencephoto.com/media/426895/view/jacquard-loom-19th-century* , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 8: *http://www.servetifunundergisi.com/bursada-harir-darut-talimi-altta/* , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 9: *http://www.bursadakultur.org/cilimboz.htm* , Erişim tarihi: 10.03.2024

URL 10: *https://www.eskiturkiye.net/4118/bursa-1870-ler-g-berggren-fotografi* , Erişim tarihi: 10.03.2024

URL 11: https://www.issb.edu.tr/hakkimizda/tarihce , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 12: *https://fotograf.bursa.com.tr/fabrika-i-humayun/* , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 13: *http://www.bursadakultur.org/Ermeniler.htm* , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 14: *https://www.bursa.com/yazi/-8633.html* , Erişim tarihi: 20.02.2024

URL15:*https://www.facebook.com/ipekcilikaihl/photos/a.10151356321285440/1015 43159603 30440/?type=3_,* Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 16: *http://www.bursaansiklopedisi.org/wp-content/uploads/2018/11/03.jpg* , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 17: *https://tr.pinterest.com/pin/435512226458395297/* , Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 18: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/bursa-merinos-fabrikasi/#17.1/40.199707/29.050352 Erişim tarihi: 8.11.2023.

URL 19: *https://ticcih.org/* , Erişim tarihi: 28.09.2023.

URL 20 : *https://www.erih.net/* ,Erişim tarihi: 28.06.2023.

URL 21: *http://www.docomomo.com* ,Erişim tarihi: 15.01.2023.

URL22: *https://culture.ec.europa.eu/resources/creative-europe-previous-programmes/culture-2000-programme,* Erişim tarihi: 10.12.2022.

URL 23: *https://derbymuseums.org/museum-of-making/about/,* Erişim tarihi: 10.06.2023.

URL 24: *https://whc.unesco.org/en/list/1449/* , Erişim tarihi: 10.12.2022.

URL 25: *https://www.tomioka-silk.jp.e.wv.hp.transer.com/tomioka-silk-mill/guide/history.html* , Erişim tarihi: 10.12.2022.

URL 26: https://www.gov-online.go.jp/eng/publicity/book/hlj/html/202012/202012_13_en.html , Erişim tarihi: 10.12.2022

URL 27: *https://www.kepezdokuma.com/* , Erişim tarihi: 30.01.2024

URL 28: *https://www.mimarizm.com/makale/dunden-bugune-feshane_113705* , Erişim tarihi: 30.01.2024

URL 29: *https://artigercek.com/kultur-sanat/restorasyonu-tamamlanan-artistanbul-feshane-acildi-255333h* , Erişim tarihi: 30.01.2024

URL 30:*https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/umurbey-ipek-uretim-ve-tasarim-merkezi-683/* Erişim tarihi: 10.12.2023.

URL 31: *https://fotograf.bursa.com.tr/umurbey-ipek-fabrikasi/* Erişim tarihi: 10.03.2024.

URL 32: *https://www.dergibursa.com.tr/bursa-ipegi-yeniden/* , Erişim tarihi: 10.03.2024.

URL 33: *https://www.bursa.bel.tr/search* , Erişim tarihi: 10.11.2023.

URL 34: *https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/tofas-bursa-anadolu-arabalari-muzesi#:~:text=Tofa%C5%9F%20Bursa%20Anadolu%20Arabalar%C4%B1%20M%C3%BCzesi%2C%20T%C3%BCrkiye'nin%20ilk%20ve%20tek,de%20m%C3%BCze%20olarak%20ziyarete%20a%C3%A7%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r* , Erişim tarihi: 10.11.2023.

URL 35: *http://www.tofasanadoluarabalarimuzesi.com/Page/Detail/1* , Erişim tarihi: 10.12.2023.

URL 36: *http://yildirim.gov.tr/umurbey-hamami* , Erişim tarihi: 10.03.2024.

URL 37: *http://www.tofasanadoluarabalarimuzesi.com/Page/Detail/18* , Erişim tarihi: 10.03.2024.

URL 38: *https://www.dergibursa.com.tr/turkiyede-acilan-ilk-tekstil-sanayi-muzesi/,* Erişim tarihi: 10.12.2023.

URL 39: *http://cba-ist.com/project/573f1fdf829c1* , Erişim tarihi: 10.11.2023.

URL 40: *https://www.bursamuze.com/merinos-tekstil-sanayi-muzesi* , Erişim tarihi: 10.11.2023.

URL 41: *https://www.bursamuze.com/merinos-enerji-muzesi* , Erişim tarihi: 10.11.2023.

URL 42: *https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/fabrika-i-humayun* , Erişim tarihi: 10.11.2023.

URL 43: *https://www.nenerede.com.tr/ilan/uludag-universitesi-gemlik-asim-kocabiyik-myo/* , Erişim tarihi: 10.11.2023.

URL 44: *https://reindustrialheritage.eu/industrial-heritage-reuse* , Erişim tarihi: 28.09.2023.

EKLER

EK 1: Fiziksel Özgünlük Değerlendirme (Özelmacı,2023)
EK 2: Endüstri mirası örneklerinin incelenmesi (Özelmacı,2023)
EK 3: Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu (Özelmacı,2023)
EK 4: 1880'lerde Fransız sigorta şirketi tarafından hazırlanan harita
EK 5: 1862 tarihli Suphi Bey haritası
EK 6: Ete Menscucat boyahanesine yönelik düzenlenen envanter fişi (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).
EK 7: 06.05.2006 gün ve 1468 sayılı karar (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).
EK 8: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nin kullanıma yönelik karar (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi**).**
EK9: İpeker ipek fabrikasıdanki kozaklığa yönelik düzenlenen envanter fişi (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).
EK10: İpeker ipek fabrikasıdanki kozaklığa yönelik düzenlenen envanter fişi (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).
EK11: 11.03.2005 gün ve 424 sayılı karar (BKVKBKA).
EK12: 08.10.2005 gün ve 996 sayılı karar (BKVKBKA).
EK13: 23.06.2005 gün 724 sayılı karar (BKVKBKA).
EK14: 11.06.2006 gün 1558 sayılı karar (BKVKBKA).
EK15: 14.07.1991 gün 1871 sayılı karar (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)
EK16: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi algısal performansı ölçmeye yönelik soruların yanıtları(Özelmacı,2023).
EK17: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi algısal performansı ölçmeye yönelik soruların yanıtları (Özelmacı,2023).
EK18: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi'nin algısal performansı ölçmeye yönelik soruların yanıtları (Özelmacı,2023).
EK19: Etik Kurul Onayı
EK20: Anket Çalışması (Özelmacı,2023).

MERİNOS ENERJİ MÜZESİNİN ÖZGÜNLÜK DURUMUNA YÖNELİK ANALİTİK İNCELEME					MÜZE
Adres:				Ada parsel:	
Yapının özgün adı:				Güncel adı:	
Yapım tarihi/dönemi:				Yeni işlev sonrası faaliyet dönemi:	
Faaliyet dönemi:				Güncel işlevi:	
Özgün işlevi:				Mülkiyet:	
Mimari üslup:				Kullanım şekli:	
Koruma kararı:					

İş Kolu	Güç Kaynağı	Nakliye Sistemi	Konum ve çevre (Özgün İşlev Şeması)	
Dokuma	Elektrik buhar+motor	Kara yolu		

ÜRETİM SİSTEMİN ÖZGÜN BİLEŞENLERİ				
No	Özgün İşlev	Güncel İşlev	Müdahale Ölçeği	Değerlendirme
1				
2				

Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI	Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR	Tarih:	1/2
Kaynaklar: (Kıraç, 2001; Köksal, 2005; TÜBA Anıt Fişlerinden uyarlanmıştır).			

EK 1: Fiziksel Özgünlük Değerlendirme(Özelmacı,2023).

Tasarım ve Kütle	Düzlem	Rölöve			Restorasyon			Değerlendirme			
	Plan										
	Cephe										
	Çatı										
Plan	Düzlem	Şema		Sirkülasyon		Kat ekleme ve azaltma			Yapı ekleme ve azaltma		Değerlendirme
	Bodrum										
	Zemin										
Cephe Düzeni	Cepheler	Tasarım		Oran		Bezeme		Kaplama	Çatı		Değerlendirme
	Kuzey										
	Güney										
	Doğu										
	Batı										
Yapım Sistemi	Eleman	Yeniden yapım		Güçlendirme		Yeni sistemin eklenmesi			Müdahale edilmemiş		
	Duvar										
	Döşeme										
	Çatı										
	Temel										
Yapı Elemanları	Elemanlar	Rölöve				Güncel durum			Değerlendirme		
	Doğrama										
	Duvar										
	Döşeme kaplama										
	Tavan kaplama										
	Bezeme										
Tesisat Sistemi	Değerlendirme	Elektrik		Isıtma ve iklimlendirme		Su		Yangın güvenliği	Teknik donatı		
	Korunmuş										
	Kısmen Korunmuş										
	Korunmamış										
Lejant	Korunmuş:+ /Kısmen korunmuş:0 / Korunmamış:-			Hazırlayan: Cansu ÖZELMACI		Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Burcu BÜKEN CANTİMUR			Tarih: Kasım,2023		2/2

EK 1: Fiziksel Özgünlük Değerlendirme (devamı).

ENDÜSTRİ MİRASI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ					
Konumu:				Kuruluş Tarihi / Dönemi:	
Özgün adı ve işlevi:				Faaliyet Dönemi:	
Mevcut adı ve işlevi:				Tescil tarihi ve ölçütler:	
ÜRETİM	İş Kolu				
	Güç Kaynağı				
	Nakliye Sistemi				
ÖNEMİ					
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	Özgün Durum				
	Güncel durum				
MİRAS DEĞERLERİ	Değerler		Korunmuş	Kısmen korunmuş	Korunmamış
	Anı ve Kimlik değeri				
	Mimari özgünlük değeri				
	Teknik ve teknolojik değer				
	İşlevsel, ekonomik ve sürdürülebilirlik değeri				
	Bütünsellik değeri				
GÖRSEL					
Kaynaklar	Kıraç (2001),Köksal (2005),Madran (2006),Kayın (2013).				x/4

EK 2: Endüstri mirası örneklerinin incelenmesi (Özelmacı,2023).

Yeniden İşlevlendirilen Kültürel mirasın Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu				
Çevresel etki göstergeleri	Ölçütler	Sağlıyor	Kısmen sağlıyor	Sağlamıyor
Yeni fiziksel mekânların oluşturulması ve mevcut alanların düzenlenmesi / onarılması	Tarihi çevre ve yapıların onarılması			
	Atıl alanların canlandırılması			
	Kamusal alan/mekân oluşturulması			
	İşlevsel çeşitliliğin artması			
Endüstri mirasına erişimin sağlanması	Erişilebilirliğin sağlanması			
	Güzergah ve rotaların tasarlanması			
	Ana yol ve durak noktaları ile bağlantı kurulması			
	Otopark alanlarının oluşturulması			
	Kentsel mobilya,aydınlatma, işaretler vb. düzenlenmesi			
Fiziksel çevrenin değer kazanması	Kentsel alanların (yollar, sokaklar, yapı ve rekrasyon alanlar vb.) bölgeye değer kazandırması			
Sosyal sürekliliğin sağlaması	Sosyal yaşantının sürdürülmesi/iyileştirilmesi			
	Rehabilite edilen mekânların toplum tarafından korunması ve kullanılması			
	Farklı kullanıcı gruplarına yönelik mekânların oluşturulması			
	Toplumun dönüşüme katılması			

EK 3: Çevre Etki Başarı Analiz Tablosu (Özelmacı,2023).

EK 4: 1880'lerde Fransız sigorta şirketi tarafından hazırlanan harita

EK 5: 1862 tarihli Suphi Bey haritası

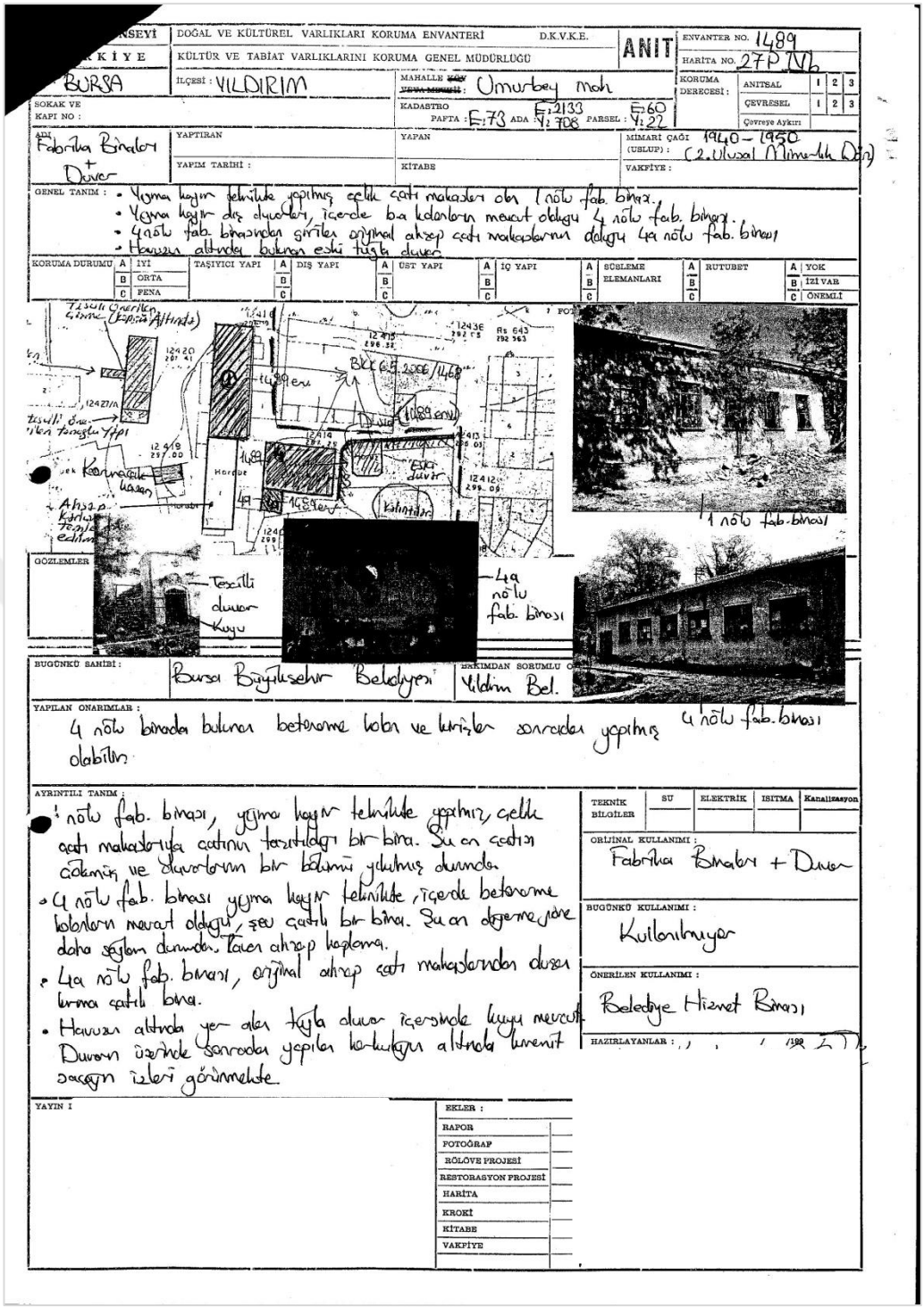

EK 6: Ete Menscucat boyahanesine yönelik düzenlenen envanter fişi (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).

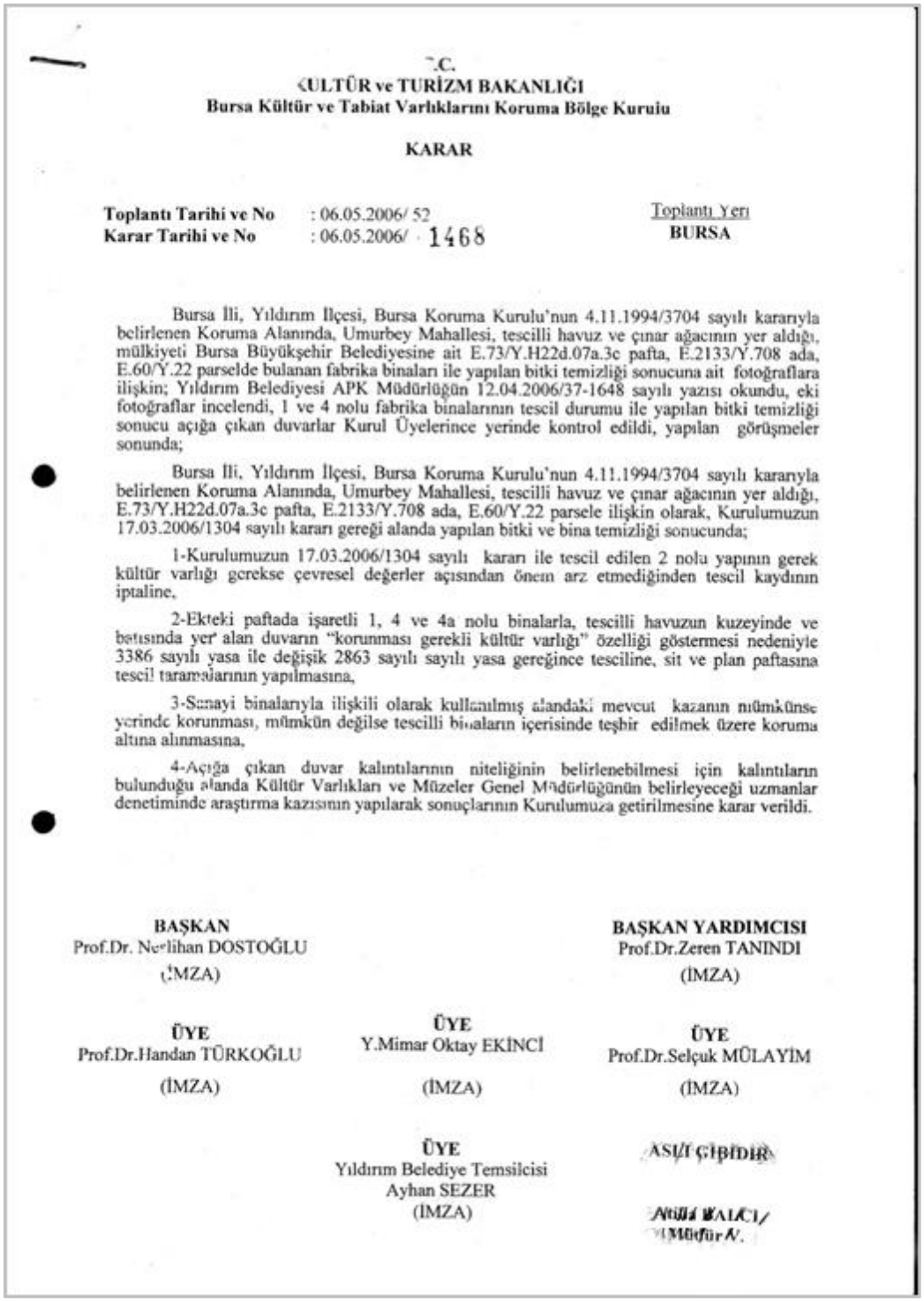

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 06.05.2006/ 52
Karar Tarihi ve No : 06.05.2006/ 1468

Toplantı Yeri
BURSA

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Bursa Koruma Kurulu'nun 4.11.1994/3704 sayılı kararıyla belirlenen Koruma Alanında, Umurbey Mahallesi, tescilli havuz ve çınar ağacının yer aldığı, mülkiyeti Bursa Büyükşehir Belediyesine ait E.73/Y.H22d.07a.3c pafta, E.2133/Y.708 ada, E.60/Y.22 parselde bulanan fabrika binaları ile yapılan bitki temizliği sonucuna ait fotoğraflara ilişkin; Yıldırım Belediyesi APK Müdürlüğün 12.04.2006/37-1648 sayılı yazısı okundu, eki fotoğraflar incelendi, 1 ve 4 nolu fabrika binalarının tescil durumu ile yapılan bitki temizliği sonucu açığa çıkan duvarlar Kurul Üyelerince yerinde kontrol edildi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Bursa Koruma Kurulu'nun 4.11.1994/3704 sayılı kararıyla belirlenen Koruma Alanında, Umurbey Mahallesi, tescilli havuz ve çınar ağacının yer aldığı, E.73/Y.H22d.07a.3c pafta, E.2133/Y.708 ada, E.60/Y.22 parsele ilişkin olarak, Kurulumuzun 17.03.2006/1304 sayılı kararı gereği alanda yapılan bitki ve bina temizliği sonucunda;

1-Kurulumuzun 17.03.2006/1304 sayılı kararı ile tescil edilen 2 nolu yapının gerek kültür varlığı gerekse çevresel değerler açısından önem arz etmediğinden tescil kaydının iptaline,

2-Ekteki paftada işaretli 1, 4 ve 4a nolu binalarla, tescilli havuzun kuzeyinde ve batısında yer alan duvarın "korunması gerekli kültür varlığı" özelliği göstermesi nedeniyle 3386 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı sayılı yasa gereğince tesciline, sit ve plan paftasına tescil taramalarının yapılmasına,

3-Sınaî binalarıyla ilişkili olarak kullanılmış alandaki mevcut kazanın mümkünse yerinde korunması, mümkün değilse tescilli binaların içerisinde teşhir edilmek üzere koruma altına alınmasına,

4-Açığa çıkan duvar kalıntılarının niteliğinin belirlenebilmesi için kalıntıların bulunduğu alanda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün belirleyeceği uzmanlar denetiminde araştırma kazısının yapılarak sonuçlarının Kurulumuza getirilmesine karar verildi.

BAŞKAN
Prof.Dr. Nerlihan DOSTOĞLU
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr.Zeren TANINDI
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr.Handan TÜRKOĞLU
(İMZA)

ÜYE
Y.Mimar Oktay EKİNCİ
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr.Selçuk MÜLAYİM
(İMZA)

ÜYE
Yıldırım Belediye Temsilcisi
Ayhan SEZER
(İMZA)

ASLI GİBİDİR
Atilla BALCI
Müdür V.

EK 7: 06.05.2006 gün ve 1468 sayılı karar (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ – UMURBEY TOFAŞ BİLGİ PARKI VE ANADOLU ARABALARI MÜZESİ

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Umurbey Mahallesi'nde bulunan eski İpeker Kozaklığı olarak bilinen Büyükşehir Belediyesi mülkiyetindeki alanın "BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ - UMURBEY TOFAŞ BİLGİ PARKI VE ANADOLU ARABALARI MÜZESİ" olarak projelendirilip, inşaat uygulamasının gerçekleştirilmesi ve işletilmesi amacıyla; 17.09.1998 tarihinde Büyükşehir Belediyesi ve TOFAŞ arasında protokol imzalanmıştır. Protokol doğrultusunda alanın kullanım hakkı; proje, inşaat ve işletme süresince her türlü masrafın TOFAŞ tarafından karşılanması koşuluyla 30 yıl süre ile TOFAŞ'a verilmiştir.

Protokol konusu alan 17.500 m2 olup; proje alanı Bölge Parkı ve Anadolu Arabaları Müzesi olarak iki bölgeye ayrılmıştır:

- Eski Fabrika ve yanındaki Kozaklık Yapısı, Anadolu Arabaları Müzesi; alanın kuzeyindeki sivil mimarlık örneği yapı Yönetim Binası; tescilli Umurbey Hamamı ise Sergi Salonu olarak işlevlendirilecektir. 1998 yılından günümüze geçen süreç içinde eski Fabrika Yapısının Anadolu Arabaları Müzesi olarak restorasyonu tamamlanmış olup müze her gün 9.00 – 18.00 saatleri arasında ziyarete açık olacaktır.
- Alanın güneyinde bulunan yoğun bitki dokulu alanın da çevre düzenlemesi tamamlanmış olup; alan her gün 9.00 – 23.00 saatleri arasında kamu kullanımına açık bölge dinlenme parkı olarak kullanılacaktır. Park alanı içinde kalan eski villa yapısı ise kafeterya olarak işlevlendirilecektir.

EK 8: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nin kullanıma yönelik karar (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi**).**

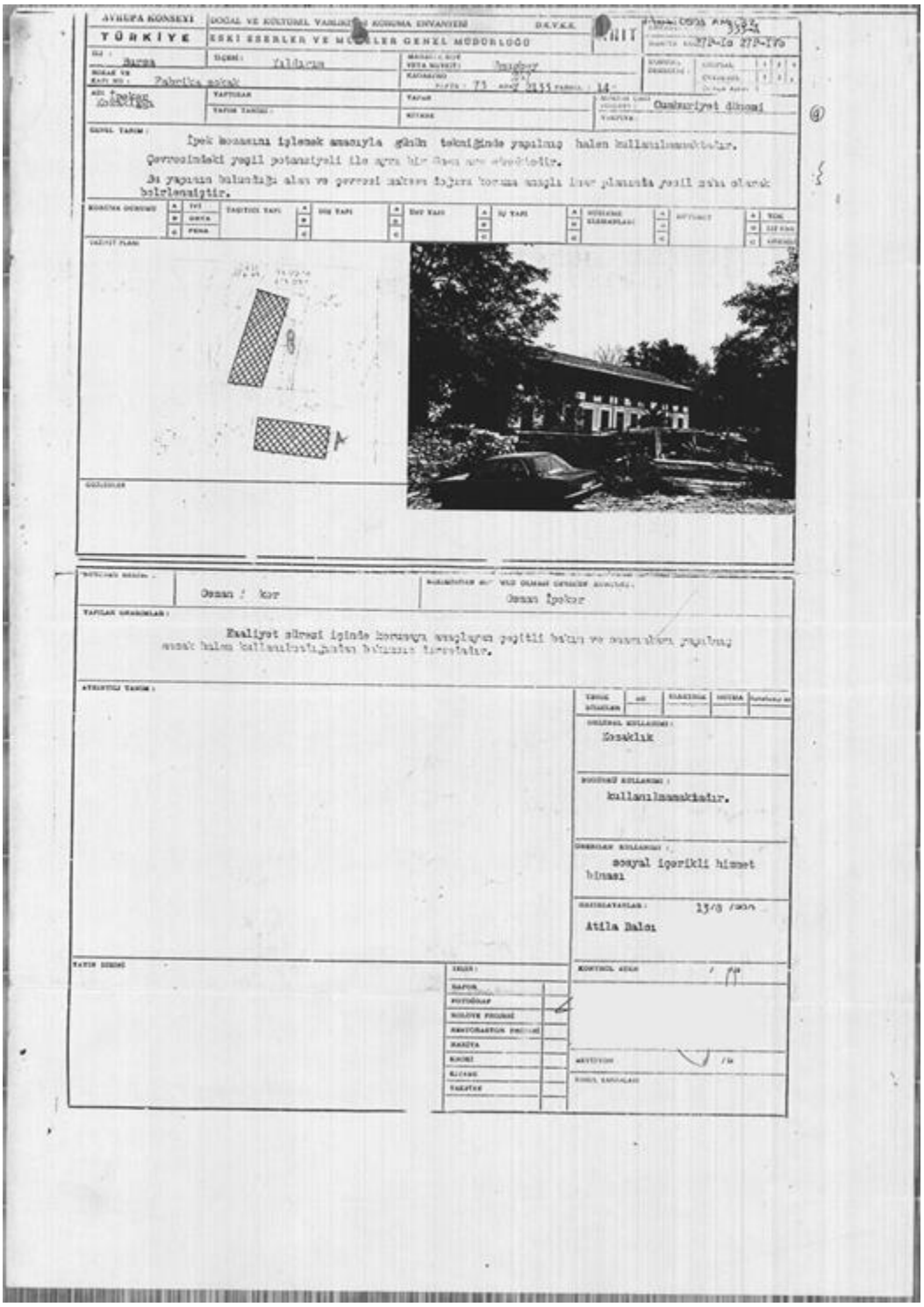

EK 9: İpeker ipek fabrikasıdanki kozaklığa yönelik düzenlenen envanter fişi (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).

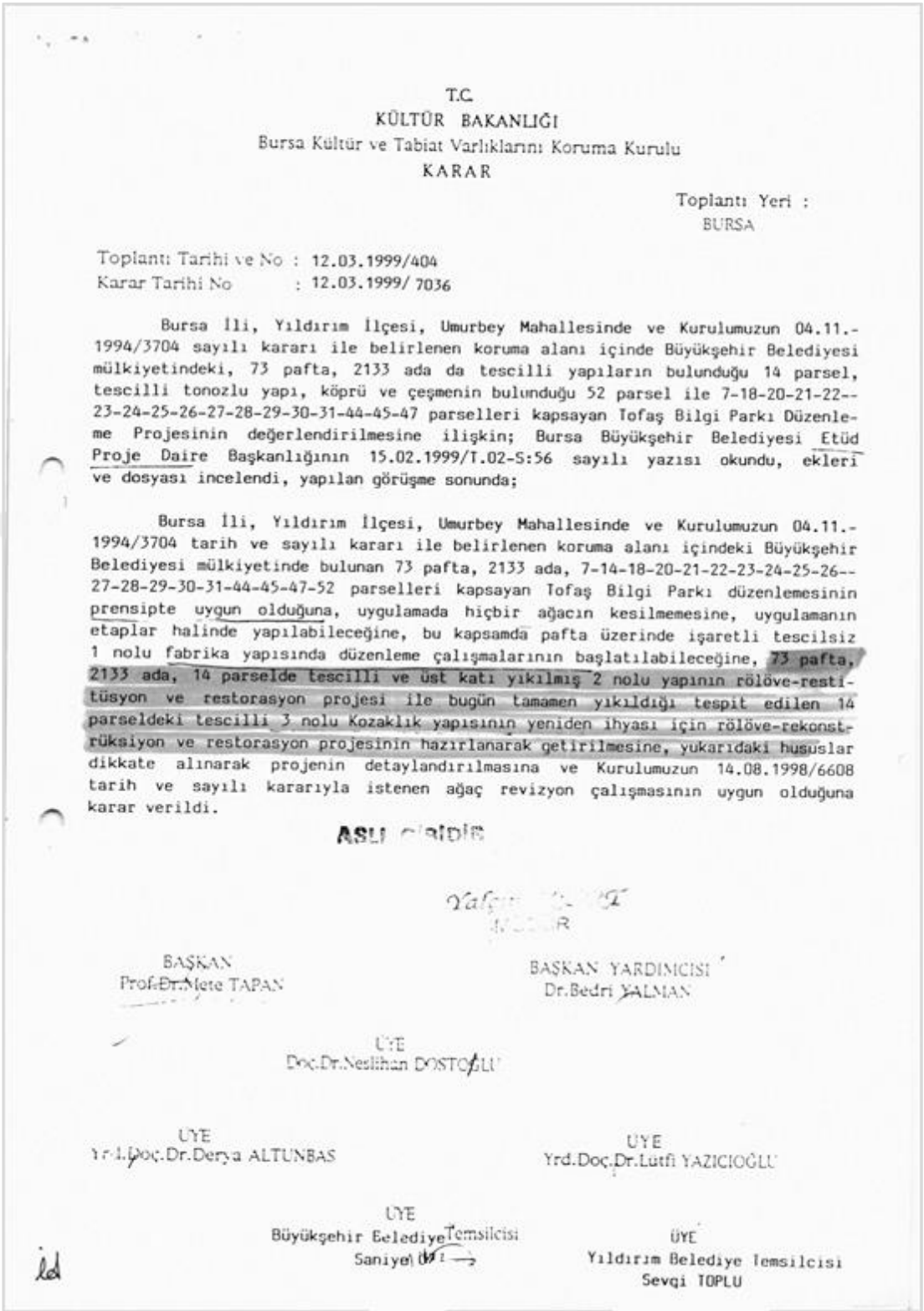

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
KARAR

Toplantı Yeri :
BURSA

Toplantı Tarihi ve No : 12.03.1999/404
Karar Tarihi No : 12.03.1999/ 7036

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Umurbey Mahallesinde ve Kurulumuzun 04.11.-1994/3704 sayılı kararı ile belirlenen koruma alanı içinde Büyükşehir Belediyesi mülkiyetindeki, 73 pafta, 2133 ada da tescilli yapıların bulunduğu 14 parsel, tescilli tonozlu yapı, köprü ve çeşmenin bulunduğu 52 parsel ile 7-18-20-21-22--23-24-25-26-27-28-29-30-31-44-45-47 parselleri kapsayan Tofaş Bilgi Parkı Düzenleme Projesinin değerlendirilmesine ilişkin; Bursa Büyükşehir Belediyesi Etüd Proje Daire Başkanlığının 15.02.1999/T.02-5:56 sayılı yazısı okundu, ekleri ve dosyası incelendi, yapılan görüşme sonunda;

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Umurbey Mahallesinde ve Kurulumuzun 04.11.-1994/3704 tarih ve sayılı kararı ile belirlenen koruma alanı içindeki Büyükşehir Belediyesi mülkiyetinde bulunan 73 pafta, 2133 ada, 7-14-18-20-21-22-23-24-25-26--27-28-29-30-31-44-45-47-52 parselleri kapsayan Tofaş Bilgi Parkı düzenlemesinin prensipte uygun olduğuna, uygulamada hiçbir ağacın kesilmemesine, uygulamanın etaplar halinde yapılabileceğine, bu kapsamda pafta üzerinde işaretli tescilsiz 1 nolu fabrika yapısında düzenleme çalışmalarının başlatılabileceğine, 73 pafta, 2133 ada, 14 parselde tescilli ve üst katı yıkılmış 2 nolu yapının rölöve-restitüsyon ve restorasyon projesi ile bugün tamamen yıkıldığı tespit edilen 14 parseldeki tescilli 3 nolu Kozaklık yapısının yeniden ihyası için rölöve-rekonstrüksiyon ve restorasyon projesinin hazırlanarak getirilmesine, yukarıdaki hususlar dikkate alınarak projenin detaylandırılmasına ve Kurulumuzun 14.08.1998/6608 tarih ve sayılı kararıyla istenen ağaç revizyon çalışmasının uygun olduğuna karar verildi.

ASLI GİBİDİR

BAŞKAN
Prof.Dr.Mete TAPAN

BAŞKAN YARDIMCISI
Dr.Bedri YALMAN

ÜYE
Doç.Dr.Neslihan DOSTOĞLU

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Derya ALTUNBAS

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Lütfi YAZICIOĞLU

ÜYE
Büyükşehir Belediye Temsilcisi
Saniye

ÜYE
Yıldırım Belediye Temsilcisi
Sevgi TOPLU

EK 10: İpeker ipek fabrikasıdanki kozaklığa yönelik düzenlenen envanter fişi (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi).

EK 2: 11.03.2005 / 424 Sayılı Koruma Kurulu Kararı

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 11.03.2005 / 19
Karar Tarihi ve No : 11.03.2005 / **424**

Toplantı Yeri
BURSA

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Bursa Koruma Kurulu'nun 14.07.1991 gün ve 1871 sayılı kararıyla 378 A envanter numarasıyla tescil edilen Yeni 3542 ada, 1 parsel (Eski : 294 pafta, 2063 ada, 42 parsel)'deki Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikasına yönelik Kurulumuzun 06.11.2004 gün ve 238 sayılı kararı doğrultusunda hazırlanan vaziyet planı, bilgi kitapçığı, ağaç tespit paftası, avan proje ve alana ilişkin belgelerin gönderildiği Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı Projeler Daire Başkanlığı Etüt proje Şube Müdürlüğü'nün 30.12.2004 gün ve P-053-09-1258 / 21621 sayılı yazısı ve ekleri ile Kurulumuz Müdürlüğü Uzmanlarınca hazırlanan 11.03.2005 gün ve 823 sayılı rapor okundu, ekleri ve ilgili dosyası incelendi, yapılan görüşme sonunda,

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Bursa Koruma Kurulu'nun 14.07.1991 gün ve 1871 sayılı kararıyla 378 A envanter numarasıyla tescil edilen Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikasının bulunduğu yeni 3542 ada, 1 parsel (Eski : 294 pafta, 2063 ada, 42 parsel)'de bulunan ve Kurulumuz Müdürlüğü Uzmanlarınca hazırlanan 11.03.2005 gün ve 823 sayılı rapor eki yapı listesinde numaralandırılan 55 adet yapıdan;

Cumhuriyet Döneminin ilk sanayi yapılarından olan Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikasının gelecek kuşaklara da simgesel olarak aktarılması ilkesinden hareket edilerek ilk yapım tarihi olan 1938 yılında inşa edilen 3 numaralı Müdüriyet, 4 numaralı İplik İşletmesi, 5 numaralı Laboratuar, 37 numaralı Puantörlük, 40, 41, 42, 43 numaralı Tabldot, Misafirhane, Revir, Tüketim Kooperatifi yapılarının, 49 numaralı Su Kulesinin,

1944 yılında inşa edilen 46 numaralı Müdür Evinin ve 1955 yılında inşa edilen 15 numaralı Su Soğutma Kulesinin kütle olarak tescil kayıtlarının devamına ve korunmasına,

Hazırlanan avan projenin söz konusu tescilli yapıları esas alacak şekilde yeniden düzenlenerek değerlendirilmek üzere Kurulumuza getirilmesine, bu çerçevede tescilli yapıların rölövelerinin hazırlanmasına, fonksiyonlarıyla ilgili önerilerin getirilmesine,

1938 yılında inşa edilmiş olup alanla özdeş durumda olan 13 ve 14 numaralı Türbin ve Kazan Dairesinin de düzenleme projesinde korunmasının tavsiye edilmesine, diğer yapıların alan içinde bütünlüğünün sağlanması açısından kaldırılabileceğine karar verildi.

BAŞKAN
Prof.Dr. Neslihan DOSTOĞLU
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr.Zeren TANINDI
(İMZA)

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Derya ALTUNBAŞ
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr.Selçuk MÜLAYİM
(İMZA)

ÜYE
Bursa Büyükşehir Belediye Temsilcisi
Hakan KOYUNLULAR
(İMZA)

ÜYE
Osmangazi Belediye Temsilcisi
Bayram VARDAR
(İMZA)

Kaynak: Belediye Arşivinden

123

EK 11: 11.03.2005 gün ve 424 sayılı karar (BKVKBKA).

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 08.10.2005 / 36
Karar Tarihi ve No : 08.10.2005 / 996

Toplantı Yeri
BURSA

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Bursa Koruma Kurulu'nun 14.07.1991 gün ve 1871 sayılı kararıyla 378 A envanter numarasıyla tescil edilen, Kurulumuzun 06.11.2004 gün ve 238 sayılı kararıyla uygun gördüğü 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliği ile "Kültür ve Rekreasyon Alanı" olarak belirlenen, Yeni 3542 ada, 1 parsel (Eski : 294 pafta, 2063 ada, 42 parsel)'deki Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikasının da dahil olduğu Merinos Alanı'na yönelik Kurulumuzun 11.03.2005 gün ve 424 sayılı kararıyla korunmasına karar verilen yapıların rölöve ve restitüsyon projelerinin değerlendirilmesine ilişkin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın 13.09.2005 gün ve 4205 sayılı yazısı; Fabrikada bulunan makine ve teknik ekipman ile işçi yemekhanesinin tesciline ilişkin Lütfü Kırayolu, Gürhan Akdoğan ve Levent Gençelli'nin 26.09.2005 tarihli başvuruları ve Merinos Alanı dışında yürütülmekte olan kavşak inşaatına ilişkin Kurulumuz Üyesi Y.Mimar Oktay Ekinci'nin 07.10.2005 tarihli başvurusu okundu, ilgili dosyası ve ekleri incelendi, yapılan görüşme sonunda:

a. Kurulumuzun 11.03.2005 gün ve 424 sayılı kararıyla korunmasına karar verilen Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası Müdüriyet, İplik İşletmesi, Laboratuar, Puantörlük, Tabldot, Misafirhane, Revir, Tüketim Kooperatifi, Su Kulesi, Müdür Evi, Su Soğutma Kulesinin rölövelerinin uygun olduğuna, bu yapıların restitüsyon projelerinin Kurulumuz Müdürlüğü Uzmanlarınca yeniden incelenmesinden sonra değerlendirilmesine, tescil edilmemiş bulunan işçi yemekhanesinin tescil talebinin proje müellifince değerlendirilerek Kurulumuza görüş verilmesine,

b. Fabrikada yer alan ve döneminin endüstri teknolojisini belgeleyen makine ve teknik ekipmanın, 5226 ve 3386 sayılı yasalar ile değişik 2863 sayılı yasanın 23. maddesi kapsamında Bursa Müze Müdürlüğünce incelenerek alanın özgün fonksiyonunun simgelenmesi ve sergilenmesini hedefleyecek sanayi müzesini oluşturmak amacıyla, söz konusu ekipmandan sanayi ve teknoloji tarihi ile Merinos tarihini belgelemeleri açısından korunması uygun görülenlerin proje dahilinde düzenlenecek bir müze kapsamında değerlendirilmesinin de proje müellifince ele alınmasının uygun olacağına; bu kararın gereği yerine getirilinceye kadar tüm fabrika ekipmanı ve makine ile makine parçalarının koruma altına alınmasına,

c. Merinos Alanı dışında, tescilli parsel güneyindeki karayolunda yürütülmekte olan "bat – çık" uygulamasının sit alanı dışında olduğuna ve Kurulumuzca bu uygulamayla ilgili bir proje onayının söz konusu olmadığına, Kurulumuzun konuyla ilgili 23.06.2005 gün ve 724 sayılı kararının 4. maddesiyle "Uygulama alanı sit dışında olsa bile, çevresindeki doğal ve kültürel varlıklar ile bunlara ait koruma alanları ile yoldaki trafik akışını rahatlatmaya yönelik düzenlemelerin tasarlanmasında ve planlanmasında; kentin mekansal ve topografik dokusunu olumsuz yönde etkileyecek ve peyzajı zedeleyecek çözümlerden kaçınılmasının Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne tavsiyesine..." denildiğinden; alanımız dışındaki doğrudan belediye onayı ile gerçekleştirilen bat – çık türü kavşak uygulamasından Kurulumuzun sorumlu olmadığına karar verildi.

BAŞKAN Prof.Dr. Neslihan DOSTOĞLU (İMZA)	ÜYE Y.Mimar Oktay EKİNCİ (İMZA)	BAŞKAN YARDIMCISI Prof.Dr.Zeren TANINDI (İMZA)
ÜYE Prof.Dr.Handan TÜRKOĞLU (İMZA)	ÜYE Yrd.Doç.Dr.Erkan UÇKAN (İMZA)	ÜYE Prof.Dr.Selçuk MÜLAYİM (İMZA)
		ÜYE Bursa Büyükşehir Belediye Tems Hakan KOYUNLULAR (İMZA)

127

EK 12: 08.10.2005 gün ve 996 sayılı karar (BKVKBKA).

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 23.06.2005 / 27
Karar Tarihi ve No : 23.06.2005 / 724

Toplantı Yeri
BURSA

3. Tespite ve tescile konu ağaçlar ve oluşturdukları doğal doku ile bütünlük gösteren ve kentin kültürel alanı olarak koruma altındaki Merinos Fabrika alanı ile tarihsel ve anısal beraberliği bulunan, eski Merinos Lojman Binalarının bulunduğu alanın da (H22d.7a1a pafta. 5847 ada, 4. 5. 6, 7 parseller) KTVKYK'nun 05.11.1999 gün ve 659 sayılı ilke kararı doğrultusunda 3. derece doğal sit olarak tescil edilmesine, bu alan için koruma amaçlı imar planının hazırlanarak değerlendirilmek üzere Kurulumuza getirilmesine,

4. Uygulama alanı sit dışında olsa bile. çevresindeki doğal ve kültürel varlıklar ile bunlara ait koruma alanları ile yoldaki trafik akışını rahatlatmaya yönelik düzenlemelerin tasarlanmasında ve planlanmasında: kentin mekansal ve topografik dokusunu olumsuz yönde etkileyecek ve peyzajı zedeleyecek çözümlerden kaçınılmasının Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne tavsiyesine karar verildi.

BAŞKAN
Prof.Dr. Neslihan DOSTOĞLU
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr. Zeren TANINDI
(İMZA)

ÜYE
Y.Mimar Oktay EKİNCİ
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr. Selçuk MÜLAYİM
(İMZA)

ÜYE
Osmangazi Belediye Temsilcisi
Bayram VARDAR
(İMZA)

ÜYE
Bursa Büyükşehir Belediye
Temsilcisi
Hüseyin KONÇAK
(İMZA)

EK 13: 23.06.2005 gün 724 sayılı karar (BKVKBKA).

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 11.06.2006/55
Karar Tarihi ve No : 11.06.2006/ 1558

Toplantı Yeri
BURSA

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları bulunan, E:294 pafta, 2063 ada, 42 parsel; Y:3542 ada, 1 parselde "Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası"nın bulunduğu Bursa Atatürk Kültür Merkezi ve Merinos Kültür Parkı Alanı içinde; Kurulumuzun 18.02.2006 tarih ve 1288 sayılı kararı ile düzeltmelerle onaylanan peyzaj projesinin tadilatı ile kurumuş ve hastalıklı ağaçların tespitine ilişkin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın 31.05.2006/2410, günsüz 05.2006/Y.042.002- sayılı yazısı okundu, dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları bulunan, E:294 pafta, 2063 ada, 42 parsel; Y:3542 ada, 1 parselde "Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası"nın bulunduğu Bursa Atatürk Kültür Merkezi ve Merinos Kültür Parkı Konsept Projesinin, ek binanın tescilli fabrika binasıyla yarışmayacak, daha yalın bir mimariyle tasarlanması koşuluyla prensipte uygun olduğuna, bu projenin; Kurulumuzun 18.02.2006/1288 sayılı kararıyla düzeltmelerle uygun bulunan uygulama projesini değiştirmesi nedeniyle konsept projenin avan veya uygulama projesine dönüştürülünceye kadar onaylı projeden etkilenen ağaçlarla ilgili herhangi bir uygulama yapılmamasına karar verildi.

BAŞKAN
Prof.Dr. Neslihan DOSTOĞLU
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr.Zeren TANINDI
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr.Handan TÜRKOĞLU
(İMZA)

ÜYE
Y.Mimar Oktay EKİNCİ
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr.Selçuk MÜLAYİM
(İMZA)

ÜYE
Bursa Büyükşehir Belediye
Temsilcisi

130

EK 14: 11.06.2006 gün 1558 sayılı karar (BKVKBKA).

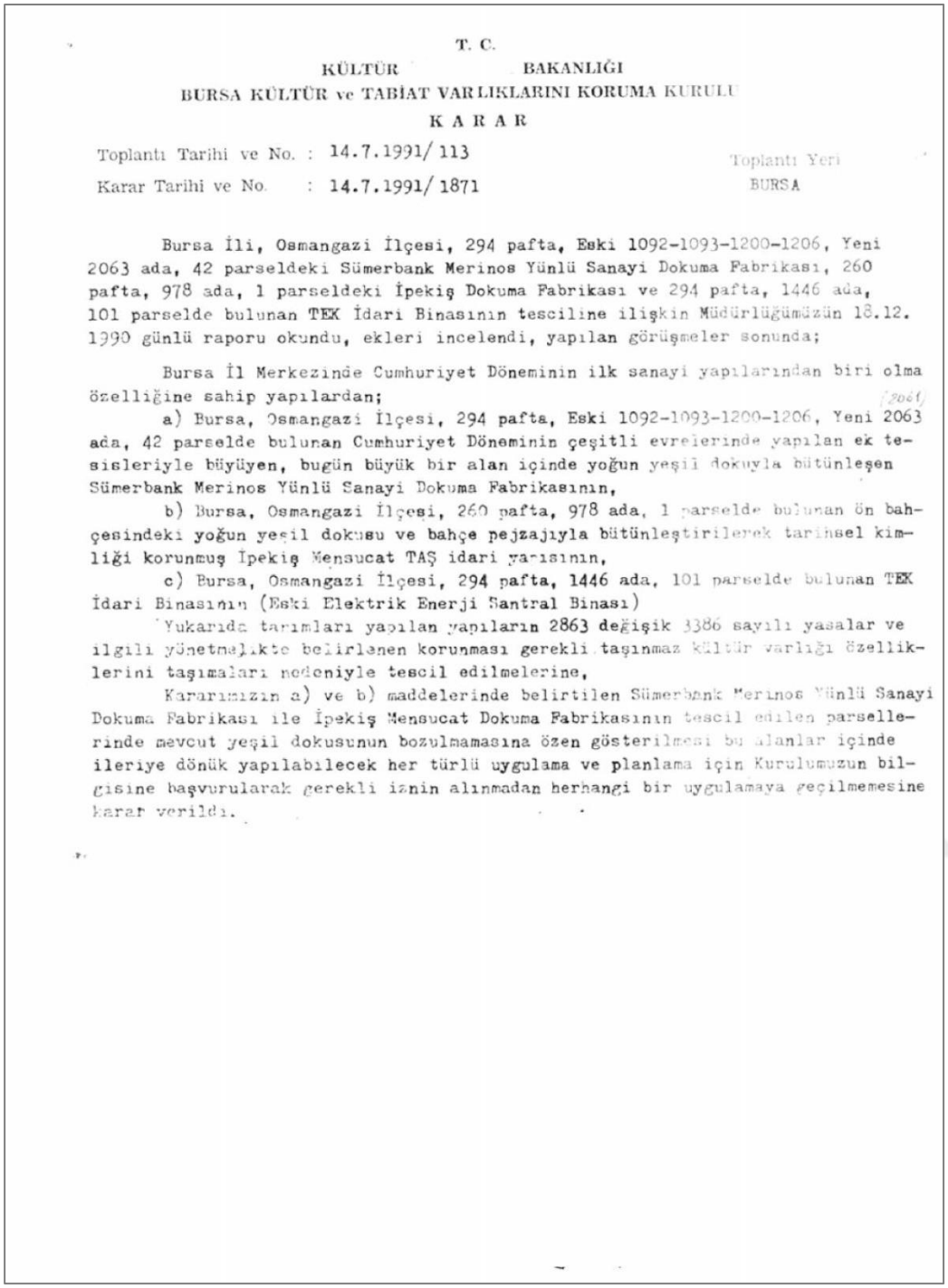

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
BURSA KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 14.7.1991/ 113
Karar Tarihi ve No. : 14.7.1991/ 1871
Toplantı Yeri
BURSA

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, 294 pafta, Eski 1092-1093-1200-1206, Yeni 2063 ada, 42 parseldeki Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası, 260 pafta, 978 ada, 1 parseldeki İpekiş Dokuma Fabrikası ve 294 pafta, 1446 ada, 101 parselde bulunan TEK İdari Binasının tesciline ilişkin Müdürlüğümüzün 18.12. 1990 günlü raporu okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İl Merkezinde Cumhuriyet Döneminin ilk sanayi yapılarından biri olma özelliğine sahip yapılardan;

a) Bursa, Osmangazi İlçesi, 294 pafta, Eski 1092-1093-1200-1206, Yeni 2063 ada, 42 parselde bulunan Cumhuriyet Döneminin çeşitli evrelerinde yapılan ek tesisleriyle büyüyen, bugün büyük bir alan içinde yoğun yeşil dokuyla bütünleşen Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikasının,

b) Bursa, Osmangazi İlçesi, 260 pafta, 978 ada, 1 parselde bulunan ön bahçesindeki yoğun yeşil dokusu ve bahçe pejzajıyla bütünleştirilerek tarihsel kimliği korunmuş İpekiş Mensucat TAŞ idari yapısının,

c) Bursa, Osmangazi İlçesi, 294 pafta, 1446 ada, 101 parselde bulunan TEK İdari Binasının (Eski Elektrik Enerji Santral Binası)

Yukarıda tarımları yapılan yapıların 2863 değişik 3386 sayılı yasalar ve ilgili yönetmelikte belirlenen korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliklerini taşımaları nedeniyle tescil edilmelerine,

Kararımızın a) ve b) maddelerinde belirtilen Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası ile İpekiş Mensucat Dokuma Fabrikasının tescil edilen parsellerinde mevcut yeşil dokusunun bozulmamasına özen gösterilmesi bu alanlar içinde ileriye dönük yapılabilecek her türlü uygulama ve planlama için Kurulumuzun bilgisine başvurularak gerekli iznin alınmadan herhangi bir uygulamaya geçilmemesine karar verildi.

EK 15: 14.07.1991 gün 1871 sayılı karar (Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	Yerleşkeyi Ete Mensucat Boyahanesi olarak tanımlıyorum.	0	14,3	9,5	71,4	4,8
2	Yerleşkeyi Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak tanımlıyorum.	14,3	81	4,8	0	0
3	Merkez'i gezerken endüstriyel bir mekanda olduğumu hissedebiliyorum.	9,5	66,7	23,8	0	0
4	Merkezdeki yapılar; mimarisi, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi vermektedir.	9,5	61,9	23,8	4,8	0
5	Merkez'deki yapılar yapım tekniği ve malzeme açısından türünün önemli örnekleridir.	4,8	47,6	47,6	0	0
6	Yeni kullanım ipekçilik mirasının sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.	47,6	52,4	0	0	0
7	Yeni kullanım yapıların özgün işlevi ile uyumludur.	28,6	61,9	9,5	0	0
8	Yeni kullanım yapıyı hafızada daha kalıcı kılmaktadır.	4,8	61,9	33,3	0	0
9	Yeni kullanım geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.	4,8	61,9	33,3	0	0
10	Yeni kullanımda üretim teknolojisinin peyzajı(donatıları) korunmuştur.	4,8	33,3	38,1	23,8	0
11	Merkez'de endüstriyel geçmişe yönelik yeterli bilgilendirme/tanıtım sağlanmaktadır.	9,5	71,4	9,5	9,5	0
12	Merkez'i ziyaret ederken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.	4,8	71,4	23,8	0	0
13	Çok amaçlı salonu gezerken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.	4,8	81	9,5	4,8	0
14	Yeni kullanım gereği yapılan ekler mevcut kütle ile uyumludur.	0	71,4	23,8	4,8	0
15	Yeni kullanım amacına uygun olarak hizmet etmektedir.	23,8	76,2	0	0	0
16	Yapıların yeni kullanımlarını olumlu buluyorum.	28,6	66,7	4,8	0	0
17	Fabrikanın yeni kullanımı Bursa'nın tanıtılmasına katkı sunmaktadır.	19	71,4	9,5	0	0
18	Merkez, günlük hayatın bir uzantısı haline gelmiştir.	0	28,6	38,1	28,6	4,8
19	Merkez, bulunduğu çevre içerisinde fark edilebilmektedir.	0	33,3	23,8	42,9	0
20	Merkez, ulusal ve yerel tarihin gelişimi bakımından önemlidir.	4,8	85,7	9,5	0	0
21	Merkez, Bursa'ya gelen misafirleri gezdirmek istediğimiz bir mekândır.	4,8	42,9	38,1	14	0

EK 16: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi algısal performansı ölçmeye yönelik soruların yanıtları(Özelmacı,2023).

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	Yerleşkeyi İpeker İpek Fabrikası olarak tanımlıyorum.	7,1	0	14,3	71,4	7,1
2	Yerleşkeyi Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi olarak tanımlıyorum.	35,7	60,7	0	3,6	0
3	Müzeyi gezerken endüstriyel bir mekanda olduğumu hissedebiliyorum.	35,7	46,4	7,1	10,7	0
4	Müzedeki yapılar; mimarisi, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi vermektedir.	21,4	32,1	14,3	28,6	3,6
5	Müze'deki yapılar yapım tekniği ve malzeme açısından türünün önemli örnekleridir.	14,3	67,9	10,7	7,1	0
6	Yeni kullanım ipekçilik mirasının sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.	3,6	10,7	17,9	53,6	14,3
7	Yeni kullanım otomotiv sanayi kültürünün sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.	22,2	63	11,1	3,7	0
8	Yeni kullanım yapıların özgün işlevi ile uyumludur.	11,1	25,9	11,1	44,4	7,4
9	Yeni kullanım yapıyı hafızada daha kalıcı kılmaktadır.	23,1	23,1	34,6	19,2	0
10	Yeni kullanım geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.	18,5	63	14,8	3,7	0
11	Yeni kullanımda üretim teknolojisinin peyzajı(donatıları) korunmuştur.	7,4	29,6	14,8	44,4	3,7
12	Müzede endüstriyel geçmişe yönelik yeterli bilgilendirme/tanıtım sağlanmaktadır.	11,1	22,2	11,1	48,1	7,4
13	Müzeyi ziyaret ederken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.	40,7	55,6	0	3,7	0
14	Müze binasında dokumacılık faaliyetlerine yönelik izler ve donatılar bulunmaktadır.	7,4	11,1	33,3	44,4	3,7
15	Müzedeki baca ve kalıntılar endüstriyel bir mekanda olduğumu hissettiriyor.	19,2	65,4	11,5	3,8	0
16	Mancınıkhane ve kozaklık yapılarında endüstriyel faaliyetlere yönelik izler ve donatılar bulunmaktadır.	3,8	23,1	30,8	42,3	0
17	Mancınıkhane ve kozaklık yapısının tarihi değeri bulunmaktadır.	11,5	65,4	11,5	11,5	0
18	Yeni kullanım gereği yapılan ekler mevcut kütle ile uyumludur.	14,3	60,7	14,3	10,7	0
19	Yeni kullanım amacına uygun olarak hizmet etmektedir.	35,7	46,4	14,3	3,6	0
20	Yapıların yeni kullanımlarını olumlu buluyorum.	39,3	46,4	7,1	7,1	0
21	Fabrikanın yeni kullanımı Bursa'nın tanıtılmasına katkı sunmaktadır.	50	42,9	3,6	3,6	0
22	Müze ve park, günlük hayatın bir uzantısı haline gelmiştir.	14,3	39,3	46,4	0	0
23	Müze bulunduğu çevre içerisinde fark edilebilmektedir.	17,9	32,1	17,9	28,6	3,6
24	Müze, ulusal ve yerel tarihin gelişimi bakımından önemlidir.	25	60,7	10,7	3,6	0
25	Müze, Bursa'ya gelen misafirleri gezdirmek istediğimiz bir mekândır.	64,3	32,1	0	3,6	0

EK 17: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi algısal performansı ölçmeye yönelik soruların yanıtları (Özelmacı,2023).

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	Merinos Kültür Merkezi'ni Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası olarak tanımlıyorum.	10,3	37,9	31	10,3	10,3
2	Merkez'i Merinos Tekstil Sanayi Müzesi olarak tanımlıyorum.	17,2	62,1	13,8	3,4	3,4
3	Yapıları gezerken endüstriyel bir mekanda olduğumu hissedebiliyorum.	10,3	31	31	24,1	3,4
4	Yapıların mimarisi, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi vermektedir.	17,2	48,3	24,1	10,3	0
5	Yapılar yapım tekniği ve malzeme açısından türünün önemli örnekleridir.	13,8	44,8	37,9	3,4	0
6	İplik fabrikasının yeni kullanımı dokumacılık mirasının sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.	27,6	58,6	6,9	6,9	0
7	İplik fabrikasının yeni kullanımı yapının özgün işlevi ile uyumludur.	27,6	51,7	10,3	6,9	3,4
8	Yeni kullanım yapıyı hafızada daha kalıcı kılmaktadır.	17,2	37,9	31	10,3	3,4
9	Yeni kullanım geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.	13,8	51,7	20,7	10,3	3,4
10	İplik fabrikasının yeni kullanımında üretim teknolojisinin peyzajı(donatıları) korunmuştur.	34,5	31	24,1	10,3	0
11	Müzenin yeni kullanımı geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.	20,7	58,6	17,2	3,4	0
12	Yapılarda endüstriyel geçmişe yönelik yeterli bilgilendirme/tanıtım sağlanmaktadır.	44,8	44,8	3,4	6,9	0
13	Yapıları ziyaret ederken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.	10,3	27,6	51,7	6,9	3,4
14	Müze bölümünde dokumacılık faaliyetlerine yönelik izler ve donatılar bulunmaktadır.	37,9	51,7	6,9	3,4	0
15	Müze bölümünde endüstriyel bir mekanda olduğumu hissediyorum.	20,7	48,3	24,1	3,4	3,4
16	Merinos Kültür Merkezi'nde müze dışındaki yerlerde endüstriyel bir mekanda olduğumu hissediyorum	13,8	10,3	37,9	27,6	10,3
17	Yeni kullanım gereği yapılan ekler mevcut kütle ile uyumludur.	6,9	44,8	31	13,8	3,4
18	Yeni kullanım amacına uygun olarak hizmet etmektedir.	13,8	82,8	0	3,4	0
19	Fabrikanın yeni kullanımını olumlu buluyorum.	17,2	72,4	10,3	0	0
20	Merinos'un yeni kullanımı Bursa'nın tanıtılmasına katkı sunmaktadır.	51,7	37,9	3,4	3,4	3,4
21	Merinos parkı ve Müze günlük hayatın bir uzantısı haline gelmiştir.	34,5	48,3	13,8	3,4	0
22	Merinos Kültür Merkezi bulunduğu çevre içerisinde fark edilebilmektedir.	27,6	41,4	20,7	10,3	0
23	Merkez ve Müze, ulusal ve yerel tarihin gelişimi bakımından önemlidir.	20,7	69	6,9	3,4	0
24	Merkez ve Müze, Bursa'ya gelen misafirleri gezdirmek istediğimiz bir mekândır.	51,7	34,5	6,9	3,4	3,4

EK 18: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi'nin algısal performansı ölçmeye yönelik soruların yanıtları (Özelmacı,2023).

Evrak Tarih ve Sayısı: 25.12.2023-144497

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Fen Bilimleri Enstitüsü

Sayı : E-96241527-302.99-144497 25.12.2023
Konu : Cansu ÖZELMACI'nın Etik Kurul Başvurusu Hk.

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 12.12.2023 tarihli ve Bila-300-Bila sayılı yazınız.

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21 Aralık 2023 tarih, 32/4-b sayılı kararı aşağıda belirtilmektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

KARAR 4:

b) Mimarlık Anabilim Dalı, Koruma ve Restorasyon Yüksek Lisans Programı öğrencisi 20212101033 numaralı Cansu ÖZELMACI'nın, 142561 sayıda kayıtlı Bilimsel Araştırma Etik Beyan Formu incelendi.

Yapılan görüşmeler sonucunda; Adı geçen öğrencinin lisansüstü tez çalışması kapsamında kullanılan yöntem ve anketlere ilişkin tez danışmanı tarafından yapılan etik inceleme, Üniversite Senatosu'nun 24.05.2018 tarih ve 10 sayılı toplantısında alınan 11 numaralı kararı doğrultusunda uygun görülerek gereği için **öğrenciye** bildirilmesine oy birliği ile karar verildi.

Prof. Dr. Ebru ÖZEKE TÖKMECİ
Enstitü Müdürü

Dağıtım:
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü
Mimarlık Anabilim Dalı Başkanlığına
Sayın Baki ERKEK
Sayın Cansu ÖZELMACI

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSN4MJ5KF4 Belge Takip Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/msgs-ebys

Adres:Meclis-i Mebusan Caddesi No: 24 34427 Fındıklı / İstanbul
Telefon:(0212) 252 16 00 - 248 Faks:(0212) 244 05 41
e-Posta:fenbil@msgsu.edu.tr
Kep Adresi:msgsu@hs03.kep.tr
Bilgi için: Çiğdem KURUGÖL
Unvanı: Enstitü Sekreteri V.

EK 19: Etik Kurul Onayı

EK 20: Anket Çalışması (Özelmacı,2023).

"YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ENDÜSTRİ MİRASININ KULLANIM SÜRECİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: BURSA DOKUMA FABRİKALARI" ANKET FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu anket, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Koruma ve Restorasyon Ana Bilim Dalı yüksek lisans programı kapsamında devam eden "YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ENDÜSTRİ MİRASININ KULLANIM SÜRECİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: BURSA DOKUMA FABRİKALARI" konulu yüksek lisans tezine yönelik hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında özgün işlevinden farklı bir amaç ile kullanılan endüstri yapılarının özgünlük değerlerinin ne ölçüde korunduğu araştırılmaktadır. Katılımcı bilgileri, etik kurallar çerçevesinde gizli tutulacak olup anket süresi ortalama 20 dk sürmektedir. Katkılarınız ve vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Cansu ÖZELMACI

Kullanıcılara yönelik genel bilgiler:

1. **Yaşınız:**

( ) 25 ve altı
( ) 25-34
( ) 35-44
( ) 45-54
( ) 55 ve üstü

2. **Cinsiyetiniz:**

( ) Kadın ( ) Erkek

3. **Eğitim Durumunuz:**

( ) İlköğretim Mezunu
( ) Lise Mezunu
( ) Yüksekokul Mezunu
( ) Üniversite Mezunu
( ) Y. Lisans / Doktora Mezunu

4. **Mesleğiniz:**

( ) Öğrenci
( ) Akademisyen
( ) Kamu Çalışanı
( ) Özel Sektör Çalışanı
( ) Emekli
( ) Ev Hanımı
( ) İşsiz
( ) Serbest Meslek Çalışanı
( ) Diğer

5. Aylık Gelir Düzeyiniz:

( ) 11 bin veya alt değer
( ) 11 bin – 45 bin
( ) 45 bin ve üzeri

6. Bursa'da mı ikamet ediyorsunuz:

( ) Evet ( ) Hayır

Kullanıcıların Yapının Yeni Kullanımını Algılamasına İlişkin Bilgiler (Algısal Performans)

Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi

Merkez, Bursa'nın Yıldırım ilçesine bağlı Umurbey Mahallesinde bulunmaktadır. Özgün adı "Ete Menscucat Boyahanesi" olan yerleşke, eski bir ipek filatür (çekme) fabrikasının olduğu alana kurulmuştur. 1973 tarihine kadar faaliyet gösteren fabrika 1998 tarihinde Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilene kadar atıl durumda bırakılmıştır. 2015'te tamamlanan restorasyon çalışmaları ile "Bursa İpeği Yeniden Hayat Buluyor Projesi" kapsamında Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak yeniden faaliyete geçmiştir (Bursa Turzim Portalı,2021). Merkez'de geleneksel alet ve yöntemler ile ipekçiliğe yönelik eğitimler ve dokuma faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Şekil 6: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi (Özelmacı,2023)

Şekil 7: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi çok amaçlı salondan bir görünüş (Özelmacı,2023)

Şekil 8: Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi atölye bölümünden bir görünüş (Özelmacı,2023)

1. **Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ni daha önce ziyaret ettiniz mi?**

   ( ) Evet ( ) Hayır

2. **Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ni daha önce hangi amaçla ziyaret ettiniz ?**

   ( ) Gezi amaçlı
   ( ) Etkinliklere katılmak için

3. **Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi'ni ne sıklıkla ziyaret ettiniz?**

   ( ) İlk kez
   ( ) 2 veya 3 kez
   ( ) 4 veya fazlası

4. **Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi ile ilgili aşağıda yer alan ifadeleri okuyarak her bir ifadeye katılıp katılmadığınızı belirtiniz.**

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	Yerleşkeyi Ete Mensucat Boyahanesi olarak tanımlıyorum.					
2	Yerleşkeyi Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi olarak tanımlıyorum.					
3	Merkez'i gezerken endüstriyel bir mekanda olduğumu hissedebiliyorum.					
4	Merkezdeki yapılar; mimarisi, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi vermektedir.					
5	Merkez'deki yapılar yapım tekniği ve malzeme açısından türünün önemli örnekleridir.					
6	Yeni kullanım ipekçilik mirasının sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.					
7	Yeni kullanım yapıların özgün işlevi ile uyumludur.					
8	Yeni kullanım yapıyı hafızada daha kalıcı kılmaktadır.					
9	Yeni kullanım geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.					
10	Yeni kullanımda üretim teknolojisinin peyzajı(donatıları) korunmuştur.					
11	Merkez'de endüstriyel geçmişe yönelik yeterli bilgilendirme/tanıtım sağlanmaktadır.					
12	Merkez'i ziyaret ederken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.					
13	Çok amaçlı salonu gezerken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.					
14	Yeni kullanım gereği yapılan ekler mevcut kütle ile uyumludur.					
15	Yeni kullanım amacına uygun olarak hizmet etmektedir.					
16	Yapıların yeni kullanımlarını olumlu buluyorum.					
17	Fabrikanın yeni kullanımı Bursa'nın tanıtılmasına katkı sunmaktadır.					
18	Merkez, günlük hayatın bir uzantısı haline gelmiştir.					
19	Merkez, bulunduğu çevre içerisinde fark edilebilmektedir.					
20	Merkez, ulusal ve yerel tarihin gelişimi bakımından önemlidir.					
21	Merkez, Bursa'ya gelen misafirleri gezdirmek istediğimiz bir mekândır.					

5. **“Umurbey İpek Üretim ve Tasarım Merkezi tarihsel süreç içerisinde kent için her zaman önemli olmuştur” ifadesine katılıyor musunuz cevabınız evet ise nedenini kısaca açıklayınız.**

…….

…….

Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi

Müze, Bursa’nın Yıldırım ilçesine bağlı Umurbey Mahallesinde bulunmaktadır. Özgün adı “İpeker İpek Fabrikası” olan yerleşkede 1971 tarihine kadar ipek filatür (çekme) ve dokuma faaliyetleri gerçekleştirilmekteydi. 1998’de fabrikanın mülkiyeti geçici olarak Koç Grup’a devredilerek restorasyon çalışmaları neticesinde Anadolu’nun eski at arabaları kültürünün sergilendiği bir müzeye dönüştürülmüştür. Müze, farklı dönemlere tarihlenen araba koleksiyonları ile Türkiye’nin ilk Anadolu Arabaları Müzesi niteliği taşımaktadır (Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi,ty).

Şekil 9: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi’nden (eski dokuma fabrikası) bir görünüş (Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi,ty)

Şekil 11: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi bacasından bir görünüş (Özelmacı,2023)

Şekil 10: Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi Mancınıkhane'den bir görünüş (Özelmacı,2023)

1. **Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'ni daha önce ziyaret ettiniz mi?**

   ( ) Evet ( ) Hayır

2. **Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'ni daha önce hangi amaçla ziyaret ettiniz ?**

   ( ) Gezi amaçlı
   ( ) Etkinliklere katılmak için

3. **Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'ni ne sıklıkla ziyaret ettiniz?**

   ( ) İlk kez
   ( ) 2 veya 3 kez
   ( ) 4 veya fazlası

4. **Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi ile ilgili aşağıda yer alan ifadeleri okuyarak her bir ifadeye katılıp katılmadığınızı belirtiniz.**

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	Yerleşkeyi İpeker İpek Fabrikası olarak tanımlıyorum.					
2	Yerleşkeyi Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi olarak tanımlıyorum.					
3	Müzeyi gezerken endüstriyel bir mekanda olduğumu hissedebiliyorum.					
4	Müzedeki yapılar; mimarisi, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi vermektedir.					
5	Müze'deki yapılar yapım tekniği ve malzeme açısından türünün önemli örnekleridir.					
6	Yeni kullanım ipekçilik mirasının sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.					
7	Yeni kullanım otomotiv sanayi kültürünün sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.					
8	Yeni kullanım yapıların özgün işlevi ile uyumludur.					
9	Yeni kullanım yapıyı hafızada daha kalıcı kılmaktadır.					
10	Yeni kullanım geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.					
11	Yeni kullanımda üretim teknolojisinin peyzajı(donatıları) korunmuştur.					
12	Müzede endüstriyel geçmişe yönelik yeterli bilgilendirme/tanıtım sağlanmaktadır.					
13	Müzeyi ziyaret ederken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.					
14	Müze binasında dokumacılık faaliyetlerine yönelik izler ve donatılar bulunmaktadır.					
15	Müzedeki baca ve kalıntılar endüstriyel bir mekanda olduğumu hissettiriyor.					
16	Mancınıkhane ve kozaklık yapılarında endüstriyel faaliyetlere yönelik izler ve donatılar bulunmaktadır.					
17	Mancınıkhane ve kozaklık yapısının tarihi değeri bulunmaktadır.					
18	Yeni kullanım gereği yapılan ekler mevcut kütle ile uyumludur.					
19	Yeni kullanım amacına uygun olarak hizmet etmektedir.					

20	Yapıların yeni kullanımlarını olumlu buluyorum.					
21	Fabrikanın yeni kullanımı Bursa'nın tanıtılmasına katkı sunmaktadır.					
22	Müze ve park, günlük hayatın bir uzantısı haline gelmiştir.					
23	Müze bulunduğu çevre içerisinde fark edilebilmektedir.					
24	Müze, ulusal ve yerel tarihin gelişimi bakımından önemlidir.					
25	Müze, Bursa'ya gelen misafirleri gezdirmek istediğimiz bir mekândır.					

5. "Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi tarihsel süreç içerisinde kent için her zaman önemli olmuştur" ifadesine katılıyor musunuz cevabınız evet ise nedenini kısaca açıklayınız.

…….

…….

Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi

Müze, Bursa'nın Osmangazi ilçesine bağlı Santralgaraj Mahallesinde bulunmaktadır. Özgün adı "Bursa Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası" olan yerleşke Türkiye'nin ilk dokuma fabrikası niteliği taşımaktadır. 2004 tarihine kadar faaliyet gösteren fabrika, kültürel amaçlar ile kullanılması şartıyla Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiştir. Bu bağlamda yerleşkedeki tarihi iplik fabrikası, 2005 yılında "Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Kültür merkezi sınırlarında yer alan "Merinos Tekstil Sanayi Müzesi" ise Türkiye'nin ilk tekstil müzesi olma niteliği taşımaktadır.

Şekil 12: Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi'nden (eski iplik fabrikası) bir görünüş (Özelmacı,2023)

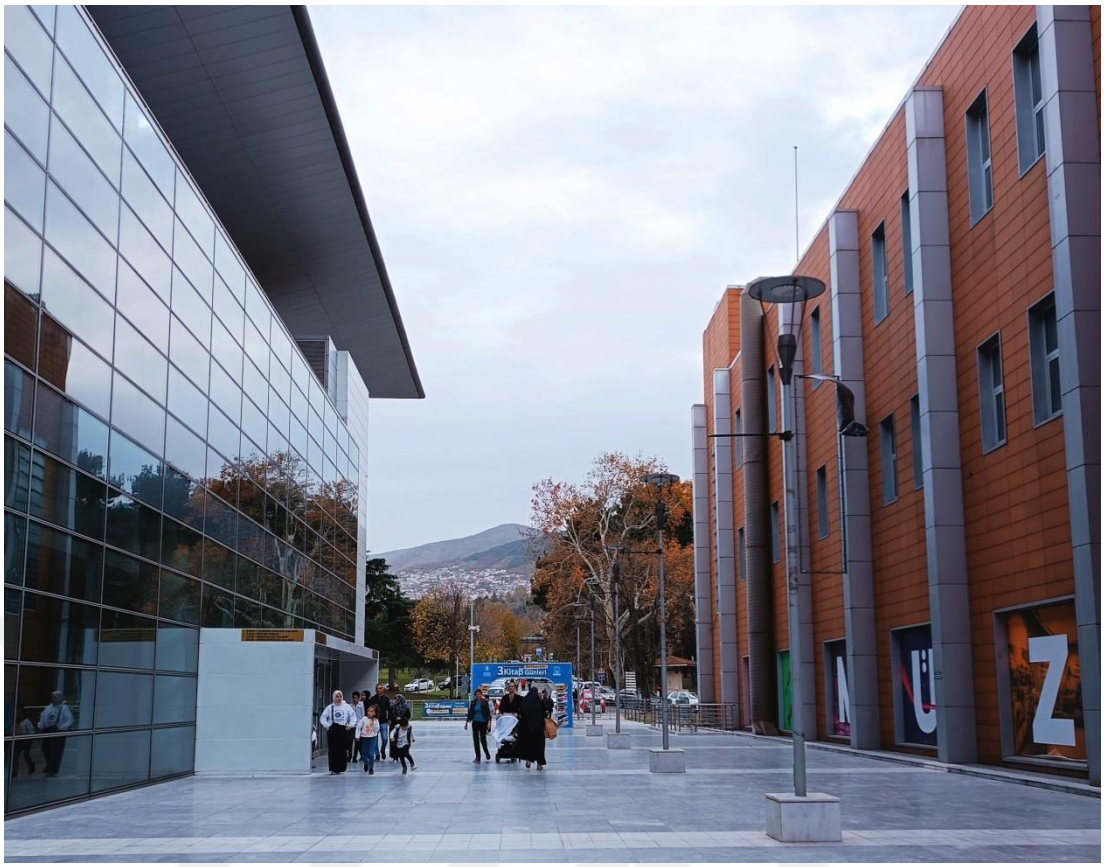

Şekil 13: Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi (Özelmacı,2023)

Şekil 14: Merinos Tekstil Sanayi Müzesi sergi bölümünden bir görünüş (Özelmacı,2023)

1. **Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi'ni daha önce ziyaret ettiniz mi?**

   ( ) Evet ( ) Hayır

2. **Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi'ni daha önce hangi amaçla ziyaret ettiniz ?**

   ( ) Gezi amaçlı
   ( ) Etkinliklere katılmak için

3. **Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi'ni ne sıklıkla ziyaret ettiniz?**

   ( ) İlk kez
   ( ) 2 veya 3 kez
   ( ) 4 veya fazlası

4. **Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi ile ilgili aşağıda yer alan ifadeleri okuyarak her bir ifadeye katılıp katılmadığınızı belirtiniz.**

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	Merinos Kültür Merkezi'ni Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası olarak tanımlıyorum.					
	Merkez'i Merinos Tekstil Sanayi Müzesi olarak tanımlıyorum.					
2	Yapıları gezerken endüstriyel bir mekanda olduğumu hissedebiliyorum.					
3	Yapıların mimarisi, üretim biçimi ve teknolojisiyle endüstriyel tarihine yönelik bilgi vermektedir.					
4	Yapılar yapım tekniği ve malzeme açısından türünün önemli örnekleridir.					
5	İplik fabrikasının yeni kullanımı dokumacılık mirasının sürdürülmesine yönelik sembolik bir değer oluşturmaktadır.					
6	İplik fabrikasının yeni kullanımı yapının özgün işlevi ile uyumludur.					
7	Yeni kullanım yapıyı hafızada daha kalıcı kılmaktadır.					
8	Yeni kullanım geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.					
9	İplik fabrikasının yeni kullanımında üretim teknolojisinin peyzajı(donatıları) korunmuştur.					
10	Müzenin yeni kullanımı geçmişe saygılıdır ve tarihsel izler korunmuştur.					
11	Yapılarda endüstriyel geçmişe yönelik yeterli bilgilendirme/tanıtım sağlanmaktadır.					
12	Yapıları ziyaret ederken tarihi bir mekânda bulunduğumu hissediyorum.					
13	Müze bölümünde dokumacılık faaliyetlerine yönelik izler ve donatılar bulunmaktadır.					
14	Müze bölümünde endüstriyel bir mekanda olduğumu hissediyorum.					
15	Merinos Kültür Merkezi'nde müze dışındaki yerlerde endüstriyel bir mekanda olduğumu hissediyorum					

16	Yeni kullanım gereği yapılan ekler mevcut kütle ile uyumludur.					
17	Yeni kullanım amacına uygun olarak hizmet etmektedir.					
18	Fabrikanın yeni kullanımını olumlu buluyorum.					
19	Merinos'un yeni kullanımı Bursa'nın tanıtılmasına katkı sunmaktadır.					
20	Merinos parkı ve Müze günlük hayatın bir uzantısı haline gelmiştir.					
21	Merinos Kültür Merkezi bulunduğu çevre içerisinde fark edilebilmektedir.					
22	Merkez ve Müze, ulusal ve yerel tarihin gelişimi bakımından önemlidir.					
23	Merkez ve Müze, Bursa'ya gelen misafirleri gezdirmek istediğimiz bir mekândır.					
24	Merinos Kültür Merkezi'ni Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası olarak tanımlıyorum.					

5. **"Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi / Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Bursa Göç Tarihi Müzesi tarihsel süreç içerisinde kent için her zaman önemli olmuştur" ifadesine katılıyor musunuz cevabınız evet ise nedenini kısaca açıklayınız.**

……

……

Anket sona ermiştir. Katılımınız için teşekkürler.